КУДИ ВЕДЕ КАЗКА

Зосим Дончук-роман

diasporiana.org.ua

КУДИ ВЕДЕ КАЗКА

Зосим Дончук · роман

WHERE FANTASY MAY LEAD

a novel by
Zosym Donchuk

PHILADELPHIA, Pa 1971

Обкладинка мистця Оксани Войтюк

Апостоли! Апостоли потрібні сучасній Україні, а не ситі пристосуванці — "реалісти" з їх аргументами.

Із есеїв "Серед снігів".

Валентин Мороз

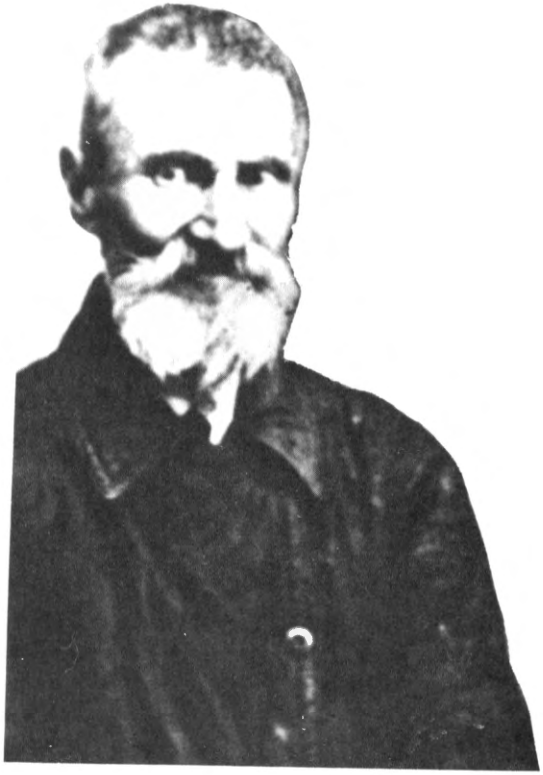

Батько Автора Іван Дончук,
помер у жовтні 1927 року,
проживши 73 роки.

Мати Автора Евдокія Дончук
померла 17 травня 1959 року,
проживши 99 років.

Жертви колективізації

В пам"ять замучених батьків, матерів наших.

Малюнок М. Садовського

ВИДАВНИЦТВО – ВЛАСНА ХАТА

* *

Філядельфія 1971

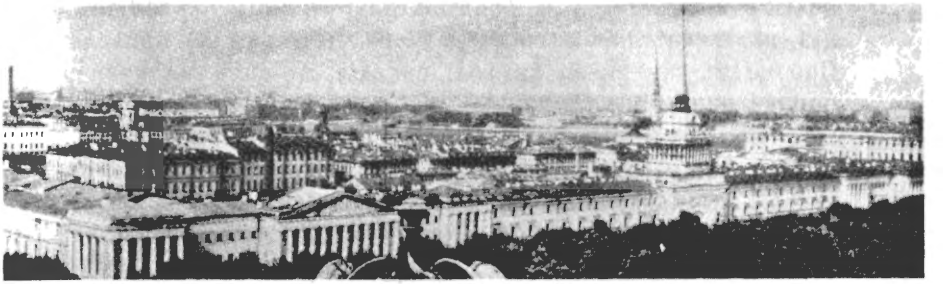

Петроград

НАД ПЕТРОГРАДОМ ворушився сірий, сумний і мокрий ранок, прокидався як п"яниця в калюжі, під чужим тином очунявши. Неприві тний був Петроград, столиця Росії, не тільки своїм урядом, а й підсонням.

А на фронтах кипіла боротьба, лилася кров, убивав брат брата, бо так наказав хтось, так хотілось комусь. Бо Синедріон багатіїв прагнув ще більшого багатства.

Це був час Першої Світової війни, коли смерть шаліла на цілій земній кулі. Здавалося, війні ніколи не буде кінця. Але кінець прийшов несподівано, і не так, як плянували генерали, а так, як хотів Синедріон.

Ще в розпалі війни, в 1916 році, на одному З"їзді представник Світових Змовників, товариш Лев Бронштейн–Троцький прозрадив таке передбачення: Незабаром царя Росії скинемо в болото!

І в 1917 році так сталося – династія Романових перестала існувати, царя Миколу 2–го позбавили трону.

Власне, в час Першої Світової війни вже Росією керував не цар самодержець, а самозванний "пророк" з Сибіру Грішка Распутін, при щедрій підтримці банкіра Рубінштейна, також причетного до змовників.

Про те, що Російська Імперія розвалиться, що цар Микола 2–й злетить із трону, що революція до Росії гряде швидкими темпами, російський пролетаріят, інтеліґенція, політичні партії не знали, і їм навіть те не снилося. Про це тільки знали світові багатії, що давно плянували поневолити всіх ґоїв на землі.

Причиною Першої Світової війни, як усі історики стверджують, був постріл у Сараєві. Але це фальшива інтерпретація, причина для замилювання очей, яку спритні ділки роздули до глобальних розмірів і перетворили в Світову війну. Бо як же це здоровий розум може погодитись, щоб за якогось там спадкоємця австро–угорського престолу Франца Фердинанта та могла литися кров мільйонів людей. Але так хотілося політикам, так потрібно історикам, і так пишеться історія. Мільйони людей втратили життя за одного спадкоємця. Йшлося про те, щоб мати причину повалити Росію, царську, монархічну, і зробити соціялістичну.

Що Світові Змовники плянували повалення деспотії царату, свідчить той факт, що ще за рік до революції, за рік до повалення монархії, в 1916 році 5–го квітня в квартирі Е. Кускової відбулося таємне засідання масонської ложі, на якому вже було визначено "Временное Правительство" для Росії і навіть розподілено міністерські пости. Так, головою визначено князя Г. Е. Львова, міністрами адвоката О. Керенського, П. Н. Мілюкова, Коновалова, Скобелева.

Світові Змовники вірили в свої сили, знали, як дурити людей фальшивими відомостями, мали в руках пресу і настирливо йшли до мети, пляново розподіливши свої руїнницькі, аґентурні сили.

Навколо царя в Петрограді в час війни розгорнулася

шалена провокація. З одного боку Грішка Распутін, отримуючи вказівки від банкіра Рубінштейна, компромітував усю царську родину, здобув у цариці таке довір"я, що призначав міністрами тих людей, яких йому дорадживав банкір Рубінштейн, а з другого боку діяла таємна аґентура, підсипаючи соли в ті рани, що ятрилися в час війни.

Щоб запобігти катастрофі, князь Юсупов 16–го грудня застрілив Распутіна. Але пожежа невдоволення вже палахкотіла.

Борсаючись у тенетах, які розставили Змовники, цар Микола 2–й 25 лютого 1917 року розв"язав Державну Думу, звідки найбільше пливло провокацій і болота. Але цим вчинком тільки прискорив події. На третій день, 27–го лютого Голова Державної Думи Родзянко надіслав цареві ультимативну телеграму:

"Прийшов остаточний час, коли вирішується доля Росії і кінчається династія Романових."

Родзянко не насмілився, чи не міг тоді дописати, що на місце дому Романових плянується дім Ротшильдів.

Прочитавши цю погрозу Родзянка, цар посміхнувся і сказав своєму придворному міністрові Фредериксові:

– На такі телеграми я цьому товстопузому Родзянкові й відповідати не хочу.

Цар Микола ще й тепер не хотів признати, що над ним згущується небезпека.

Та вже за дві години після злегковаження подій, на вулицях Петрограду появилися численні демонстрації робітників Путіловського заводу з ґаслами: Геть царя! Всі на боротьбу з царською деспотією! Дайош хліба!

До робітничої демонстрації негайно приєднався Волинський полк, укомплектований з українців, та Литовський і Преображенський полки.

В Таврійському палаці зібрались державні діячі для вирішування долі Росії, серед яких провідне становище займав адвокат О. Керенський, з тими ж самими членами, наміченими в Москві на масонському засіданні: –

князем Львовим, Мілюковим, Коноваловим та Скобелевим, для створення Ради Депутатів, щоб просунути списки наміченого масонами уряду в Державну Думу.

Першого березня Державна Дума затвердила склад Тимчасового уряду, дещо доповнивши. Головою уряду призначено князя Г. Е. Львова, міністром юстиції О. Керенського, міністром зовнішніх справ П. Н. Мілюкова, військовим міністром Гучкова, міністром торгівлі Коновалова.

Наступного дня, 2-го березня, міністр Мілюков приніс особисто цареві Миколі написане заздалегідь зречення і ... змусив царя підписати його.

Цар Микола підписав зречення в користь свого брата Михайла. Однак, Михайло від трону відмовився і вся влада перейшла до масонів.

Так трьохсотлітню династію Романових було повалено значно молодшою, сторічною династією Ротшильдів.

. . . . . .

Біля дверей Штабу Дивізії стояв, як і вчора, вартовий з рушницею і так само переглядав перепустки. В Штабі накурено, брудно, немов би тут відбувалися оргії офіцерів з панянками. Але замість пляшок і склянок, на столах купи паперів, шматки військових мап, канцелярське приладдя.

Молодший унтерофіцер, писарчук Данило Передерій як завжди приходив до Штабу раніш від усіх. Він струсив мокрий сніг із військового картуза, скинув шинелю і дбайливо повісив у коридорі на вішаку. Зайшов до приміщення й аж ахнув. Навкруги таке безладдя. Зразу догадався, що минулої ночі знову відбулось таємне засідання офіцерів штабу, на яке його ніколи не запрошували.

Поприбиравши на своєму столі й біля дверей накидані недопалки, позмітав цигарковий попіл, витяг із шухляди журнал "Входящих і исходящих бумаг" і почав записувати останні папери.

Незабаром до штабу вскочили штабісти, збуджено ділилися новинами, вели жваву розмову. Ті уривчасті ре-

чення, які спрагло ловив Данило, давали йому можливість трохи вияснити заплутані події. Він уже чув, що царя скинули, що на місці царського уряду тепер "Временное Правітельство". А чому "Временное", то тільки догадувався. Керувати Росією тяжко, і не так просто знайти нового керівника. Цілком зрозуміло, раз "Временное" то незабаром мусить прийти постійне, авторитетне.

Проте, Данилові байдуже. Йому аби така влада, при якій би він міг хоч трохи висунутись нагору, ковтнути слави, здобути певне становище.

Перебуваючи постійно в оточенні штабістів, які розумілися ліпше на політиці, він з підслуханих фраз трохи розшолопав : то керував Росією цар Микола, а тепер керуватиме князь Львов. Як перший, так і другий, одного поля ягоди. Все це пани. Однак, він тепер папери, які проходили через його руки, потайки переглядав, перечитував зміст і дещо йому прояснювалось. Він міг ширше схопити події, які грізним буревієм проходили крізь штаб, де він писарював.

Другого березня через реєстатуру пройшли папери, в яких виразно оголошувалося, що генерал Алексєєв призначив генерала Корнілова комендантом Петроградської військової округи. Так само того ж дня був розісланий наказ по частинах, що цар Микола зрікся влади і призначив своїм наступником брата Михайла. Але вже 3-го березня розіслано новий наказ, в якому оголошувалося, що Михайло відмовився від влади і тепер керівництво Росією перебрало "Временное правітельство".

Кожного дня Данилові доводилось реєструвати накази й пошту надзвичайно великого значення. Всі в штабі бігали, перешіптувались, метушились. Переживали великі потрясення, а Данилові хоч би що, байдужісінько. Якайому різниця, хто комендантом округи, хто головою "Временного Правітельства". Йому аби дослужитися чину, відзнак, та повернутись додому.

В квітні Передерій зареєстрував особливо цікавий

таємний наказ, в якому повідомлялося, що на фінляндському вокзалі 4–го квітня большевицькі провідники в Петрограді Каменев, Риков, Шляпніков; Сталін та Войтинський з натовпом робітників зустрічали професійного революціонера Володимира Леніна, що повернувся з–за кордону керувати революцією.

І щойно тепер Передерій зацікавився большевиками. Що це за люди?

Незабаром новий наказ: Князь Львов зрікся свого становища в уряді і головування перебрав Олександр Федорович Керенський.

Тридцять першого серпня прийшла знаменна вістка: Олександр Федорович Керенський, голова тимчасового уряду, перебрав на себе обов"язки Верховного Головнокомандувача. Всі ці зміни на високих становищах для Передерія не мали особливого значення.

Натомість у Штабі кожна зміна викликала бурю протестів, заперечень, похвал, чи радощів. Сипались накази, тріскотіли ротатори, розмножуючи написане.

Унтер Передерій сумлінно розсилав пакети, записуючи їх у книгу. Він тягнув свою військову лямку, мобілізований ще в 1915 році.

За довший час праці в Штабі, Передерій здобув довір"я й прихильність усіх офіцерів. І не тільки за сумлінне й дисциплінованне ставлення до своїх обов"язків.

У цей тривожний час, насичений несподіванками, офіцери немов би подуріли. Щонеділі гульбища, і то з дівчатами, з повіями найгіршого гатунку. З вином, горілкою, музиками, танцями і дикими співами. В залі бувало аж стеля гойдається і шибки дзвенять. З вечора до самого ранку.

І ось тут, на цих гульбищах, Данило зі своєю звинністю, кметливістю, дотепністю те веселою вдачею просто незамінний. Записочку від офіцера дівчині, горілки до сітра дівчині добавити, цигарки принести, візника покликати, коли офіцер домовився з дівчиною і вимагалось

окремої кімнатки. Все це влаштовував незаступний унтер Передерій.

А вже коли гульбище сягало зеніту, коли дівчата напівголі весело й збуджено верещали, коли офіцери пили з пляшки і так само напували дівчат, коли всі скатерки залиті вином, а склянки валялися під столом, тоді чувся вигук:

– Унтер! Передерій!.. На естраду!

За цим сигналом заля ревла:

– Унтеррр!.. Передеріїй!.. Дайош циганської!..

Тоді Данило брав свою балалайку, збивав ще стримкіше кучері, які йому дозволив носити сам начальник Штабу, і виходив на підвищення кону.

Заля враз завмирала. Навіть дівчата переставали верещати. Данило, посміхнувшися з підвищення до залі, що горіла сотнею граючих чоловічих і жіночих очей, і бринькнувши струнами, вмощувався на дзиґликові. Обвівши ще раз поглядом людей, бив пальцями по струнах і сильний, чистий баритон виспівував запальні куплети циганського романсу, під акопанімент шестиструнки.

Данило знав безліч романсів. І коли він помічав, що в залі вже нема тверезих, тоді до романсу вплітав такі слівця, за які його в тверезому стані посадили б на гауптвахту. А тепер ... Тепер заля гриміла оплесками після кожного куплету. І за це його всі офіцери любили, без нього жодного гульбища не відбувалося.

. . . . . .

В столиці Боснії й Герцоговини Сараєво стався постріл, не гучний, не гарматний, а так собі з невеличкого пістоля. Але цей постріл, завдяки Світовим Змовникам, прогремів на цілий світ і викликав Першу Світову Війну, в якій упали трупом мільйони безневинних людей.

Але мету осягнено. В Росії, царат повалено, влада, нарешті, перейшла до рук "вибраного Богом Народу", до рук Синедріону.

Як відомо, 28 червня 1914 року куля сербського наці-

оналіста обірвала життя спадкоємця австро–угорського престолу Франца Фердинанта.

Цю незначну причину світові змовники підхопили щоб роздути Першу Світову Війну. Мільйони Іванів, Фріців, Джанів та Славчиків, синів Росії, України, Франції, Англії та Америки склали голови на полі бою за чужі інтереси.

Росія розпочала війну 1–го серпня 1914 року.

. . . . . .

Данило в цей час парубкував. Він плекав буйно–кучеряву чуприну і мріяв про одруження. Не одна дівчина ночами думала про цього бравого вітрогона, що полонив жіночі серця. Однак, Данило марив Наталочкою. Він залюбився в сусідську дівчинку ще з дитинства. Разом пасли гуси, збирали черепочки в степу, потім колекціонували пера в школі, потім билися й мирилися, і в його очах все більшими чарами квітла Наталка.

Але батько Наталчин, Микола Діденко, статечний господар, думав не про бідного зятя, сина шевця, а про хазяїна, за яким би дочка почувала себе щасливою.

Та й сама Наталка мала сумнів щодо збиточника Данила. Боже, хіба жінка матиме щастя за таким вітрогоном, який більше фантазує, більше покладається на випадкове щастя, як дбає про книжку, про науку. Але все ж таки Данило подобався їй більше від інших хлопців.

Серед такої непевности, вагань і недомовлености з Наталкою, якій пропонував навіть утекти від батьків, Данила покликали до війська.

Беручи до уваги деяку освіту, приймальна комісія зарахувала його писарем у ротну канцелярію. Данило спочатку вилаявся, бо лаятись він умів. А далі настрій змінився. Писаря в окопи не пошлють, кулі нема чого боятись. Відсиджу в ротній канцелярії десь у тилу, може, й хреста здобуду і цілим та здоровим повернуся в село. Тоді й одружуся з Наталкою. Одружуся, бо всіх хлопців спіткає смерть на війні, то за кого ж дядько Микола

віддасть дочку? А ще, гляди, й унтера заслужу. Аджеж ті, що в тилу, найбільше хапають нагороди, хрести, медалі. Не за бойові заслуги, а за здібність підмаститися до командування. А потім хизуються геройством.

І Данило почав плазувати перед старшими. За півроку старанної праці в ротній канцелярії, здобув підвищення і його забрали в канцелярію батальйонну. Ще за місяць потрапив до канцелярії Н–ського полку. Незабаром йому нашили біленьку стрічку і дали звання єфрейтора.

Тепер уже Данилів ніс піднявся вгору, йому в місті козиряли зустрічні солдати. Свою солдатську шинелю перешив, припасував до стану, груди чваньковито випинав і здалека виглядав, як генерал.

А ще через півроку Данила перевели в штаб дивізії, бо там треба було здібного писаря на реєстратуру. Йому зразу ж нашили другу білу стрічку і видали документ, в якому під золотим двоголовим орлом ясно було написано: Унтерофіцер Данило Передерій.

Чи треба спинатися до більшої слави сільському парубкові, синові шевця?

Та не з такої глини зліплений Данило, в нього тепер, з двома стрічками на погонах, розпалилася ще більше спрага вищости. Хоч би прапорщиком повернутися в село. Тоді вже батько Наталки не буде копилити губу. Гляне на золоті погони і зразу прийме старостів. Але пропорщика можуть дати тільки тому, хто здобув у боях "Георгія", хоч четвертого ступня. А георгієвського хреста в штабі, за столом тяжко здобути.

Данило зголосився бути віступном, зв"язковим з фронтом у особливо важливих дорученнях. Два місяці виконував ці небезпечні обов"язки, два місяці нюхав фронтовий порох, але хреста не заслужив...

Розчарувався й знову сів за стіл у штабі реєструвати папери.

І раптом гримнула революція. Виникли нові можливості, нові перспективи здобути слави. Данило, хоч прожив

ще мало, хоч великого життєвого досвіду не встиг набути, але добре знав, що як десь горить чуже добро, то можна й самому чимсь поживитись. А Революція – це ж і є та пожежа, де горить чуже добро. От Данило і приглядався, де б і собі поживитися, кусок добра чужого поцупити, слави, становища кращого здобути.

Перетравлюючи в собі події, що відбувалися навколо, Данило часом пробував і сам зробити висновки. Був цар, був авторитетний володар Росії, тепер його скинули, а залишилося "Временное Правітельство". Та ж воно не має досвіду керувати державою. Біда! Неодмінно Росія завалиться. За царя він би таки дослужився до прапорщика, а тепер, кажуть, що ніяких погонів офіцери носити не будуть. От так і пропадуть дві білих стрічки унтерофіцера. А шкода. І царя шкода. Як не як, а триста років Дом Романових керував Росією, а тепер що? Кажуть, із Швейцарії привезли жиди в запльомбованому вагоні Леніна і разом з ним приїхали комісари. Валити все старе і будувати нове. А чи вміють вони керувати, будувати державу? Чи тільки валити? І до якого табору приєднатися йому, Данилові? Чи триматися "Временного Правітельства", що й само збирається здати владу, чи зразу піти за большевиками, що підіймають всюди на мітингах голову?

Так щодня роздумував у штабі, за столом, писар Данило Передерій, не знаючи, на яку ногу стати.

Тим часом Олександр Федорович Керенський, масонський відпоручник, перебравши в свої руки всю владу, як державну, так і військову, форсованим маршем вів Росію в лапи большевиків. Послушний наказам своїх зверхників, Світових Змовників, він, Голова Тимчасового Уряду і Верховний Головнокомандувач Армії і Фльоти, давав накази, писав і розсилав розпорядження, які мали створити догідне підсоння для передачі влади большевикам.

Тепер Керенському ніхто й нічим не перешкоджав, не заперечував, не ставив дрючків у колеса воза, що котився в обіймі Світових Змовників, Синедріону, який чигав

на повалення Росії, чекав цієї нагоди кілька століть.

Жиди панували в Німеччині, у Франції, в Польщі, в Англії, в Америці і в цілому світі. Тільки Росію не щастило підкорити.

Але вже в перший день переходу влади від Тимчасового Уряду до Совєтів, себто до большевиків, очолених Леніним, Троцьким, Зінов"євим, жиди на базарах, вулицях, на станціях і в установах, немов за писаними в Талмуді законами, загаласували:

– Ми вже вас, гоїв, посадили в мішок і зав"язали. Тепер служитимете нам.

І це була правда. Посадили, зав"язали і на сторожі поставили своє ЧеКа. За найменший прояв антисемітизму – розстріл!

Але це сталося потім. Тепер же події добігали до вирішального кінця.

Довідавшись, що поліція без особливого дозволу арештовує в Петрограді большевиків, Голова Тимчасового Уряду Олександр Керенський страшенно обурився. Він видав наказ: без його дозволу жодного большевика, тим більше видатного, з революційним досвідом, не затримувати навіть тимчасово. Наказав негайно звільнити з тюрми всіх запідозрених у большевизмі, зокрема товариша Стеклова, що потрапив за ґрати, товариша Троцького та інших аґентів світових руїнників.

Всі ці заграванняКеренського з большевиками не давали спокою генералові Корнілову, що добре знав, яку неволю готують большевики Росії. Військова розвідка доносила Корнілову про потаємну змову революціонерів у світі, про небезпечну ролю Парвуса, що керував справами і був головним аґентом змовників.

Було відомо, що кілька десятків мільйонів долярів з Нью Йорку, з конта Ротшильда, Варбурга та Якоба Шиффа було перевезено в Европу і розміщено в банках Німеччини, де банкіра Варбурга Кайзер призначив шефом секретної поліції, і який згодом пропустив через Німеччину поїзд

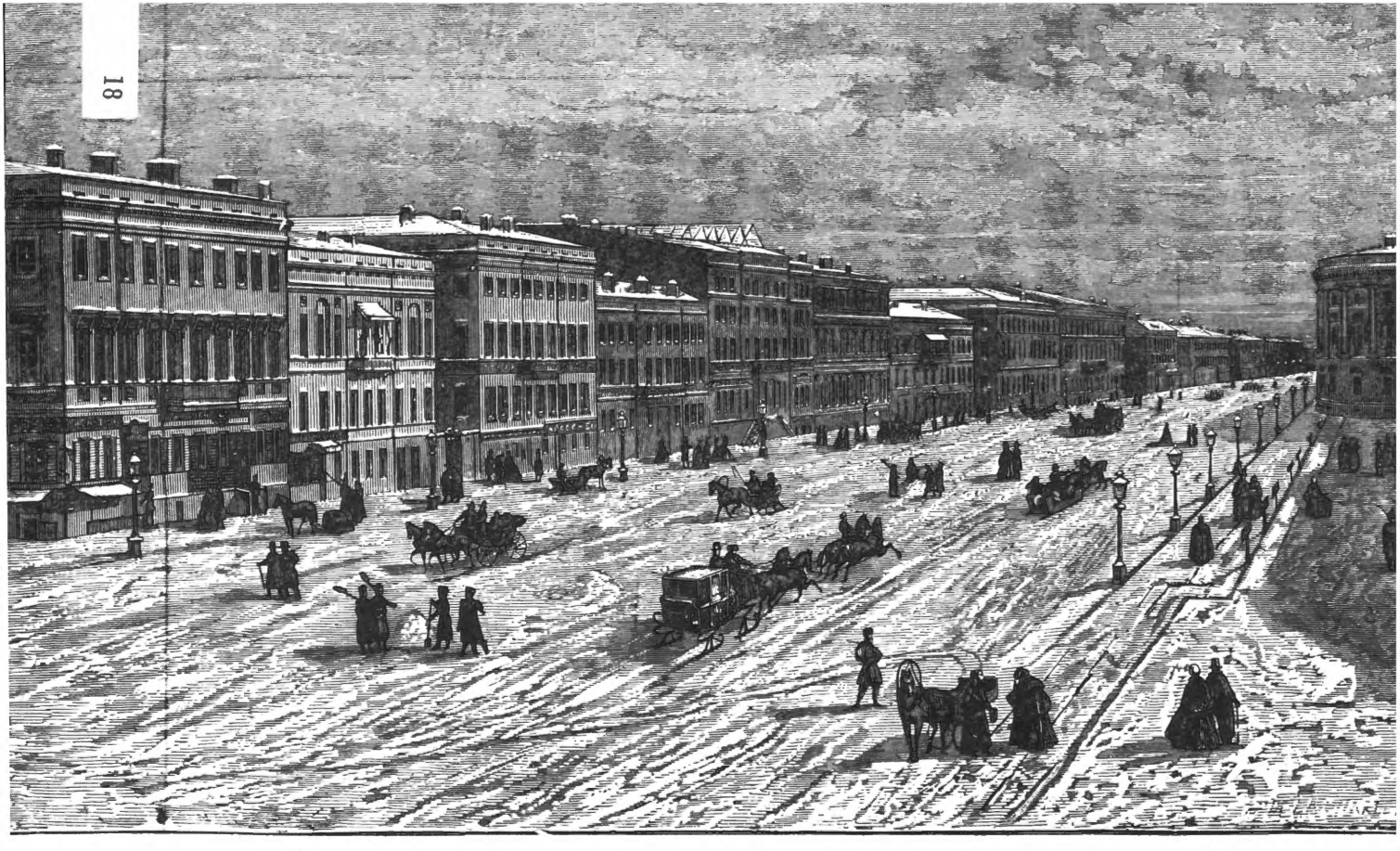

Петроград — Невський Проспект

із запльомбованими вагонами, в яких їхав Ленін та комісари з Швейцарії до Росії робити революцію.

Уся ця складна змовницька махінація проходила через організовану мережу, якою керував аґент Олександр Парвус.

Цей спритний, здібний і розумний ділок, під плащиком комерції, мав конта отриманих з Нью Йорку грошей у всіх країнах Европи, в Німеччині, Швайцарії, Туреччині, Данії, Скандинавії і навіть у Петрограді та Симбірську.

Парвус був не тільки постачальником грошей для революційних цілей, він у той же час співпрацював з різними видавництвами, мав свої власні газети й журнали, через які вів підривну революційну діяльність в Европі. Він же взяв активну участь підчас перевозки Леніна з Швайцарії в Петроград. Але Ленін відмовився від допомоги Парвуса в Росії і заборонив йому туди переїхати.

Про повалення царату і перехід влади до Тимчасового Уряду в Росії Ленін довідався від аґента, який його відвідав у Швайцарії, в м. Берні, й запропонував йому послуги в переїзді до Петрограду. Тоді, спантеличений таким ходом подій, Ленін запитав аґента, що назвав себе Едвардом Гаузом:

– Але як же я можу їхати й перебирати владу, коли не маю кваліфікованих кадрів?

Тоді аґент посміхнувся і запевнив Леніна:

– Товаришу Володимире Ільїчу, ми все передбачили і все підготували. Товариш Троцький привіз до Европи вже давненько 500 комісарів, які чудово володіють російською мовою і всі вони до ваших послуг, чекають на ваші вказівки.

Аж тоді Ленін засміявся.

Олександр Парвус не лише організував переїзд Леніна з Швайцарії через Німеччину, Скандинавію аж у Петроград. Разом із Леніним було перевезено і його дружину Надію Крупську, та коханку Інесу Арманд. Всі вони щасливо зжилися й мирилися між собою.

В Петрограді, вже 7–го квітня Ленін виступив на Камінно–островському проспекті, з палацу Кшесинської і виголосив палку промову до робітників і солдат, закликаючи брати в Арсеналі зброю і захищати революцію.

Керенський не перешкоджав большевикам організовуватись, набиратись сил. Навпаки, він різними потаємними і відкритими засобами допомагав цій революційній силі зміцнюватись.

У перших числах вересня Керенський, на таємному засіданні Ц.И.К. Демократичного блоку, де були й большевики, приобіцяв, що він зробить усе можливе, щоб передати владу новому урядові. Він дозволив видати робітникам 40 тисяч рушниць і необмежену кількість набоїв.

Наближалась жовтнева дата, про яку згадував Троцький, як останній термін повалення Тимчасового Уряду й перебрання влади. Напередодні цієї дати большевицького виступу, коли солдати Петроградського гарнізону оголосили нейтралітет, генерал Алексєєв повідомив Тимчасовий Уряд і особисто Керенського:

– В Петрограді зараз є 15 тисяч офіцерів. Як що дозволите мені, то завтра 5 тисяч під моєю командою будуть охороняти Тимчасовий Уряд.

Керенський від цієї охорони відмовився. Він мав свої потаємні пляни чим швидше передати владу большевикам.

Олександр Керенський з Володимиром Леніним майже земляки і мало що не ровесники. Обидва вони провели дитинство в Сімбірську. Там же в Сімбірську вчилися в одній і тій же гімназії, де батько Олександра, Федір Керенський був учителем, а батько Володимира Леніна був директором гімназії. Різниця між цими двома революційними діячами була у віковi. Олександр Керенський народився 5 квітня 1881 року, а Володимир Ленін 22 квітня 1870 року і був старшим на 11 років. Але ця різниця у віковi не перешкоджала їм приятелювати.

Пізніше доля їх звела в революційному русі під таємним знаком масонської ложі.

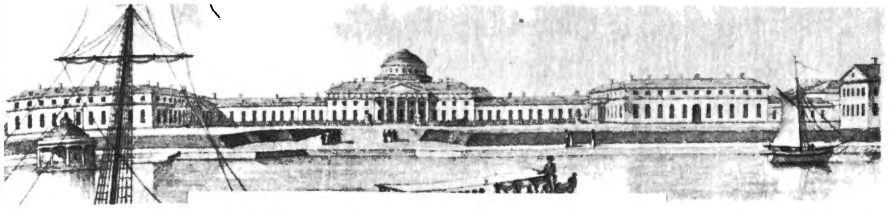

Таврійський палац

Тут відбувалися засідання Державної Думи

ХТО ж такий був Парвус?

В містечку Березіно Мінської губернії, в бідній родині ремісника Лазаря Гельфанда в 1867 році народилася ще одна дитина, хлопчик. Рабин підчас обрізання дав йому ім"я Олександр. Багатодітні батьки не дуже радувались ще одним ротом у хаті. Тепер Лазареві доведеться на годину раніш підійматися з ліжка і на годину пізніш лягати.

Веселий ремісник Лазар, хоч був бідним, але завжди любив фантазувати про багатство, добробут, гарний одяг жінці, ширше й просторіше житло для дітей. І часом ці фантазії здійснювались. Траплялися грошовиті замовці, і він більше заробляв. Але фантаст Лазар ніколи не міг сягнути своїми мріями того становища, яке випало його синові Олександрові. Щоб його зашмаркана дитина та могла впливати колись на світові події? Цього Лазар не передбачав..

А Олександр Лазарович міг похвалитися згодом вчинками, гідними Олександра Македонського. Олександр Гельфанд здобув світ спритністю, підступом і чужими грішми так само, як Олександр Македонський мечем, військовими перемогами.

Початкову школу Олександр Гельфанд закінчив у містечку Березіно. Разом з усіма християнськими дітьми вчився, бавився, збиточничав, так само крав у батька копійки, і купленими цукерками частував товаришів.

Закінчивши початкову школу з відмінними оцінками, виявив нахил до дальшої науки і батько на останні гроші вирядив Олександра вчитися в Одеській гімназії. Там Олександр Гельфанд блиснув здібностями, звернув на себе увагу вчителів, директора, а далі й провідних жидів – сіоністів. Його зразу ж втягнули в національну жидівську організацію і почали заохочувати до вивчення революційно–націоналістичного руху в світі. В першу чергу Олександр почав студіювати Талмуд, закони жидівської мудрости. Його надзвичайно вразило те, що жидівський народ є народом вибраним Богом для панування в світі. Що всі гої родяться для рабства. Потім він вичитав у Талмуді, що "Цар Ізраїльський буде не тільки царем Палестини, а царем цілого світу."

А далі пророк Ісайя в псалмі ХЛ і Х – 23 писав: "І будуть царі гоїв прислужниками твоїми і цариці їхні – годувальницями твоїми, лицем до землі вклонятимуться тобі й лизатимуть порох на твоїх ногах".

Ці пророцтва в Талмуді так вплинули на Олександра, він так запалився ними, що тут же присягнув боротись до перемоги за ці жидівські ідеали. Коли вже сам Бог обрав його народ для володіння світом, то цей заповіт треба здійснити.

На таємних сходинах жидівських провідників Олександр пробував обережно виголошувати промови, і його вже тоді, потайки, сіоністи нарекли великим провідником.

Закінчивши гімназію, Олександр Гельфанд 19–ти літнім юнаком поїхав у Швайцарію і зразу ж поринув у вир бурхливого революційного життя. Виступаючи в соціялістичній пресі, щоб не викликати підозри в чорносотенців, Олександр Гельфанд змінив своє прізвище на Парвус і з цим псевдонімом працював до кінця життя.

Перша партія, до якої він вступив і віддав увесь свій запал журналістичного хисту, була марксистська, в проводі якої стояли відомі Плеханов, Аксельрод та Віра Засуліч.

А вже як у Парвуса зміцніли крила, він співпрацював з усіма революційними партіями в Європі, друкував напоєні патосом революції і вогнем бунтів статті у всіх газетах і журналах, поки сам не організував у кожній європейській державі якийсь свій друкований орган.

І тепер світові змовники звернули серйозну увагу на людину, що підписувалася ПАРВУС. Переконалися, що ця людина може бути страшною зброєю в спритних руках і здібних організатором потрібних революційних клітин. За ним було встановлено пильну стежу, шоб узявши його на службу, не виникло помилки. Йому почали давати гроші на видавництва, то під виглядом оголошень, то за рекляму. Але платили так багато, що Парвус відразу догадався, що за ним полюють. І він радів. У нього завелися гроші. Тоді Парвус для конспірації перед аґентами світової розвідки зробився купцем. Він подорожував по світі; закуповував в одній державі товари і перевозив до другої. В кожній країні створив собі торговельну базу, в якій посадив свого аґента. Під виглядом комерції, Парвус керував революційним рухом цілого світу. І тут він завів зв"язки з Ротшильдом і його синами, що мали свої банки у Німеччині, Франції, Англії, Швайцарії та Америці. П"ять синів і п"ять могутніх джерел, з яких плили гроші на одну і ту ж ціль.

Ротшильд мав зв'язки з Парвусом не з потреб фінансових, а з політичних. Як Ротшильд, так і Парвус, за головну мету вважали повалення російської царської деспотії і поширення дороги для жидівського панування.

Друкуючи свої статті в газеті "Іскра", Парвус палко закликав пролетаріят до революційних дій у Росії, вимагав повалення царату. Цими статтями полонив Леніна.

Парвус друкувався не тільки в "Іскрі", він дописував до журналу "Ді Глейхат" в Штуттґарті, що редагували Каутський і Клара Цеткін, писав до "Форвертс", яка виходила в Берліні, посилав статті до газети "Арбайтер цайтунґ" у Відні, а згодом став головним редактором

"Арбайтер цайтунґ" у Дрездені. Парвус працював разом з Троцьким в газеті "Начало", органі меньшовиків, яку редагували Мартов, Потресов і Мартинов. Надсилав свої статті й до "Нойє цайт" під редакцією Каутського.

Як уже згадувалось, Парвус мав свої штабквартири в цілій Европі. В Швайцарії, Істанбулі та Штуттґарті в нього були засекречені банкові конта. Мав він штабквартиру і в Петербурзі. Однак, головний штаб Парвуса був у Копенгагені. В нього були скрізь свої довірені аґенти, свої люди, свої фінанси, зв"язки і підтримка. Підступна, хитра і глибокозакроєна цілеспрямованість спритного аґента світових конспіраторів Парвуса була тим пов"язуючим ланцюгом, який допомагав накопичувати, зміцнювати революційні вибухові сили, потрібні для повалення царату в Росії, проти якого давно мав зуб Ротшильд.

Під час війни, ще в 1915 році, Парвус організував у Німеччині випуск журналу "Ді Ґлеке" і проповідував революційний рух в Російській Імперії.

Німеччина не тільки не перешкоджала Парвусові, а навпаки, мета Німеччини й мета Парвуса дивно збігались. Як перша, так і другий прагнули повалення царської Росії.

Щоб приховати джерела, звідки революціонери отримували фінансову допомогу, Ленін, через газету "Соціалдемократ", громив журнал "Ді Ґлеке" і редактора Парвуса за поспішні прогнози революції в Росії. Але потайки вони разом пили каву і тиснули один одному руку, бажаючи успіхів.

Парвус ненавидів російську інтеліґенцію, закидаючи їй надмірний шовінізм. Він не вірив у російські революційні сили. Натомість, всюди підкреслював, що революцію здібні робити тільки жиди, будь вони соціял-демократи, соціял-революціонери, бундісти, меньшовики, чи сіоністи. Прихильно ставився до Леніна, бо Ленін був напівжид. Але найбільше вірив Троцькому. Пророкував йому керування світом. Троцький так само обожнював Парвуса, вчився

від нього, виконував кожне доручення. І тому то, коли Троцький привіз із Америки гроші для революційних цілей, то помістив їх у Німеччині з правом доступу до них єдиного Парвуса.

Таку колосальну ролю в революційному русі відіграв Парвус. А пізніше, використавши його, Світові Змовники зіпхнули свого відпоручника безславно з шахівниці. Вже в травні 1917 року, коли при владі був Тимчасовий Уряд, на чолі з напівжидом Керенським, у Петрограді відбувся Перший Всеросійський Сіоністичний З"їзд, на якому було 522 делегати від 340 міст Росії. Багато приїхало і з Европи. Але на цей з"їзд Парвуса вже не закликали. Не дивлячись, на те, що Парвус організував таємний переїзд Леніна в Петроград, Ленін не дозволив самому Парвусові повернутися в Росію, щоб не випливла на поверхню грошова допомога Світових Змовників через Парвуса.

Олександр Лазарович Гельфанд – Парвус помер на чужині 12 грудня 1924 року, переживши Леніна на кілька місяців. Помер природною смертю тільки тому, що умів ховати участь Світових Змовників в революції. Інакше його б передчасно знищили.

*
* *

НА КВАРТИРІ Суханова в Петрограді, 10–го жовтня 1917 року відбувалося таємне засідання Ц.К. большевиків. Необізнаний з деталями Калінін запропонував відкласти захоплення влади в Петрограді хоч на рік тому, що тепер, мовляв, на фронті дуже несприятливі обставини, а в Петрограді робітники відмовляються підіймати бунт.

Троцький заперечив прогнози Калініна, і сказав, що з Керенським уже все домовлено, він приспішує передати владу, відмовляється грати фальшиву ролю і нести тягар Тимчасового Уряду.

Ленін забрав слово і запропонував перебрати владу, посилаючись на те, що комісарські кадри, привезені Троцьким з Нью Йорку, готові до праці.

Тут же було створено діючий комітет, який мусів перебрати владу. Туди входили: Ленін, як голова, Троцький — військовий міністр, Каменєв, Зінов"єв, Сокольніков, Бубнов та Сталін.

Довідавшись про большевицьку змову, генерал Алексєєв, що отримав до цього ще й додаткові відомості про оголошення нейтралітету солдатами Петроградського гарнізону, поважно занепокоївся й негайно запропонував Керенському і цілому складові Тимчасового Уряду створити охорону, закликавши 15 тисяч офіцерів, які стаціонували в Петроградському гарнізоні. Керенський, виконуючи таємні завдання Світових Змовників, відмовився він такої охорони.

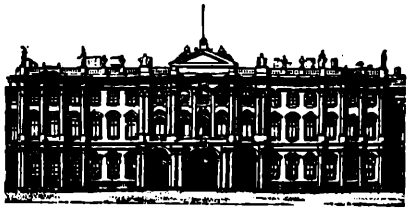

Зимовий палац

— Зимовий палац, де міститься наш Тимчасовий Уряд, охороняється школою юнкерів та жіночим батальоном, і цього нам досить, — говорив Верховний Головнокомандувач Олександр Керенський.

Тоді генерал Алексєєв самочинно призначив на 22—ге жовтня Похід з козацьких, найбільш надійних частин, щоб перешкодити большевикам захопити владу. Керенський цей Похід заборонив, натомість дозволив демонстрацію, організовану большевиками під гаслом "День Петроградского Совєта".

Після вдалої мирної демонстрації, большевики 23-го

жовтня вислали до всіх військових частин у Петрограді 293 комісарів, немов би для охорони громадського спокою. І тільки зі Штабу Армії вигнали большевицьких дорадників, всі ж інші частини примирилися з втручанням большевиків у військові справи. Так за один день контроля над військом перейшла в руки Совєтів за згодою головнокомандувача Керенського.

На 25-те жовтня большевики призначили "Всеросійський С'єзд Совєтов", приурочивши цю подію до захоплення влади. Щоб уникнути відповідальности, Керенський виїхав на фронт. Почувши про це, Тимчасовий Уряд, не підозріваючи Керенського у змові, нагло зійшовся 24-го жовтня на позачергове засідання. Головував на засіданні Коновалов.

– Панове! Ми маємо незаперечні відомості, що большевики готуються завтра підняти бунт з метою перебрати в Петрограді владу! – тривожно повідомив голова засідання.

– Що ж нам робити? – добродушно розвів руками Гучков.

– Ми мусімо боротися тими засобами, що маємо під руками! – рішучо запропонував Карташов.

– Якими засобами, коли солдати оголосили невтралітет, а мобілізувати 15 тисяч офіцерів Керенський генералові Алексєєву заборонив.

Крім суперечок, двосторонніх обвинувачень, скарг та нарікань ні до чого не дійшли. Шукали винних десь аж за кордонами Росії, в той час, як злочинець, зрадник сидів на головному кріслі Тимчасового Уряду.

Аж опівночі, з інспекційної подорожі на фронт повернувся Керенський і зайшов до залі тоді, коли Карташов вимагав збройною рукою придушити большевицькі заворушення.

– Господа! Покличмо генерала Алексєєва і вимагаймо негайно змобілізувати всі офіцерські кадри для боротьби з большевиками! – настоював Карташов.

Керенський швидко пройшов залею, скинув військового картуза, яким так любив хизуватися, стягнув рукавички і нервово прошипів у бік Карташова:

– Якого ми маємо кровожерного міністра віровизнань! Де ж тоді ваша любов до ближнього? – з докором обвів поглядом міністрів. – Господа! Нема чого хвилюватися. Нам большевики не страшні і прошу вас усіх не ширити паніки.

Почувши запевнення головнокомандувача, всі розійшлися. Добігала друга година ночі. Залишився Керенський та його заступник Коновалов. Незабаром прийшли офіцери, що керували охороною Зимового палацу і вимагали від Керенського рішучих дій, бо большевики готуються до наступу. Балтійська флотилія увійшла в Неву, на бічних глухих вулицях Петрограду збираються озброєні робітники з явним наміром оволодіти Зимовим палацем.

– Господа! Большевики нам не загрожують і нема потреби піддіймати зайву тривогу, – знову заспокоїв Керенський офіцерів. Надів картуза й пішов відпочити з дороги.

*
* *

Петроград прокинувся 25–го жовтня ранком окутаний густою пеленою туману, крізь який око не могло проглянути на п"ять кроків уперед. В цьому тумані людські постаті сновигали, як привиди, перебігаючи з провулка в провулок, ховаючись від стороннього свідка.

До Смольного палацу юрбами сходилися делегати. Під північним небом ще стояла ніч, а годинник уже показував десяту ранку. В коридорах Смольного пожвавлена метушня. Делегати приходили в шинелях, в робітничих куртках, у кепках, дехто зі зброєю. Всі збуджені, радісні. Вперше рішають свою долю солдати, робітники з мандатами від населення... Правда, селян тут не було. За селян

рішатиме купка люмпен пролетаріяту.

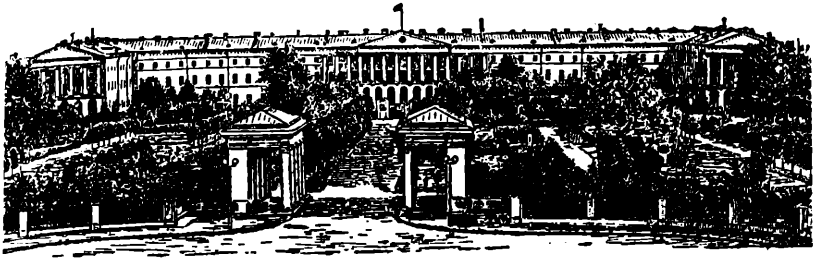

СМОЛЬНИЙ

Тут містився штаб большевицьких революціонерів

Одинадцять годин і тридцять хвилин. З"їзд робітничих і солдатських депутатів відкрив товариш Дан і повідомив, що в залі є 650 делегатів, з яких 390 большевиків.

Всі збуджено і зацікавлено повставали, попіднімали голови. Розглядалися. Де ж ті большевики? Що вони за люди?

– Урааааа! – заклекотало в залі.

– Хай живуть большевики! Урааа! – хтось вигукнув.

– Урааааа! – гриміло стоголосо.

Провідники з"їзду вже володіли юрбою, що називалась делеґатами.

. . . . . .

Зимовий палац, також окутаний сірою млою, стояв мовчазний, немов заворожений. Жодного руху, жодного звуку. Тільки чорні чотирикутники великих вікон пильно приглядалися до площі, залитої столоченим, брудним снігом. Перед палацем принишкло, купками стояли молоденькі юнкера і боязкими поглядами кидали на провулки, які виходили на площу. Але навколо тихо й безлюдно. Опівдні до палацу підкотило захисного кольору авто і зупинилось перед парадним ґанком. З авта вискочив струнký, жвавий, чисто поголений головнокомандувач Керенський і впевненим кроком, із задоволеним обличчям швидко пішов до

палацу. Два юнкера біля дверей чітко взяли "на караул" і пропустили головнокомандувача.

Керенський піднявся на другий поверх і зайшов до залі засідань. На нього вже чекали члени уряду. Дехто шанобливо підхопився з крісла і поклоном привітав голову уряду, а дехто зневажливо відвернувся. Іраклій Церетелі, гарний молодий грузин, насмішкувато пустив у стелю тютюновий димок, Терещенко раптом вихопив з кишені хусточку і голосно чхнув, а Карташов, не забувши вчорашньої образи, рвучко відвернувся, спрямував погляд на площу через вікно.

Керенський швидко скинув кашкета, потім стягнув з рук тонкі чорні рукавички, свій улюблений аксесуар, і сівши в м"яке глибоке крісло, закинув ногу на ногу, бундючно звернувся до присутніх:

– Прошу, хто перший?

Першим з рапортом виступив генерал.

– Пане Головнокомандувач, панове міністри, панове члени уряду! – перечисляв присутніх, переводячи погляд з одного кута столу до другого. – Я хочу вас усіх тут попередити, застерегти, що над нашою Росією, над нашим урядом, над нашим народом нависла смертельна небезпека заглади. Якщо ми не очуняємо сьогодні, зараз, в цю хвилину, ми втратимо останню нитку рятунку!

Керенський завовтузився, рипнув кріслом і незадоволено затарабанив пальцями по столі.

– Большевицька загроза набрала сьогодні таких розмірів, – продовжував генерал, поглядаючи на Керенського, – що можна сподіватися кривавої різанини кожної хвилини.

– Ніякої різанини я не допущу! – не стримавшись, вигукнув Керенський.

– Коли б це залежало тільки від вас, то, можливо, що й не було б, – вів далі витримано й спокійно генерал, – але зараз у Смольному Ленін, Троцький, Зінов"єв під покришкою З"їзду Совєтів готують бунт проти влади.

– Дурниці! – знову загарячився Керенський, – ми тепер почуваємо себе значно безпечніше, ніж будь-коли!

І обвівши всіх поглядом, потер тонкою долонею безформенного носа, немов би зганяючи сон. Підсунув до себе мапу Петрограду.

– За большевиками стоять озброєні робітники! – наполягав далі генерал.

– Робітники підтримують нас, Тимчасовий Уряд! – заперечував Керенський.

– Половина військового гарнізону, включно з офіцерами – симпатики большевиків! – гостро кинув генерал Керенському.

– Це неправда! – вереснув, почервонівши, Керенський.

– Олександре Федоровичу, ви легковажите небезпекою. Нам негайно треба викликати козачі полки до Петрограду! – наполягав збоку Савінков.

Керенський зіщулився, як загнаний вовк. Це саме йому пропонував генерал Алексєєв, те саме задумував генерал Корнілов, якого довелось арештувати. Коли б уже швидше передати большевикам владу, бо ще мене скинуть, і все може провалитися, – занепокоєно блиснув він очима на міністрів, що всі дивилися на нього і вимагали дій.

– Для рятування становища я пропоную, панове, зараз же послати військовий загін у Смольний, арештувати Леніна, Троцького, Сталіна і всіх верховодів та посадити їх у тюрму! – вигукнув баском Мілюков.

– Що ви, панове! Та ж ви тільки спробуйте зачепити пальцем Леніна, чи Троцького, як увесь Петроград спалахне вогнем і спливе кров"ю! Не жартуйте з бунтарями! – попередив голова уряду, аж підвівшись з крісла. – А врешті ... товаришу Мілюков, ви ж самі дали дозвіл Троцькому приїхати в Росію, – і переможно посміхнувшись, сів знову в крісло.

– Так, я дозволив і визнаю свою помилку. А тепер рішуче вимагаю арештувати бунтівників, що за чужі гроші валять Росію! – вибухнув Мілюков.

– Панове! – підвівся з крісла Терещенко, – Я пропоную розглянути справу мирної співпраці з большевиками, з Леніним, Троцьким та іншими. Для чого нам проливати кров? Хіба в нашій величезній державі не знайдеться для всіх місця, щоб працювати?

– Та ж вони не хочуть працювати, вони вимагають влади! – вигукнув Савінков.

"Такий зворот у розмові може пошкодити передачі влади" – подумав Керенський і зі своїм адвокатським хистом шукав контрпропозиції.

– З бунтівниками співпрацювати? – обурився Мілюков, – Я ще раз пропоную арештувати всіх і вислати за межі Росії, коли боїтеся посадити їх під замок.

– Де ж ми візьмемо козаків у цю хвилину, щоб арештувати? – насмішкувато зауважив Церетелі, глянувши на Керенського, який заборонив викликати козаків.

Керенський, вп'ймавши на собі глумливі погляди, злегка почервонів, але промовчав, щоб не розпалювати суперечок.

– Я беру на себе обов"язок арештувати всіх заколотників, – виструнчився генерал.

В цю мить двері в залю навстіж розчинилися і до середини влетів збентежений начальник охорони Зимового палацу, полковник Ананін.

– Панове міністри! Зимовий палац оточує озброєна юрба робітників!

– Що за робітники? – збентежився Керенський, подумавши про якусь силу, що перешкоджає нормальному ходові подій, заважає передачі влади большевикам.

– З червоними опасками на рукавах. Називають себе делеґатами З"їзду робітниче–солдатських депутатів і вимагають від імені Ленін а, від Ревкому арешту всіх міністрів Тимчасового Уряду і самого Главкома Керенського.

– І мене?! – схопився на ноги Керенський, враз почервонівши.

– А що, хіба я не казав? – заметушився Мілюков.

– Розігнати юрбу! – гримнув гнівно Керенський і стукнув кулаком по столі.

– Співпарця з большевиками! – штрикнув Церетелі в бік Терещенка.

Десь заторохтів кулемет. Всі посхоплювалися з крісел і кинулись до вікон.

Площа перед Зимовим палацом заповнювалась озброєними робітниками й солдатами з транспарантами і червоними прапорами. Лунав спів інтернаціоналу.

Гримнув гарматний постріл з крейсера Аврори.

Нева. У далечі – Аврора

– Пане голово Уряду, хто і кого зараз має право арештувати? – кинув хтось з глумом у бік Керенського.

Раптом затріщали постріли, посипалось скло з вікон і тинк із стелі. Всі інстинктово поприсідали. Потім хто рачки, хто зігнувшись, а хто повзком почали тікати з залі, як щури з потопаючого корабля.

А внизу, легко розігнавши охорону з юнкерів, озброєна юрба з галасом, дикими вигуками, пострілами в стелю, гупотіла коридорами, зриваючи зі стін портрети царів, ламаючи, як повінь, все перед собою.

О 2–ій годині 30 хвилин по полудні Троцький з трибуни З"їзду Совєтів у Смольному повідомив делеґатів, що Тимчасовий Уряд більше не існує.

ВІСТКА про зміну влади в Петрограді пролетіла блискавично не тільки містом, а й околицями. Переворот голосною луною відгукнувся того ж дня телеграфними проводами від Балтицького й Чорного моря до Далекого Сходу.

Поспішаючи ранком у штаб Дивізії, Данило Передерій з тривогою очікував якогось несподіваного удару, хоч, як він знав, кров ніде не пролилась.

Передусім він здалека не бачив біля дверей штабу вартового з рушницею. Це ще більше насторожувало. Правда, небезпеки для себе особисто він не сподівався. Давно вирішив перекинутись до влади сталої, міцної, постійної, а не служити тимчасовому урядові. Але в штаб поспішав, може, чимсь, під час революційної пожежі, поживиться. Тим більше, що нема вартового. Насамперед, заглянути в штабний магазин...

Щойно він переступив поріг, як нарвався на начальника штабу.

– Унтер Передерій! – вигукнув той розгублено.– Всі журнали, записи, книги кидайте в піч! Все треба спалити, знищити негайно!

У начальника очі сполохано бігали, обличчя напружене, уста побіліли. Наказав і подався. Справді, цегляна пічка в штабі аж пашить. Видно, цілу ніч кидали туди папери. А він собі спочиває. У Данила аж у грудях похололо. А офіцери тільки те й роблять, що носять папери та кидають до пічки, В другій кімнаті теж палахкотить у пічці, там чавунка, додатково для огрівання поставлена. Тепер просто ковтає документи, аж труба гуде.

Господи, в Данила окрема шафа, журналів та паперів – можна було б опалити найбільшу хату. І він кинувся

нищити те добро, яке колись так беріг... Страшно було торкнутися. Чимало журналів з позначками: "Секретно!" "Совершенно секретно!"

Данило почав нищити папери зі страхом і непевністю. А гляди, це провокація, а потім судитимуть...за шкідництво... Але ж усі офіцери палять...

Між офіцерами розмова: До Фінляндії! Завтра будемо в безпеці. От тільки пароплав захопити!

Данило слухав і в нього завмирало серце,паморочилась голова.Всі збираються до Фінляндії. А я що, залишаюся? То це така увага до унтера Передерія? А може, і в Фінляндії знадобиться моя послуга.Чужа держава!Яка непереможна спокуса. І не довго думаючи:

– Ваше благородіє! Візьміть мене до Фінляндії!

І стукнув закаблуками, зупинивши поспішаючого начальника штабу.

– Ніяк не можна! Фінляндія впускає лише офіцерів,– заперечив той, намагаючись бігти далі.

– Ваше благородіє, прошу вас, та ж я унтер–офіцер давно вже! – перепиняв начальникові дорогу Данило.

– Унтерофіцера мало, – скрушно подивився він на свого писарчука.

– То підвищіть мене тимчасово до офіцера.Переїхати тільки кордон, – мало не плачучи благав Передерій.

Начальник штабу подивився на Передерія ще уважніше і раптом сказав:

– Ходім до спецкімнати!

Данило аж підскочив. Ось де його доля рішається! Ось коли доп"явся і носитиме золоті погони,хай тимчасово, хай тільки до Фінляндії. Розуміється, життя, як окунь у ковбані, якщо не впіймаєш за зябри, махне хвостом і поминай, як звали.

Передерій давно переконався, що не доля веде людину, спритна людина крутить долею.

Начальник штабу виправдував свій незаконний вчинок тим, що однаково все завалилось, що повороту до

манархії не буде. То чому не зробити приємности цьому писарчукові, який чимало попрацював над журналами. Хай він зазнає трохи радости. Хай потішиться. З того офіцерського звання тепер – жодного вжитку.

Данило зупинився на порозі "святая святих", шифрувального відділу, де стояли рядком тяжкі сейфи з таємними документами. В цій кімнаті Данило за час своєї довгої праці в штабі жодного разу не був. Таким, як він, доступ був заборонений. А тепер ось стоїть і розглядається. Сейфи одні відчинені, інші ще запечатані сургучем, на підлозі валяються бланки з золотими царськими орлами, печатки, кортики, еполети тощо.

Начальник штабу покрутив ручку сейфа, вставив ключик і відчинив.

У Данила аж очі засвітилися. Скільки там лежало в коробочках георгієвських хрестів, медалів, годинників. Все це призначено для нагороди вояків. Тепер залишається без ужитку. От би поцупити та начіпляти на груди, – блиснула солодка думка.

Начальник штабу витягнув бланк із золотими орлами і схрещеними рушницями, швидко присів до столу і чітким почерком написав: "Передерій, Данило Матвійович – офіцер Штабу Н–ської дивізії".

Внизу приклав печатку і поставив підпис.

– Пане Передеріє! Від імені дійової Армії підвищую вас до офіцерського звання і бажаю чесно і гідно захищати Російську Імперію! – сказав, подав заповнений документ, і потиснув руку.

– Радий старатись, ваше благородіє! – на повні легені гримнув Передерій, стукнувши закаблуками.

– Збирайтеся в дорогу! Офіцерський однострій з погонами знайдете в штабній коморі. Так само там, здається, залишилася й зброя, наган, кобур, а кортика виберіть собі тут, – посміхнувся полковник.

В гардеробі, де висіли новісінькі офіцерські однострої, Данило знайшов свій розмір і за чверть години його

вже й рідна мама не впізнала б. Глянув у люстро і засміявся. Його обличчя промінилось так, як на плечах золоті погони. Навколо метушились офіцери, часом кидали на Данила здивовані погляди, а більше добродушні посмішки й бігли далі.

Серце в Данила підскакувало, танцювало, гарцювало, немов скажене. На плечах погони, при боці наган, на ногах хромові новісінькі чобітки, синє офіцерське галіфе. Боже! Нарешті! Вимріяна казка здійснилася!

Але чому це офіцери поспішно перевдягаються в цивільне, чому самі зривають золоті погони, а нагани ховають за пазухою? Хай собі... Дурні ... Він тепер швидше трупом ляже, як скине офіцерський однострій.

За вікном штабу постріл, один, другий... Знялася метушня. Данило вискочив на вулицю. Перед штабом вантажні авта. Офіцери, переважно в цивільному, кидали в кузов мішки, рюкзаки, скриньки, фіброві валізи... Публіка, що вешталася тут, обмінювалась якимись зневажливими, чи погрозливими словами. Але офіцери відмовчувались, з острахом оглядались і поспішали вантажитись. Де в кого серед юрби виднілися рушниці. По хіднику, заточуючись, обнявшись, ішли робітник у засмальцьованій сорочці і матрос у безкозирці. Вони п"яними голосами верещали марсельєзу.

– Похоронної співають! – посміхнувся до свого товариша офіцер.

– Похоронна ще прийде, тепер веселої витанцьовують.

– Це ти правильно кажеш. Комісари з Нью Йорку дадуть їм такої свободи, якої не знали їхні батьки за кріпаччини ...

Далі Данило не слухав. Він вскочив у штаб, щоб собі чимсь поживитися, хоч одежі та взуття захопити на чорний день.

Перед ним блиснула спокусою вогнетривала каса з відчиненими дверима. Немов пантера, забачивши здобич, Данило тихенько наблизився і... зупинився. Пригнувшись

біля каси, чоловік у цивільному, спиною до нього, набивав валізку пачками грошей. Збоку лежала друга валізка, вже наповнена. Данило не довго думаючи, вихопив наган і з усієї сили вдарив ручкою чоловіка по потилиці. Потім відтягнув у куток і впізнав перевдягненого штабного офіцера, що виконував обов"язки касира. Данило в одну мить наповнив другу валізку грішми, вибираючи пачки з крупними купюрами, потім у кути понапихав георгієвських хрестів, медалів, годинників, призначених для нагороди солдат і офіцерів. Коліньми притиснув вічко і замкнув переповнену валізку. Захопивши й другу, причинив двері в кімнату з касами, замкнув, а ключа жбурнув на підлогу.

Коли він спокійно вийшов із штабу, стояло ще тільки одне вантажне авто.

– Передерій, унтер Передерій! Пане Передерій! Швидше, рушаємо! – гукали офіцери з кузова автомашини, не зауваживши, що Передерій тепер офіцер.

Передерій кинувся, немов ужалений. Боже, ще одна мить і залишився б тут. Він подав свої валізки, вскочив сам, і авто рушило.

– Нікого не залишили? – поцікавився хтось.

– Нема часу, паняй! – закричала решта. І авто рвануло, як баский кінь.

На вулицях – людське бурхливе море. Кричали, вигукували, цілувалися. В одному місці, під гармошку, солдати з робітниками шкварили козачка. Але більшість, краще одягнених людей юрмилася з цікавости, приглядалась. Що ж воно буде далі?

Авто з перевдягненими офіцерами ледве пробивалося крізь натовп. І напевно, тільки цивільний одяг рятував пасажирів від якоїсь небажаної провокації. В одному місці з бічної вулиці рухалась демонстрація, з червоними прапорами. А спереду, запрудивши вулицю, з поставленої сторч бочки галасував робітник до юрби. Авто звернуло ліворуч і погналось тепер швидше бічною вулицею. Всі офіцери насторожено, зібгавшись у кузові, тримали руку,

хто в кишені, хто за пазухою, готові щомиті пробивати собі дорогу в порт зброєю. Данилові в офіцерському одязі, з золотими погонами, звеліли присісти, заховатися.

Щойно здобув звання, про яке мріяв, і тепер не дозволяють похизуватися, — журився потайки Данило. Він навіть не уявляв собі, як кардинально, за одну ніч, змінився погляд на офіцера. Золоті погони враз викликали в розагітованих людей таку несамовиту ненависть, як у бика на арені червона плахта тореадора.

Данило, пригнувшись у кузові, нишпорив думкою біля другої валізи, наповненої касиром. Що там може бути? Невже повно грошей, золота, всипаних коштовним камінням цигарничок, якими часто нагороджують офіцерів. Ох, яке щастя!

А що, як при посадці на пароплав захочуть перевірити багаж? — і в Данила затерпло тіло. А що, як на кордоні з Фінляндією, на митниці, відберуть? А що, як посадять у тюрму? Де міг простий офіцер добути таке багатство?

Ось і порт. Авто зупинилось. Офіцери відпружено зітхнули. Почулися навіть жарти. В порту, біля причалу, стриміли щогли, потужні димарі. А на березі — тисячний натовп. І всі з клунками, з валізами. Всі кричали, верещали, особливо жінки. Щоб протовпитись до трапу на пароплав — годі й думати. Затовчуть, розірвуть, змісять з болотом.

Офіцери швидко скидали з авта свої речі. Зліз із валізками й Данило. Він не знав куди податися. Триматися своїх. Куди офіцери, туди й він.

— Панове офіцери! — почувся раптом заклик. — Наш крейсер серед затоки. Прошу всіх з речами до катера, що он там ліворуч.

Всі з валізками, мішками, рюкзаками кинулись ліворуч, поміж нагромаджених купами старих шпал, до катера, який легенько погойдувався на хвилях.

Без зайвої метушні, штовханини, вузеньким трапом

перебралися з берега всі офіцери на катер і з радісними вигуками розмістилися на палубі. Катер рушив до крейсера.

Данило полегшено зітхнув. Жодної контролі документів, чи валізок не було. Отже, перша небезпека минула. Ще коли б у порту Фінляндії...

На військовому крейсері, куди потрапили штабовики, в тому числі й Данило, були майже самі офіцери. Одні перевдягнені, інші у військовій уніформі покищо блискали золотими погонами. І тут у Данила найнижчі відзнаки, дарма, що офіцерські. Зрідка бігали перелякані жінки в шовках, оксамиті, дорогих хутрах. Були навіть діти, яких доглядали няньки. Отже, дехто заздалегідь знав небезпеку і приготувався залишити батьківщину з родиною.

Данило примістився зі своїми валізками на палубі, в куточку. Не вимагав більш зручнішого місця. Адже ж до Фінляндії – рукою подати. Його мозок непокоїла небезпечна думка: – як би уникнути перевірки баґажу.

За годину крейсер потужним ревом сколихнув тишу Фінської затоки, поволеньку рушив, і вже розрізував лопатками ґвинта прозору воду, залишаючи по собі два темно–сірих хвости, що розбігалися хвилями.

Ще сонце не сховалося за обрієм, як спереду виросли в тумані вежі Гельсінґфорсу. Без жодної перешкоди – вже чужа земля.

Пароплав знову порушив тишу гудком і причалив до Фінського порту.

Один за одним пасажири спускалися трапом на берег.

В залі, на дверях, два фінських урядовці в уніформах перевіряли в кожного документи.

Данило Передерій хвилювався. Багато мав причин до того. Поспішно показав офіцерові документ, щойно отриманий в штабі, і на своє здивування, швидше від інших

Столиця Фінляндії Хельсінкі

офіцерів йому махнули рукою, повертаючи документ. Данило схопив свої валізки і подався, не оглядаючись. Коли б ще не надумали перевіряти його баґаж.

Але такої небезпеки тут не було. Хто що мав, хто який вантаж тягнув із собою, митні службовці навіть не дивилися.

Декого з пасажирів зустрічали рідні, чи знайомі, цілувалися, раділи. Данило проскочив через залю й опинився на протилежному боці. Йому ще марилась небезпека. Уже за портом, на хіднику, згадав Наталку.

"От, щоб вона мене тут зустріла!" – тужно подумав і зітхнув.

ПРОМЕРЕЖАНА соснами й ялинками, запашна живицею, пів року під білою пеленою снігу а пів року в зелені, між горбочками та озерами розташувалася північна красуня – Фінляндія.

Снігуронька! – називають її туристи. Держава з три-

мільйоновим розрідженим населенням, серед 55 тисяч озер, потічків, зарибнених річок і водоспадів зуміла створити собі своєрідний рай. Фіни дуже люблять свою країну, свою флору, підсоння, і не завжди щедру на врожай землю. Здавалося, тут ледве животіють ескімоси, дикі племена, які не знають мила, не бачили електрики, не знають грамоти. Але виявляється, що тут мешкає трудолюбива нація, зі своєю культурою, наукою, мистецтвом і високорозвиненою промисловістю.

Природні скарби цієї північної холодної землі давно притягали увагу зажерливих сусідів, та фінський народ виявив нечувану одностайність, і після повалення в Росії царської деспотії перший оголосив свою незалежність, зумів її відстояти, не зважаючи на свою малочисельність.

Ще в 12–му столітті Фінляндію загарбали сильніші сусіди – шведи. В 14–му столітті простягла загарбницьку лапу Данія й відсунула шведів. А вже в 1809 році раптом загарчав північний ведмідь – Росія і силою зброї приєднав цей край до своїх і так широких просторів, зробивши йому ласку, себто, надавши автономію. В 1917 році вибухла революція, Фінляндія враз прокинулась, порвала московські кайдани й оголосила самостійність.

Опинившись на хідниковІ, за вокзалом, Данило почав розглядатись, куди б тут чкурнути. Він ще й тепер не позбувся страху втратити валізки.

– Ваше благородіє, куди вам? – почув він над вухом і аж здрігнувся. Швидко повернувся й побачив, що цей запит спрямований до нього. Вперше в житті його так гарно назвали: ваше благородіє! За це звеличання він готовий дати пачку грошей. Ще більше зрадів, почувши знайому російську мову. Значить, він тут не загубиться.

Перед ним стояв щупленький чоловічок із батогом у руці. Візник.

– Мені до залізничного вокзалу! – невпопад сказав і аж жахнувся. "Куди ж я поїду?"

– Сідайте, давайте валізки! – простяг візник руку.

– Ні, ні, дякую, я сам, – швиденько відмовився й пішов до підводи. Хоч навколо білів сніг, але візники в місті користувалися бричками.

Не встиг Данило покласти валізки і вмоститись, як коні рванули й колеса загуркотіли.

Порт із причалами, крейсером, пароплавами, офіцерами і всією біженською братією з Росії залишився позаду. Данило вже обмірковував, куди б йому далі поїхати, щоб ніколи більше не зустрітися з офіцерами, знайомими по штабу. Гляди, вістка про зникнення грошей у штабі, про каліцтво, чи смерть касира долине в Фінляндію і тоді ... чого доброго, догадаються. Де ж унтер Передерій роздобув дві валізки?

Дальше від лиха. Десь у глиб провінції.

Куди він вирушить – ще не знає. На залізничній станції дістане мапу й вибере якесь містечко. Віддихається, подумає та остаточно виробить собі плян нового життя. Передусім, треба перевірити валізки, а тоді вже простягати "ножкі по одьожкє", як казав москаль. Може, там, у валізках, більше військових мап, як потрібних грошей.

Біля вокзалу Данило по-офіцерському кинув візникові "катеринку" і взявши валізи, подався до середини приміщення.

Візник від несподіванки аж рота роззявив, потім, вклонившись, подякував, швиденька заховав "катеринку" і ще довго дивився вслід щедрому офіцерові.

Данило підійшов до стенда з книжками і взяв до рук мапу Фінляндії. Кинув продавцеві миколаєвську п"ятірку, яка ще мала силу у Фінляндії. Підійшовши до вікна, почав розглядати міста та станції, до яких би йому належало податись. Повівши очима по червоній рисці від Хельсінки на північ, натрапив на назву Лахки. Назва легко запам"ята-

лася, без труднощів вимовляється, тому свій вибір Данило зупинив на Лахки. Затемнення на мапі навколо Лахки свідчило, що місто величеньке, напевно там знайдеться готель, банк і гарні жінки. Це все, що зараз потрібно Данилові. Місце для відпочинку, місце, де ховати гроші, які лежать у валізці, і ... жіноче товариство. Ох, як йому вже хочеться жіночої ласки!

Тепер Данило дякував усім тим відомим і невідомим революціонерам, що повалили стару Росію і відчинили йому дорогу в далекій світ. Хіба без революції він міг би думати про таке щастя?

"Хай живуть революціонери!" – вибухла в його думці радісна вдячність.

ЗА ВІКНОМ непорочною білістю іскрився світ. Вночі випав свіжий сніг, і ця оновлена зимова одежа викликала тихий спокій у душі. Хотілося сумирно стояти й дивитися на світ, всотувати в себе красу і мудрість Божого творева. Кожна людина в таку пору ранку робиться доброзичливою, спокійною, чистосердною. В ці хвилини старші віруючі люди неодмінно помоляться до ікони в передньому верхньому куті хати та ще й засвітять лямпадку, щоб якнайдовше затримати благословенний душевний спокій.

Зовсім відмінне враження робить перший сніг на дітей та молодь. У дітей зривається буйне захоплення, що виливається в гучні вигуки, верещання та свисти. Молодь готова кудись бігти, когось доганяти, чи розважатися, кидаючи одне на одного сніжками.

Данило прокинувся в теплому ліжку, ліниво відкрив очі і здивувався надмірній тиші. Потім, узувши капці, підійшов до вікна, розсунув фіранку і виглянув на вулицю.

– Боже! Скільки снігу накидало за ніч! – вигукнув

Данило і хутенько почав одягатися.

Земля морозом давно вже скована, і навіть сніжком притрушена, але не те, що тепер. Пухкого, ніжного снігу насипало по пояс. Яка краса! Хіба ж у такий день можна сидіти в готелі, чи вештатись по місті? Навіть бар, кіно, найкраща опера не спокусить. Негайно треба вибратись на лещатах у поле, в ліс, на озера. Ось де розвага!

Поки Данило поснідав у ресторані готелю, де він мешкав, кельнер приніс йому лещата, светер, теплі штани, рукавиці, шапку і міцні черевики. Все це було найкращої якости. Передерій жив у готелі, як справжній багатій, ні в чому собі не відмовляючи. У валізках виявилося більше грошей, ніж він сподівався. Ці миколаївські гроші ще мали вартість у Фінляндії, і він їх поклав на схорону в банк. Розрахував, що йому вистачить добре пожити кілька років, а там ... побачимо. Головне, пожити розкішно тепер, поки молодий. І він не жалів витрачати для себе гроші. Набідувався в житті чимало.

Одягнувшись по-спортовому, Данило все ж таки на грудях до светра причепив три георгієвських хрести, які захопив у штабі, та дві медалі. Хай зустрічні люди дивляться, заздрять, оглядаються на нього та дають дорогу.

Захопивши з собою булочку з маслом і пляшку вина, вийшов із готелю і зараз же став на лещата. Снігу візники ще не позбивали і можна було їхати навіть містечком, де рух був невеликий.

За півгодини був за містом. Скільки око сягало, всюди сніг, сніг, аж в очах іскрилось, різало.

– Яка краса! – ще раз промовив Данило і вдихнув на повні груди повітря. Вдарив палицями і поплив легко та швидко, аж вітер свистів за плечима. Він летів, немов на крилах. Гнався, сам не знаючи куди, все вперед і вперед. Було чим радуватись і розважатись. Хоч із нього лещетар не дуже вправний, та все ж їхав прудко, бо сніжок трохи влігся і був ковзький, як лід. Швидко тепер зрозумів Данило, який це гарний спорт.

Так він гасав по полі, а потім побачив лісок, що зеленів з–під снігових шапок. Повернув до ліска. За чверть години опинився в лісовому царстві.

Кожне дерево, кущик, горбочок виглядали дивними біло–зеленими вежами, чарівними будовами. Данило, задиханий, зупинився під деревом і відчув голод. Дістав з кишені харчі та вино, випив трохи і почав закушувати.

І раптом, вироблений з дитинства тонкий Данилів слух, упіймав ледь чутний, далекий собачий лемент. Очевидно полюють, – подумав і продовжував полуднувати. Гавкіт дужчав. Один заливчастий тонкий, а другий грубий, вовчий. Так і відчувалася сила вівчура, що одним стрибком зіб"є людину з ніг і перекусить горло.

Данило насторожився і заховав до кишені пляшку з недопитим вином, а в другій затиснув лишок їжі. Вже з певністю можна було визначити, що пси наближаються.

Данило пильно слідкував, щоб побачити, за ким женуться собаки, але не видно було ані зайця, ані козулі, ані лиса, чи дикого вепра. Та ось на галявину вискочили вже й пси, здорові, сильні, і прямісінько з голосним гавканням гналися до нього.

Ледве Данило вхопився за гілку над головою і зі спритністю спортовця підтягнувся на руках, та немов на турніку закинув догори ноги, як два здоровенних пса вже спиналися передніми лапами на стовбур дерева і за всяку ціну намагалися гострими зубами дістатись до Данилового тіла. Зопалу Данило ще дві гілки залишив за собою і діп"явся майже до верху. Від собак тепер його відокремлювала чимала відстань. А собаки, немов навіжені, тупцювали в снігу навколо дерева, підстрибували і намагалися добратись до чужої людини та покарати її за те, що насмілилася зайти в їхній маєток.

Щоб утихомирити цих лютих сторожів, що несамовито гавкали і грізно клацали зубами, розтинаючи чисте зимове повітря хриплими вже голосами, Данило кинув псам рештки свого сніданку. Але надійні охоронці, видно, не з голодного двору, бо навіть не глянули на принаду й ще лютіше підскакували.

Данило переліз на грубший сук дерева, зручніше вмостився і намагався знайти вихід із дурного становища. Що він робитиме, як пси під деревом і ночуватимуть?

Теплота під спортовим одягом поволі випаровувалася, зникала, тіло холонуло і Данило почав відчувати неприємний подих морозу. Чого доброго, так і пропасти можна, — згадав він розповідь, як то непомітно люди замерзають зимою. Замезаючі навіть відчувають дивне тепло, тоді, коли вже кров тужавіє. І Данило злякався. Хоч би мисливець, господар цих псів швидше надійшов. Не може бути, щоб вони гасали самі по глибокому снігу в лісі.

Щемкий мороз дошкуляв. Щоб зігрітися, витяг з кишені пляшку й випив рештки вина. Пляшку жбурнув позад псів, пробуючи ще раз відвернути від себе увагу цих

лютих звірів. Та пси, очевидно, були вишколені. До чужих речей, будь то пожива, чи що інше, не торкалися. Тепер Данило пошкодував, що не захопив револьвера. Міг би налякати, або й пристрелити якого, рятуючи себе з безвихідного становища. Змагатися з псами палицею – годі й думати. Супроти цих скажених велетнів і шаблюка не допоможе.

Буду чекати, може, втомляться й самі залишать облогу, а може, десь вирветься вивірка, чи лис та притягне до себе їхню лють, – вирішив Данило і, натягнувши шапочку глибше, притиснувся до стовбура дерева й закляк. Насмішкувато поглядав на псів.

– Зась до мене добратися, лапи короткі! – кепкував із своїх напасників.

Від випитого вина стало тепліше, і він заспокоївся.

Зголодніють, і підуть собі геть, а я – до міста... от тільки аби не похолодало наніч. А пси не вгавали, як показилися. І що це за така клята порода, що не втомлюється, – дивувався Данило. Ну, та чорт із вами, будемо змагатися, хто кого переможе, – І обнявши рукою стовбур, почав дрімати.

– Гей, вовкулаку! Ви чого забралися на чуже дерево? –

раптом почув Данило російську мову. Собаки на мить заспокоїлися, притихи і заячали, танцюючи біля господаря. Данило відкрив очі і подивився вниз. Між двома псами стояла чарівна дівчина на лещатах, у спортовому одязі, з коротким вінчестером за плечима, і реготала.

Данило хвацько підбив на чорних кучерях вище шапочку і жартівливо відповів:

– Я виліз подивиться, де сонце сходить та заходить. А ваші охоронці протестують.

– Злазьте! Вони в мене смирні! – поважніше відповіла дівчина, з зацікавленням розглядаючи чужинця. Вона зразу догадалась що це руський, бо ж на грудях повно хрестів та медалів. А цих царських бляшок тепер у Фінляндії хіба в музеї побачиш.

Собаки покірно тупцювали навколо дівчини, а коли вона щось гукнула – миттю відскочили і полягали в глибокому снігу, пильно слідкуючи за Данилом.

Випорснувши з–поміж гілля, Данило скочив на землю. Обтріпався і виструнчився перед лісовою красунею. Одне з другого якусь мить не зводили очей а потім... разом засміялися.

– Звідки ви такий тут узялися? – спитала дівчина.

– Який же я?

– Хто його знає, якийсь ... цікавий.

– По–перше, я офіцер. Подруге ... я святий!

Дівчина порскнула сміхом. А потім, набравшись відваги, сказала:

– Ви справжній чорт. Мої собаки святих не чіпають, а вас загнали на дерево.

– Ваші пси чортячі виродки. А кожному відомо, що чорти постійно нападають на святих, це і в біблії сказано.

– Коли ви зачисляєте себе до святих, то де ж ваша авреоля?

– А це на голові який дідько? – Данило зірвав плетену шапочку та тріпнув кучерями. Дівчина знову дзвінко засміялась.

– Такою авреолею Бог нагороджує баранів, – сказала і оченята в неї насмішкувато заграли.

– Баран – худоба свята, дарма що з рогами. Сам Ісус облюбував місце свого народження не між псами, а в яслах, біля баранчиків, – швидко дав дівчині відсіч.

– Ви, бува, не з священичого роду, що знаєте біблію?

– Я син поміщика! – гордо підвів Данило голову. – Мій рід має шляхетне коріння і в моїх жилах тече блакитна кров!

Дівчина знову вибухла нестримним сміхом.

– Невже існує блакитна кров? А я вчила в школі, що навіть у муринів кров червона. Ну й дивак же ви! Так розмовляють між собою діти, напомповані няньками в багатих, але не культурних родинах. А ми ж немов би з вами дорослі, – вже поважніше сказала, і очі її якосьзмінилися. Вона й сама не могла зрозуміти, що це за людина стоїть перед нею.

– От ви й розгнівалися за жарти. Закидаєте мені дитячі погляди, а самі ж фактично бавитесь дитячими забавками, так, як я колись збивав дерев"яною шаблюкою на лугах головки з будяків. Що це у вас за пукалка за плечима! – І показав на рушничку.

Дівчина враз почервоніла. Підвівши голову, показала рукою на ворону, що сиділа на вершку високої смереки.

– Бачите? – глянула на Данила.

– Бачу!

В тій же хвилі дівчина зірвала з шиї вінчестер і гримнув постріл. Ворона тріпнула крилами і каменем упала на сніг. Обидва пси кинулись на поживу і за хвилину тільки пір"я чорніло на снігу.

Дівчина знову почепила рушницю за плечі.

Данило чимало бачив снайперів чоловіків, але оце чортеня, мабуть, могло б позмагатися з найкращим снайпером.

– То була хвора ворона, і почувши постріл, умерла від розриву серця, – знову пробував Данило принизити

дівчину.

– А ну, підкиньте свою шапку вгору! – раптом злісно засвітилися в дівчини очі.

– Ні, ні, це я пожартував, їй–Богу пожартував. Ви найкращий снайпер, якого я будь коли зустрічав, – признався Данило.

Так вони собі жартували, обмінювались дотепами, часом колючими, часом лагідними, і приглядались одне до одного, намагаючись виставити себе в крашому світлі і впізнати, розгадати свого співбесідника.

Данило вже догадувався, дівчина ним зацікавлена, він їй подобається, бо ж усе частіше вона хилить голову, ховаючи очі і по обличчю пробігає соромливий рум"янець.

Але поруч із таким спостереженням, Данило збагнув, що й сам залюбився по вуха, знав що цієї зустрічі не забуде він ніколи, і треба за всяку ціну з цією дівчиною продовжувати знайомство.

– Ну, я поїхала далі, а ви куди? – немов би очуняла дівчина і заправила чобітки у гніздечка лещат.

Собаки зразу посхоплювались, замахали хвостами і почали вибрикувати на снігу, поглядаючи, в який бік дівчина рушить.

– Я вільний козак і хотів би трохи розважитись із вами, дозволите?

– Козак? А казали, що офіцер.

– Це в нас однаково. Кожний офіцер може бути козаком.

– Все таки мені цікаво, де ви мешкаєте, не з неба ж ви спустились. – І блиснула посмішкою.

– На небо, чи в пекло я ще встигну. Тепер зупинився в місті, в готелі Аркадія.

– Тоді я вас проведу до міста, щоб собаки одягу не попсували.

– У нас заведено, що кавалер проводить дівчину, — зауважив Данило, а сам радів, аж підскакував.

– Цим разом хай буде виняток. У нас так само

заведено, що хлопець проводить дівчину.

"Цим разом; серденько, голубонько, значить, не остання зустріч", – замилувано подивився на дівчину, приглядаючись, чи не кепкує. Видобув лещата, що собаки затовкли в сніг і прив"язав до черевиків.

Рушили разом. Пересувались неквапливо, поруч, поглядаючи одне на одного.

– Як же вас звати? – не втерпіла дівчина.

– Данилом, часом кличуть Даньком. А вас як?

– Данько! Ха–ха–ха! Наче дівчина! А мене звуть Люлею.

– Люля! Чудесно! У мене була сестра Юлечка, дуже любив її, але вона померла.

– Померла! – злякано повторила дівчина й аж зупинилась. – Коли померла?

– О, це було давно. Мені було шість років, а їй п"ятий пішов. Застудилась.

– У вас бувають люті морози?

– Вона застудилася влітку, власне, восени. Саме були холодні дощі, а вона спітніла й застудилась.

– Я ніколи не застуджуюсь, – якось зухвало сказала дівчина. – Ми загартовуємося змалку, завжди вмиваємося холодною водою, а взимку навіть снігом натираємось, як з лазні вийдемо.

– У нас по селах лазень нема, тільки в містах.

– То у вас люди не миються взимку?

– Миються, тільки не в лазнях, а у ваннах, – похопився враз Данило.

– О, це в нас тільки багатії мають ванни, а так кожний селянин, чи хуторянин біля хати має невелику,

бодай тісну, свою лазню. До того, в лазні ліпше паритись.

– У нас люди всі заможні, люблять бути охайними. В кожного є ванна.

– А з якої місцевости ви походите, де народилися?

– З діда–прадіда наш рід руський, а народився я біля Умані.

– Це ж яка губерня?

– Київська, на півдні Росії, біля Чорного моря.

– Данило, ви щось плутаєте. Адже ж Київська губерня належить до України, яка ж то Росія?

Данило мало не спіткнувся на лещатах від сорому.

– Це тепер називається Україна, а коли я родився, то була Росія.

– Ну, а тепер до якої нації ви себе зараховуєте? – раптом зупинилася Люля і настороженими очима подивилася на руського офіцера.

Данило раптом збагнув, що Люля ж ненавидить москалів, не любить Росії, що вона справжня патріотка своєї Фінляндії. Данило ж, перебуваючи в штабі серед москалів, пристосовувався, називав себе руським, а тепер зразу ж змінив курс, смикнувся назад.

– Безумовно, тепер я українець. І дід мій і прадід були українцями. Але ж, знаєте ... в мене мішана кров. Мій батько одружився з племінницею німецького барона. Так, що я трохи й німець. Ми навіть прізвище маємо баронське.

– Яке ж ваше прізвище?

– Фон Передерій. Данило, фон Передерій.

Дівчина знову підозріло подивилася на Данила.

– А все ж таки, яку національність ви вважаєте ближчою?

– Безумовно, українську.

– Правильно. Оскільки ви народилися в Україні, оскільки батько, дід і прадід українці, то незалежно від матері, ви українець, – підкреслила і рушила далі. За нею Данило.

Трохи пройшовши на лещатах, Люля знову повернула голову до Данила:

– Я читала, що Україна теж оголосила себе самостійною, так як і наша Фінляндія, чи це правда?

– Чутки такі в Петрограді були, але я не вірю щоб це сталося. Адже ж Росія велика, могутня, хіба ж вона дозволить?

– Певно, що не дозволить. А хіба ми питалися дозволу? Оголосили незалежність і поставили на кордонах військо. І не злякалися. А ваша ж країна значно більша. Скільки нараховується українців?

Данило цим питанням ніколи не цікавився, але тепер він мусить відповісти, щоб остаточно не впасти в очах цієї мудрої дівчини. І пошкодував, що нічого не знає про свою батьківщину – Україну.

– Та, мабуть, мільйонів тридцять набереться, – сказав навздогад.

– Поважна сила. В десять разів більша від Фінляндії. А ви чому не повернулись в Україну та не стали на чолі військової частини в боротьбі проти росіян?

– Ну, знаєте, в революції всяко буває, не тяжко й життя втратити. Адже ж революція всіх буржуїв поставила "под стєнку". А я ж син поміщика. То чого мені сунути голову в петлю? Щоб жити – треба пристосовуватись.

– А я до життя підходжу з іншою міркою. Пристосуванство не зовсім надійний і тривкий шлях. Щоб жити — треба боротися, вибороти собі тривке державне становище.

– А коли бракує сил, тоді як? Я чув таку приповідку: "Де мало сил, там треба кмітливости".

– Але ж пристосуванець ніколи не має підстав ходити з високо піднятою головою.

– Чому? Ого! Всі ті, що гордо крокують, неодмінно

пристосуванці.

– Ну, а власне сумління перед народом як у пристосуванця виглядає?

– Хіба міністри, комісари, начальники мають власне сумління? О, Люлечко, ви ще не знаєте, що то життя, що то політика. Ви сидите в батька під доброю стріхою і не бачили труднощів. А я вже знаю, яке то злиденне і яке розкішне життя. Знаю також, як будувати майбутнє, пристосуватися до обставин.

– Однаково, ви мене не переконаєте. Я пристосовуватись не вмію і не хочу. В кожного свої погляди, Але я вже тут вас залишу. Ось місто, а там, бачите, димарі і дахи фабрики та будинків. Там батькова оселя, – зупинилась дівчина і показала ліворуч, де бовваніли в снігу будівлі.

– Мені, панно Люлю, дуже було приємно з вами познайомитись. Ви чарівна, розумна й цікава дівчина. Чи можу я мати обіцянку, що це не остання наша зустріч?

– Очевидно. Ми ще побачимось.

– Завтра, післязавтра, на тому самому місці, під смерекою? – запалилися радістю Данилові очі.

– Не завтра і навіть не швидко. Я маю багато справ. Це сьогодні вирвалась трохи провітритись. Знаєте що, приходьте до нас перед Новим роком, увечорі. Батько щороку влаштовує для робітників забаву. От і посидимо.

– Дуже вам дякую. Неодмінно відвідаю.

Дівчина ще раз уважно подивилась на нового знайомого, лукаво посміхнулась і сказала: – Досвіданія!

Свиснула по-парубоцькому до своїх псів, і ті враз, випереджаючи один одного, поскакали глибоким снігом у напрямку маєтку, а за ними, як голубка сизокрила, полетіла на лещатах Люля.

Данило ще довго дивився, немов заворожений, услід за цією гарною північною снайперкою, яка тепер напевно відбере в нього сон.

Повернувшись до готелю, Данило змінив спортовий одяг на легенький байковий халат і попросив кельнера подати кави. Від надмірного радісного хвилювання лінувався спуститися в їдальню. Сів у крісло і, заплющивши очі, поринув у спогади про романтичну зустріч, відтворюючи у пам"яті образ чарівної дівчини, яка так несподівано зринула на його життєвому шляху.

– Красуня, дочка фабріканта, сміліва, розумна, енергійна, патріотично наставлена до своєї батьківщини. Боже, чи може щось бути більш бажане, принадне?

Ось де моя доля блукала, в Фінляндії, на узліссі, серед пахучих смерек, під білою парасолькою снігу. Боже, поможи мені здобути серце Люлі! Не карай мене відмовою дівчини на моє залицяння.

Данило зірвався з крісла й підійшов до люстра. Звичним рухом підбив кучері. Посміхнувся.

– Хіба встоїть, хіба відвернеться? – замріяно шепотів, приглядаючись до своєї вроди.

– Кава готова! – гукнув кельнер, і Данило аж здрігнувся.

Мову колишнього окупанта майже всі фіни розуміли, і це рятувало Данила.

– Дякую! – відповів, не відриваючи погляду від люстра. Він уявляв свою постать у різних костюмах і зупинився на військовому.

Сьорбаючи гарячий напій, шугав думкою по маєтку фабриканта, поруч із дружиною Люлею, і давав свої поради, як ... господар.

"А що коли піду та покладу перед Люлечкою, перед її батьком, свою банківську книжку й скажу: Це все ваше, віддайте мені дочку. Невже не погодиться, відкине? Та ж на книжці вистачить грошей на другий маєток. Хіба зважитись? Потім, потім, коли всі інші заходи не поможуть"...

Поснідавши, скинув халат і одягнув френч брунатного кольору, сині галіфе, хромові чобітки, перекинув портупею і застібнув пояс із кобурою, в якій лежав наган. На завершення дістав із валізки далековид Цейса і почепив спереду на шию. Випростався перед люстром, як паночка, і цмокнув від задоволення язиком. Чи не вчепити до погона золотої зірки? – зринула спокуслива думка. Хто там на чужині перевірятиме? Але зірки не знайшлося. Згадав про георгієвські хрести та медалі. Удекорував повні груди. Тепер – хоч на параду.

– Ось як треба полонити серця дівчат. А ще, коли побачить банківську книжку – буде моя! Другого такого в цілій Фінляндії не знайде.

До Нового року – два тижні, два довгих тижні. Як їх пережити? Хто міг би вкоротити цей час? Де та сила, що журбу розвіює і розвагу приносить? – шарпався Данило нервово по кімнаті.

І раптом у думці зринула Наталка. Де вона, що робить? Ох, Наталочко, радість моя і горе. Забудь за мене. Прости за ті численні листи мої, що так необачно манили

тебе надією. Не люблю більше тебе й не хочу. Ти й панчішки фабрикантової дочки не варта. Ця північна красуня не тільки прудко їде лещатами та вправно стріляє з вінчестера, вона ще вправніше вцілила в моє серце. Шукай собі, серденько, іншого, такого, як сама. Я тепер багатій, моя наречена ще заможніша! Де Україна, а де Фінляндія! Гей–гей, простори, кордони, цупкі закони. А головне – ми різні люди. Ти народилась, щоб трудитися, працею заробляти, а я ...хоч син шевця, прийшов на світ, щоб панувати, керувати людьми, славу здобувати і тішитись життям. Такої вдачі Данило фон–Передерій, що вродився під щасливою плянетою, як ворожила колись по руці циганка.

І Данило вибухнув здоровим, життєрадісним сміхом. Бо все йде краще, ніж він мріяв ...

Та все ж таки, не зважаючи на штучне піднесення, неприємне почуття муляло його. Як не як, дитинство, молодість, найкращі літа пройшли з Наталочкою. І стільки плянів, стільки надій немов би вітром здмухнуло. Чи доброю стежкою веде його доля? Безперечно, він усе своє свідоме життя хитрує. І покищо ці хитрощі не завели, а допомагали. Чи буде й далі так? Але по іншому він не вміє жити.

Кажуть, неправдою можна землю обійти, але ... назад не вертайся. А чого б я мав вертатися назад? Та ж обійти землю – треба жити два віки. А цього досить.

Безперечно, Наталку він любив, сильно любив. І вона його любила. Та ще й листи які в останньому часі писала. Боже, каже, я вже далі чекати не можу, я вже без тебе зів"яла самітня. Товаришки одружені, а ти мене водиш ...

Гаразд. Не водитиму більше. Але як її повідомити, щоб не чекала? А може, Люлі й не судилося бути мені жінкою, чого це я такий певний? – І при цій згадці в грудях дмухнуло холодком.

Данило скинув офіцерську уніформу і повісив у шафу. Обгорнув покривалом, щоб порошинка не впала. Чи

пощастить йому справити тут подібну?

Потім дістав Наталчини Листи, згорнені в пакуночок і перев"язані червоною стрічкою, розгорнув і почав читати. Він і не помітив, як на стіл упала сльоза. Відчув знову стару любов до Наталки. А от, за один день, за одну зустріч Люля витиснула Наталку з серця. Чи це в мене таке слабке серце, чи це в Люлі такі сильні жіночі чари?

. . . . . *Данильцю, серденько, вік тебе не забуду!* – горіли перед ним з пожовклого аркуша Наталчини слова, – *Чекатиму ще рік, ще два, але напиши, чи повернешся?* – благала дівчина в останньому листі і він не міг їй відповісти.

Вроджений нахил до авантур і збитків штовхнув його в Фінляндію, без роздумів, без плянів і підготовки, виключно тому, що в ньому буяла жадоба пригод. Ах, побачити чужий світ! – І подався, до речі, підхопивши чималу матеріяльну підтримку. От і вся відповідь.

– Прощай, Наталочко, не можу! – рвучко звівся на ноги, згорнув пожовклі листи і жбурнув у сміттярку.

Треба з старим назавжди порвати, бо так заблудиш поміж двома дорогами. Зараз напружити всі сили, розум, спритність і здібність, щоб прихилити до себе нову зірку, яка блиснула неперевершеною красою, небаченим світлом на моєму небосхилі...

Так, як професійний революціонер обдумує, поважно розраховує, де і під якою будовою підкласти бомбу, кому і коли із–за кута пустити в спину кулю, так і Данило готувався до двобою, до наступу на фортецю, куди його запросила Люля. Там відбудеться змагання, хто кого, чи я зумію дівчину приворожити, чи вона відмовою викінчить мене на все життя...

Данило взув легенькі валянки, обшиті хромом, ватні штани, на плечі – коротенький кожушок, на голову кубаночку і подався в місто. Повештатись по крамницях, подивитись, чи не трапиться щось особливо спокусливе на дарунок Люлі. Не підеш же з порожніми руками перший раз у гостину.

ПРОТЯГОМ двохсот років українська інтеліґенція, студенство, політичні партії, розум і серце поневоленого українського народу йшли і вели за собою націю модними в світі соціялістичними стежками, з гаслами, в яких вимагалося восьмигодинного робочого дня, гарантованих відпусток, відпочинку, підвищеної платні тощо. Всі ці справедливі вимоги для трудового народу безумовно були на першому місці, найбільш актуальні в житті робочого люду, в житті нації, яка мала свою державу, свої права, і не почувала національного поневолення. Не знала вимог зректися своєї мови, культури, мистецтва, традицій. Виснажена працею людина, родина потребували передусім хліба, потім ... умов для утримання родини. І очевидно, забезпеченої праці та винагороди за працю. І коли державні нації, народи в першу чергу ставили такі вимоги перед державою, то народи поневолені, загарбані окупантом, несли подвійний тягар, відчуваючи подвійну несправедливість, несправедливість соціяльну і несправедливість національну.

Безумовно, національне поневолення значно дошкульніше для народу, як соціяльні несправедливості, але темні люди цього не розуміли, за браком національної свідомості.

То чому ж українська інтеліґенція на протязі двохсот років вела націю чужими стежками, за чужими гаслами? Чому ж серце і розум нації – інтеліґенція, українські соціялістичні, революційні та демократичні партії плелися в хвості таких же, але чужих партій російських, польських чи німецьких, які мали свою державу? Чому українські партії не виставляли перед окупантом своїх національних вимог? Чому не виставляли гасел, оголошених Тарасом Шевченком у "Кобзарі", де ясно сказано, що тільки в своїй хаті знайдемо правду і волю.

Тому то й маємо право сміливо заявити, що українська інтеліґенція вела націю хибними шляхами. Бо коли буде своя хата, своя правда і воля тоді легше здобути і соціяльну справедливість, і 8–ми годинний робочий день, і без викупу землю.

Цей гріх української інтеліґенції жорстоко позначився на нації, коли загуркотів грім революції, коли пробив дзвін свободи.

Свідомі нації боролись за самостійні держави, а українська, вихована на чужих кличах, шукала в пана дозволу хоч на автономію, хоч права на рідну мову.

Чи порозумнішала наша інтеліґенція сьогодні? Чи зрозуміла, які нести гасла в перших рядах, пориваючи за собою народ, і які гасла та вимоги ставити потім?

На жаль, грішить наша соціялістична та демократична інтеліґенція ще й сьогодні тими ж самими гріхами, що вчора, що півсотні років тому, що й сто літ назад. Нічому не навчилися наші провідники. Партійні вожді ще й сьогодні в своїх програмах першими пунктами ставлять: просити ... благати полегшення, трохи більше хліба і м"якшого канчука. І все буде добре, і народ наш буде вдячний і щасливий.

В лютому 1917 року прокотився Росією революційний буревій і повалив царський трон. Всі народи Російської Імперії пробудилися зі сну. Пробудився й український. Уже на третій день повалення царату, українська інтеліґенція, політичні партії зійшлися в Києві – рішати долю України.

Створено Центральну Раду з кращих синів і дочок Українського народу.

І що ж, психіка раба дала себе відчути з перших кроків будування Власної Хати, як закликав Шевченко.

Українська Центральна Рада не оголосила Україну власною хатою, себто самостійною, а просила в поваленої Росії права вживати українську мову. "Дайте хоч крихот зі столу".

Голова Української Центральної Ради Грушевський з жахом побачив, що украніський народ такий темний, такий затурканий чужими гаслами, чужою пропаґандою, що навіть не знає, чи він русин, чи малорос, чи, може, хохол, бо часто чув це зневажливе окреслення. І ніхто йому не пояснив, що то кпини окупанта. Довелось голові УНР спішно писати брошурку під назвою: "Хто ми і чого нам треба".

Минуло бурхливих чотири місяці, і аж 23-го червня 1917 року Центрально Рада спромоглась на Перший Універсал, в якому обережно, соромливо проголошувалось що:

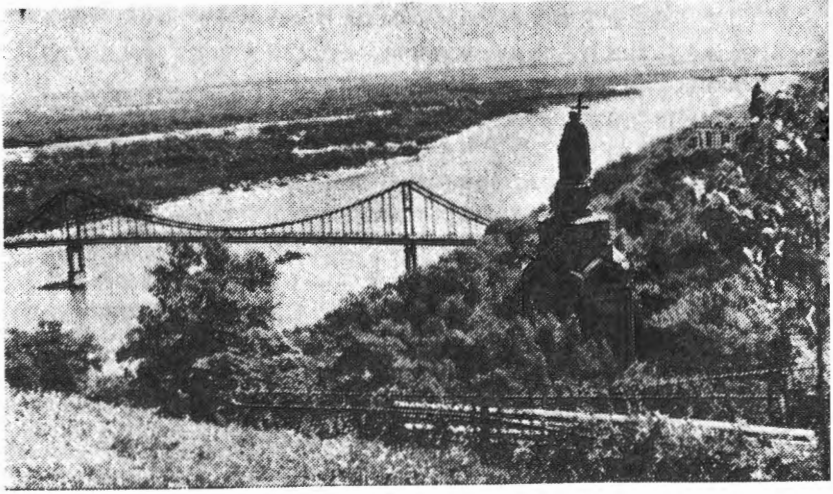

Київ. Володимирська гірка.

"Однині самі будемо творити наше життя".

Нарешті. Слава Богу! Покликали б, може, й тепер москалів, та в них і своя хата валиться.

А Польща давно оголосила самостійність, а Фінляндія давно поставила на кордонах з Росією своє військо.

А українці? Володимир Винниченко, якому нація доручила будувати державу, проголосив, що нам, Україні не треба війська. Ми не виявляємо ворожнечі до старшого соціялістичного брата. Ось такими закликами присипляють нащадків козацького роду. Оце наслідки чаду соціялістичних гасел, якими жила українська інтеліґенція і годувала ними народ.

Тим часом на руїнах Російської Імперії виростали молоді й відроджувались старі держави. Народи Кавказу, Прибалтики – Латвія, Литва, Естонія, Польща, Фінляндія. Народи за Уралом з 2% грамотного населення також підняли голос, вимагаючи права самостійности.

16 липня Центральна Рада оголосила 2–й Універсал, складений В. Винниченком, в якому було сказано:

"Ми, Центральна Рада, як завжди, стояли за те, щоб України не відділяти від Росії".

Самостійницькі ідеї лежали під нашаруванням соціялістичних прагнень.

Росія тим часом одужала від революційного струсу. Тимчасовий Уряд, очолений відпоручником Світових Змовників Керенським, зовсім не мав бажання дати Україні самостійність. Адже в кулуарах Синедріону давно вирішено в Криму створити жидівську державу з новим Сіоном і підпорядкувати Україну жидам, як колонію для експлуатації й визиску.

Щоб приспішити нову окупацію України, Керенський наглив передачу влади большевикам. 25–го жовтня /7 листопада н.с./ як читач уже знає, Керенський відійшов, а на його місце став Ленін, як голова Народних Комісарів, а Лев Троцький, як Верховний головнокомандувач. І зараз же розпочалася підготовка окремої армії для окупації України.

Почувши, що в Петрограді знову змінилася влада, що там невеличке замішання, Центральна Рада видала Третій Універсал 20–го листапада 1917 року. І хоч це був найсприятливіший час оголосити Україну самостійною, в Універсалі знову повторювалось про право робітника на 8–ми годинний робочий день та про соціяльну справедливість. У Володимира Винниченка, автора Універсалу, і тепер не піднялася рука скористатися з нагоди й дати нації Власну Хату.

"Коли Бог хоче покарати людину, то відбирає в неї розум", – сказано у Святому письмі. Бог тяжко покарав Україну.

Політичний діяч Винниченко, надиханий інтернаціональними соціялістичними ідеями, вірив своїм російським товаришам, вірив, що з сусідами можна жити в злагоді без зазіхань на чуже добро.

Український народ, надавши своїм провідникам право вирішувати його долю, вірив, що його не зрадять.

А його зрадили.

Вже за два тижні після захоплення влади большевиками, командувач Червоною Армією Троцький вирядив на Україну перші ешелони озброєних червоних добровольців добувати хліб.

БАТЬКО пішов до сільради довідатись, як там збираються ділити землю, мати, знудившись, вирвалася з хати, щоб трохи відвести душу з сусідкою, а Наталка засвітила каганець, дістала в"язочку листів від

Данила й почала знову їх перечитувати, всмоктувати в душу милі обіцянки, щиру любов, палкі запевнення свого нареченого. В хаті блаженна тиша, каганець тільки потріскує, а думки пливуть своїм руслом. Вона читає, посміхається, знову деякі рядки перечитує. Як він уміє гарно писати! Коли б хотів, і вірша написав би. Але Данило до науки ледачий. А так щось зробити, організувати – найспритніший між хлопцями.

І що він там робить у Петрограді? Чому не зголосився до українських частин, до петлюрівського війська, до гайдамаків, що недавно тут були. От і міг би додому заскочити на хвилину. Багато сільських хлопців у війську УНР, а він, немов би його там прикували. Є в селі хлопці, що повернулися з війська й нікуди не пішли. Ховалися, коли оголошували мобілізацію, а потім одружились і вже господарюють, а він, дурний, тримається там – розмовляла сама з собою Наталка.

А в селі – справжня революція. Ділять землю! В багатих відбирають, а бідним, багатодітним наділяють, кожному на душу. Всім рівно. Такий наказ із міста.

Навколо плач і незадоволення. Бідні нарікають, що припала земля на глинищі, або далеко від села, а коней нема. Заможніші проклинають порядки, що без грошей забирають землю.

Наталці земля не потрібна. Та й батько не дуже тим переймається. Вона вчиться і, може, пощастить – вчителькою буде, а батьки проживуть і з самим огородом. От тільки Данило – в неї з думки не сходить. Хоч би слово написав. Хоч би знати, чи повернеться. Вже б давно знайшла свою долю з іншим, але згадає минуле і – шкода. Данило гарний парубок. З ним було б добре жити. Коли б не військо, вже працював би на телеграфі, бо ж на телеграфіста вчився. От так і жили б собі без землі.

Мати тихенько відчинила двері і крадькома наблизилася до столу. Наталка задумалась над листом і не чула, що хтось зайшов.

– Знову перечитуєш? – скорботно запитала мати.

– Не можу, мамо, зважитись, що мені робити. Товаришки одружуються, а я старіюсь, він же хоч би слово. Бо, думаю, вийду за іншого, а він повернеться і вік буде нарікати, що зрадила. А ми ж укупі все дитинство й молодість провели. От і шкода. Хоч іноді насуваються різні думки. Він, мамо, такий вітрогон, такий непостійний...

– Ти, дочко, вже доросла. Нічого я не можу тобі дорадити. Він і мені не дуже подобався, але мовчала, не хотіла тебе дратувати. Але тепер... дивись сама. Кінчиш школу, тоді вже зважишся і шукатимеш іншого, як не обізветься, чи не повернеться. Батько все мріяв узяти зятя до нас у прийми. Сусід же. Батько Матвія і сватом уже кличе. Почекай, дитино ...

– І я так, мамо, думаю. Але часом мариться таке, що аж руки холонуть. А що, як він приїде з жінкою? Тоді хоч із села тікай від сорому. Скажуть, чекала, дурна, а він... дулю ...

– Він би написав коли б зрадив. Глянь, скільки листів перед тобою.

– Але ж, мамо, вже рік, як нічого не чути. Може, його вбили, може, калікою десь валяється, – вигадувала страхіття Наталка, сама в це не вірячи.

– Отаке тобі верзеться. Він же в канцелярії, то як туди куля залетить?

– На війні всякого трапляється. А до того, революція.

– Прийде, дочко, повернеться. Такий спритний, як він, із води сухим виходить, його й куля не влучить! – потішала мати дочку.

Прийшов батько. Гримнув дверима, переступив поріг і сердито кинув на лаву шапку. Почав роздягатися.

– Що ж там вирішили з землею, в якому клині нам наріжуть? – обережно поцікавилась мати, помітивши незадоволення в чоловіка.

Батько глипнув на Наталку, що сиділа зажурена і, злагіднивши голос, відповів:

– Припадає нам на забарі, за ліском. Ми з сватом просили комісію, щоб нарізали нам поруч. Адже ж, може, повернеться Данило, то щоб земля була вкупі, — сказав і знову зиркнув на Наталку.

Данилового батька, Матвія Передерія вже давно вважали сватом. Спочатку це немов би було жартома, по-сусідському. Бачили ж батьки, що діти ходять разом. От і готували господарку для дітей, хоч іще й не одружених.

Наталка вдячно глянула на батька, і їй полегчало. Якось певніше почувала себе. Може, там Данило до батька й написав щось, та від неї приховують, щоб незабаром, зненацька зробити їй радісну несподіванку.

– Сідайте, тату, до столу. Вечеря вже давно простигла, – метнулась Наталка до печі і швиденько взяла з мисника миску та почала сипати куліш.

– А півтори десятини в нас таки відріжуть. Кажуть, лишок, – поскаржився батько, сідаючи до столу. – Та байдуже, проживемо.

– Бог там із нею, тією землею. Мені здається, що й Наталка, закінчивши школу, не захоче в гною життя закопувати. Та й Данило не з таких, щоб до рала брався. А нам багато вже не треба, – зауважила тихо мати.

Наталка тільки посміхнулась. Навіщо б оце вона ночами просиджувала над книжками? Щоб годувати поросят? Щоб горшками в печі совати? Але батькам про це не говорила, аби передчасно не журилися. В селі вона навіть учителювати не залишиться. Як їй хочеться побачити більше світа, ширших обріїв. Тільки в місті людина може щось зробити для свого народу, – думала вона. Та й для своєї майбутньої родини легче прокладати шлях у життя з міста, ніж із села.

Батько на зауважу матері нічого не відповів. Він своє відробив, а на старість, як дочка здобуде освіту, йому багато не треба. Захоче зять Данило в прийми пристати, будь ласка. Радо поступиться в господарстві й передасть кермо. Бо ж у Матвія Передерія є ще другий син,

Петро. Грамотніший, старший, для двох на клапті садиби мало місця. Чутка була, що Петро пішов до українського війська. В Армії УНР, під командою Петлюри, служить. А чи повернеться?

– Кого ж там вибрали до земельної комісії? – заговорила знову мати, порушуючи мовчанку.

– З п"ятьох осіб створили комісію, головою призначили свата, Матвія Передрія. Він людина чесна, грамотна і непідкупна. За чарку горілки кращого поля не наріже. Я сам просив людей призначити старшим Матвія.

Наталка слухала й раділа. Добре, що Данилового батька в селі шанують. Це честь і для її нареченого. Хоч про Данила й створилась опінія, як про легковажного шибеника, але то було колись. Тепер, напевно, Данило статечна людина. Вирі с, змужнів, свідомість поширилась, поважніше ставиться до обов"язків супроти своєї нації.

– Я й кажу Матвієві, – продовжував батько, – землю нарізай поруч, тобі й мені. В мене є конячата, плуг, бо ж у тебе тільки шило та дратва. От разом і виоремо, й засіємо, і жнива зберемо. А він мені таке пропонує: Беріть, каже, під свою опіку ввесь мій наділ, на мене хай буде записано, а ви господарюйте. А як уродить, то й мені щось там перекинете. Ну, то я йому й кажу: – ні, свате, не кину я вам, як кістку зі столу, а чесно оброблю з половини. Що вродить – навпіл поділимо. Виходить, немов би в мене й не забирали поля, а ще й додали. Тільки зі сватом поділимося.

– І Богу дякувати, що так домовились. А повернеться Данило, створить нову сім"ю, то тоді хай і господарює на два двори, – додала мати.

– На двох татів і двох мамів! – засміявся батько.

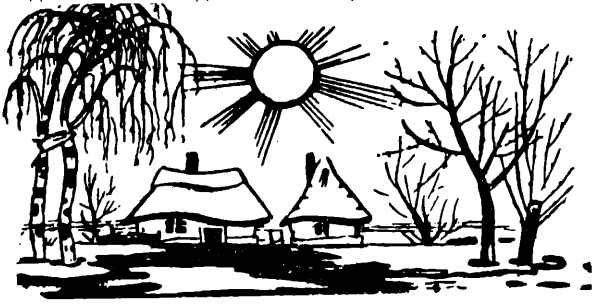

ТРИМІЛА духова оркестра, блискали в небі різнобарвними іскрами, зорями, фігурами та водограями фойєрверки, гула під ногами танцюристів підлога, дзеленьчали за столами склянки з напоями, і все крутилося в якомусь шаленому вихорі.

Фабрикант Леслі Олькконен справляв своїм робітникам Новорічний бенкет. В кутку просторої залі розкішна ялинка, вся в прикрасах. Чого тільки на ній не понавішували, яких тільки оздоб не повигадували.

Робітників і робітниць у святочних, пишних одягах крутилося, ворушилось, немов комашні. І за столами, і в танцювальній залі, і біля ялинки, і в парку перед будинком, де на кожному зеленому дереві, на кожній гілці смереки звисали кольорові, засвічені ліхтарики, створюючи казкову панораму.

Ті, що натанцювались, сідали до столу випити, ті, що випили, поспішали на свіже повітря дихнути прохолодою.

Данило навмисне спізнювався на забаву. Він хотів під"їхати до будинку фабриканта найкращим у місті візником, білими рисаками, на високих санках. Влетіти в панський двір крізь чавунну браму, щоб аж хуґа знялася, щоб усі робітники завмерли від подиву.

Так воно й сталося. Коли сани зупинились перед парадним ґанком, двері якого тепер не зачинялися, то

урвалися всі розмови. Навіть оркестра перестала грати.

– Хто це? Звідки? – почулися вигуки.

За хвилю, немов легка сарна, вискочила з залі Люля. Глянула і простягла до гостя руки:

– Пане Даниле, прошу!

Данило з гордим виглядом наближався до сходів. На ньому розкішна накидка з срібнобурих лисиць, з–під якої виглядали сині військові галіфе, заправлені в хромові чобітки. Ще за п"ять кроків від ґанку, на якому стояла усміхнена Люля, Данило зняв каракулеву шапку і легенько тріпнув головою, щоб випростати прим"яті шапкою кучері. Він знав їх чарівну силу, знав, що в кожної дівчини пару боцькі кучері приспішують биття серця.

Поцілувавши простягнену ручку, він почув:

– Дякую, що прийшли. А ми вже думали, що погордували нами, – сказала привітно посміхнувшись.

– Офіцерське слово міцніше за діямант, – відповів зарозуміло Данило.

– А це мій тато, знайомтесь! Тато знає по–російськи, звати його Леслі, а прізвище наше Олькконен, – поспішно додала.

– Моє поважання панові Олькконенові в його господі! – галантно привітався Данило і по–військовому стукнув закаблуками.

– Дуже радий, дуже радий бачити вас!

І ввічливо, але стримано потис гостеві правицю.

Потім покоївка підхопила Данилову хутряну накидку і він, у світлі електрики, блиснув георгіями й медалями на грудях. Чув, як вражено зашумів натовп. В унісон тому шумові, в його жилах заграла кров.

Тицьнувши в долоню покоївці, що приняла накидку, царську "катеринку", Данило зауважив, як служниця зойкнула від несподіванки. За ціле життя ще ніхто не давав їй таких щедрих "чайових".

Потім Данило простяг Люлі скриньку, обтягнену червоним оксамитом. Дівчина здивовано підвела очі.

– Панно Люлю, в нас так ведеться, що гість, потрапивши вперше до чужої хати, дарує на щастя якусь річ. Прийміть цей скромний дарунок від українського офіцера, як вияв щирости до вас і всієї вашої родини.

Люля зашарілась. Біле личко спалахнуло рум"янцем. Вона швидко відчинила скриньку і ще більше почервоніла. В скриньці лежав золотий годинник з чудовим плетеним із золотих ниточок браслетиком, на якому коштовними камінцями світився напис: Л Ю Л Я.

Дівчина мала ручного годинника, але це було щось надзвичайне. Навіть батько, що мав фабрику, не зважився б купувати такого дорогого годинника своїй єдиній дочці.

– Це, пане Даниле, занадто коштовна річ, щоб її з першого разу дарувати, – сказала дівчина, вагаючись прийняти дарунок.

– Якщо наш гість, український офіцер, дарує, значить ти цього достойна! – зауважив батько.

– То я можу його одягнути? – глянула дочка на батька.

– Дозвольте, я вам допоможу, – поспішив прислужитись Данило.

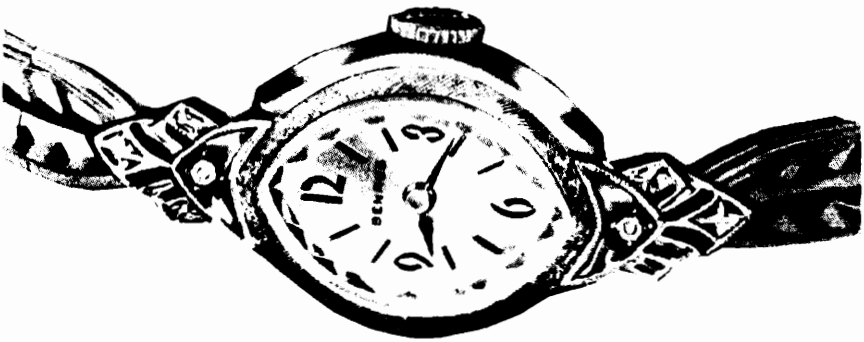

За хвилину на білій руці Люлі красувався годинник, блискаючи різнокольоровими камінцями.

Коли Данило в ювелірній крамниці, в Хельсінках, вибирав дарунок, ювелір запропонував йому цей годинник.

Повірте мені, пане лейтенанте, що кращого дарунка не мала королева Марія Антуанета, – прихвалював власник.

Данило попросив викласти на браслетику ім"я Люля і другого тижня відібрав замовлену річ. Вже ціна, яку заправив за годинника ювелір, свідчила про його коштовність. Але Данило радів, що пощастило купити такий гарний дарунок. Він знав, що коли дарунок приймуть, двері до дівочого серця будуть напіввідхилені. А цього він саме й хотів.

– Запрошуй гостя до столу та почастуй його, – звернувся батько до дочки.

Коли Люля налила вина, батько перший підняв склянку вгору і звернувшись до Данила, урочисто сказав:

– За наше знайомство! За щасливий Новий Рік, випиймо! І хай цей Новий рік принесе вам, пане...

– Данило Передерій, – підказав Данило.

– Забуваю, – посміхнувся батько, – отже за ваше, пане Даниле, щастя!

– Я п"ю за щастя вашої дочки Люлі і за щастя цілого вашого дому! – підніс склянку Данило, звернувшись до дівчини.

Люля нічого не відповіла. Випила трошки і поставила. Вже кілька разів помічав Данило, як дівчина поглядала на браслетик. Значить, сподобався.

– Я радий мати в своїй оселі такого гостя і доручаю дочці опікуватися ним, а мені дозвольте відлучитися. Бо вже он до мене гукають, – сказав Леслі Олькконен із недопитим вином у склянці, чемно вклонившись, подався до робітників і інженерів свого виробництва, що голосно розмовляли між собою чужою для Данила мовою.

Фінляндія – країна, природа якої гармонійно поєднує в собі гори, горбочки і рівнини, озера й річки, луки та вічнозелені шпилькові ліси. Ця пишна різноманітність пейзажу, де біля півроку все ховається під білою пеленою

снігу, витворює в населення любов до краси, пошанівок до чистоти й охойности, що переходить в якийсь культ. Почуття любови до краси властиве не тільки заможній частині населення. Може, ще з більшою вимогою до охайности ставляться пересічні люди, робітники й селяни, вважаючи це за свій самозрозумілий обов"язок. В кожного робітника, чи селянина, в помешканні, чи на дворі, все дбайливо, зі смаком припасоване, підібране, поставлене. Хата,починаючи від посуду аж до скриньки для покидьків сяє чистотою.

На вулиці, в крамниці, або в парку ви не зустрінете неохайно одягнену людину, А вже коли приходить день відпочинку, чи свята, тоді люди всі чепуряться, немов би мають виступати на естраді, в театрі.

Данило зі здивуванням розглядав у залі цюзадоволе-

ну, безжурну масу людей. Тим сильніше було в Данила враження від фінів – сусідів росіян, що ще так недавно, в Петрограді, бачив на вулицях стільки обшарпаних, засмальцьованих і навіть у личаках бородатих, неголених людей у такій одежі, що тут і в музеї не знайдеш. Наче ж люди на однаковому рівнику живуть, а такі вони різні.

– Чи у вас в Україні, теж так урочисто зустрічають Новий Рік? – запитала Люля, помітивши, з яким зацікавленням приглядається її гість до цього розмаїтого, веселого натовпу.

Данило не міг стриматись, щоб не розповісти про гарні українські звичаї. Барвисто, з домішкою гумору, згадав про колядки, щедрівки, посівання, про дідуха, якого палять уночі, в садку, тощо.

Дівчина з захопленням слухала, і очі її щоразу блискали дивними вогниками. Люля в цей час здавалась Данилові янголом, щойно злетілим з неба.

– Чи ви любите танцювати? – раптом перевела мову дівчина на іншу тему.

Данило не міг похвалитися вмінням танцювати фокстрот, чи ще якісь дивні танці з викрутасами, від яких гриміла підлога в залі. Ось коли б це гопак, чи козачок. Але відмовитись було б нижче офіцерської гідности. Тому він зразу ж підвівся й запросив дівчину дотанцю, сподіваючися, що в натовпі ніхто не помітить чи добре він танцює. Та враз, щойно Данило підхопив свою партнерку за тоненький стан, публіка розступилась, танцюристи відійшли, зробили коло і вони з Люлею опинились удвох, перед сотнею зацікавлених поглядів.

Розгубленість Данилову врятувала оркестра. За мить попливли ніжні звуки шляхетного вальсу. Цей танець Данило виконував з неабиякою вправністю. Він свою партнерку вів, як пушинку, легко кружляючи серед широкого кола. Тільки два рази обвів дівчину, чемно вклонився їй і, взявши під руку, повів до столика, давши змогу молоді продовжувати свою розвагу.

Потім оркестра гримнула швидкої фінської, і пари одна за одною пішли в танець, гупаючи закаблуками.

Тепер Люлею й Данилом ніхто вже не цікавився. Гриміла оркестра, стукали закаблуки, тряслася підлога й стояв такий галас, що треба було розмовляти підвищеним голосом.

Данило наповнив склянки вином, і знову за щастя в Новому році випили обоє. Дівчина ще більше зарум'янилась від танців, від випитого вина, від цього святочного збудження і обдаровувала Данила такими ласкавими поглядами, що коли б це було в селі, де він поводив себе вільніше, то вже б поцілував прилюдно.

– Як же вам живеться самітньому в гателі – стрельнула Люля оченятами на Данила, немов би допитуючись, чи сам ти в готелі, чи маєш якусь пустотливу дівчину для розваги. Може, запитуючи, Люля думала про щось інше, але Данилові саме так здавалося. Бо й справді, він тільки й думав про дівчину, про жіночі пестощі.

– Погано, панно Люлю. Нема гіршої хвороби, як самітність. Живу і не знаю, для чого та для кого. І часто злітає думка, чи варто жити? – скаржився, поглядаючи скоса.

– Хто ж вам винен, що ви прирекли себе на самітність? Світ такий великий, а дівчат так багато, що такому лицареві, як оце ви, гріх нарікати на самітність.

– Розуміється, світ широкий, а дівчат багато, але ж у людини є ще серце, яке також виставляє свої вимоги. А воно в мене вередиве...

– А ви його трохи загнуздайте, приборкайте, хай носа не копилить. Тоді й товариство буде, і жінка знайдеться, і самітність зникне. А там родина, радість і спокій...

– Легко порадити, а тяжко здійснити. І я був такої ж думки, аж поки не зустрів вас під запашною ялинкою в лісі.

– Ну, а коли б ви мене не зустріли? Адже ж то сталося недавно і цілком припадково.

– Ви думаєте? А я певен, що то закономірність, накреслена долею людині. Мені ціле життя марилась саме оця наша зустріч...

Дівчина вибухла сміхом.

– Просто чудасія! І ото ви ціле життя, в передбаченні такої зустрічі з чужинкою ниділи самітнім?

– Ні, ні. Я цього не кажу. Я навіть закохувався. Але після нашої зустрічі, все нагло затяглось туманом. Тільки ви ясною зорею світите мені на фінському небі.

– Досить жартувати. Тут багато робітників і дівчат розуміють російську мову. Ви мене гарно розважали, ви справді цікавий співрозмовник. А тепер, ходім, я вам також для розваги щось покажу, – раптом запропонувала дівчина і обоє підвелися.

Широкими східцями Люля повела Данила на другий поверх. Потім пройшлися довгим коридором і повернули в двері ліворуч. Данило глянув і завмер. Всі стіни просторої кімнати були завішані виправленими шкірами лісових звірів, гербаріями, колекціями метеликів. Попід стінами стояли чучела козуль, зайців, вепрів і навіть білого молодого ведмідя.

– Де це ви такого назбирали?

– Це продукція мого мисливського спорту, – посміхнулась дівчина.

Данило вірив, що це правда. Він уже бачив, як це янголятко з одного пострілу зняло з високого дерева ворону.

– Досить вдале полювання, – похвалив він дівчину.

– Це тільки десята частина трофеїв, які я здобула.

– Ну, а коли б схибнули по ведмедю, тоді що?

– А пси біля мене для чого?

– Мій батько також любив полювати з собаками. Але в батька хоч землі й багато, і ліс великий, але звірів мало. Ведмедя ніколи не бачили. От тільки лис, заєць, куріпка, качки на озері та в річці, що протікає біля самого батькового маєтку.

– Так, як оце в нас, широка річка біля хати й фабрики?

– Майже так. Тільки батьків маєток трохи більший. Садок дуже великий.

– Ви любите музику? – раптом поцікавилась дівчина.

– Дуже люблю, але грати вмію лише на балалайці.

– А я на піяніно. Ходім, послухаєте.

В сусідній кімнаті стояло піяніно. Дівчина сіла на стільчик, підняла віко і вдарила по клавіятурі. Зразу ж кімната наповнилась ніжними звуками. Аж мороз поза плечима в Данила пройшов. Йому хотілося припасти устами до тоненьких дівочих пальчиків і цілувати їх за ту насолоду, яку вони видобували з цього мертвого приладу. От би під цей акомпанімент затягнути українську парубоцьку пісню, як бувало вечорами в селі, в товаристві ровесників...

– Дівчина вже зупинилася, повернула до нього голову й посміхалась.

– Ви чарівна! – тихо промовив Данило.

– Дякую! А тепер ходімо до гостей, там уже певно й тато мене шукає, – сказала Люля і пішла до виходу з кімнати. Данило поспішив услід за нею.

Осяяна електрикою, весела молодь розважалася танцями.

Люля зразу ж торкнулася рукою ліктя Данила й запитливо глянула на нього.

Данило зрозумів, що Люля любить танцювати, і підхопивши її, влився в живий потік танцюючих. Тепер уже перед ними ніхто не розступався, Всі були під хмелем і не дуже приглядалися та прислухалися до довкілля, тільки притоптували ногами.

– Колись і мій батько влаштовував розваги для робітників, що збирали врожай, – знову повторив Данило дівчині вигадану ним байку. Він уже стільки разів підкреслював своє поміщицьке походження, що навіть сам у те вже вірив.

– Багато ваш батько має поля? – знехотя запитала дівчина.

– Три тисячі десятин, та ліс, та луки. Крім того, був млин біля річки, ставок для плекання золотих коропів...

– Ви любили сільське господарство?

– Я більше горнувся до міста, до промислу, – сказав Данило, маючи на увазі фабрику паперу й тартак Люліного батька.

– І ви думаєте, що маєток вашого батька не пограбували люди в час революції?

– Мій батько користувався в людей такою пошаною, що я вас запевняю, жодної десятини землі в нього не відібрали! – палко підкреслив "син помішика".

Данило з Люлею присіли біля вільного столика. Він налив дві склянки вина і запросив випити. Настрій в обох підвищився. Приглядались, як браві парубки викаблучувалися з дівчатами.

Ех, коли б не офіцерський мундир та відзнаки на грудях. Він би показав дівчині як шкварять українці гопака. Колись покаже обов"язково.

Налив вина і обоє випили. Потім, заохочений смачним напоєм, ще раз поналивав склянки. Та раптом Люля підвелась і сказала:

– Я втомилась. Змушена перепросити вас і йти спочивати.

– Прошу дуже! Я щасливий, що мав нагоду зустрітися з вами в такому гарному товаристві під Новий Рік. Я був би ще щасливіший, щоб це була не остання наша зустріч.

– І мені було приємно з вами ближче познайомитись. Коли хочете, можемо й далі бути приятелями. Завтра я відпочиватиму, а після завтра виїжджайте лещатами в ліс, де ми вперше побачились.

– Безмежно вам вдячний за таку вашу ласку. От тільки не знаю, як ваші пси...

– Ха–ха–ха! Боїтеся? Гаразд. Своїх охоронців залишу дома.

Данило попрощався з дівчиною, потім розшукав старого Ольккonена в товаристві інженерів та техніків і також подякував за гостину.

– Вибачайте, пане лейтенанте, що я мало приділяв вам уваги. Але, думаю, ви з моєю дочкою не нудилися, – підвівся назустріч гостеві Ольккonен.

– Я з вашою дочкою сьогодні був найщасливіший за все життя! – випалив Данило.

Батько пильно оглянув меткого, енергійного офіцера і повагавшись, відповів:

– Ми і надалі готові вас гостити, коли того пан забажає.

– Дякую і ваше запрошення приймаю, як найкращий і найцінніший дар нашого знайомства, галантно зробив уклін Данило господареві.

– А де ж дочка?

– Пішла відпочивати. І я також хочу попрощатися з вами.

– Ви вже нас залишаєте?

– Мушу їхати!

І Данило потиснув господареві руку.

Візник уже чимало випив у товаристві робітників і тепер, побачивши свого пасажира в хутряній накидці, вийшов назустріч.

– Да готелю! – наказав Данило, сідаючи в легенькі санки.

Вистояні коні рванули, аж курява знялася.

Розрахувавшись щедро з візником, Данило щасливий пішов у свою кімнату мріяти про успіх, про нову перемогу на жіночому фронті.

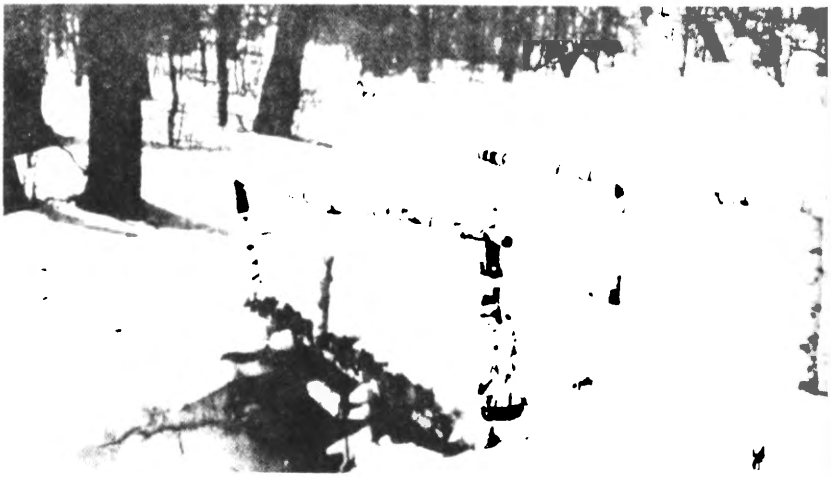

ДО НАСТУПНОЇ зустрічі з дівчиною Данило готувався, немов би до іспиту в школі, від якого залежатиме, чи здобуде він диплом, чи доведеться знову дні і ночі витрачати на підготовку.

Він був певен, що місточок до серця Люлі вже зроблено, що батько дівчини дивиться на нього прихильно. А от мами так і не бачив. Мати на забаву не прийшла. А від мами також багато залежить. Та вже коли він оволодіє

Люліним серцем, коли оковпачить батька своїм знатним походженням, стежка до цієї прекрасної родини поширеться і він увійде сміливо в їхнє середовище, ввійде на ціле життя, як зять, спадкоємець фабрики та цілого маєтку.

Про таке становище й думав зараз Данило. Про становище, яке йому ще рік тому й не снилося, хоч фантазія в нього багатюща. От тільки незнання фінської мови заважатиме прибрати до рук маєток. Але з Люліною допомогою він і цю перешкоду усуне, негайно треба вчити мову. А перш за все, треба здобути дівчину, повести до шлюбу...

Поснідавши, Данило подався в місто, щоб придбати найліпший спортовий костюм. Зовнішність передусім. Таку жіночу слабість він давно знає. Гарна зовнішність прикриває всі вади. Дівчина сліпне, й тоді їй не видно розуму свого знайомого, його моральних вартостей, виховання, освіти. Аби краса. Кучері, ось чим він полонив у селі й школі дівчат. А до кучерів — одяг.

В містечку крамниць небагато, тому він зразу ж подався до залізниці і першим поїздом був у Хельсінках, у столиці Фінляндії. А вже ввечорі повернувся додому в повному озброєнні. Кашемірова куртка, на голові шапочка, з-під якої лукаво визирають кучері, під шиєю рубчик білої сорочки, штани теплі, синього кольору. Він звик до синього галіфе, тому й спортові вибрав сині.

На ногах чоботи на хутряній підкладці, які шиють лише в Фінляндії, Норвегії та ще в деяких північних країнах.

Оглянувши себе перед дзеркалом, Данило впевнився, що гарнішого спортовця не знайдеш у світі.

"Люлечка ахне!" — зробив сам висновок.

Ранком, щойно світало, вже був на ногах. Викупався, поголився, добре поснідав і вийшов із лещатами з кімнати. На вулиці гукнув візника. В місті сніг стовкли візники та пішоходи і їхати лещатами тяжко. За містом відпустив візника, став на лещата і подався до ліска.

Сонце сипало яскравим промінням, і снігове море, здавалося, виграє веселкою. Гори здалека синіли вічно

зеленими ялинками зі срібними шатами. І Данилові було так радісно, немов дитині, коли вона милується щойно привезеними мамою з крамниці забавками.

І ось, серед білого океану, Данило побачив темну цяточку що тремтіла метеликом над сніговим покровом. Вони, обоє молоді й енергійні з двох протилежних боків поспішали на зустріч.

"Значить, любить", – подумав Данило, слідкуючи, як цяточка збільшується, набирає контурів, і ще за яких кілька хвилин виразно побачив свою дівчину, усміхнену, зарум"янену, безжурну...

Данило вже стояв на домовленій галявині під деревом, що врятувало його від собак. Він швидко дихав і вітав дівчину рукою.

– Наш лицар печального образу вже тут, як тут! — вигукнула Люля й зупинилась навпроти.

– Ваш лицар без тіні смутку на обличчі! Я сто разів щасливіший за вас! Як почуваєте себе по Новому році?

– О, нічого! Мені завжди весело. А вам як?

– У вашому товаристві я на десятому небі! Куди ми тепер рушимо?

– Ви все з компліментами. Давайте змагатися, хто кого переможе на лещатах, хочете? – і в дівчини загорілись очі. Данило доглянув бісики в них, такі зухвалі й насмішкуваті...

– Виклик приймаю! – відповів хвалькувато, покладаючись на свою витривалість.

– Гаразд, доганяйте! – гукнула Люля і вдаривши палицями по снігу, побігла, немов сарна, легко і швидко.

Ще поки Данило розправив м"язи, поки зробив перший стрибок, то Люля вже була за гони від нього. Але дівчина такого прудкого бігу більше години не витримає. Він її замучить.

І почалося змагання. Люля навмисне брала круті горбки, шастала між деревами, поміж густими хащами.

В Данила на щоці виступила кров від гілки смереки, на яку необачно нарвався. Вже відчував, що спина мокра, що пересохло в роті, а Люля легенько стрибала, з горбочка на горбочок, збільшувала дистанцію, тікала.

Часом він бачив, що дівчина на пагорку зупинялась, щось кричала й махала рукою. Але Данилові на лещатах взяти горбок тяжче, як копу жита змолотити. Він уже відчував, що втомився, хотів би сказати дівчині, що вона перемогла, що досить цього дурного змагання, але як сказати, коли до неї пара кілометрів?

Нарешті Люля змилувалась, почала вертатись. Щоб не тратити рештки сил, Данило зупинився, витер хусточкою чоло і дістав з кишені пляшку з вином.

– Що ж це ви, пане, перекусничок справляєте? Та ж ви програли! – ще здалека реготала Люля.

– Признаю, ваша перемога! І з мене могорич, хочете? – І подав їй налиту чарку.

Дівчині хоч би що, наче й не змагалася. Тільки густіший рум"янець розлився по обличчі та зухваліше блискали очі.

– Давайте вип"ємо за вашу поразку! Ото вдруге не пишайтеся фізичною вищістю, коли не знаєте свого партнера, – повчально сказала, і в цьому повчанні Данило помітив не тільки спортову свою поразку. Дівчина мала на

увазі щось глибше. Невже догадується, що її приятель любить перебільшувати, прибріхувати?

– Це тому я програв, що рідко вправлявся на лещатах. А от коли б яка інша гімнастична вправа, тоді б побачили.

– Яким же ви спортом найкраще володієте? Може, позмагаємося в стрільбі?

Данило вже бачив, як дівчина стріляє. Куди там йому змагатися.

– Боїтеся? – кепкувала далі дівчина. – То, може, в плаванні, в кінських перегонах, або в крокет?

– На балалайці! Хочете позмагатися? – нарешті повеселішав Данило.

– Ха–ха–ха! Залишмо балабайку москалям. А от на гітарі, на піяніно, можу, будь ласка!

– Не треба. Я й так знаю, що ви всебічно талановита. Де там мені з вами змагатися!

– Ну, гаразд. На сьогодні досить. Пора додому! — раптом заковерзувала.

– Дозвольте провести?

– О, ні. Ви дуже перевтомились. Вам треба відпочити. Бувайте здорові!

У Данила так гучно застукало серце, що аж в очах потемніло. Чи він її чим образив?

– Панно Люлю, коли ж ми побачимось знову? – сумно запитав.

Так усе йшло чудово, такі приязні відносини, така мила усмішка, і ось ...

– Я вам дам знати, коли.

– Але ж я ще хотів вам щось сказати, багато дечого сказати, вияснити ...

– На все буде час, пане Даниле, не поспішайте.

– І ви забороняєте мені відвідати вас дома?

– Я виїжджаю. Мене дома не буде, – сказала веселенько, і Данилове серце перестало битися.

– Куди? Куди ви виїжджаєте? Куди тікаєте? – з ро-

зпукою запитав.

– Потім скажу, а покищо бувайте здорові! – з милою усмішкою промовила і подалась, аж вітер зашумів.

– Бісеня, справжнє бісеня! – вилаявся Данило й дивився вслід, аж поки дівчина не зникла за сніговим горбком.

Оповитий чорним сумом, повертався Данило додому і картав себе за необачність. Подарувати такий дорогий годинник, стільки зусиль, і – марно. Чепурився,допасовував убрання, приглядався до кучерів, а воно – спиною до тебе. Зачекай, не так то легко я відступлюся. Все зроблю, щоб ти була моєю, – вирішив твердо Данило.

В кімнаті скинув до біса спортове вбрання, чоботи, і зразу ж сів до столу. Взяв аркуш ніжноблакитного паперу з трояндою у лівому верхньому куті й почав писати:

Дорога Люлечко!

Можна все на світі перенести, витерпіти, але не можна жити,втративши любов. Хіба в силі висловити, хіба знайдуться слова, якими можна на папері передати те почуття до Вас, яке шумить, шаленіє в моїм серці. Коли я ще живу, то тільки тією ниточкою надії, що ще побачу вас. Ви мене покинули, відмовили в побаченні, Ви забрали моє серце! Мені бракує слів висловити хоч половину свого почуття. Коли б зібрати всі ніжні материнські слова до немовляти, і тоді б було замало, щоб передати мою любов до Вас, чарівна снігуронько. Кожного разу, як Вас побачу, в мене відростають крила, я чую дивну силу, в мене зміцнюється воля. Пожаліїте ж мене, Люлечко, дозвольте хоч раз іще подивитися у Ваші волошкові очі, поглянути на Ваше цвітуче личко, торкнутися недостойною рукою Ваших ніжних пальчиків.

Данило зупинився, поклав перо, прочитав написане й замислився. Що його ще дописати, щоб викликати сильніше враження? Ага, про безсоння...

Дорога горличко! Я цілими ночами не сплю,

страждаю, мучуся, мрію про ту радісну мить, коли знову Вас побачу. Я готовий умерти біля Ваших ніг.

"Здорово написано", – подумав Данило, ствлячи крапку. Здається, вилив увесь запас гарних слів, які пам"ятав". Потім унизу додав:

Навіки Ваш раб, капітан Данило фон–Передерій.

Написав адресу, гукнув кельнера і попросив кинути листа в поштову скриньку.

ВСЯ ЗЕМЛЯ селянам без викупу!

Що може бути більш дороге для селянина, як земля? Земля без викупу! Землі скільки хочеш! – Обдаровували большевики бідних людей, стужених за пахучим черноземом.

Поміщик Чепруковський упав першою жертвою розподілу землі між бідняками. Сам пан Чепруковський з першим революційним громом тихенько зник, залишивши маєток на управителя. А управитель? Радий старатись! Насамперед, усе рухоме майно перевіз до своїх родичів і сам сидів у маєтку, як на згарищі. Коли обрана комісія прийшла ділити панську землю, то управитель ще й земельний плян виніс людям, ще й сталеву рольку на п"ятдесят сажнів подарував громаді. Будь ласка, прошу, беріть, люди, землю, тільки мене не зачіпайте.

Матвій Передерій, якого громада уповноважила, як землевпорядника, подякував за рольку, бо легше буде розподіляти землю, ніж довгим поясном, і пішов міряти. При ньому список населення села. Передусім беззземельних. От і почав розміряти. На душу чоловічої статі десятину, а на жіночу – пів десятини. Він уже раніше зробив обчислення.

Зразу ж за комісією, люди, знайшовши на межі забитий кілочок, із свом прізвищем, починали господарити. Дехто плугом, дехто ралом розворушував свою нивку, а були

й такі, що прямо по стерні сіяли яру пшеницю, бо ж була рання весна, або ячмінь, що можна кидати і в болото. Аби швидше. Земелька ж прийшла до рук.

Весна щойно злетіла з неба. Змела сніги, застелила землю зеленню.

Микола Діденко вийшов на подвір"я й попрямував до стайні напоїти коні, та побачивши сусіду Матвія біля воріт, повернув до тину.

– Дабридень, Матвію! – привітався через тин.

– Дай, Боже, здоров"я, Миколо. Чуєте, курликають в небі журавлі. А що нам ця весна й літо накурликають, ніхто не вгадає.

– Війну пережили, дасть Бог, і цю колотнечу переживемо, – потішаючи, відповів Діденко. – А ви це куди з двометрівкою?

– Сьогодні підемо до підлісся, там ще добрий шмат треба покраяти людям.

– А для себе де відрізали?

– Хіба ж мені земля потрібна? Я й дратвою хліба собі зароблю, навіщо мені клопіт?

– Ой, Матвію, не цурайтеся клаптя землі, коли влада дозволяє. Може, ще так станеться, що чобіт не буде з чого шити, а їсти треба. То чи не краще мати в закутку пару мішків зерна на чорний день?

– Ані коней, ані реманенту в мене нема, що ж я з голими руками біля землі робитиму?

– Ідіть–но ближче, я вам щось пораджу, – прошепотів Діденко, і коли Передерій підійшов, продовжував: – Ви Матвію, від землі не відмовляйтеся. А за коней – не турбуйтеся. Хочете, зполовини засію своїми кіньми і насінням.

– Правда? – радісно заблищали Матвієві очі.

– Виорю, засію, зберу і на тік звезу. Змолотимо і – навпіл урожай, – повторив по–змовницькому Діденко.

– Та ж для мене хоч би четвертину врожаю і то подякував би.

– Половину дам! Тільки, щоб земля не дуже періювата була. Бо ж пшениці на коровай треба нам буде, як Данило повернеться? Як по–вашому, свате?

– Добру думку піддали мені. Спасибі, Миколо, за пораду. Візьму, тепер і собі відріжу скибку чорнозему,– посміхнувся Матвій.

– І ще було б добре, щоб не при самій дорозі. Знаєте ж, як тепер пастухи худобу доглядають, – радив Микола, добре розуміючись на господарці.

– Ще раз дякую, свате. Я ж виглядаю не тільки Данила, а й Петра, бо мусів би вже повернутися. Адже нема надії, що наш уряд утримається. Люди тягнуться до большевиків, бо вони обіцяють землю.

– Та й Петлюра казав, що дасть землю, а от і не дочекалися, – сумовито відповів Діденко.

– Таке робиться, що й не розбереш. Начебто кожна влада про людей дбає, а хто з них правду каже й хто бреше, не відомо, – повторював Передерій.

– І думати нема чого. Петлюра наш? Наш! З Полтави, кажуть. Винниченко наш? Наш! Письменник. Грушевський наш? Наш! Отже, всі наші люди в уряді. Вони про нас дбають, зла своїм людям не зроблять.

– А хіба в большевиків, у Леніна мало наших людей? Ого! Я чув, що в большевиків ще більше наших, як у Петлюри, – зітхнув Матвій.

– Босяки, злодюги пішли за Леніним. Я сам чув, що Ленін і Троцький жиди. А вже від жидів добра не чекай,– гнівно пророк Микола.

– Ну, мені вже треба йти. Он комісія мене кличе, – і Матвій, закинувши за плече складну двометрівку, вийшов за ворота.

Діденко провів поглядом земельну комісію, задоволено посміхнувся й неквапливо пішов напувати худобу.

Що воно буде, до чого ця революція заведе? Не вгадаєш, а їсти треба при кожній владі.

Колотнеча ж в Україні продовжувалась бурхливою чо-

рториею. Події мінялися, як погода восени. Банди налітали, грабували і так же швидко зникали. Кращих коней в селі вже давно забрали. Чи то свої розбишаки, чи московські зайди, тяжко вгадати. Люди орали, сіяли, їхали до млина, чи в ліс тільки вночі, ховаючи вдень коней. Закопували свої злиденні скарби, починаючи від сорочки, чобіт, чи кожуха, аж до хліба та картоплі. Все що потрапить до рук "визволителів" забирали. Заходили в села одинцем і ватагами, пішки й на тачанках. Як шуліки влітали, і так же швидко зникали, пограбувавши людей.

Та ось пройшла чутка, що в місті закріпилася трив ка, міцна й надійна українська влада. Люди чуткам не дуже вірили, а в місто носа не показували. Знають добре, як то кожна влада поспішає до селянського добра. Все одбирають без грошей.

Незабаром ця туманна чутка прояснилася. Одного ранку в село увігнався загін вершників. Коні баскі, добре вичищені, аж блищать. На вершниках козацькі шапки, на грудях у декого георгієвські хрести, на плечах бараниці, на ногах не черевики, а справжні юхтові чоботи.

– Ми українська влада! – оголосив старший, видно, офіцер, бо ж із погонами, і наказав негайно скликати сільську сходку.

Голова сільради оглянув прибулих і не знайшов жодного фальшу. Це не та голота, що приходить в село з рушницею на мотузку, у рваних черевиках, яка стріпнувши з брудного рукава шинелі, біля червоної опаски, зграйку вошей, вимагає сала, хліба, курей. Ні, це прибула статечна влада, яка зробить нарешті порядок.

Голова сільради наказав виконавцеві бити у великий дзвін і скликати сходку.

Люди, зачувши дзвін, бігли на майдан немиті, невдягнені, прямо з роботи. Молодші прудко, старші квапились, а старенькі й собі чимчикували з ціпками, бо хотіли побачити на власні очі нову владу, що приїхала встановити порядок.

Який же порядок привезла нова влада з міста?

Коли люди зійшлись і ніхто вже не поспішав до майдану, гарний стрункий офіцер зіп"явся на стілець і гукнув до громади:

– Хто тут між вами землемір?

– Який землемір? – здивувався голова сільради, що стояв поруч.

– Той, що розміряв панську землю.

Гукнули Матвія Передерія.

– Гей, землеміре, ти вмієш добре міряти землю, та вести рахунки? – хитро примруживши очі, запитав офіцер.

Ніякого гріха за собою не відчуваючи, Матвій Передерій щиросердно відповів:

– Я, пане, чоботи краяти вмію, то чого б це помилився на полі? Міряв я чесно й старанно. Кожному нарізав за списком, який склала громада.

– І ніде не заліз у чуже, ніде не помилився?

Невже хтось поскаржився, що я його обміряв, то ж чому до мене не прийшов? – розгублено обвів Матвій громаду поглядом, але на обличчях людей не знайшов, хто ж то міг би поскаржитись.

– Ніде я в чуже не заліз і ніде не помилився, – твердо відповів і сміливо подивився на офіцера.

– А в панську землю заліз, Чепруковського землю ділив? – сердито запитав представник влади.

Матвій теж сердито відказав:

– Революція всю землю передала тим, хто на ній сам працює, себто, селянам. А Чепруковського вже давно нема і чого це земля буде пустувати?

– Он воно як! То вам революція землю передала? Козаки! А–ну, покажіть цьому землемірові революцію, та ще

й добре, щоб знав, як чуже добро ділити, – звернувся офіцер до своїх охоронців, блиснувши на Матвія зеленкуватими, вовчими очима.

Не встиг Матвій отямитись, як два дужих козаки звалили його на землю, розстібнули очкура і ... стягли штани.

Такої зневаги ще в житті Матвій не переживав. Коли сікли його шомполами, то навіть не кричав, бо сором був сильніший від болю.

Після екзекуції, схилив низько голову й вийшов проходом, що йому зробили, розступившись, люди.

А офіцер проводив свою каїнову роботу далі.

– Бачиш, громадо! Оце вам чужа земелька. Іменем гетьмана України, наказую негайно відвезти на панський двір увесь розграбований реманент, знести добро, вкраденe з будинку, поприводити коні й корови. Хто не виконає цього наказу, буде суворо покараний, – закінчив, зліз із стільця і, поправивши поясок з наганом при боці, гукнув:

– Козаки, на коней!

За хвилину загула під кінськими копитами земля, знялася курява і загін подався шаленим чвалом до міста.

Люди, похнюпившись, почали розходитись.

Микола підійшов до Матвія, взяв його під руку й повів додому.

– Оце вам і українська влада, – процідив крізь зуби Матвій.

– Яка там у чорта українська, як той, байстрюк у бараниці з погонами розмовляв по–російському. Хіба не чули? Чужа влада, та й усе! – підкреслив Микола.

– Але він сам казав, що гетьманська, що українська! – наполягав Матвій.

– Брехав, чортів син! – зауважив Микола.

– Напевно, збрехав! Вже коли не вміє по–нашому, то чужинець, ворог, – зробив підсумок Матвій і, зачепившись за грудку, спіткнувся й застогнав. Йому таки зад гетьманські гайдамаки добре списали.

– Напевно тепер урожай з вашого поля завезти дове-

деться на панський двір, – обережно нагадав Микола офіцерську погрозу.

– Почекайте, не спішіть. Ви ж стільки там напрацювались, і насіння своє вклали, і виорали, і бур"ян зносили. Врешті, я ж за те поле заплатив своїм соромом перед громадою, може, ще воно переінакшиться, – промовив Матвій, постогнуючи.

– Ви правду кажете, може, й цих визволителів дідько вхопить, – погодився Микола і біля воріт попрощався з сусідом.

ЛИСТИ до Люлі Данило писав щоденно. Однак, не отримуючи жодної відповіді, занепадав на дусі, сповільнював свій запал і вже писав раз на тиждень. Присягався у вічній любові, у тому, що для своєї снігуроньки створить на землі небесний рай, тільки обізвися, моя найдорожча ...

Але найдорожча не обзивалася, немов би й не читала листів. Та Данило не втрачав надії, він вірив, що навіть і маленька крапля води продовбає в камені діру. То й він настирливо довбав дівоче серце зворушливими листами.

Зима минула. Данило просто божеволів. Випробовував усі засоби. Брав візника і щодня проїжджав біля маєтку. Відвідував лісок, ялинку, де вперше побачив дівчину.

Земля прокидалася від зимового сну, зеленіла травами, пишалася квітами. Між гілками дерев защебетали птахи, повітря дихало пахощами живиці і збуджувало серце до життя, до радощів, до любови. Данило стояв під ялинкою, приглядався до стежечки, але дівчина не приходила.

Провівши в сосняку бентежний день очікування, Дани-

ло, стомлений і розчарований, повертався ввечорі додому. Перевдягався і йшов на цілу ніч у нічний клюб, де свою журу розвіював за чаркою, в товаристві підфарбованих дівчат.

Аж нарешті доля змилувалась над Данилом. Одного літнього ранку кельнер готелю приніс йому листа. Данило глянув на адресу і завмер. Від Люлі Олькконен. З радощів сунув кельнерові в долоню не рахуючи пачку грошей.

Розтявши тремтливими пальцями конверта, припав очима до милих рядків. Серце так шалено стукало, що аж в очах темніло. Помітив зверху листа червону троянду. Як до живого тіла, припав до неї устами.

– Любить, вона любить мене, коли вибрала червону троянду для листа, – шепотів Данило.

Добридень, Даниле!

Повернувшися з Хельсінків, де я закінчувала школу, дома застала купу Ваших листів і цілий вечір витратила, щоб їх прочитати. Гарно Ви вмієте писати листи. Немов би вчилися цій справі. Я читала і щиро сміялася. Бо ж як може людина таке писати, не маючи жодних підстав на взаємність? Ви напра – ву мила людина. Але що ж я маю відповісти? Сама не знаю. Я ще не перевірила своїх почуттів до Вас. Ми ще дуже мало одне одного знаємо. Хібащо, як маєте час, загляньте в суботу. Я чекатиму біля річки, поруч із нашим млином. Це недалеко від нашого дому. Там я люблю відпочивати з вудкою. Хочете?

Ваша знайома Люля.

В Данила забило дух. Він витяг із шафи пляшку та випив повну склянку вина. Таку подію варто відсвяткувати. Сьогодні четвер, завтра п"ятниця а там ... Боже мій, треба готуватися, так підготуватись, щоб навіки скріпити любов'ю наші відносини.

Данило зрозумів, що без цієї фіночки нічого не варте найбільше багатство й маєтки. Треба все покласти на терези, щоб перетягнути дівчину на свій бік і зробити сво-

єю дружиною.

Данило заметушився по кімнаті.

"Боже мій, у суботу, в цю суботу вирішується моя доля! Годі терпіти, досить мук та безсонних ночей. Треба все зробити, щоб досягти свого!"

Сяк так одягнувшись, подався в місто. За подарунками. Дівчата люблять, як їм щось гарне дарують.

В місті нічого особливого не знайшов. Вибрав тільки цукерок у гарному опакуванні, доброго вина, сухої мисливської ковбаси. Про всяк випадок. Адже ж зустріч над річкою.

В суботу Данило підхопився з ліжка, щойно почало світати. Він майже не спав. Все обдумував розмову. Одягнувся у військову форму. Дуже вже кортіло показати ще раз георгієвські хрести й медалі. До цивільного ці нагороди чіпляти не личить. Хай знає, який він відважний. Будь кому нагород не дають. Очевидно, дівчина не буде вимагати документа, чи справді він заслужив ті нагороди.

Біля готеля вже чекав на Данила візник. День запові дався сонячний, без хмаринок на небі. Саме віповідна погода для зустрічі. От тільки він вагався, чи брати з собою вудку. Напевно, Люля приготувала й для нього. Візникові сказав адресу Олькконена, і бричка покотилась.

Невдовзі показались обриси панського млина, і в Данила гучніше забилося серце. А ще за кілька хвилин блиснула сріблом річка, над нею скелястий берег.

Данило розрахувався з візником і не знав, на який час замовляти приїзд. Не уявляв собі сьогоднішнього розпорядку дня. Так візник і від"їхав без замовлення.

Данило оглянув широку річку й луг, синіючі вдалині гори. Прекрасний краєвид. Але де ж Люля?

– Добридень, солдатику! – зненацька почулося привітання з невеличкої скелі, прихованої лозами.

Данило аж здрігнувся. На дівчині ніжно-прозора блюзочка, картата спідничка до колін, а на голові звичайна в червоні квіти на зеленому полі, хусточка. Кращого одягу

в цю пору року серед барвистої природи годі видумати. Дівчина на вітрі й сонці обпалилася, виглядала, як стигла мореля і зробилася ще кращою.

Данило швидко наблизився, ухопив простягнені руки, притиснув до себе всю її пружну, стрункy постать і міцно поцілував.

Люля дзвінко засміялась.

– Ох, ведмедю, хіба ж так зразу можна? – вигукнула удавано–серьозним тоном, а очі світилися задоволенням.

– Вибачте, не міг стриматись. Я ж за вами так стужився!

– Як же вам поводилось в цей час? Адже ж не бачились ми майже пів року.

– Далебі, для мене – ціла вічність! Я думав, що помру!..

– І ви не тужите за своєю батьківщиною? Не сумуєте за дівчиною, яку ж, напевно, там залишили?

– Я обрав собі нову батьківщину, Фінляндію. А дівчини я не мав. Куди там до дівчини, коли треба було допомагати батькові доглядати маєток, вчитися, тощо.

– То ви любите господарювати, приділяєте уваги більше маєткові, як дівчатам?

– Зустрічався і з дівчатами, але так собі, мимохідь. А щоб когось любив, як оце красуню, що біля мене ...

І простягнув знову руки для обіймів.

– Ну, ну, досить. Один раз привітались і годі ...

Данило присів. Не пощастило ще раз поцілувати.

– Невже ото вам не шкода своєї батьківщини, що ви в своїх листах до мене ні разу про неї не згадали. Все тільки про любов ...

– Бо ви своєю красою заслонили всі мої інші почуття.

– Ну, а батько ваш, мама, ніколи не зринали в думці?

– Кажу ж вам, що одні ви в моїй думці, в моїм серці, в моїм почутті.

– Погано, зовсім погано! Коли нема тривкого почуття любови до батьківщини, то те саме може статися і з іншою милою особою. Навіть жінка набридне. Бо ж почуття ваші, як чую, легкі, скороминучі...

Данило відчув, що веде свою гру незграбно. Загнала капосна дівчина на слизке.

– Не згадуючи своєї батьківщини, я хочу підкреслити особливу любов, відданість до нової батьківщини, Фінляндії. Навіщо мені дві батьківщини коли я вирішив жити тут?

– Той, хто легко забуває свою батьківщину, ніколи не любитиме другої. Так само й маму, тата, сестер, братів. І чи можна їх забути, проміняти на якісь скарби?

– Це правда, тата й маму не можна забути. Але ж Люлечко, я вже починаю любити вашого тата, починаю давати місце в серці чарівній Люлі, яка запаморочила мені всі почуття, – посміхнувся Данило і знову простяг руки, щоб обняти.

– Ну, пане Даниле, не жартуйте, ще хтось побачить. Чи ви любите річку, човен, трохи провітритись на свіжому повітрі, прогнатися по річці човном, любите?

– Дуже люблю. Я, взагалі, прихильник гострих відчувань. Шпарко проїхати на коні, на човні, на авті, позмагатись у плавбі, це – моя насолода.

– Тоді сідайте в човен. Він моторовий, веслувати не доведеться, та й чи вмієте ви, але моторчик сильний, рве човника, як навіжений. Сідайте!

Дівчина спритно скочила в човник і сіла біля керми, а Данилові показала місце навпроти. Човник такий хитний, що Данило мало не впав за борт, сідаючи.

Люля посміхнулась. Зразу виявила, що її гість ніколи на моторовому човні не плавав.

Вивівши човник на середину річки, дівчина легенько повернула рушій і в ту ж мить човном ірвонуло, немов би під дном вибухла бомба.

– Тримайтесь! – гукнула до Данила.

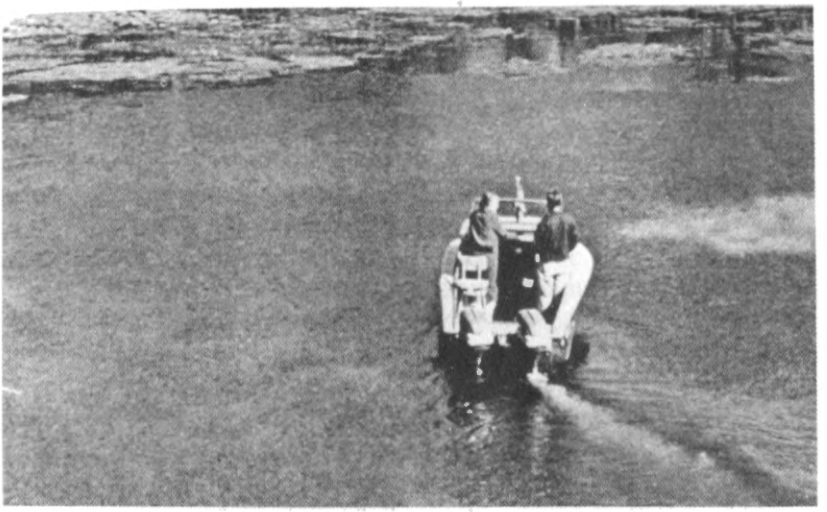

Човен, задерши носа, летів, як у повітрі, наче йводи не торкався. Свистіло у вухах, вода бризкала, як з водограя. Данило зразу відчув на спині холод, бо ж сидів спиною наперед і дивився на Люлю, в якої очі пломеніли радістю. Данило відчував, що бризки вже падають не тільки на спину а й на його кучері, що штани на колінах мокрі,що й рукави вже вологі. І як же терпить Люля в тоненькому одязі? Застудиться!

За якусь годину човен раптом стишив хід, мотор замовк і річка заблищала гладеньким плесом.

– Ось ми й приїхали, – підвелась на ноги Люля.А тепер порибалимо. Ви вмієте вудити рибу?

– У батька був ставок, але я мало приділяв уваги такому спортові.

– Чудовий відпочинок! Кращого не знайдеш. Ось візьміть вудку, там,у коробочці,наживка, накладіть на гачок і кидайте в воду. Але будьте обережні, щоб гачком не захопили свого вуха, – засміялась.

– Я буду вчитися в майстра, – відповів Данило, приглядаючись до дівчини. Він ніколи вудки в руках не мав.

Малим бовтався в потічкові, ловив коблики руками, а в чужому ставку красти рибу боявся.

Дівчина кинула в воду тягарець на довгій мотузці й прип"яла човен, щоб вода не зносила. Потім дістала для себе другу вудку, обліпила гачок жовтим тістом і махнула вудлищем. Гачок з наживкою залетів геть метрів за двадцять.

Данило не зважився так кидати, щоб не осоромитись. Він свій гачок опустив недалеко від човна і зручніше вмостився. І на біса йому ця вудка, чи не краще б пригорнути до себе дівчину і відчувати серед цієї чудової природи ніжне дівоче тепло біля своїх грудей?

Невдоволено поглядав на свою красуню.

– Уважайте, риба має вуха, і щоб її впіймати, сидіть тихо! Ані пари з уст! – попередила і цим позбавила закоханого парубка навіть змоги говорити. Тепер пошкодував, що дав згоду рибалити.

Так і сиділи собі тихенько серед річки, огорнені дрімотним спогляданням.

– Даниле, клює! – гукнула дівчина.

Данило шарпнув вудкою і відчув, як вудлище зігнулося під тягарем. Потім рвануло леску, аж коточок засвистів.

– Притримуйте леску, не давайте всю розмотати,тримайте! – галасувала Люля, аж ніжками соваючи. Занехаяла зовсім свою вудку. Вся її увага на його лесці. Данило притиснув великим пальцем леску і зразу ж почув у пальцеві біль. Але рибу стримав, відчув, що борсається щось сильне, тяжке, велике ...

– Накручуйте леску, не давайте розгону, притягайте помаленьку до себе. Не дуже, не дуже, а то зірветься!

Люля вся почервоніла, немов би Бог зна, яку подію спостерігає. В неї розпалилось мисливське почуття. Вона очей не спускала з Данилової вудки. Потім не стрималась, поклала на борт свою вудку і кинулась до Данила, вирвала в нього з рук вудлище.

– Хіба ж ви вмієте ловити рибу? – з докором сказала. – Вам хоч би і трапилось щастя таку велику впіймати, то до кінця довести не зможете. Але ж і велика, оце риба!– говорила Люля з глибоким внутрішнім задоволення, то попускаючи, то накручуючи леску.

Данило з полегшою зітхнув. Хай вовтузиться сама, а він подивиться,

Дівчина вела з рибою двобій. Це, справді. був герць, якого ще Данило не бачив. Часом риба як шарпне, то вудлище вигинається дугою, а коточок, розмотуючись, свистить. А потім дівчина враз стримає і швидко, швидко накручує леску, накручує так зосереджено, немов би закладає під ворожим об"єктом пекельного детонатора, що при одному необережному рухові може розірватися в руках.

Пильна увага, Люліна зосередженість мимоволі передалась і Данилові. Він уже нічого не помічав, бачив тільки білі, тонкі, але спритні й сильні дівочі руки, що водили вудкою, вимотуючи сили в старого сома, або щупака.

Данило сів і запалив цигарку. Йому вже набридло дивитися на це змагання, яке все ще продовжувала дівчина, запалившись мисливським азартом.

Навколо раптом потемніло. Данило підвів голову і зауважив, що в небі почали збиратися хмарки і заступили

сонце. Але попередити дівчину, що наближається громовиця, не насмілився. Ще кепкуватиме. Однак, відчував, що похолодало, а Люля ж легенько вдягнена і так захопилася рибальством, що нічого не помічає і не відчуває.

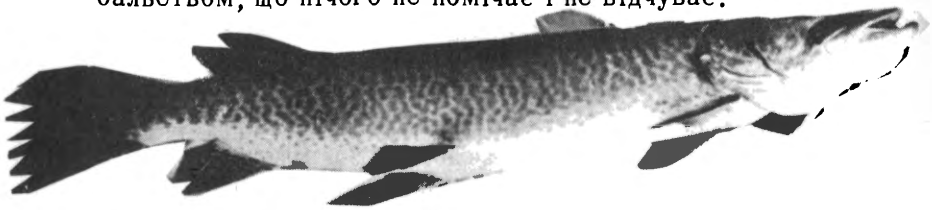

– Але ж і здобич! Ще такого не траплялося! – стримуючи віддих, шепотіла захоплено Люля і водила такими блискучими та гострими очима, що аж дивно було, який то внутрішній запал ховається в цьому тендітному тілі.

Вітер сильнішав, річка вкрилася чорними баранчиками. На голову впали перші краплі холодного дощу, великі й дошкульні.

Дівчина здивовано підвела голову, глянула не небо й побачила страшні, волохаті дощові хмари, що насувалися з півночі.

– Буде дощ? – з острахом запитала, глянувши на Данила.

– Дощ уже падає, – ствердив Данило.

– Допоможіть же крутити леску, бо мені вже рука болить, – звернулася з проханням: Вона нізащо не хотіла випустити свою багату здобич.

Данило вхопив вудлище, притис кінець ліктем до боку, а правою рукою заходився крутити корбу, намотуючи леску. Еге, так то й крутити. Вітер розбушувався, човна носить і кидає, як тріску. Але сили в Данила прибавилося вдвічі під поглядом дівчини, що змерзла, аж посиніла, проте пильно слідкувала за кожним рухом свого помічника.

Та ось із води висунулась морда, довга, сіра з гострими зубами. Оце то риба!

В цій же хвилі сипнув дощ, як з відра. За мить обоє були мокрі до ниточки. В Люлі почали цокотіти зуби.

– Ріжте леску, ми його не витягнемо. Ця потвора перевернe нас із човном, – розпучливо зойкнула Люля і болісно скривилась, аж сльози виступили на очах.

Данило вихопив складного ножика і вдарив по лесці. Потвора враз гойднула човном, ще більше вискочила на поверхню і занурилась, зникла під водою. А дощ лив так, що світу Божого не видно. Потічками спливав по обличчі, по грудях, спині, руках.

Данило скинув френча і накрив дівчину з головою.

– Дякую! Нам треба тікати, але як я заведу мотор?– І почала одягати френч.

В човні вже назбиралося чимало води. Чого доброго, й потонути можна. Дівчина поралась біля мотора, що почав бухкати і захлинатися. Данило нахилився й почав пригорщею вичерпувати воду. Нарешті мотор завівся. Дівчина хутенько витягла з води тягарець і пустила мотор на повну потугу. Човен зразу ж дико стрибнув і подався до млина, мов заєць, рятуючись від ворога. А дощ сік ще дошкульніше. Данилова сорочка прилипла до тіла й воно затерпло, а зуби, хоч і намагався стиснути шелепи, дзвеніли, як дитячі молоточки. Десь за годину дісталися до млина. Але для Данила цього було досить. Він був викінчений. То йому було холодно, а тепер наче все тіло обсипало жаром.

Прив"язавши човна, Люля вискочила на берег і гукнула до Данила:

– Ходімо до хати! Ви аж на себе не схожі.

– Нічого, не журіться, на війні ще не таке бувало, – пробував Данило пожартувати, але то був невеселий жарт.

В хаті всі ахнули, як побачили мокрих рибалок. Покоївка заметушилась біля Люлі, а Данило на порозі стояв, не знаючи, що робити. Навколо нього зразу ж створилася калюжа, псуючи паркетну підлогу й килим.

– Боже мій! Люлечко! І чого ж ви там так засиділися, на тій річці?– вигукнула з бічних дверей старенька, а гарна собою жінка. Данило догадався, що це мама.

– Мамо, треба дати моєму рятівникові сухий одяг, бо він он зовсім задубів, – показала Люля головою в бік Данила. Вона вже скинула мокрий френч і огорнулася теплою ковдрою з голови до ніг. Пішла в кухню грітися.

– Бачите, як невдало дочка вибрала день прогулянки, ще й застудитись можете, – звернулась до Данила мама, подаючи йому друге тепле укривало. – Ідіть ось до цієї кімнати та скидайте мокрий одяг.

– Ніхто ж не сподівався дощу, така зранку гарна заповідалася погода, – виправдував Данило Люлю.

Потім мати щось по фінському заговорила до покоївки і та миттю зникла.

– Дуже вдячна вам, що позичили дочці френча, бо ж вона вирвалась так легенько вдягнувшись. А ви як почуваєте себе?

– Чоловічий організм завжди відпорніший, до того ж я солдат, – намагався посміхнутись Данило.

Мати скрушно ще раз оглянула посинілого кавалера своєї дочки і похитала головою. Не вірила вона у його відпорність.

Покоївка принесла теплий халат, віддібрала в Данила вогку ковдру і попросила йти за нею. В туалетній кімнаті показала на столику білизну, а на вішаку чоловічий костюм. Вийшла й зачинила за собою двері.

Данило вже знав, що йому робити. Напустив у ванну гарячої води і заліз викупатись ...

За пів години вийшов розчервонілий, в білій сорочці, в костюмі і навіть із краваткою. Чуприна його наїжачилася, але кучері виглядали ще краще.

– Пане Даниле, сідайте до столу, випийте чашечку кави, – кинулася до нього Люля, свіжа, квітуча, гарно одягнена.

– Дякую, хоч я і не голоден, але кави вип"ю, – відповів і сів у крісло. Щойно вмостився, як зразу ж відчув сонливість. Тіло стало важким. Недобре щось діється.

– Як же ви себе почуваєте? – занепокоїлась Люля.

– Значно краще, як у човні.

– Ви не відчуваєте підвищення температури? У вас чомусь червоні уста і блискучі очі.

– Це в мене природньо.

– Ну, не кажіть. Я ж бачу вас не вперше. А–ну, поставте термометр.

П"ять хвилин Данило тримав під пахвою термометр, і всі насторожено чекали.

Коли Люля глянула на ртутний стовпчик, то зойкнула: Стовпчик підскочив до 40.3 такою температурою треба лежати в ліжку.

Данило підсунув до себе чашечку й почав сьорбати каву.

– Пане Данильцю! – вперше ласкаво назвала, – вам неодмінно треба лікаря!

– Але ж я себе добре почуваю, – пробував заперечити, хоч відчував кволість у всьому тілі.

– Не прикидайтеся здоровим. Підкріпіться кавою, а я покличу візника. Негайно треба до лікарні.

Данило з приємністю сьорбав гарячу каву і йому немов би робилося легче. Але в очах туманилось, голова боліла, крутилась і хотілось би лягти в ліжко. Справді, щоб він робив сам у готелі? Там і дуба можна дати, ніхто не загляне.

Щойно випив каву, як почувся Люлін оклик:

– Пане Данильцю, збирайтеся в шпиталь. Коні вже готові. Правда ж, поїдете?

– Поїду! Треба порадитись із лікарем. От тільки, чи розмовляють там по–російському?

– Я про це подбаю, – запевнила Люля.

Покоївка подала Данилові теплу шапку, на плечі накинула хутро, і він, подякувавши за гостину, вийшов.

У шпиталі лікар оглянув, вислухав і ... звелів негайно покласти в ліжко. Запалення легенів.

" Оце тобі й освідчився перед дівчиною ", – сумно подумав Данило і зітхнув.

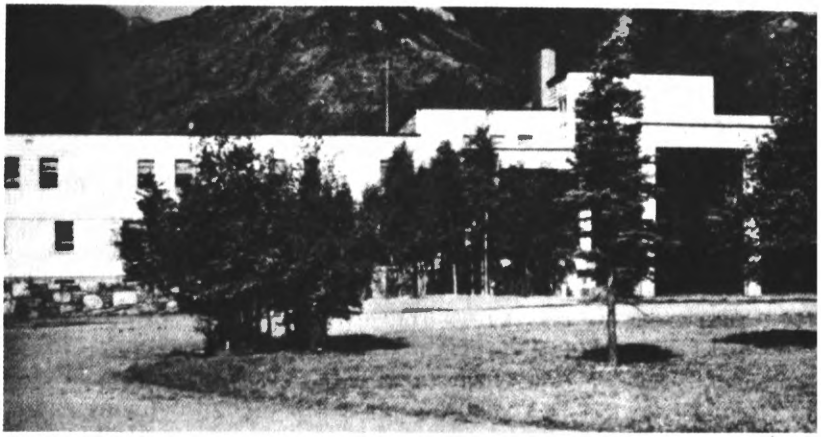

Коли другого дня Люля навідалась до новозбудованої лікарні, розташованої в чарівній, лісистій місцевості, Данило метався в гарячці. Дівчини він не впізнав. Люля перелякалася. В ній заговорило сумління. Це ж її вина. Сама запропонувала так необачно прогулянку. Вона ж зважила - ся прийняти френч. А коли б не взяла френча, то захворіла б сама. Тепер в неї прокинулась якась материнська ласка до Данила, співчуття, вдячність і... ще щось невиразне. Хіба коли б він так пристрасно її не любив, зважився б на таку жертву?

Третього дня Данило вже посміхався до дівчини. Хотів навіть підвестися з ліжка, але забракло сили. Він був такий щасливий, що зовсім і не нарікав на хворобу, навпаки, дякував цьому випадкові.

– Як же вам, Данильцю, тут ведеться? – ніжно погладила пальчиками його кучері.

– Люлечко, я не в лікарні, а на десятому небі, бо ж ви зі мною! – широ признався.

– Вичуняєте. Лікар казав, що хвороба слабшає, і що організм ваш міцний.

– Може, за тиждень і випишуть?

– А куди вам поспішати?

– Та я готовий і два тижні лежати, аби ви мене відвідували.

– Хоч і місяць лежатимете, то я вас буду провідувати щодня, а хто ж вас відвідає? – лукаво посміхнулась дівчина, і Данило не знав, чи це вона з обов"язку, чи з симпатії до нього така добра.

Як дівчина пророчила, так і сталося. Цілий місяць Данило відлежав у шпиталі і щодня його відвідувала Люля.

СТОЯЛА мокра, непривітна осінь 1918 року. Вигляне сонце, а за годину вже набігли хмари, насупилось, потемніло й пішов дощ. Та нарешті вже випогодилось, і люди, повиходивши з хат, запопадливо надолужували прогаяне. Хто готував паливо на зиму, хто їхав до млина, хто закінчував возовицю.

На третій день тої лагідної погоди церковний дзвін заповів загальну сходку. Хочеш не хочеш, треба йти. Може там Бог зна які події сталися. Проте, не було жодних по-

дій. Приїхав з міста представник, і має людям щось сказати. Люди залишили працю і стовбичили, чухаючи потилиці, перед сільрадою. Представник побачивши великий натовп, розпочав:

– Товариші незаможники, середняки і чесні куркулі! Я хочу вам розповісти, яке щастя несе у кожну вашу хату совєтська влада. Найбільше лихо в світі робить війна. Самі знаєте, скільки людей не повернулося додому, як багато батьків, братів, синів і чоловіків втратило ваше село. А коли в цілому світі запанує большевизм, чи пак комунізм, війн більше не буде. Тоді люди не знатимуть лиха. Тоді на світі запанує рай, як у казці. Комунізм розбудує таку електрику, яка все буде робити за людей. Люди ж будуть розважатися, молодь учитись, старші на сонці по курортах вигріватися, а старі бабуні й діди сидітимуть за столами і припрошуватимуть одне одного випити та закусити. І тепер ви мені скажіть, чи поганий большевизм, себто комунізм? Мовчите? Бо вірите, що буде гарно... Бо тоді люди не знатимуть, що таке злидні, голод, експлуатація та тюрми. Тюрем не буде. Вже тепер половину царських тюрем революція розвалила. Всі тюрми большевики перебудують на школи, клюби, театри...

Люди слухали. Чоловіки посміхалися в бороди, дехто хитав головою, і кожен думав, що ця казка чи не обернеться в брехню. Бо вже й зараз тюрми повні людей. А крім тюрем, людей забирають у ЧеКа і в міліцію, а то й просто замикають у хліви.

– Настане доба справедливости, – вів далі представник влади, – доба без раба і пана, доба вселюдської любови, свободи і братерства. Товариші! Цей рай на землі буде завтра, але сьогодні ще рано, сьогодні ще я звертаюся до вас за допомогою! Давайте владі хліба і ще раз хліба! Давайте м"яса, молока, сала, картоплі! А завтра ми вам принесем казковий добробут!

– Матвію, ви вірите у ці обіцянки? – запитав пошепки Микола.

– Світ зробився такий підлий і брехливий, що й апостолові не йняв би віри, коли б він говорив про завтра. Мене цікавить, що вони за наш хліб, за нашу працю дадуть сьогодні. "Завтраками" нас годували і царі, і пани, а тепер годують товариші, – відповів стиха Матвій.

– Добре, свате, кажете, їй-Богу, добре! Поміщики годували нас царством небесним, а цей годує казковим раєм. А гетьманці прямо шомполами ...

– Не згадуйте, свате, про шомполи, – болісно поглянув на сусіду Матвій, – Доки злодія не посадять у тюрму, нас обкрадатимуть. А цей же, в безкозирці, наперед каже, що злодіїв не судитимуть, що тюрем не буде. То хіба можна сподіватись добра? А злодії були, тепер існують і в майбутньому будуть. То як же це без тюрем?

– Бо, свате, влада перейде до злодіїв, то навіщо ж їм тюрми? Навіщо своїх садовити?

– Як влада перейде до злодіїв, тоді ще більше потребуватимуть тюрем, бо чесних садовитимуть за ґрати, щоб не протестували, як їх обкрадатимуть, а чесних же у сто разів більше, – ворожив Матвій по-своєму.

– Товариші! – гримнув з підвищення представник у безкозирці. – Рятуйте свою владу! На нас із півдня напирає біла армія Денікіна, з заходу загрожує панська Польща Пілсудського, з півночі сунуть полчища Колчака, а в середині нашої держави діють рештки жовтоблакитної наволочі – Петлюри!

– Товариші! як хочете мати добре життя, як хочете мати щастя на землі, йдіть у червону армію захищати рідні хати, свою землю, щоб не забрали вороги.

– У мене ніхто землі не забере, бо нема, — сказав Матвій.

– Слава тобі, Господи, що живе армія Петлюри, — прошепотів зі свого боку Микола.

На закликові – записуватись до червоної армії представник закінчив промову і зліз із трибуни. Люди потихеньку почали розходитись. Записатись добровільно в армію ніхто не схотів. Війна кожному осточортіла.

Проте, не зважаючи на цей пасивний спротив, в Україні й далі палахкотіла революція. За українські скарби — пшеницю, цукор, руду, боролися зайди з цілого світу. Біла Росія військом Денікіна, червона Росія большевицьким військом під командою Троцького, Польща виставила теж свої полки, щоб загарбати Україну, Німеччина з тою ж метою посадила на гетьманський трон царського генерала Скоропадського. А всередині баламутив людей анархією Махно.

І в цьому вирі боротьби уряд Української Народної Республіки намагався стати в обороні прав свого народу, поставивиши горстку свідомих лицарів під жовто–блакитний прапор визвольної боротьби, на чолі з отаманом Симоном Петлюрою.

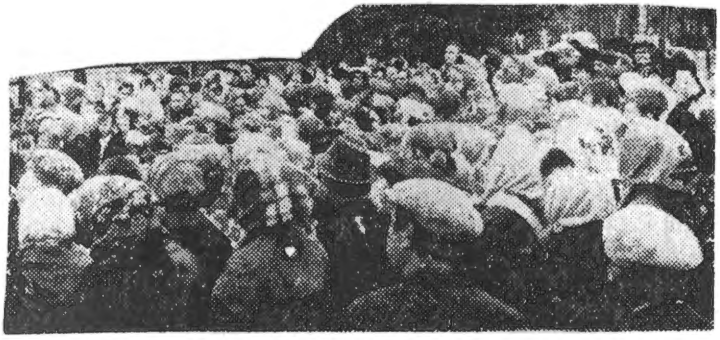

Село, одурене фальшивими гаслами "визволителів", зневірившись у їхній доброчинности, відмовилось пускати своїх синів і батьків до будь–якого війська. Деникінські золотопогонники грабували, Махновські гуляйпільці розбійничали, Німці з першого дня почали вивозити у свій " фатерлянд" ешелонами цукор, хліб, руду. Гетьман Скоропадський перекреслив усі здобутки революції і почав повертати канчуками до старого. Поляки уроїли собі " всходні креси " і простягли руку на Україну по Дніпро. А що вже червоні, то і шкуру спускали, і в ЧеКа розстрілювали, та насильничали, і все забирали не тільки з комори а й із хатів та хлівів. Ще десь діяла армія УНР. Але ходили чутки, що українська влада дозволяє розподіляти землю тільки поміщицьку, більше 40 десятин. А коли 35 десятин у багача – не чіпай. То за яку ж владу боротися?

– Коли бідувати, то хоч крови не проливати, – відповідали селяни, ховаючись від мобілізації, чи заклику йти в добровольці. Однаково, правди нема.

– Почекаємо, подивимось, побачимо, – говорили інші.

Не мала українська нація своєї інтеліґенції,щоб у вирішальну годину роз"яснити, хто несе правду а хто, користаючи з національної несвідомости, обманює людей гарними обіцянками, а приносить неволю.

Так і дочекалися...

ЩЕ ПІВРОКУ тому Люля для Данила була такою недосяжною, як небо.

Сьогодні, по виході з лікарні, дівчина сама взяла його під руку й повела, як свого рідного брата, чи нареченого. Вона була така ніжна, така уважна, що Данило не йшов, а немов би летів на крилах.

– Признатися, Данильцю, я ночами не спала та все думала про вашу хворобу. Я так боялася, так переживала, що й переповісти не можу. Гляди, думаю, помрете. Тоді ж мене буде мучити сумління ціле життя.

– І чого б я мав умерти, коли світ такий гарний, а на світі живуть такі чарівні створіння, як оце біля мене Люлечка, – посміхався Данило і обняв рукою її стан. Відчув, як пульсує в дівчини гаряча кров.

– Ви все жартуєте, а мені було не до жартів. Та, Богу дякувати, все закінчилося добре.

– Слава Богу, що ви мене відвідували, тому то я видужав.

Дівчина почервоніла.

– Давайте трохи ось тут, на лавочці, відпочинемо, – запропонував Данило.

– Ви вже втомилися? Може, ще рано виписалися? – стурбовано запитала.

Данило почував себе, як спортовець, та посидіти з дівчиною насамоті дуже йому хотілося й він симулював утому.

– Ні, я здоровий але це з незвички, – виправдувався.

Посідали на лавочці і трохи відпочили. Потім гукнули візника й поїхали в готель. Дівчина провела його аж до

кімнати і, побажавши швидкого видужання, обіцяла навідатись завтра.

Тепер зустрічі між ними стали відбуватися частіше. Ці зустрічі, ці численні дарунки зміцнювали між ними приязнь, яка переростала вже в необхідність бачитись, виявляла всі ознаки юнацької любови.

Вони часто відпочивали в парку, то над берегом річки або в човні, та їздили верхи на конях у лісі.

Данило при всякій нагоді торочив дівчині про багатство свого батька, про красу України про чудові звичаї його народу. Домішуючи чимало власної вигадки, Данило цими розмовами чарував дівчину. Вона й справді вже уявляла Данилову батьківщину якимсь казковим краєм, де люди тільки співають, танцюють, розважаються і жодного горя не знають.

Попрощавшись ввечорі з парубком, Люля повертала ся додому і починала розповідати батькам усе, що чула про Україну.

– Ви, тату й мамо, не можете собі уявити, яка то чудова країна. Там такі милі, доброзичливі й гостинні люди,

яких ніде в світі нема. Які вони охайні, трудолюбні, веселі та чепурні. Без сумніву, це відмінний народ від брутальних і брудних москалів, серед яких нам доводилось бувати. А що до Данила, то не такий уже він і простак, як у вас склалася думка після першої зустрічі. Він розуміється на політиці, знає господарку, правда не фабричну а сільську, бо ж батько поміщик. Та найголовніше, він запевняє, що в Україні люди так брутально не лаються, як москалі. Я від нього жодного разу не чула ніякого поганого слова, навіть підчас якоїсь невдачі. Дуже він інтеліґентний...

– Ти, Люлю, так його розхвалюєш, що в мене виникає підозра: чи не закохолися ви обоє?

І батько пильно подивився на дочку.

Дівчина почервоніла, а потім відповіла:

– Він же вродливий, то чому б мені ним і не цікавитись? До того, син поміщика, офіцер...

– Я не проти твого щастя, Люлю. Пригляньсь добре до нього. Коли вважатимеш його за гідного для себе товариша життя, я не заперечую.

– А якої він віри? – втрутилась мати.

– Я не питала, але здається, в них усі православні, в Христа вірують. Врешті, скажіть, чи можу я його запрошувати в нашу господу? Тоді й розпитаєте, приглянетесь, бо й вам слід пізнати свого майбутнього зятя. До речі, він признався мені, що походить із шляхетного роду, немовби з домішкою німецької крови, Батько його, дід і прадід ще до прізвища долучали "фон", фон–Передерій.

– Може, Леслі, справді варто запросити цього українського офіцера на обід і ближче запізнатися з ним? Як ти на це дивишся? – звернулась мати до батька.

– Певно, що можна запросити. Вже коли дочка поважно ним зацікавилась, то й нам слід приглянутися, — погодився батько.

– Я, тату, йому жодного слова не давала. Ми просто заприятелювали, – трохи засоромлено відповіла Люля.

– Ти думаєш, що я заперечую? Ти вже доросла, і маєш повне право цікавитись молодим самітнім мужчиною.

Люля не могла пояснити, чи це в неї хвилеве зацікавлення чужинцем, чи тривке й надійне почуття серця. Сама ще не в силі розібратися. Тому вона й не поспішала.

Запрошення на обід у неділю Данило отримав поштою. Він зрозумів, що такі запрошення робляться не випадково.

Несподівана офіційна візита вимагала такої ж підготовки, як і запросини на якусь урочистість. Він кинувся до міста, щоб обновити свій одяг.

Літній сезон вимагав світлого, легкого убрання.

Данило гасав по місті, ходив у крамниці, та все приглядався, приміряв, любувався перед люстром. Нарешті, те, що найбільш відповідало його смакам, купив і повернувся до готелю. Ще раз приміряв. Кращого не можна й вимріяти. Завтра неділя, і він ще сьогодні замовив єдиний у містечку автомобіль–таксівку на першу годину дня.

О другій годині, в неділю, блискуче зелене авто підкотилось під парадний ґанок Олькконена, і звідти вийшов, як казковий принц, у новісінькому сірому одязі кучерявий Данило. Розрахувавшись із водієм, він побачив на веранді сивоголового але квітучого, рум"янощокого пана Олькконена в білому кітелі, який з усмішкою привітав його.

– Прошу пана фон–Передерія до господи! — подав господар гостеві руку.

Данило швидко піднявся східцями на веранду і потис простягнену руку.

– Моє найщиріше поважання панові Олькконенові! – сказав, зробивши легкий уклін.

Після цього пан Леслі взяв гостя під руку й повів до господи. На Данилові найдорожчий спортовий костюм, який він міг купити в місті, пошитий з англійського матеріялу: сірі штани в синій рубчик, картатий жакет блакитного кольору, на голові – солом"яний брилик, зісунений на праве вухо, а на ногах легкі біло–сині лосеві черевики.

Для ефекту, джиґун Данило руками в білих рукавичках крутив коротеньким комишевим прутиком, промережаним срібною ниткою, на грубшому кінці якого біліла вирізблена з слонової кістки головка козулі, що блискала ізмарагдом, замість очей.

Цього прутика він знайшов у античній крамниці і заплатив за нього, як за коня.

Покоївка в кімнаті вже чекала на гостя. І щойно Данило переступив поріг, як вона звинно відібрала у нього брилик, рукавички та прутик, за що Данило тицьнув їй у руку десятку.

Данило ґалянтно привітався з Люлею, що уважно приглядалася до франтуватого гостя.

Всі в кімнаті слідкували за кожним його рухом. Він відчував зроблений ним ефект, що лід було пробито.

До кімнати зайшла мати, й Данило, схопившись, поспішив їй назустріч, торкнувся устами сухенької але теплої руки. Цей вияв доброго тону він запозичив у офіцерів, які цілували дамам руки.

Люля запросила гостя сісти на диван і сама вмостилася поруч. Це ще більше дало Данилові підстав вірити у свою перемогу.

Розмова почалася з погоди, потім перейшла на політичні події в світі, далі торкнулася виробництва на фабриці господаря. Нарешті, господарі почали розпитувати гостя про Україну, її населення, рівень культури, природні скарби тощо. Особливо цікавились господарством самого Данила фон–Передерія.

– Мій батько насамперед культивував пшеницю, цукрові буряки, та ще ячмінь. На Україні найбільше цукроварень. Батько все мріяв побудувати власну цукроварню, щоб не давати заробити іншим на своїх сирівцях, – розповідав Данило.

Потім гостя запросили до другої кімнати, де посередині стояв застелений стіл. На столі посуд – фаянс і фарфор тонкої роботи, старовинне срібло. Все сяяло, як у на-

йдорожчому ресторані. З напоїв – вино. І вино досить легеньке. Так що пили для смаку, а не для хмелю.

Данило й далі відповідав на запити, вихваляючи все свою батьківщину.

Після обіду, батько вибачився й пішов відпочивати, мати порядкувала на кухні, а Люля запропонувала Данилові прогулянку до просторої залі, де стояло піяніно. Вона вважала своїм обов"язком розважати гостя музикою.

– Яких композиторів ви найбільше любите? — запитала дівчина, відчинивши віко піяніна.

– Мені подобається Бетговен. В його музиці багато українських мотивів, – відповів Данило, хоч на музиці не розумівся. Чув від офіцерів таку оцінку.

Люля пробігла пальчиками по клявіятурі, і розпочала п"яту симфонію. Без нот. Данило був зачарований не так грою, як рухами пальчиків, зосередженим виразом обличчя і легеньким похитуванням плечей. А коли дівчина зупинилась і глянула на нього, то він ще довго заніміло дивився на її руки.

– Ви – чарівниця! – голосно вигукнув.

– А ви вмієте? Сідайте; покажіть!

– Даруйте! Цей прилад не для мене.

Потім Люля показала гостеві родинний альбом. З фотографій Данило довідався, що Люліна мати походить зі знатного німецького роду, а батько з діда–прадіда фін. Це його дуже врадувало. В цій родині не могло бути упередження до чужинців, коли тут було мішане подружжя.

Вийшли в садок, де була тенісна сітка й майданчик.

– Ви в теніс умієте грати? поцікавилась Люля.

І цим разом Данило спасував. Бачив цю легку й гарну спортову вправу, але сам ніколи не грав.

Однак, усі ці недотягнення парубка не захмарювали дівочого обличчя. Вона безжурно сміялася, і кидала на Данила веселим поглядом.

Далі був чай на відкритій веранді. Так само пливла невимушена розмова зрозумілою йому російською мовою.

Всі ці вияви гостинности стверджували, що Данило має надію бути зятем пана Олькконена, що фортуна йому пророчить стати фабрикантом—господарем та мати справу з фабричними робітниками.

Ввечорі прощаючись, він попросив у дівчини підручника фінської мови.

Дівчина вдячно подивилась на Данила, знайшла стареньку книжечку, поробила всюди російські написи й подала йому.

До готелю пан Олькконен відпровадив гостя власними кіньми.

КОЖНОГО дня тепер Данило з Люлею розважалися разом. Одне без другого не сміли й кроку зробити. Після офіційної візити, Данило залишив у родині Олькконенів гарне враження, і батьки дозволили самій Люлі зробити остаточне рішення. Тому вона й зустрічалася з своїм нареченим щодня, аби краще розпізнати одне одного. Данилові, власне, не було чого втрачати, він давно зробив свій вибір. Дівчина ж борсалась у думках. Бо Данило їй подобався, як вродою, так і поведінкою. Він щирий, слухняний, уважний. А це для жінки дуже важливе. В той же час у парубкові ховаєтьтя щось нерозгадане. Часом вихопиться або чванькуватість надмірна, або простацтво, невідповідне інтеліґентній людині.

Так проходив час у зустрічах, розвагах, розмовах. І коли Данило вже вчетверте освідчився, запропонував одружитися, Люля подала йому руку і, заглядаючи в очі, ще раз запитала:

– Скажіть щиро, Даниле, чи будете ви мене шанувати, чи створимо ми гарну родину? Бо ви такий непостійний, хитрий, можете часом такого фіґля встругнути, що тільки здивуєшся. Чи ви зважили те, що може бути родина і дітей треба буде виховувати на добрих фінів?

– Люлечко, голубко, присягаюся всіма святими, що наші діти будуть найкращими фінами у світі, що я носитиму парасольку над вами, як на дворі буде дощ, чи палитиме сонце, що я митиму вам щовечора ноги перед сном...

– Тоді я ще запитаю тата й маму, – відповіла й дозволила парубкові пригорнути й поцілувати в уста.

Цей день до вечора вони розважались, як малі діти. Данило носив Люлю на руках, гойдав її, немов дитину, а вона, з задоволенням сміялась і давала себе цілувати, скільки того хотів її наречений...

Другого дня радісна і збуджена дівчина вискочила назустріч Данилові й зразу ж повідомила, що батьки дають згоду на одруження.

Заручини зробили за тиждень, без особливого розголосу та свідків. А вже весілля батько влаштував таке, що крім родичів, знайомих, приятелів, веселились усі його робітники, та робітниці з фабрики, з млина і тартака.

На весілля прибув з родиною старший Люлін брат Артур з дружиною Емілією і синком Ровіо. Щойно тепер Данило побачив, що йому буде чимало перешкод до оволодіння маєтком Олькконена. І син – прямий спадкоємець, і синів син, себто онук матиме більше права, як зять.

Та Данило не дуже журився цим. Він, як і завше, покладався на щастя, яке йому ще не зраджувало.

Ще одна причина примушувала Данила якнайшвидше одружитися з дочкою багатого фабриканта. Він не вмів ощадно поводитися з грішми, хоч і виріс у злиднях. Поглянувши

у свою банківську книжку, переконався, що небавом доведеться з готелю перейти на приватне помешкання, чого доброго, в бідну дільницю містечка, бо конто в банку вичерпувалось. Мало того, доведеться шукати праці, бо не буде чого їсти. Тому він так наполегливо домагався одруження.

Під час весілля Данило оглядав багатих гостей, що перегукувалися чужою, незрозумілою йому мовою і йому пригадалося село, бідна людність, упосліджене в громаді його місце — сина шевця, і спало на думку бажання: От би це весілля та перенести в рідне село, хай би люди побачили, якою він оточений пошаною, яка красуня — жінка біля нього, якими стравами його частують, які пани та багатії його вітають з одруженням.

Багато дечого передумав Данило за весільним столом.

Біля нього сидить Люлін брат. Працює в найбільшому банку, в Хельсінках. Має справу з мільйонами. Ось із яким поважним службовцем родичається тепер Данило. Розуміється, за мужиками сільськими він не дуже нудьгував, весілля й без них обійдеться. А от коли б тут були тато й мама, то за їхню приявність він би зараз із банку вигорнув усі гроші, які мав. Хай би побачили, як їхній синок, якого часто лаяли дома за безпутство, тепер улаштувався.

Артур сидів поруч із молодим і виглядав удвічі ширшим у плечах, хоч і не дуже високим. Просто велетень. У товаристві він був надзвичайно гарним співрозмовником, приязним, веселим і дотепним. Увесь час підшіптував російською мовою Данилові анекдоти.

Дуже товариським виявився брат Данилової дружини. Але все це не задовольняло його. Цілком був розчарований Данило появою на обрії спадкоємця на маєток.

Десь опівночі молоді залишили гостей і пішли у відведену їм кімнату відпочити. Другого ж дня ранком Данило перевіз свої речі з готелю й назавжди оселився в помешканні тестя.

В будинку було досить кімнат. Люля вибрала простору, з вікнами в сад, на схід сонця, щоб ранком у ліжку, крізь відчинене вікно, слухати спів пташок.

Упорядкувавши кімнату, того ж самого дня Люля з Данилом вибрались у мандри по Фінляндії, як це заведено у світі, називати "медовим місяцем", щоб розтринькувати щоночі гроші в іншому готелі, в іншому ресторані. Ця подорож була не дуже й весела. Постійно бути в рухові, на людях, коли обом хотілося затишного куточка, далі від сторонніх очей.

Повернулися з своєї весільної подорожі вже напередодні Нового 1919 року. Місцевість спочивала під грубим сніжним покровом, і зразу ж життя попливло своїм звичайним буденним руслом.

Так, як і минулої зими, Данило й тепер щодня розважався з Люлею на лещатах, часом запрягали коні в санки й їздили містом, чи околицями, а іноді гасали верхи наввипередки.

Після Нового року, тесть обережно запропонував зятеві приглянутись на фабриці до виробничих процесів. Мову Данило вже сяк так опанував, і чи не став би він за помічника інженерові на фабриці.

– Данильцю, ти не переймайся слабким знанням мови, я тобі допомагатиму, берись до керівництва! – заохочувала Люля чоловіка.

– А коли мене робітники підіймуть на глум, як щось невпопад скажу.

– Ніколи в світі! Наші люди шанують кожного старшого на фабриці, – запевнила Люля.

Данило й сам уже думав братися потроху до керівництва. Тепер, заручившись підтримкою жінки, пішов на працю. Він же мріяв бути багатієм, власником фабрики Олькконен. Це дуже приємно – ходити з високо піднятою головою, давати накази, приймати відомості про виконану роботу, відповідати на числені привітання робітників, що здалеку скидають шапки.

І Данило пішов на фабрику помічником бригадира. Піз-

ніше став помічником майстра. Далі перебрав невеличку дільницю, щоб доглядати за працею кількох робітників. Доглядати, а не керувати, бо ж сам ще не знав виробництва.

Дружина постійно була біля нього. Раділа, що чоловік уже щось робить, що батько не коситься на дармоїда, що вони обоє в родині і в житті вже мають своє місце.

Та ось, як каже приповідка, де щастя ходить одинцем, там клопіт чигає черідкою.

Одного дня, повечерявши, посідали відпочити, хто за книжкою, хто за газетою, а Данило вдосконалював мову, пробував писати.

Люля переглядала столичну газету, що отримували її з Хельсінкі і раптом вигукнула:

– Данильцю! В Росії оголошено амнестію! Рада Народних Комісарів з нагоди першого травня оголосила амнестію всім учасникам повстаньських бунтів, протибольшевицького спротиву, усім солдатам і офіцерам ворожих армій, що боролися проти совєтської влади, всім контрреволюціонерам, що повтікали за кордон. Большевики запрошують усі перечислені категорії скласти зброю, припинити братовбивчу війну, повернутись на родіну і включитися в соціялістичне, державне будівництво. Як ти дивишся на такі вістки?

– Навіщо мені ця амнестія, коли мені добре і в Фінляндії? – спокійно відповів Данило.

– Але ж, Данильцю! Та ж нам відкривається можливість відвідати твоїх батька й маму на Україні! –захоплено вигукнула Люля.

– Люлечко, та ж нас большевики повісять! – запротестував Данило.

– Чому повісять? Ти ж не воював проти большевиків, і я їм нічого не зробила. Батько мій не контрреволюціонер, не брав участи в білих арміях.

– Але вже за те, що я носив офіцерські погони, мене повісять.

– Нічого подібного! Тут, у газеті, ясно сказано, що все прощається і всі офіцери можуть вертатися на родіну. Да-

нильцю, не будь страхопудом. Ти ж герой, маєш хрести за відважну оборону Росії. Чого ж тобі боятися? І ти ж не росіянин, а українець. Яке большевикам діло до тебе? Нам аби переїхати від Петрограду до Києва, а там ми дома. Мені дуже хочеться глянути на Україну хоч одним оком. А потім і повернемося.

– Але ж большевики й на Україні владу мають.

– Хто його знає, яка там влада. В кожній нашій газеті писали про зміни. Все хтось інший у Києві. А тепер пишуть, що в Києві Українська Народня Республіка якийсь новий Універсал проголосила. Чого ти боїшся? Врешті, як щось не так, зразу назад. Данильцю, я тебе прошу, поїдьмо! Боже, як мені хочеться побачити вашу Україну!

– Почекай, Люлечко, не спіши. Треба розвідати докладніше про цю амнестію. Щоб не вскочити в якусь пастку. Ти ж знаєш, що революція робиться завжди брудними руками, обманними засобами, фальшивими обіцянками.

– Добре, Даниле, почекаємо. Але я від своєї думки не відмовлюся. Рано чи пізно, а я хочу власними очима побачити твою чарівну батьківщину, про яку ти мені так гарно розповідав. І нема чого нам боятися. Ані я, ані ти в політиці не замішані. Крім того, амнестія все ж таки прощає провини навіть ворогам...

– Люлечко, прощає то прощає, але ти не знаєш большевиків. Адже ж большевики – ті самі москалі і найбільші в світі брехуни.

– Жиди найбільші обманці у світі! – підкреслила Люля,– Жиди крутійством обікрали цілий світ. А москалі – так собі. Вони не так за грішми, як за землею. Москва завжди цікавилась теренами. Москалі хоч і брешуть, але часом і правду скажуть...

– Погоджуюсь, серденько, погоджуюсь, що жиди більші брехуни за москалів, але ти ж сама мені казала, що большевицькі комісари – усі жиди. То хто там пише закони, хто проголосив амнестію? Жиди – комісари. От і вилізло шило з мішка. А ти й повірила, – намагався Данило відмовити жін-

ку від небезпечної подорожі.

– Анместію підписав Ленін. А Ленін же трохи руський, а трохи монгол.

– А наполовину жид, – додав Данило.

Так вони сперечалися до півночі. Нарешті Данило впевнився, що жінки не переконаєш, раз уже вперлася і погодився на подорож.

– Але, Люлю, попереджую, у випадку якогось клопоту чи якихсь ускладнень – не нарікай!

– Не нарікатиму. Батько мій має зв"язки, і коли нас арештують, чи затримають на кордоні, зразу ж звернеться до правосуддя. Данильцю, чи ти собі уявляєш, яка це була б приємна несподіванка для твоїх батьків?

– Уявляю, серденько, дуже добре уявляю, – сумно відповів Данило.

Розпочалися дбайливі приготування. Батьки не заперечували дітям відвідати соняшну Україну. Хай розважаться. А Люля аж розцвіла, аж підскакувала, складаючи потрібні речі в дорогу, дарунки для Данилових батьків, різні необхідні речі. Бо хоч у свекра щось і є, однак, убрання, взуття треба взяти з дому.

Данило ходив, мов неприкаяний. Він знав, що залишає цю милу, затишну оселю назавжди.

ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧ армії, генерал Корнілов, розуміючи небезпеку від большевиків для Росії, догадуючись, куди веде Керенський Тимчасовий Уряд у Петрограді, дав наказ підготувати дивізію, зняти з фронта і рушити на столицю, щоб запобігти переходу влади до большевиків. Оголосити диктатуру, обеззброїти большевиків, відібрати зброю від робітників, яку дозволив видати Керенський, заарештувати комісарів, що при-

були в Росію з Нью Йорку, і розігнати Совєти.

Тільки такими крутими засобами можна буде врятувати Росію.

Довідавшись про такі потаємні пляни головнокомандувача, Керенський перелякався. Вся довголітня підготовка Світових Змовників може за один тиждень провалитись.

Керенський, користуючись необмеженими правами, за три дні до наміченого Корнілови м маршу на Петроград, видав наказ про звільнення Корнілова від обов"язків головнокомандувача. Вслід за цим наказом, видав другий наказ, яким заборонив усім військовим частинам виконувати будь–які то розпорядження звільненого генерала.

Не довіряючи юнкерам і жіночому батальйону, які охороняли Зимовий палац, Керенський на допомогу покликав большевиків з крейсера, що стояв біля Петрограду.

Зробивши всі заходи охорони свого зрадницького уряду, Керенський поспішив повідомити товариша Леніна, що готовий уже передати владу негайно большевикам, які мають за собою надійну силу народу.

Отримавши таку пропозицію, Ленін ще й тепер не зважувався перебрати владу. Він видав розпорядження большевицьким клітинам у Петрограді всіма силами й засобами підтримувати Керенського, щоб побороти контрреволюцію. Ленін написав Керенському вимогу арештувати Корнілова і посадити в тюрму, так само ізолювати Мілюкова, Родзянко та Савінкова, які найбільше загрожували переходові влади до большевиків. Ленін радив Керенському викликати на допомогу Кронштадтські, Виборгські та Гельсінґфорські збольшевичені частини. Одноразово радив покінчити з Державною Думою, яка більше не потрібна, розігнати її негайно.

Керенський послухав старшого товариша і підступом, 31–го серпня, арештував Корнілова та посадив у Биховську тюрму. Для арешту генерала, Керенський в ставку головнокомандувача, в Могилів, вислав комісію, у складі свого приятеля, військового прокурора І.С.Шаблі овського, юриста Раупаха та полковника Н. Українцева.

Так одним махом Керенський усунув зі свого шляху найбільшу перепону.

Першого вересня, себто на другий день, Керенський призначив сам себе головнокомандувачем Армії і Фльоти.

Ще в липні, 9–го числа, Центральний Виконавчий Комітет та Виконком Всеросійського Совєту на своєму спільному засіданні прийняли постанову, в якій оголошувалося, що Тимчасовий Уряд, під головуванням Керенського, є урядом рятування революції і за цим урядом признавалась необмежена влада.

Ось як промощувався шлях безкровного переходу до рук большевиків влади за заздалегідь домовленим пляном, щоб не викликати підозри в цілому світі.

Нарешті, 25–го жовтня був скликаний у Петрограді З"їзд Совєтів. Це була пора перебрати владу від Тимчасового Уряду. До Зимового палацу, де засідав Уряд, послано озброєних робітників і солдат. Від одного холостого гарматного пострілу з пароплаву Аврора уряд розбігся.

О 2–й годині дня Троцький оголосив, що Тимчасового Уряду вже немає, і вся влада переходить до большевиків.

Гучними вигуками "ура!" зустріли делегати з"їзду цю вістку і тут же обрали свій Народний Комісаріят на чолі з Леніним.

Так завершилась революція в Росії. Влада перейшла до Леніна, Троцького, Зінов"єва та 500 комісарів, привезених з Америки Троцьким.

Передавши владу, Керенський не тікав далеко. Він ще якийсь час переховувався в Гатчині, побоюючись, що й цим разом Ленін не схоче перебирати влади. Але все обійшлося щасливо тільки завдяки настирливим домаганням Троцького.

Перконавшись, що Росія вже в цупких пазурях єдиновірців, большевицької партії та народного комісаріяту, Керенський спокійно переїхав до Англії. Незабаром звернувся із закликом до всього світу, щоб не зачіпали большевиків.

– Не перешкоджайте большевикам, народові будувати нову Росію! – говорив він до всіх держав Європи, які ще готували інтервенції, десанти, підживлювали Денікіна, Юденича, Колчака та інші збройні сили, що вели боротьбу з Совєтською владою.

Англія, Франція та й Америка не розуміли глибокої політики світових змовників. Користаючись сирівцями та хлібом і цукром Росії, зокрема України, маючи в Росії концесії, хотіли бачити й далі могутню неподільну Росію з старими порядками. Ці держави не вірили, що при большевиках вони матимуть такі ж вигоди, як і при цараті.

Тому, що большевики були спритні політики, вміли кинути народові спокусливі гасла, дати кращі обіцянки, всі капіталістичні інтервенції потерпіли поразку. Народ темний і без власної інтеліґенції, був одурений і пішов за большевиками. Білі армії перемогла червона армія і незабаром війна була закінчена.

Першого травня 1919 року святкували перемогу пролетаріяту в Росії, Совєт Народних Комісарів оголосив широку амнестію, про яку оце й прочитала Люля, й яка заохотила її відвідати соняшну Україну, батьківщину чоловіка.

За два місяці після оголошення амнестії, Люля вже сиділа на спакованих валізках, скриньках, попрощавшись з друзями, знайомими, товаришками по школі. Документи на поїздку в Росію вже лежали в бічній кишені Данила та в Люліній торбиночці.

Відбувши родинний сніданок, на який прибув з родиною з Хельсінків брат Артур, Люля всіх поцілувала, Данило з усіма попрощався, і кількома підводами поїхали на вокзал. Здавши дещо в багажний вагон, Люля з Данилом все ж таки цінні й необхідні речі несли з собою. Ще раз попрощавшись, щаслива й весела Люля пішла до спального вагону, а за нею сумний і розгублений Данило.

Поїзд рушив. Останні вигуки, скрип коліс та дзенькіт буферів. Люля у вікні махає на прощання рукою. Україна! Казкова земля, де повно сонця, де всю добу повітря

бренить співом пташок, де на деревах родять чудові плоди,де люди не знають злиднів, не вміють плакати, не чули ніколи про голод ...

Поїзд котився, залишаючи вокзал, перон, натовп людей. Люля блискала посмішкою до матері, до батька, та до брата з дружиною, які не дуже поділяли її радість. Мати витирала сльози, а батько суворим поглядом проводжав вередливу дочку, що зважилась на таку небезпечну подорож.

– Я швидко повернуся! Привезу вам червоних ягідок і синіх пахучих квітів! – галасувала крізь вікно Люля.

– Привезеш червоних ягідок і синіх пахучих квітів,– сумно повторив про себе Данило.

Коли станція за деревами зникла, Люля зітхнула, сіла близенько біля Данила й поклавши на його кучері руку, запитала:

– Данильцю, і чому ти такий сумний? Мені аж страшно за тебе!

– Серденько, я боюся що ми не повернемось.

– Не бійся, золотко. Мої батьки мають зв"язки і ко-

ли щось трапиться, допоможуть. Головне, нам, а особливо тобі треба бути далі від політики. Не втручатися в чужі справи, то й будемо спокійними.

– Я ще журюся, що нам, зокрема мені, доведеться брехати, а я ж ціле життя жив правдою.

– Де брехати? Чому?

– Хіба ж я можу признатися на кордоні большевикам що мій батько поміщик?

– Овва, яке лихо! Певно, що треба це приховати. Бо я й сама не признаюся про батька. Скажу – дочка робітника, або якогось дрібного службовця. То хіба це гріх?

– Дякую, що заспокоїла мене, серденько. Ти немов би з мене зняла якийсь тягар. Я назвуся бідняком, сином хоч би шевця. Бо ж нам доведеться якісь папери виповнювати на кордоні.

– Безумовно. Нам аби проїхати через дику цю Росію, а там ми вже дома...

Поїзд саме стишив хід і незабаром зупинився. Кордон. Станція Вайнекале.

Пасажири заметушились. До вагонів заходили військові з червоними п"ятикутніми зірками на картузах і перевіряли документи. Подав Данило і свій та Люлін. Військовий глянув на прізвище, на печатку, посміхнувся і чистою російською мовою сказав:

– Добро пожаловать, господа, на родіну! – І повернув документи.

Коли прикордонник вийшов із купе, Люля дзвінко засміялася:

– А ти, Данильцю, боявся! Бач, як ця процедура легко проходить!

Далі поїзд котився вже російською територією. У вагонах раптом зникла фінська мова. Всі стали росіянами.

Щоб відзначити таку легку перемогу, Люля витягла харчі і пляшку з вином.

– Відсвяткуємо, серденько? – звела на Данила радісні оченята.

Не встиг Данило зібратися на відповідь, як гальма заскреготіли й вагони раптом зіткнулися, заклацали буфера, а за хвилину поїзд знову зупинився, проїхавши тільки якихсь пів кілометра.

– А це ще що сталося? – злякано запитала Люля, підтримуючи валізку, що з верхньої полиці збиралася впасти на голову.

– Напевно, катастрофа! – кинувся до вікна Данило.

Біля вагонів сновигали озброєні червоноармійці, і ввесь поїзд був оточений вартою.

Зразу ж до вагона зайшло два охоронники з п"ятикутніми зірками на кашкетах.

– Документи! – гримнув старший а молодший загородив собою вихід із купе.

– Ми вже пройшли перевірку, – наважилась Люля нагадати прикордонникові.

– Не разґаварівай, давай документи! – блиснув той гнівним поглядом.

Люля витягла пашпорт і дозвіл на поїздку до Росії, а Данило показав шлюбні з Люлею папери та свою метрику з України.

Проглянувши документи, прикордонник знову грізно прохрипів:

– Відкрийте валізки, торбинки і всі пакунки з речами, тільки не пробуйте щось затаїти. Підозріло заглянув під столик.

Коли всі речі з валізок були викладені, прикордонник зразу ж шаснув обома руками до Люліного дорогого хутра.

– Буржуйка? – звів він суворий погляд на Люлю.

– Дочка залізничного службовця, – відповіла Люля й подала заздалегідь зфальшовані документи.

– А ти з якого кодла походиш? – звернувся контролер до Данила.

– Бачите по метриці, що родився в селі, значить, селянин, – сміливо відповів Данило.

Прикордонник витяг із течки два бланки й подав

Люлі та Данилові.

– Сідайте і швиденько виповніть анкети, – звелів, а сам почав порпатися в речах. Одні речі клав праворуч, а другі ліворуч.

– Я відмовляюся підпорядковуватись такому брутальному обшукові, прошу повернути мене назад, до Фінляндії! – гостро запротестувала Люля.

– Ви до Фінляндії, дамочка, легко не потрапите. Коли не подобається моя перевірка, то доведеться вам мати розмову в ЧеКа.

– Люлечко, мовчи, це все формальність! — лагідно просив Данило.

Переконавшись, що большевицьку пастку – проголошення амнестії добре розраховано, Люля з Данилом примостилися з двох боків до столика і почали хапливо виповнювати анкети.

Поки виповнили, то спритний чекіст уже переглянув їхні речі. Золоті Люліни прикраси, як то сережки, перстні, браслетики, приколки тощо, Данилові годинники, булавки до краватки, портсигар із золотим вензелем, кухонне дороге начиння, виделки, ножі, ложки прихоплені Люлею, як родинну пам"ятку, все це лежало на окремій купі.

– В Совєтській Росії законом вилучено з ужитку всі золоті й срібні речі включно з шлюбним перснем, ланцюжком і хрестиком на шиї, – поспішив пояснити здивованій і обуреній Люлі чекіст.

– Але ж ці речі я отримала в дарунок від батьків з нагоди моїх іменин, чи іншої події! – вигукнула Люля збентежено і на очах її блиснули сльози.

– В Совєтській Росії капіталістичні витрибеньки революція конфіскувала, як народну власність. Золото й срібло державі потрібно для індустріялізації, розумієте, товаришко?

– Прошу дати мені опис усіх забраних речей за підписом і печаткою! – сердито сказала Люля наостанку.

– О, прошу, товаришко, це я зроблю, папери ми даємо!

І почав переписувати на аркуші відбрані речі.

Люля заспокоїлася. Вона ще знайде дорогу до права, до законности. Це ж не може бути, щоб так грабувала влада людей.

Але Люля помилялася. Вона ще не знала большевицьких паперів, які все зносять, не знала законів, що їх влада пише тільке про людське око.

Одягу та взуття чекісти не чіпали. Ще не наспіла пора.

За годину поїзд рушив. Данило з Люлею поскладали до валізок речі і трохи заспокоїлись. Люля далеко в торбинку заховала документ про відібрані речі і тішила себе надією, що все згодом повернеться.

– Люлечко, не журися. Ти ж мусіла це передбачати. Аджеж я попереджував тебе, що можуть бути неприємності.

– Данильцю, я й не журюся. Я давно знаю, що москалі грабіжники. Вони ж протягом кількох столітьграбували нашу країну. Але щоб забрати з валізки особисті речі, то цього я не сподівалася. Слава Богу, що документ отримала. Повернемо!

– Тепер будеш знати, що це за амнестія і яка Совєтська влада! – кепкував Данило.

– Дідько з ними. Коли б уже нам швидше добратися до України. Я знаю, що там такого беззаконня не допустять, кривди такої людям не зроблять, – потішала себе Люля.

Данило не знав, що відповісти. Бо не був сам обізнаний, яка там, в Україні, тепер влада та які діють закони. Та він журився іншим.

Журився Данило вражінням Люлі, коли викриється його брехня. Що вона, бідна, робитиме? Як їй пояснити, заспокоїти її, виправдатись перед нею?

Люля, думаючи, що чоловік приховав перед владою своє поміщицьке походження, потайки непокоїлася. Адже за таке фальшування– тюрма.

"Ох, коли б уже переїхати терен, захоплений большевиками. А там, на Україні – все попливе щасливим потічком", – мріяла вона.

– Приїдемо до твого батька, і я негайно напишу скаргу до самого Леніна. Як це може бути, щоб відібрали родинне срібло, накриття на стіл, яке я везла в дарунок твоїм батькам?

– Люлечко, марні твої сподівання. Це ж большевицьке гасло: грабуй награбоване! Сам Ленін поблагословив його. То кому ж ти будеш скаржитись?

– Та ці ж срібні речі мої батьки набули чесною працею, а не грабунком.

– Це тобі здається, що чесною. А большевики запевняють, що кожна пі щинка золота, чи срібла у приватних осіб – грабунок. От і доведи свою правоту.

– З чим же я покажуся перед очі твоїх батьків? — гірко журилася Люля.

– Для моїх батьків найкращим дарунком будеш ти сама, як моя дружина, а їхня невістка.

– Не заспокоюй мене пустими жартами. В світі так водиться, що привозять гарні дарунки.

Данило посміхався й не заперечував.

В Петрограді пересідка. Треба було брати нові квитки. В касі фінських та царських грошей не приймали. Совєтських у Данила з Люлею не було. Тоді Данило дістав із валізки свій костюм. Зразу ж його обступило з десять спекулянтів, і за хвилину він із жмутом совєтських грошевих папірців підійшов до каси.

Коли Данило повернувся з квитками, то довідався, що босяки вже стягнули одного їхнього пакунка з костюмами та білизною Люлі.

– Босота! – обурено репетувала Люля, але без сліз. Вона відчувала свою вину перед чоловіком, що так необачно намовила його на цю подорож. Потішала себе тим, що в Данилових батьків знайдеться чимало матерії. А пошити вона зуміє сама.

Данило знав статки своєї родини, але мовчав. Навіщо передчасно завдавати дружині ще більшого жалю? Вона ще буде мати час плакати, нарікати, проклинати цю подорож і свою долю.

Поїзд із напрямком на Москву стояв біля перону та тяжко дихав, стогнав, немов би передчуваючи дальші труднощі. Це вже не був той зручний ешелон, яким виїхали з Фінляндії, де вагони устатковані м"якими меблями, й прикрасами. Тут з м"яких меблів творці совєтської влади давно поздирали оксамитову обшивку для дитячих суконок, жіночих жакетів, або чоловічих картузів. Багатомільйонове населення Совєтської Росії тепер задовольнялося саморобним полотном, фарбуючи його наваром з бузини, чи з дубової кори. Вживали також мішковину або ряднину.

Перенісши за допомогою носія рештки своїх скарбів на перон, Данило помітив, що їхній поїзд облі плений пасажирами, як репнута диня осами. Люди і на буферах, і на дахах. А вже за входи, переходи з вагона у вагон нема що й говорити.

За якусь годину поїзд дав гудок, один, другий і рушив. На пероні залишилися тисячі сумних, змучених і брудних пасажирів із своїм ручним багажем.

Данила й Люлю, що теж залишилися з квитками в кишені, залізничник потішив, що вночі буде другий ешелон.

У буфеті, крім окропу, настояного на моркві, бо чаю не було, і якихось балабушок, що продавались, як медівники, нічого не було. Голод давав себе відчувати.

На голову впала одна крапля, потім друга, п"ята і полив дощ. Данило з Люлею похапцем перенесли речі в залю і розмістились біля стіни. Все ж таки там було безпечніше від босяків – торбохватів, що, немов комашня, нишпорили між натовпом, вишукуючи поживу.

Вночі знову заметушились люди у слабо освітленій, переповненій залі. Пі дійшов на Москву поїзд. Данило кинувся в розвідку. Справді, поїзд стояв перед пероном, але був обліплений людьми, як комахами. Годі було й думати

знайти місце в вагоні.

Залізничник потішив що наступний ешелон до Москви буде завтра опівдні.

Данило запропонував Люлі примоститися на клунках і заснути. Він пильнуватиме валізки сам. Люля прослала на підлозі пальто, поклала під голову торбиночку і лягла. Але вже через годину підхопилася і почала чухатись.

– Щось мені свербить тіло, – поскаржилась розгублено й засоромлено.

Данило підійшов і помітив на дружині великі сірі воші. Ці паразити, вгодовані й жваві, лазили по одежі цілими табунами.

– Воші! – з жахом вигукнув Данило.

– Де? – так само жахнулась Люля, і глянувши на рукав, зойкнула. Поспішно почала збивати ці створіння рукою на підлогу.

Але чи це допоможе, коли на підлозі лазило їх стільки, що тріскали під ногами, як горох на вогні.

– Треба тікати з залі на перон, – запропонував Данило і вхопив зразу дві валізки в руки, два клунки під пахви та попросив жінку тягти решту їхнього вантажу.

Опівдні до перону всунувся новий поїзд так само обліплений пасажирами. Люди як навіжені кинулись до вагонів, збиваючи один одного з ніг.

– Даниле, але ж ми так чекатимемо три роки на пероні. Ти тільки глянь, куди ті люди їдуть? — розпучливо хитнула головою Люля на поїзд, що ворушився немов живий вуж, обліплений брудними, завошивленими і голодними людьми, яким треба неодмінно кудись їхати. Їм пощастило там, за Петроградом, на якомусь півстанкові вчепитися до поїзду.

Данило знав, як у таких випадках діяти. Підкуп, тільки всемогутній підкуп був чинний у Росії при кожній владі. Ще з більшою силою цей засіб пробиває мур при совєтському режимові.

– Дивися за речами, а я зараз повернуся, — сказав Данило Люлі й побіг.

За чверть години повернувся з кремезним чоловіком у шапці залізничника, в якого на грудях висів бляшаний номер, і відчинивши валізку, витяг звідти сірий чоловічий костюм.

– Кажу вам, що цей костюм буде саме на вас! – запевняв Данило залізничника.

– Байдуже. Як що тісний на мене, то буде синові, — відповів залізничник, плямкнувши від задоволення губами. Згорнув костюм, заховав за пазуху і, вхопивши дві валізки, сказав:

– Беріть свої речі і тримайтесь мене!

Данило й Люля швидко підібрали свої скарби й кинулись за залізничником.

Біля плацкартних вагонів стояла військова варта. Туди нікого не пропускали.

– Комісар із дружиною,– сказав вартовому залізничник і пройшов до вагона. За ним пішла Люля, а позаду Данило. Вартовий поміг Данилові протиснути тяжку валізку крізь вузькі двері.

– Ось тут у куточку й спочивайте, – промовив залізничник, знайшовши вільне місце в останньому переділі.

– Дуже вам дякую за послуги. А нас тут ніхто тепер не чіпатиме?

– Не турбуйтесь. Я скажу провідникові. Вас не чипатимуть до самого Києва, – заспокоїв залізничник і подався далі.

Аж тепер Люля відпружено зітхнула. Нарешті вони поїдуть, і поїдуть вигідно.

Поїзд незабаром рушив. На пероні залишилися тисячі людей в безнадійному очікуванні.

ТИПЕНЬ. ЖНИВА. Надворі Божа благодать. Небо синє, чисте, немов вимите. Жайворонки збуджені, життєрадісні співають на весь голос. Люди щасливі, що сприятлива погода дозволяє зібрати цілорічну працю своїх рук, задоволені, що буде чим перезимувати й прогодувати родину та худобу.

Селянин добре розумів, що не зважаючи на грабунки села різними бандами – визволителями, не зважаючи на високі податки, на беззаконні "продразвьорстки', якщо посієш і збереш, то щось пощастить і собі приховати. А коли не посієш – голодуватимеш. Тому і в найстрашнішу добу селянин наполегливо працював на полі, вирощував хліб і виживав.

Безхмарне небо сяяло над головою, веселило душу. Навколо квіти й квіти. Кругом барви і свіжа похуча зелень. Пахуча не живицею, а незбагненими пахощами, незнаними Люлею на своїй батьківщині. Вся природа немов би сміялася, раділа, що Всемогутній так гармонійно й гарно збудував світ.

Їдучи на підводі до села Данила, повз садки, розкидані біля Умані, біля Сільсько – господарської школи в

Уманський сільськогосподарський інститут.

Софіївці, де проходили вишкіл агрономи, Люля дивувалася повені яблук і груш, що обліпили кожну гілку дерева. І кожне яблуко, і кожна зарум"янена груша наче посміхалася, кивала до Люлі, підморгувала і запрошувала в гостину.

– Дякую тобі, Данильцю, що ти дозволив мені приїхати й подивитися на твою багату, привітну та щедру батьківщину! – зворушено говорила Люля.

В цей благословенний час швець Матвій Передерій не сидів у хатині за своїм верстатом. Краса літнього дня манила його в садок. Хоч садочок невеликий, але врожайний. Вишні обліплені ягодами. Та все соковитими, повними та блискучими. Дружина Фросина, випустивши з–під поворозки білу доморобну сорочку, стояла на драбині і рвала вишні. Торбинки не мала, то складала в пазуху. А Матвій стояв збоку і притримував драбинку, щоб стара не впала. Хіба ж тепер шити чоботи, ліпити латки на шкарбунах. На це прийде свій час, сіра дощова осінь. Тоді в хаті добре, тепло, затишно. Від поля, як відомо, він відмовився. Свою пайку доручив обробляти з половини сусідові, Миколі Діден-

кові, майбутньому сватові. Щось йому вродить, щось сват і для Матвія вділить. Так і жили сусіди в мирі та злагоді.

Данило за чотирі тижні поневірянь у поїзді та на станціях, підчас пересідок, нарешті добрався, змучений і голодний, до Умані. І вже тут, у своєму місті, довелося ще перебороти чимало труднощів. На станції – жодного візника. Як же добитися до села?

– Данильцю, твій же батько, напевно, має багато знайомих у місті. Може, хтось із них дав би коні доїхати до маєтку? – питала Люля.

– Люлечко, революція пограбувала всіх батькових знайомих. Хіба ж тепер вони мають коні та брички?

– То, може, знайдеш якогось хлопчину, щоб побіг та дав знати твоєму батькові. Хай би вислав бричку.

– Ти думаєш що тепер можна знайти когось у місті? Їх же, певно, розігнала революція.

Люля сумно зітхала, сидячи на клунках.

– То що ж нам робити? Йди в село сам, а я тут буду чекати.

– Посидь, серденько, я щось знайду.

І Данило кинувся на розшуки будь-якого візника.

Довго він блукав по забруднених вулицях, але в будній день нікого з села не знайшов. Нарешті побачив біля лікарні підводу. Новий віз і баскі коні. Саме такі, яких потрібно. Данило кинувся до підводи.

– Дядьку! – звернувся до селянина в білій полотняній сорочці, солдатському картузі і черевиках на босу ногу. – Чи не могли б ви перевезти мої речі зі станції в село? Я добре заплачу!

– Чим же ви мені добре заплатите, совєтськими червінцями?

Підозріло зміряв поглядом Данила і помітив, що той добре одягнений.

– Заплачу одежею.

– Є у вас на мій зріст чорні штани? – засвітив дядько очима.

– Маю саме на ваш зріст. Новісінькі сині штани!

– Хай будуть сині. Сідайте на віз. Але попереджую. Зразу ж давайте штани. Я вже знаю ті обіцянки.

– Дядьку! Зразу ж натягнете штани на себе! – запевнив Данило, і віз весело затарахкотів кованими колесами по шосе.

Підвода належала сільраді сусіднього села. Голову сільради хтось уночі підстрелив, і дядько привіз пораненого до лікарні. Тепер він збирався додому. То чому б не підробити? Ніхто не знатиме.

Так Данилові пощастило знайти підводу. Коли б не цей випадок, хто зна, як би він добрався до батькового маєтку.

Поки Данило з Люлею складали на віз валізки, дядько для певности, щоб не вкрали, чи не відібрали назад, натягнув на себе подаровані Данилом штани.

Підвода рушила.

– Ви, дядьку везіть нас через Софіївку, – попросив Данило, щоб похвалитися перед жінкою красою своєї батьківщини.

Парк Софіївку створив граф Фелікс Потоцький протягом чотирьох років, від 1796 – 1800. На догоду своїй молодій дружині, красуні Софії, назвав цей парк "Софієвкою".

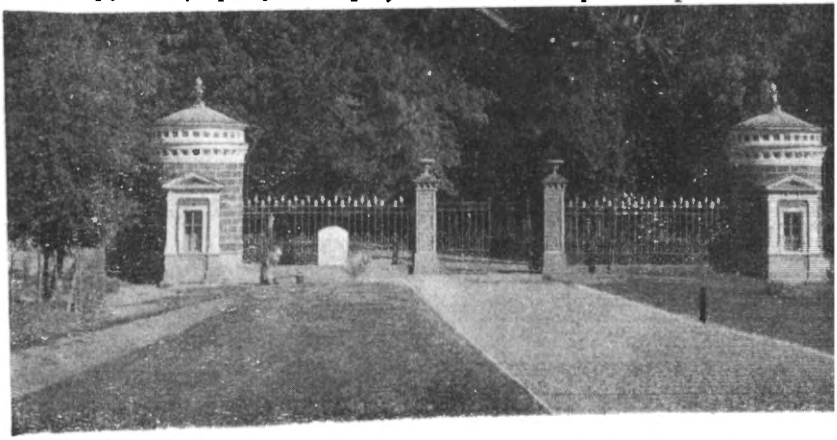

Вхід до парку.

Будувався і створювався цей парк руками кріпаків графа Потоцького під керівництвом, такого ж українського кріпака, садівника Заремби. При вродженому нахилі до краси й мистецтва, Заремба виявив великі здібності і Потоцький доручив йому з чагарника під Уманню на скелях створити парк. Заремба насадив дерев, квітів, пустив під землею річку, побудував гроти, фонтани, викопав ставки, збудував чудові різблені альтанки,штучні водоспади,перекинув через річку місточок, висипав серед ставу острів, на якому поставив стрімку готичну вежу і назвав це затишне місце "Острівцем кохання".

Тепер усе це належало державі і тому підвода котилася парком вільно, без перешкод. Це була одна з іграшок, яку подарувала людям революція – свободу їхати парком.

Люля, оглядаючи цю красу, по–дитячому ахкала, шарпаючи за плече чоловіка, показуючи пальчиком:

– Глянь, Данильцю, он фонтан грає, он місточок, а он двоє дерев обнялися гілками, немов парубок із дівчиною!

Підвода проїхала Софіївською слобідкою, потім прогуркотіла бруком через широку греблю ставка, і викотилась за місто. Тут уже на повну широчінь розгорнулась польова рівнина, вся промережана квадратами жовтої, сірої, синюватої стерні. Всюди стирчали копи врожаю, де-не–де ще косар махав косою, а за ним ішла в"язальниця.

– Данильцю, а де ж починається маєток твого батька? – раптом поцікавилась Люля.

– Куди не глянь, Люлечко, це все земля моїх батьків, моя батьківщина, – посміхнувся Данило.

Жінка солодко зітхнула. Замріяно поглядала з воза на багатство свого чоловіка. Їй уже не шкода ні золота,ні срібла, ні годинників та прикрас, що забрали чекісти –прикордонники. Досить з неї й цього що розгортається перед нею від краю до краю ...

А люди, як комашня, ворушились біля снопів, мерех-

тіли білими хусточками, вишитими рукавами сорочок, солом"яними брилями і загорілими обличчями.

Люля не стрималась, стрибнула з воза й почала зривати польові квіти, складати в китицю, горнути до обличчя.

– Сідайте, громадянко, поїдемо швидше! – гукнув візник.

Люля сіла і знову запитала:

– Данильцю, чи ще далеко до маєтку твого батька?

– Вже недалеко. Он бачиш, даленіє село, там і наша зупинка, там мій палац, – лукаво відповів.

– Серденько, чому ти такий невеселий? Адже ж ми вже дома!

– Журюся, Люлечко, непокоюсь. Можливо, що мого батька пограбували, вигнали з палацу, переселили в убогу хатину. Ти ж сама бачиш, які тут закони. Нас обібрали ще на кордоні, то якого добра можна нам сподіватися й тут? – підготовляв Данило дружину до несподіванок, які її чекали.

– Е, ні, не може цього бути, щоб усе відібрали. Дещо й залишили. А що вже з власного будинку, то не виженуть. Десь людям треба жити. Так само млин, ставок, садок, куди заберуть? Твій батько вміє все це доглядати, то хай навіть управителем залишиться, як фахівець, і то добре.

– Мені здається, що й землю батькову відібрали та поділили поміж людьми. Дивись, на яких клаптях урожай збирають.

– І я на це звернула увагу. Та цур їм із землею. Чи ж варто про це журитися? Хай селяни копаються в землі. Ти знайдеш щось ліпше. Досить садка, млина та ставка, – погоджувалась Люля.

– І я так думаю, серденько. Але я боюся, що й млина могли спалити, або розібрати в революцію.

– Ну, що ти, Данильцю! Невже люди такі дурні, щоб палити? А молоти зерно де будуть?

"І що це вони теревенять, як діти, про майно, маєток, млин тощо?" – дивувався візник, прислухаючись до розмови. Але втручатися не посмів. Дуже вже ці люди гарно були одягнені, може, якесь начальство.

А поле, як те море, буяло стернями, строкато переливалось пірамідами кіп, стогів, куренів на баштанах. Рясніло смужками сіножатей, проса, гречки, картоплі та соняшників. Мінилось різними кольорами. Повітря дихало випарами чорнозему. В просі озивалися перепелиці, де–не де підстрибували полохливі зайчики.

Люля й далі була в захопленні.

Нарешті підвода шпарко в"їхала в село. Забіліли хати, зазеленіли сади біля кожної навіть убогої хатини. А далі стрімкими й високими двома вежами блиснула на сонці білими стінами церква. Проїхали повз чавунну ограду біля церкви, і підвода почала спускатись до невеличкої річки. Тут за містком, Данило звелів візникові взяти праворуч, у вузьку вуличку й зупинив.

– Тпрр–у–у! Дядьку, от ми й приїхали! Скидайте валізки та паняйте додому, – сказав до візника.

– Данильцю, де ж палац? Чому ти спинився серед дороги? – зойкнула розгублено Люля.

– Я не хочу візникові показувати, хто ми такі, – шепнув він по–змовницькому до дружини.

Спантеличена Люля злізла з воза, обтрусилась, поправила капелюшок. Тим часом візник звинно поскидав з воза речі і цьвохнув батогом. Коні рванули воза і погаркотіли дорогою далі.

– Ми тут, Люлю, помиємось, причепуримось, так як слід. Я скочу до маєтку, бо це недалеко, рукою подати. Повідомлю про наш приїзд і з підводою повернуся.

– Добре, Данильцю, біжи за підводою, а я тимчасом назбираю свіжих квітів біля річки.– прощебетала і мов школярка пострибала моріжком, зриваючи осоку, кульбабу, конюшину та інші квіти, яких безліч росло над невеликим потічком.

Поки Люля бавилася квітами, Данило переніс речі до воріт невеличкого обійстя зі чепурною хатиною, хлівцем, та садочком.

Раптом з купи минулорічної соломи в кутку двору вискочив пес і, люто гавкаючи, кинувся до воріт. Та стрибнувши кілька разів, замахав хвостом, зіп"явся на ворота й приязно лизнув вогким язиком Данила в підборіддя.

Люля вереснула і кинулась до чоловіка.

– Вкусив? – збентежено запитала.

– Впізнав, волоцюга! От пес, так пес, чотири роки не бачив, а впізнав.

– Що за нісенітницю ти верзеш? – поширила очі Люля.

А собака стрибав, танцював, як навіжений, все намагаючись бодай ще разок лизнути Данила.

– Це ж наш пес, Тузом називається. Тузику, здоров! – гукнув Данило.

Почувши радісне скавуління собаки, мати покинула рвати вишні, спустилася з драбини й побігла до воріт.

– Боже ж мій, синочку! Приїхав, діждалися! – вигукувала, бігла, спотикаючись, двором, зачепилась ногою

і впала прямо на камінь перед собою. Схопилась і бігла далі, не звертаючи уваги на те, що потовчені вишні з пазухи потекли струмочком. Біла сорочка враз завишнилася плямами і виглядало, немов би на пазусі вишиті квіти. Та щаслива мати нічого в світі не бачила. Її син Данило повернувся.

Підскочила, обхопила старечими руками, притиснула до грудей і заплакала гарячими слізьми радости. До воріт дріботів і батько, широко розпростерши обійми.

Люля, побачивши, що діється, зблідла. Навіть уста пополотніли. З рук випала китиця квітів і вона безсило присіла на траві.

МАКСИМЕ! Чуєш, Максиме! Кажуть, син Передерія вернувся!

– Син вернувся? Котрий? Той, що на землеміра вчився, старший, Петро?

– Молодший, Данило. Той босяк, що баштани зносив, садки чужі обтрушував. Куролап!

– Повернувся! І нечиста сила його не вхопила? Тепер так і чекай нових вибриків, нового клопоту! – сумовито передбачав Максим.

– Такий і з води сухим вийде! – погодився сусід та й сам зітхнув.

Вістка про появу Данила за один день облетіла ціле село. Вістка невесела. Данило уславився від малих літ, як збиточник. Ще трирічною дитиною ловив сусідських ку-

рчат і давив. А коли підріс, то без нього жодного збитку в селі не обходилось. Серед парубків тішився славою штукаря, а дівчата на самоті боялися з ним зустрічатись. Потім почав ходити до школи і навіть добре вчився, але завжди намагався серед молоді чимсь виділитися, чи гарними, чи поганими вчинками. Аби бути помітним. Мав приємний голос, відзначався непогамованою енергією та винахідливістю. Дівчата і боялися і цікавились ним, бо вже й дорослим, грамотним щось у селі накоїть несамовите. То якійсь дівчині розмалює глуху стіну, і не дьогтем, а фарбами. То комусь на хату вночі поставить ясла з сіном, та ще й до ясел прив"яже козу ...

Отаким люди знали Данила. Думали, що десь революція його ковтнула, а він, дивись, повернувся. Та ще й із собою красуню привіз. Гарну жінку десь собі підхопив!

Наталка цих чотири роки вчилася в Києві, в педінституті. На літо приїхала додому й помагала батькам у господарстві. Про Данила хоч і не часто згадувала, але в душі носила думку, як про нареченого, і листи його тримала в окремій шухляді.

Наталка любила Данила, не зважаючи на численні його вади. Зналися з дитинства, бавились разом у садку, лаялися й билися, але щось їх в"язало. В"язало Данилову непогамованість і Наталчину розсудливість. Одне одного немов би доповнювали.

Повертаючись увечорі з поля, Наталка приєдналася до гурту дівчат і жінок, що також поспішали додому.

– Наталочко, чи ти знаєш, що Данило повернувся? – зразу ж із гурту почувся запит.

– Данило повернувся? Хто це вам сказав? – І Наталчині очі спалахнули такими радісними промінчиками, наче зорі в травнену ніч.

– Все село про це знає, – підкреслила одна дівчина.

– Та ще й жінку з собою привіз, – додала стиха друга.

Наталка зупинилась. Обличчя її пополотніло.

– Невже? – ледве чутно запитала.

– Правда! – вихопилась та ж сама дівчина. – Фіночку з собою привіз, гарна, як намальована!

– Ну й хай молиться на неї, – намагаючись бути спокійною, відповіла Наталка. Хотіла приховати свою образу, щоб не дати підстав до пліток.

– А та фіночка вміє розмовляти по нашому? – з удаваною байдужістю запитала Наталка.

– По-кацапському чеше, – буркнула сердито інша жінка.

Наталці полегшало. Цей сердитий вигук немов би теплом дихнув в її душу.

– То хто вона, росіянка?

– Стара Передеріїха казала, що з Фінляндії, з доброго роду. Багачка.

– Ще й з доброго роду! – вигукнув хтось зневажливо.– Напевно з б.... витяг. Пішла б за бідняка багачка?!

Так за розмовами й пересудами Наталка непомітно дійшла до свого двору й повернула до хати. В грудях кипіла образа, палила злоба. Краще б він ніколи не повертався. Зайшовши в хату, зразу ж дістала з шухляди купку пожовклих листів і кинула їх у піч, де варилася вечеря.

– Данило приїхав, – якось приглушено сказала мати, щоб не вразити дочку.

– Я вже знаю, – відповіла Наталка, бажаючи припинити розмову на цю болючу тему.

– Не сумуй, дитино. Я так і думала, що він нечесний.

– У кожного своя доля, мамо. Може, це й краще, що так сталося, – стишено сказала дочка й вийшла з хати.

Мати вже більше нічого про Данила не нагадувала.

Саме в цей час у селі формувалася нова політична сила. За наказом совєтської влади, організовувалась біднота. З міста часто приходили відповідні обіжники, заклики, інструкції. Але створити цю організацію було тяжко. Скільки світ стоїть, творчою й продуктивною силою в селі завжди були найкращі господарі, статечні й розумні люди. Бідняки байдуже ставилися до громадського життя, ду-

хово пасивні, вони уявляли собою сировий матеріял, що не міг відповідати вимогам часу.

Тому той тепер ніхто не хотів братися за організацію бідноти. Бракувало здібного й енергійного керівника.

А совєтська влада з міста вимагала створити таку організацію, щоб приборкати дрібно-власницьку частину населення, вороже наставлену до большевиків. Отож, треба було спролетарізувати село, розбити його на два ворогуючих між собою табори.

Поява в селі Данила Передерія, сина шевця, енергійного, честолюбного, досить грамотного і до того ж кар'єриста була знахідкою для розпорошених бідняків. Зразу ж почали обмірковувати його кандидатуру на провідника бідняцької організації.

– Я тобі кажу, що кращого голови комнезаму в селі не знайдеш, – палко настоював незаможник Семен Чернега.

– Але він не схоче жити в селі з такою панянкою – дружиною. Йому давай місто, – заперечував другий.

– У місті всі добрі посади вже давно розібрали. А йому ж треба з чогось жити, от ми й запропонуємо, щоб він був у нас головою. Хай сидить і виконує накази. А ми вже якось будемо його годувати.

– Ну, що ж, як погодиться, то й виберемо.

І делегація пішла до Данила.

Данило давно нудився в тісній батьківській хатині із звиклою до розваг дружиною. На пропозицію бідняків зразу ж погодився. Що більше, він пообіцяв створити таку організацію, що про неї заговорить цілий світ...

На тому задоволена делегація пішла готуватися до зборів незаможників.

Данило ж почав мріяти про славу, про високу посаду, про чини й нагороди, які його спокушали з дитинства. Ось він і зачепився. А далі вже сам розсуне двері в широкий світ.

Пригадав випадок, що завдав стільки переживань Лю-

лі. Право чекіста, який так легко й швидко відібрав у них усе золото у срібло. А хіба той чекіст здав оті дорогі речі в державну скарбницю? Не такий він дурень. Половину, може, здав, а половину привласнив. Ось чого прагне Данило. Чекістом бути, страх на людей наганяти, заздрість викликати. Нарешті він дочекався свого місця в громаді.

Тепер уже Люля перестане плакати, нарікати, що він її одурив, обплутав. Ох, і реготав же Данило, коли Люля виплакалась, примирилась із своїм становищем, а він почав знайомити її з батьківським маєтком:

– Оце, серденько, батьків паровий млин! – привів Люлю в сіни й показав жорна.

А це, Люлечко, батьків сад! Бачиш? Шість вишень, одна яблуня, там у кутку груша, а ліворуч – старезна черешня. Десять відер ягідок мати збирає за літо.

Або скільки було сміху з річки. Потічок, справді, перед самим батьковим подвір"ям протікав. І навіть вечорами жаби кумкають так весело, аж душа радується. А що риби не водилося, то вже не наша вина. Занадто мілкий був потічок. І човном нема де плавати, та за човен він і не згадував Люлі, не хвалився ним.

Як виходило, Данило не брехав про батьків маєток.

Усе було, як він і казав, різниця тільки в розмірах. Але і сад, і річка, і палац для життя, все це реальні частини батькового маєтку. А тепер йому пропонують і панську посаду, керівництво мужичками, робочою силою, так як і за панщини. То яка ж різниця, за ким числиться земля, за селянином, чи за паном?

Збираючись на незаможницькі збори, Данило звернувся з запитом до дружини:

– Як ти, Люлечко, порадиш, братися мені за большевицьку булаву, як колись бувала гетьманська, будувати нове село, командувати бідняками, чи чекати біля моря погоди?

– Роби, чоловіче, що хочеш, тільки вивези мене назад до батька з цього болота. Я ж тут передчасно загину,–

сказала і залилася сльозами.

– Буду старатися оточити тебе статками, одягати, як княгиню, годувати по–панському, – напівжартома відповів, поглядаючи на жінку, що за цих кілька тижнів постарілася на п"ять років.

Данило рвучко надів кашкет і рішучо покрокував на незможницькі збори.

Коли він зайшов до школи, де було призначено збори, то в залі всі учнівські парти вже були обсаджені голомозими, вусатими, бородатими і сивоголовими незаможниками. Спереду, за учительським столом, промовляв спеціяльно прибулий представник міської влади. Зробивши паузу поки Данило знайшов місце і, скоцюрбившись як і інші, вмостився за невеличкою партою, представник продовжував:

– Товариші! Я ще раз запевняю вас усіх, що совєтська влада – це влада бідних селян і робітників. Вона існуватиме вічно! Бо ця влада – це ви, бідняки, що ось сюди зібралися. Совєтський уряд незабаром, за кілька років, зробить вам життя, як у казці. Це буде життя, як попівський рай. Тільки попи рай обіцяли на тому світі, а наша совєтська влада зробить нам усім рай на землі...

В залі було так тихо, що чулося, як десь у кутку миша гризла підлогу. Люди з поширеними очима, з відкритими устами слухали совєтського пророка і забули про все на світі.

– Ви ніколи не знатимете ні злиднів, ні голоду. Ваші діти й жінка ніколи не ходитимуть по будяках босоніж, у полатиній сорочці, чи з немитими руками. Бо совєтська ж влада, чи ще вона зветься большевицька, це влада достатків.

Представник узяв склянку й випив холодної води.

– Гу–гу–гу... Шу–шу–шу... – прошелестіло в залі.

В Данила вже більше вагань не було. Він за совєтську владу. І хай Люля замовкне із своїми теревенями – шукати шпаринки до Фінляндії. Його місце тут, з большеви-

ками.

Коли представник поставив перед бідняками питання про керівника, зразу ж почулося кілька голосних вигуків:

– Передерія! Данила Передерія!..

Данило виліз із–за тісної парти й зробив представникові легенький уклін.

– Товаришу Передерію, прошу до столу! – гукнув до Данила представник і простягнув назустріч руку. В залі гримнули оплески, чим і припечатали кандидатуру Передерія на голову бідняків села.

На цьому організаційні збори незаможників завершилися.

Як годиться, в селі кожну важливу справу неодмінно примочують. Передерія запросив до себе найактивніший бідняк Чернега, і ще з кількома кумами та родичами Чернеги роздушили вони пляшку первака та закусили яєшнею.

Пізно ввечорі Люля зустріла Данила біля воріт сумним мовчазним запитом очей.

– Люлечко, співай, танцюй, веселися! – гукнув Данило. – Я тепер більший пан, як твій батько! Я, майже, незаможницький гетьман!

– !?

– Кажу тобі, що я володар села, власник землі, поля, лісів, лугів і річок.

– Данильцю, я тебе прошу, благаю, вивези мене звідси! – І знову схлипнула.

Все це довкілля Люлю лякало, пригнічувало і настороожувало своєю непевністю, фальшивими кличами, до яких вона вже встигла прислухатись.

– Діточки! Йдіть уже вечеряти, а то галушки прохолонуть! – кликала молодих з порога мати.

Чарівною невістонькою мати не намилується, не нахвалиться. Вона на неї просто молилась. Воду щовечора гріла помитися, з голови всіх вошей привезених з дороги повибирала, чистила черевики, церувала панчохи, бо тако-

го дива тепер навіть у місті зі свічкою не знайдеш. А годувала – найкращими харчами. Сьогодні дістала гречаної муки і зварила галушки, а заправила справжнім коров"ячим маслом.

За щире ставлення свекрухи, за ніжний материнський догляд Люля багато чого прощала Данилові. Тільки мамина доброта ще рятувала молоду жінку від чорної розпуки. І коли б не ця проклята большевицька влада, то вона навіть примирилась би на якийсь час зі своєю долею. Але кожного дня село переживало якісь клопоти. То сіно для війська у людей забрали, то овес із комори зачистили. Ще до того арешти, пожежі, грабунки. Боже, як можна тут тепер жити?!

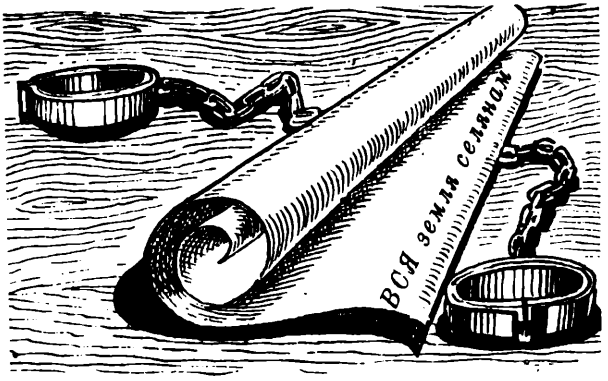

СЕЛО РАПТОМ розкололось на дві частини. З одного боку горстка бідняків, об"єднаних у Комітеті, а з другого численна, велика громада з кількох тисяч трудівників, запопадливих господарів.

Спочатку ці два табори немов би мирно жили, співпрацювали. Заможніші допомагали біднякам тяглом, чи реманентом, так як це водиться в селі з давніх давен. Але так було недовго. Організовані незаможники почали отримувати з міста вказівки, як боротися з ворогами народу, як загнуздати визискувача–куркуля, як поліпшити свою

господарку за рахунок багатія. Комітет незаможників під керівництвом Передерія, зміцнювався і помаленьку перебирав усю владу в селі в свої руки." Продразвьорстку", накладену на село, розподіляли між багатшими і всі інші податки бідняків обминали.

До комітету почали записуватись і заможніші селяни, не тільки батраки, аби користатися з пільг.

Поміж селянами почала зростати ворожнеча, на ґрунті соціяльної нерівности, яку розпалювала сама совєтська влада. Незабаром у селі вже існувала потужна бідняцька організація, на яку спиралися большевики для визиску селян.

Далі Комітет бідняків перейменували на Комітет Незаможніх Селян із широкими правами, аж до права застосовування до своїх заможніших земляків репресій.

Згодом Комітетові влада з міста доручила скласти список багатіїв і назвати цих господарів "куркулями" – експлуататорами.

Так у монолітному, дружньому і трудолюбивому селі раптом заіснувало два чітко окреслених, ворожих, непримиренних табори: куркулі і незаможники.

Вже по кількох днях головування в комітеті, Данило Передерій показав свою владу.

Біля церкви стояв пусткою громадський будинок, в якому колись мешкав чабан. Данило прибрав цей будинок до рук, бідняки упорядкували його, причепурили і зробили з нього канцелярію. Меблі, два столи, стільці та шафу "позичили" у куркулів. Сільського вчителя попросили написати вивіску: "Канцелярія Комітету Незаможних Селян".

Так незаможники здобули свою домівку, і вона незабаром перетворилася в грізну установу, якою лякали матері вередливих дітей.

Господарі ж села потайки кепкували з Передерія.

Пі длітком дивував людей вибриками, парубком звертав на себе увагу різними "фіглями–міглями", і знову тепер щось видумує–вигадує, – посміхалися селяни.

Тепер Данило цілими днями просиджував у своїй канцелярії, пишаючись становищем голови КНС. А Люля серед чужого їй оточення нудьгувала. Всі люди працюють у полі, на городі, в садках, а вона сама. Нема з ким і словом перекинутись.

Поснідавши склянкою молока та скибкою житнього хліба, випровадивши Данила, вона одягалась і вирушала в мандри. Блукала селом, віталась приязно з людьми, пробувала завести розмову з пастушками, любувалась природою, довго просиджувала в лозах над ставком і часом наспівувала фінську пісню, згадуючи своє гарне минуле, дитинство, навчання, дівоцтво...

Одного вечора, відпочиваючи біля ставка, де щодня мала змогу викупатись у чистій воді, вона побачила дівчину, що йшла з граблями і пильно та зацікавлено приглядалася до неї. Пройшовши біля Люлі, чемно вклонилась, та присівши за кущем, роздягнулась, і шубовснула в воду. Дівчина довго купалася, а Люля любувалась гарною будовою її тіла, стрункими лініями, білизною цери. Особливо чарували її довгі коси.

Потім дівчина одягнулась, склала на голові віночком косу, взяла граблі й посміхнувшись, підійшла до Люлі.

– Добридень! – привіталась, – Нудьгуєте? Сумно на чужині вам?

– А як ви знаєте, що я чужинка? – здивувалась Люля, зводячись на ноги.

– Як же не впізнати? На вас і одяг не такий, як всі ми носимо. Та й зачіска, і капелюшок. Здалека видно, що не наша, – посміхнулась приязно дівчина.

Люля зауважила, що в цієї привітної дівчини дуже гарні, великі, чисті очі. Напевно й душа така чиста, – подумала.

– Ви тутешня? – поцікавилась Люля, раптом відчувши нестримне бажання заприятелювати з дівчиною.

– Не тільки тутешня, я ваша сусідка. Подвір"я мого батька межує з двором вашого свекра.

– То ви мене знаєте? Як же вас звати? — весело загомоніла Люля.

– Я вас добре знаю, і вашого чоловіка Данила. Бо ж ми сусіди. А звати мене Наталкою.

– О, як я рада нашій зустрічі. Мені колись чоловік згадував про вас, про Наталку, з якою приятелював і разом ходив до школи. То, може, вас із Данилом щось глибше в"язало? – раптом насторожилась Люля, відчувши жіночим серцем, що такої дівчини не можна не любити.

– Ми були досить близькими приятелями, але...

– Я стала на перешкоді вашого щастя?

– Ви мене врятували від нещастя! – запально вигукнула Наталка та зразу втихомирилась і тихо додала: – Життя само покаже, чи вийшло на ліпше, чи на гірше.

– Я не розумію, про кого ви кажете.

– Та ж про Данила. Тільки не подумайте, боронь Боже, що я заздрю. Все вже в мене перегоріло, пройшло...

– Ви його любили?

– Дуже. Він присягався, що одружимось. А от тепер мені й байдуже. Але скажіть щиро, я не буду гніватись, ви одружилися з любови? Ви його любите?

– Чи любились ми, хочете знати? – розгублено перепитала Люля і ще раз глянула Наталці в очі, такі довірливі, такі ясні, що Люлі аж полегчало. Перед такою людиною можна висповідатись, як перед рідною мамою.

– Я, Наталочко, часто думала про це, намагалася вияснити собі, що мене штовхнуло до нього, що спокусило мене. Адже ж він пройдисвіт. Він же мене одурив. Сама бачу, що між нами нема нічого спільного. Інша справа, що ви земляки, товариші з дитинства, а ми зовсім різні люди світоглядом, традиціями, освітою. А що вже характерами то як небо й земля. Вибачайте мені, Наталочко, що я так відверто з вами говорю. Мені дуже тяжко і я вже давно шукала людину, щоб перед нею висповідатись, може, мені полегчає. Ви цікавились, чи я його любила, – ще раз вернулася Люля до Наталчиного запиту і витерла хусточкою

очі. – Я тут, на вашій землі, вже сотню разів по ниточці розплутую, по сторінці перегортаю книжку наших відносин, починаючи від першої зустрічі й одруження, аж до виїзду на Україну. І щойно тепер з жахом зрозуміла,що його я ніколи не любила. І чого ж одружилася?

Наталка взяла за руку цю покарану долею чужинку, обняла її, як сестру, й намагалася заспокоїти.

– Не шукайте причин вашої помилки.Це не полегчить вашого становища, ви думайте про майбутнє. Може,все це якось переінакшиться.Люди не всі такі, як ваш чоловік. Між нашими людьми ви знайдете співчуття й підтримку.Та й Данило з часом, можливо, порозумнішає. І вам буде добре. Привикнете.

– Не вірю я, що стане краще. Я вже десять разів йому казала, що хочу повернутися до своєї батьківщини.

– А хіба це так тяжко повернутися?

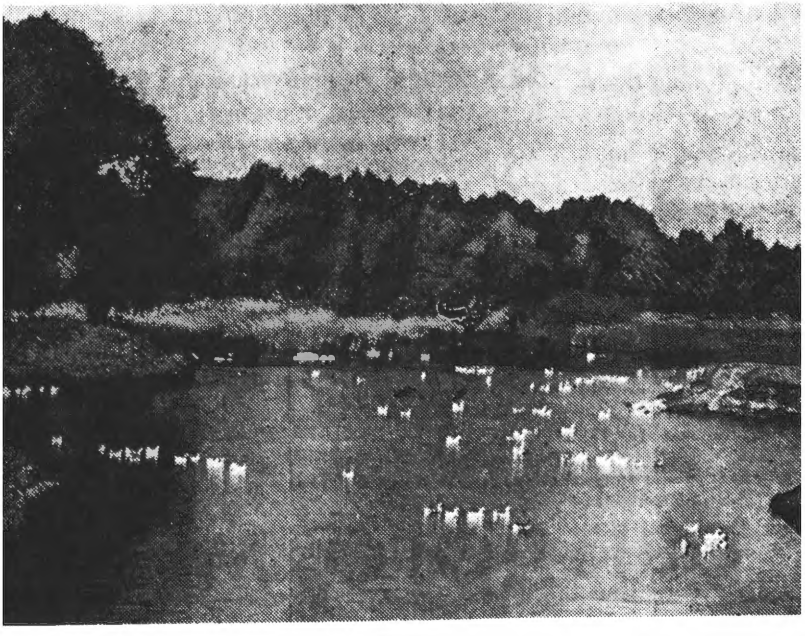

– Я вже питала. Не дозволяє влада мені без нього виїхати, бо ми одружені, а він ... він не хоче. Та й справді, що ж він там робитиме, як одурив моїх батьків. Він же виставляв себе сином поміщика, офіцером, багатієм...

– Він такий змалку. Все любив чванитись, прибріхувати, фантазувати, – зітхнула Наталка.

– Я, Наталочко, тут гину, я тут помру від розпачу. І що ж мені робити?

Наталці дуже було шкода цієї жінки, але чим же вона могла б їй помогти? Тішило її тільки те, що сама уникнула такого ж нещасливого одруження.

До пізнього вечора, як дві посестри, розмовляли Наталка з Люлею біля ставка, під вербами, довіряючи одна одній свої таємниці й горе. За цей короткий час вони подружили так, немов би знялися з дитинства.

Повернувшись додому, Наталка зразу ж розповіла мамі про таку цікаву зустріч, підкресливши, що фінка має дуже добре серце.

Вислухавши все, про що була розмова у дочки з фінкою, мати зітхнула й сказала:

– Слава Богу, що так сталося. Не зазнала б ти з таким чоловіком щастя.

Данило вже був дома, коли Люля зайшла в хатину й обережно зачинила за собою двері.

– Де це ти так пізно ходиш? – сердито спитав Данило жінку.

– Була в раю, яким ти мене часто тішив, і зустріла ся з янголом-хоронителем ...

У Данила насторожено звузились очі. Ще так лукаво на нього Люля ніколи не дивилася. І що ж за цим лукавством ховається?

– Ти таке несусвітнє плетеш, що недалеко й до підозрінь іншого, глибшого змісту. Кажи, з ким зустрічалася?

– А от і не скажу, коли підвищуєш голос.

– Люлечко, не жартуй. Де ти так довго гостила? Хто тебе запрошував?

– Була у лузі, біля ставка, купалася і зустріла там твою стару приятельку.

– Наталку?

– Прекрасну Наталочку.

– Ну і що, очорнювала вона мене?

– Ти й сам добре вмієш себе очорнити. Ти ж казав мені, що не залишив на Україні нареченої, що не мав дівчини.

– Хіба ж у цьому признаються, як любиш іншу й хочеш одружитися? І що ж вона, проклинає тепер мене?

– Навпаки дуже щаслива, що так легко розійшлася з тобою.

Гонор, самолюбство болісно ущипнуло Данила за серце.

– Бреше вона, мабуть ночами плаче за мною! — випалив згаряча.

– Щиро мені призналася, що тепер би не одружилася з тобою. Адже ж вона кінчає університет, буде освічена, а ти що їй дав би?

– А я тепер влада! – звів гордо голову Данило.

– Ну й влада! Голова батраків. Є чим хвалитись.

– Сьогодні голова комнезаму, завтра голова райвиконкому, а там недалеко й до комісара. Бо тепер бідняцька влада!

– Щось я не вірю в бідняцьке походження Леніна, чи Троцького, Бухарина, Молотова, Кагановича та всіх комісарів. До того ж без високої освіти з батрацьким чи бідняцьким походженням тяжко буде здобути гонорове становище, навіть при владі селян і робітників, – скептично сказала Люля.

– А я здобуду, кажу тобі, що без високої освіти здобуду! – палко запевнив Данило свою недовірливу жінку.

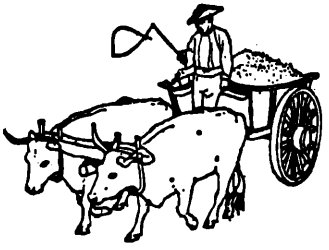

● **Рогожско-Симоновский полк, сформированный из рабочих Москвы, перед отправкой на фронт. Красная площадь.**

По УКРАЇНІ гасали загони окупантів, різної фарби визволителі, а в Києві міцно трималися большевики.

З півдня, на Київ сунула армія Денікіна, з півночі – полчища червоної армії під командою Бронштейна—Троцького, а з заходу, переформувавши свої полки, йшла армія УНР та Галицька армія.

З тяжкими боями, з перемінними успіхами, відбиваючи напади банд та червоних напасників, українська армія дійшла до Києва і 29 серпня над столицею України врешті замаяв державний жовто–блакитний прапор.

По всій Україні повіяло самостійницьким вітром несфальшованої, справжньої свободи.

Та недовго Україна святкувала перемогу. Вже наступного дня до Києва з лівого боку Дніпра підійшли війська спільника Денікіна, який погодився з армією УНР діяти разом проти большевиків. І тепер, цей підступний спільник виставив категоричну вимогу: володіти столицею України, або ... війна.

Боротися на два чи три фронти армія УНР не мала сили. Відкрито піти проти Денікіна – це створити ще один фронт, мати ще одного ворога.

Армія і уряд УНР зняли з державного будинку жовто–блакитний прапор і залишили Київ Денікіну. Зберігали військові сили для вирішального бою з большевиками.

Не поступившись урядові УНР, армія Денікіна не могла довго втримати Київ перед полчищами червоної армії і відступила, покотилась на південь, до Чорного моря.

Знаючи підступну політику Денікіна, армія УНР не пішла йому на допомогу. Вона сподівалась сама захопити Київ у большевиків, поповнити там свої військові запаси, але ці пляни здійснити перешкодив Денікін.

"І сам не гам і тобі не дам", – говорить приповідка. Так сталося і з політикою Денікіна. І Армії УНР не дозволив бути в Києві, і сам не втримався.

Армія УНР без амуніції, знесилена тифом, відійшла на терен ще до одного підступного спільника, до панської Польщі, щоб там переформуватися й відпочити.

Перейшовши на терен Польщі, український уряд разом з отаманом Симоном Петлюрою не втрачав надії на перемогу. Армія потребувала відпочинку, переформації, поповнення амуніцією, а тоді можна буде продовжувати боротьбу з новими силами.

Так і сталося. Шостого грудня 1919 року військо рушило на Україну, в новий Зимовий похід, спробувало ще раз пробудити націю своїм прикладом.

Але намір одчайдушних лицарів України не здійснився. Народ знесилів, зневірився через зради, що виявлялись на кожному кроці як зовні, так і внутрі країни. Частина української інтеліґенції в добу труднощів, поразок, випробувань, перекинулась до ворога, повіривши фальшивим гаслам большевицького пророка Леніна.

Рейд українського війська в Першому Зимовому Поході закінчився шостого травня 1920 року без жодних успіхів.

Совєтська влада ще глибше запустила своє коріння в українську землю. По Україні розпочався шалений "красний" терор. Нищили усіх незадоволених большевиками.

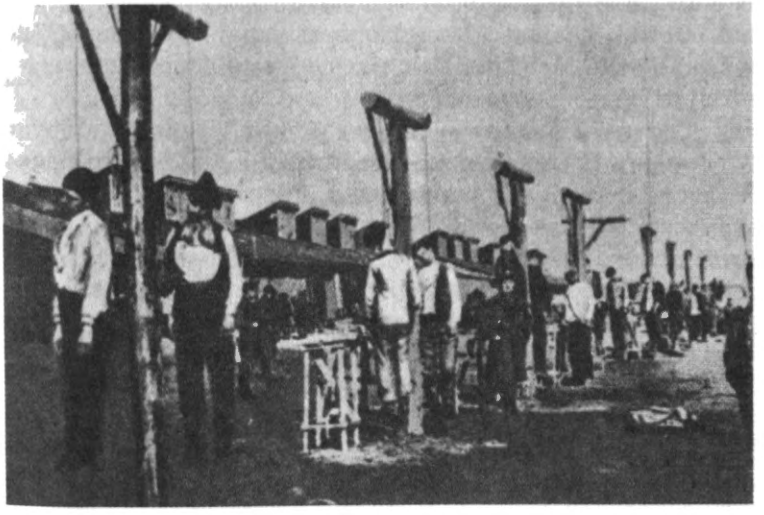

Однак, головний отаман Петлюра і цим разам не зневірився. Він і далі шукав приятелів, спільників у світі супроти загального ворога. Писав листи, відозви, готував рештки свого війська до вирішального бою.

В той же час большевицькі провідники, привезені з Нью Йорку Троцьким та місцеві заколотники, продовжували фальшивими обіцянками заманювати людей у свої тенета. На спеціяльних курсах вишколювались аґітатори. Большевицькі пропаґандисти з Росії наводнювали Україну і баламутили населення. Чимало хиткого люду, гнучкошиєнків, амбітників, честолюбців, зрадників та яничар за вигідні місця при владі, за добру винагороду, за почесті пішли в найми до окупанта й допомагали накласти на свою націю нові кайдани.

Ці безхребетні не догадувались, яку злу долю готує їм окупант, коли використає їхнє зрадництво, як жорстоко помститься над ними незабаром доля. Більшість з них опиниться в тюрмі, за ґратами, чимало загине в Чека, з кулею в потилиці. А скільки загине з голоду, який самі ж вони помагатимуть створити в Україні.

Однак, пасивний, але здоровий український народ, переважно село, ненавиділо всіма фібрами своєї національної душі большевицький режим.

Перший З"їзд Комуністичної партії України відбувся 5—го липня 1918 року в Москві, а не в Києві. Большевики боялися, що народ України повішає всіх делегатів на електричних стовбах Києва. На з"їзд з цілої України прибуло 65 делеґатів від 45 комуністичних організацій, що разом начислювали 4500 членів. Проте, навіть ця горстка зрадників отруїла бочку меду, як каже приповідка.

Щоб створити видимість українства, головну на з"їзді доповідь Москва доручила зробити М. Скрипникові, який згодом сам переконався, що спричинив Україні велике зло і пустив собі кулю в лоба.

На цьому з"їзді, де чимало чужинців ховалися під українськими прізвищами, постановлено, що комуністична партія України складає невід"ємну частину комуністичної партії Росії. І ніхто не насмілився запитати — чому?

Український народ уже на третій день повалення царату, в лютому 1917 року на загальних зборах представни-

ків усіх існуючих на Україні партій, створив Українську Центральну Раду.

У квітні 1917 року відбувся Всеукраїнський Конґрес у Києві, на якому постановлено домагатися автономії.

23–го червня 1917 року Центральна Рада проголосила 1–й Універсал, де було підкреслено: "Віднині будемо творити самі наше життя".

16–го липня видано 2–й Універсал, в якому поширено права українського народу. 20–го листопада 1917 року видано Центральною Радою 3–й Універсал, яким оголошено Українську Народну Республіку.

І ніде, ніхто, ніколи не домагався большевицького соціялізму.

В цей час у Петрограді владу від Тимчасового Уряду Росії перебрали большевики і зразу ж забили тривогу, що Україна вививається від московського панування.

22–го січня 1918 року Українською Центральною Радою видано 4–й Універсал, в якому проголошено Українську Народну Республіку самостійною й незалежною.

Большевики в Росії почали формувати військові загони для придушення самостійницького руху.

В жовтні 1918 року поспішно скликано 2–й З"їзд комуністичної партії України, знов же в Москві. На тому з"їзді стверджено, що український народ чинить одчайдушний спротив большевикам і тільки збройною силою можна там встановити совєтську владу.

Щоб протиставитись Українській Центральній Раді – законному урядові України, большевики пробували опанувати Перший Всеукраїнський З"їзд Рад, що відбувся у Києві 4 го грудня 1917 року. На цей З"їзд прибуло 2500 делеґатів з міст і сіл. Однак, уже першого дня з"їзду виявилося, що большевики складають меншість, тільки 130 делеґатів. Тоді вони залишили залю З"їзду, переїхали до Харкова і там відбули свій З"їзд 11 грудня 1917 року На цьому незаконному З"їзді, на вимогу большевиків з Петрограду, в противагу законному урядові України, створили больше-

вицький маріонеточний уряд, назвавши його "Народним Секретаріятом України". До цього Секретаріяту увійшли як чужинці, так і свої коляборанти: Є.А.Бош, В.П. Затонський, Ф.А.Сергеєв /Артем/, В.Шахрай та М. Скрипник.

На цьому З"їзді українські яничари від імени України просили російський большевицький уряд прислати збройну допомогу для закріплення совєтської, себто московсько–большевицької влади на Україні.

Так було поповнено найбільш ганебну зраду 20— го століття на Україні своїми ж земляками. Ці творці Українського Секретаріяту в Харкові з українського роду самі не знали яку вони кривду роблять Україні, і в яку неволю штовхають свій народ.

Московсько–большевицька окупація України

НАД СЕЛОМ, понад зеленими луками, вишневими садками, білостінними хатами пролунав тривожний дзвін:

Бам, бам, ба–а–а–м!.. Бам, бам, Ба–а–а–м!..

Кого скликають на сходку?

– Ага, знову збори КНС. От заповзялися, щодня збираються. І що вони там вирішують?

– Відомо, що. Виконують накази з Москви. Де Ленін, де наше село, а він знає, скільки яка курка знесе яєць за тиждень.

– Дожилися. Колись дурний цар не цікавився, чи в селянина є корова, а большевики підрахували навіть курей.

– Бо соціялізм – це облік. Сам Ленін так сказав.

Вулицями, провулками, стежками йшли,поспішали бідняки на збори. Для бідняків умовний знак на сходини – два коротких і один довгий дзвін. Не для кожного бідняка було приємністю вислухувати представника з міста, але на збори треба йти. Не підеш, хворосту на зиму не приділять, в списки на сіль, привезену з міста,не внесуть.Треба йти.

Збори, як завжди, провадить голова КНС, товариш Передерій. Він цю працю найбільше любить. Для нього стояти перед громадою, навіть невеличкою – велика приємність. Він тоді просто молодіє, голова вгору, в очах полиски, груди випнуті. Що й казати, бойового провідника мають незаможники.

Порахувавши присутніх,Передерій розпочав збори гучним окликом:

– Товариші! Сьогодні в нас дуже важлива політична справа. Я попрошу вас усіх зосередитись, серйозно поставитись до цієї вимоги влади, від якої залежить, можна так сказати, майбутнє нашого будівництва соціялізму!

І хитро примруживши очі, продовжував:

– Сьогодні, товариші, я отримав з міста наказ, в якому вимагають від нас скласти список ворогів народу в селі...

– А хіба в нас такі є?-зірвався запит з передньої лавки.

– Ворогів у селі повно! – ствердив завзято Передерій. – Ми тільки недобачали! Але сьогодні проявимо пильність, усіх за хвіст та на сонце. Годі їм потурати. Нам наказано скласти список ворогів і подати його в місто. І то негайно.

– Сто років жили без ворогів, а тепер...

– Не бурчи, Йване! Ти не розумієш політики. Роби те, що кажуть, – нагримав Данило.

– Нам треба вибрати заможних селян, куркулів, колишніх царських прихвостнів, людей, що незадоволені совєтською владою. Крім того, в обіжникові пишуть: негайно відібрати від селян будь-яку зброю, з якою люди могли б робити повстання. Далі влада просить хліба, сала, сіна для коней...

– І доки нас будуть обдирати? – знову хтось запротестував.

– Товариші, податок не для бідняків. Обіжник каже ясно, щоб розкласти його на заможні господарства. Продразвьорстка стосується виключно багатіїв. Наше завдання стягнути цей податок. Товариші, ще одна радісна новина. З відібраної зброї влада дозволяє залишити частину в селі і озброїти всіх членів комнезаму. Отже, ви всі будете мати зброю. Бачите, яке довір"я до нас має влада!

Між незаможниками почулись тривожні й незадоволені вигуки:

– То хіба ми маємо право відібрати в мисливця рушницю, яку він купив ще двадцять років тому? Тоді чим же відганяти вовків узимку, полювати на зайців, що гризуть дерева?

– Не галасуйте, товариші. Влада ліпше знає, що робити. Вовків полохати будете ви, а не куркулі, – заспокоював Данило, – і не тільки вовків, а й самих куркулів.

– Зроду в моїй хаті не було рушниці, і тепер не хочу мати. Діти самі часто залишаються, ще покалічать одне одного, – відмовився якийсь незаможник.

– Тоді ми тобі дамо пістоля, носитимеш при собі.

— І при собі не хочу носити погані, що спричиняє каліцтво, або й смерть. Проти кого носитиму?

— Проти ворогів! — розгнівався Передерій і кашельнувши продовжував: — Переходимо до списку ворогів народу. Отже, товариші, я думаю що першим ворогом у селі є піп.

— Правильно! — вигукнув батрак, що наймитував у священика, та нарікав, що зазнав від нього кривди.

Всі незаможники знову зашуміли. Хто схвалював кандидатуру першого ворога, а хто заперечував.

— Та який же він ворог, коли й рушниці не вміє тримати, — посміхнувся сивобородий незаможник.

— То виходить, що ворог мене вінчав, дітей моїх хрестив, може, ще цього ворога проситимуть мене на цвинтар проводити з молитвою, — обурювався веснянкуватий.

— Товариші! Оскільки влада встановила, що піп ворог, то це питання не підлягає дискусії. Другим ворогом запишіть куркуля Миколу Діденка, — сердито диктував Данило секретареві.

— Ти це що, за Наталку? — глумливо вигукнув Данилів ровесник, що разом із ним парубкував.

У канцелярії почувся сміх.

— Наталка тут не при чому. Микола мав колись наймита, він експлуататор, — блиснув хижим поглядом Данило, але не міг виявити, хто це так дошкульно його вразив.

Запала мовчанка. Передерій чекав, поки секретар запише чергового ворога.

— Кого далі? — спитав Данило занімілих на лавах незаможників.

Всі насторожено мовчали.

— Пишіть Миколу Бебешка, він мав 15 десятин, — почувся обережний голос із гурту.

Внесли до списка Миколу Бебешка, потім його брата Тараса, що мав 10 десятин, і знову мовчанка.

— Запишіть Трохима Бебешка, в нього сім десятин, — хтось підказав.

Зв"язати куркуля

Записали без суперечки і третього брата. І знову запанувала тиша.

– Хто далі, нам треба хоч би півсотні ворогів! – нетерпеливився Передерій.

– Пишіть Запорожця.

—Якого Запорожця? В селі кілька десятків тих Запорожців, – вимагав Данило уточнення.

– Запорожця Онопрія.

– І Запорожця Свирида, – почулося з кутка.

– У Свирида десятеро дітей, який він ворог? – запротестував Кирило Стародуб, захищаючи свого кума.

Свирида залишили в спокої.

Тепер уже незаможники пожвавішали, сперечались, кричали. Одні одних намагалися перекричати. Ті пропонували в список одних ворогів, інші захищали їх, виявляючи свою прихильність до кума, свата, товариша, тощо.

Данило за столом задоволено посміхався. Список ворогів збільшувався загальними зусиллями незаможників.

– Пишіть Сивоконя Охріма! – галасував Іван Кравченко, якому Охрім ще парубком набив морду за дівчину.

– Але ж Охрім бідняк, діти в хаті молока ніколи не бачать! – став хтось на захист.

– Корови нема, а дівчата в хромових чоботях ходять. Молотарку недавно придбав, від копи збіжжя пуд зерна бере за обмолот, – наполягав злопам"ятний Кравченко.

– Пиши до ворогів, – вирішив справу Данило, якому треба було довшого списка. Йому в районі шепнули :Людей не шкодуй, гати більше до ворогів!..

Нарешті список на двох аркушах паперу був готовий.

Данило сам порахував прізвища, не довіряючи секретареві і оголосив, що досить. Тридцять п"ять осіб настягали.

– Тепер, товариші, приступимо до другого важливого питання, створення комісії по вилученню зброї в селі. Давайте кандидатури! Зголошуйтесь добровільно! Хто бажає?

– Не хочу сам мати в хаті зброю і не хочу шукати в людей по горіщах та під стріхами, – відповів Авраменко, на якого Данило спрямував свій погляд.

– Пишіть мене! – рішуче підвівся з лавки Чернега Семен. Його вже давно спокушала Кучеренкова централка. Чудова двостволка тульського заводу. Тепер він відбере її і залишить собі.

– Хто ще добровільно зголоситься до комісії– запитав Данило.

Кравченко оглянувся, перевірив, чи нема піднятої руки, а тоді сказав:

– Запишіть мене і запишіть Подолянця Івана. Ми вже знаємо, як трусити солому, щоб знайти в куркуля зброю.

– Подолянцю, ти не заперечуєш?

– Пишіть, попрацюємо, – дав згоду Подолянець.

– Комісію з трьох осіб обрано.

Через пізній час збори на цьому закінчено. Інші справи відклали до наступних зборів, на свіжішу голову.

НЕДІЛЯ. ДЕНЬ відпочинку. Ще зранку, щойно бамкнув дзвін, з кожного двору виходили люди, молоді й старі, чоловіки й жінки, хлопці й дівчата. Одинцем, чи гуртами в святочному, хоч і вбогому вбранні поспішали до церкви. Хто помолитись, а хто зустрінутися з товаришами, з дівчатами, бо ж це найкраща нагода себе показати й інших побачити.

Старий Матвій Передерій не пропускав жодної неділі, щоб піти в церкву. Він постійно допомагав дякові на крилосі. Тому й сьогодні почистив чоботи, надів гуню і почимчикував. Стара поралась дома, готувала кращий недільний обід, а він — до церкви. Церква для нього і душевне відпруження, і відпочинок, і розвага.

Наблизившись до церковної брами, де завжди юрмилися люди, він чемно привітався, оглянув натовп знайомих. І раптом зауважив, що люди відвернули від нього голови. Ніхто й словом до нього не обізвався. Навіть сусід Микола Діденко вперше за довге життя повернувся спиною.

У Матвія аж у грудях захололо. Що ж це сталося? І не вкрав, і не образив нікого, а всі наче змовились — відвертаються. Зайшов до церкви, став біля крилоса, і тут помітив, що дяк, з яким так приязно завжди зустрічався, немов би й не помічав свого помічника.

Цілу богослужбу Матвій був сам не свій, аж заслаб. Не молився, а шукав причини такої зневаги до себе.

Коли служба скінчилася і люди вийшли з церкви, Матвій, помітивши, що сусід Микола попростував додому, кинувся навздогін.

– Добридень, Миколо Йвановичу, ви немов би чогось гніваєтесь?

– Як же не гніватись, коли ваш синок ворогом мене зробив, – не повертаючи голови, відповів Микола.

– Ворогом? Яким ворогом? – аж зупинився спантеличений Матвій.

– У список ворогів совєтської влади мене поставив.

– Де ж той список? – дрібно тупцюючи поруч, запитав Матвій сусіда.

– Підіть у канцелярію комнезаму й побачите на стіні, біля столу, за яким сидить ваш Данило. Там записано 35 ворогів, а між ними, на другому місці, й моє прізвище.

"Ось чому від мене всі люди відвертаються", – зринула в Матвія думка.

– Вибачайте, сусідо. Хай підо мною земля завалиться, як я щось про це знав. Зараз же піду до канцелярії.

Ним аж тіпала злоба на сина. Аж сльози виступили в нього на очах. Який сором! Ось чого дочекався. Хіба можна перенести таку зневагу?

Сильним ударом ноги в тяжкому чоботі Матвій відчинив двері і вскочив до канцелярії.

– Ви це чого гупаєте дверима? – звівся за столом Данило.

– Де список? – гримнув до сина, і ковзнув гнівними очима по стіні. Побачивши там великий аркуш паперу з прізвищами, кинувся до нього.

– Зачекайте, тату. Чого вам тут треба? – загородив Данило стіну.

– Що це за список висить? – прискіпався до сина, відштовхуючи його ліктем.

– То список багатіїв, ворогів совєтської влади.

– Хто тобі сказав, що вони вороги влади?

– Хто має пару коней, корову і більше п"яти десятин землі, вважається ворогом.

– А коли в господаря десятеро дітей на шиї, то він також ворог?

– Багатодітних узгляднюється. І чого ви втручаєтеся не в свої справи?

– Від мене всі люди голову відвертають, — болісно відповів батько.

– Тату, йдіть додому. Ось незабаром люди здалека будуть скидати перед вами шапки і низенько вклонятись.

– Сину, кинь ти цю брудну та ганебну службу. І навіщо тобі робити нашим людям зло та клопоти? Хіба ми мало й так лиха перенесли та труднощів пережили? Нащо ж нам у хаті таке горе з тобою?

– Тату, завтра я вибираюся з вашої хати. А від своєї праці не відмовлюся. Большевики будують рай для всіх людей на землі, а дурні мужики цього не розуміють. Нам треба тільки перебороти труднощі. Почекайте рік–два, найбільше п"ять і самі побачите, яке щастя люди будуть мати.

Старий Матвій якось охляв, знесилився і трохи заспокоївся. Може, й справді син, проїхавши світом, більше розуміє. Може, тільки темні селяни не знаються на політиці.

Матвій тяжко зітхнув і вийшов. І що він скаже своєму доброму сусідові Миколі?

Повернувшись додому, Матвій усе розповів дружині.

– Хай вибирається куди хоче! – вислухавши, сказала мати і гірко заплакала. І сина шкода, і невістка така мила, а от жити під одним дахом тісно.

Данило, справді, залишав батьківську хату. Дякова простора хата на дві половини вже давно впала йому в очі. А тепер, коли в селі таке робиться, що вся сила в КНС, то дяк без вагань погодився впустити Данила з жінкою в другу половину своєї хати. Може, ця доброзичливість захистить дяка від напастей.

Того самого дня, в неділю, Данило зайшов до куркуля Осипа Кучеренка і замовив підводу. Тепер у селі кожне слово голови комнезаму було законом. Усі перед Данилом запобігали, шапки скидали і тихенько проклинали.

Коли Данило вибирався з хати, носив на підводу речі,

батько навіть не вийшов зі своєї половини хати. Тільки мати, обливаючись сльозами, благала сина бути людиною:

– Це ж твої земляки, сусіди, наші люди, синочку! Вони й так долею скривджені. Не давай їх ворогам на поталу, захищай, як можеш! – просила мати.

Данило маму шанував, але тепер на її благання промимрив щось невиразне й поїхав, навіть не оглянувшись.

В новому помешканні Люля знайшла собі гарну товаришку. Вона заприятелювала з дяковою дочкою Люсею, майже своєю ровесницею. І це була така знахідка, що Люля аж повеселішала. Раніш вона Люсі ніде не зустрічала, бо та нікуди не виходила. Повернувшись з міста, де вчилася, вона сиділа за книжками. А влітку, як звичайно, проводила час у невеличкому садочку біля хати. З сільськими дівчатами не приятелювала. Тепер і Люся дуже зраділа новому товариству. Вже з першої зустрічі вони обидві зрозуміли, що будуть щирими приятельками, бо ж мають однакові погляди на життя і на політику. Обидві ненавиділи большевиків і совєтську владу, не зважаючи на те, що Люлін чоловік був найщирішим у селі большевицьким попихачем і вірним служакою.

Для дякової дочки було приємно дружити з дружиною голови КНС та й потрібно, вона ж бо з перших джерел знала про все, що має відбутися в селі. Люля не ховала таємниць від подруги. Таким чином і дяк, і священник, і всі довірені люди, противники большевиків завше мали змогу приготуватися до якоїсь халепи.

Люля передусім розповіла подрузі про своє горе, про фатальне рішення, що штовхнуло її так необачно залишити свою батьківщину. Призналась і про свої пляни за всяку ціну вирватись звідси, повернутись додому.

Так заприятелювали ці дві жінки і обом було легше переживати страшне лихоліття.

Знаряддя Світових Змовників жидо–монгол Ленін

ЗДІЙСНЮЮЧИ постанови Першого й Другого З"їздів комуністичної партії, совєтська влада повела шалену нагінку на українське село. В першу чергу конфісковувала, відбирала хліб.

Хліба, хліба і ще раз хліба! – галасував Ленін, звертаючись до комуністів України. А українське село всіма засобами зволікало, саботувало ці заклики. Хліб тримали в стіжках не обмолочений, щоб тяжче було окупантові забирати, а обмолотивши зерно, закопували його, ховали в соломі, вивозили в надійне місце. Село не виконувало постанов совєтської влади.

Одностайно бідняки, середняки й заможні господарі знали, що це прийшла чужа влада грабувати селян, а взамін нічого не дає з виробів міста.

Ось тут і прийшло на думку Ленінові розпалити в селі ворожнечу, поділити людей на бідняків –упривілейовану частину села, і куркулів – упосліджену, переслідувану, та руками бідняків відбирати хліб у господарів і давати Москві для харчування червоної армії, яка точила багнети на Україну.

Цю ганебну ролю московського гнучкошиєнка і заповзявся виконувати Данило Передерій, сподіваючися винагороди і гонорового становища... Він радів, що нитка до влади в його руках, що перший щабель до високої кар"єри він уже здобув. Тепер тільки якомога більше спритности і йому готове місце в м"якому директорському кріслі, чи комісарський портфель.

Тисяча пудів зерна, накладених совєтською владою на село, було драбиною, по якій Данило сподівався вилізти вище.

На першому засіданні податкової комісії Данило запропонував такий розподіл:

1. Члени комнезаму звільняються від податку. Цим забезпечував собі їхню підтримку.

2. Половину податку, а саме 500 пудів зерна розкласти на 35 куркулів, список яких передав Данило комісії.

3. Другу половину податку – 500 пудів розподілити з огляду на кількість десятин землі в кожному господарстві.

Комісія визнала такий розподіл справедливим і приступила до виконання. На голову комісії сам себе запропонував Передерій, і всі погодились.

Заможні господарі, потрапивши в список 35–ти, зійшлися і на своїх зборах, вибрали Миколу Діденка старшим, на якого й поклали обов"язок полагоджувати справи.

Отримавши повідомлення про податок, Діденко аж за голову вхопився:

– Розбійники! І що ж це вони собі думають? Живцем нас у землю закопати? – вигукнув до жінки і поки вона розшолопала причину гніву, вхопив шапку й побіг до сільради.

– Чи ви подуріли, чи Бога в серці не маєте, як це ви розподіляли? – тицьнув папірець про податок під самий ніс голові сільради.

– Миколе Івановичу, звертайтесь до комісії, тепер же всю справу перебрала комісія.

– А хто очолює комісію?

– Данило Передерій, він там усьому голова.

Вилаявшись, Микола кинувся до канцелярії КНС. Вскочивши в помешкання, не скидаючи шапки, бо ж образів тут не було, а Ленін та бородатий Маркс того не заслужили, підійшов до столу.

– Ви до мене? – глипнув з–під лоба Данило, що з двома незаможниками складав якісь відомості.

– Так, я до голови комісії, – гамуючи гнів, спокійно сказав Микола.

– Чого ж ви хочете? – примружив очі голова КНС.

– Поясніть, за якою аритметикою ви робили продрозвйорстку?

– За ленінською! Раніш куркуль їздив на батракові, а тепер навпаки! – процідив крізь зуби молодий Передерій.

– Мудра аритметика. Ну, а як куркулів заїздите, що тоді?

– Тоді самі загосподарюємо і своїми кіньми поїдемо до соціялізму.

– Глядіть, щоб ваш віз не поламався на грудкуватій дорозі. Бо ж господарі віз мастили, на другий раз прибе-регали, а ви, товаришу Даниле, і коня не вмієте запрягти, і налюшника не скрутите, то як же поїдете? – І Діденко, зітхнувши, вже іншим тоном продовжував: – Даниле Матвійовичу, ви ж мій сусіда, ви ж тут народилися, росли, розуму навчалися. І чому ж це у вас така ненависть до своїх людей? Згляньтеся на наше горе! – закінчив і благальними, повними сліз очима, дивився на людину, що мала б бути його зятем.

– Ви мені, дядьку, зубів не заговорюйте і розуму не вчіть. Мені доручила влада керувати селом, і я до вас за порадою не піду. Ви досить із бідних людей насмоктались поту й крови. Павуки! – наостанку якось неприродньо вереснув.

– І що ви, Даниле Матвійовичу, кажете? Хто ж із бідняків смоктав кров і піт? – тихо запитав Микола, та по-

бачивши, як у Данила по-звірячому блиснули зеленими вогниками очі, повернувся й вийшов.

– Слава Тобі, Господи, що врятував нас від такого зятя, – подумав за порогом і подався до господарів, які попали до списку куркулів. Кожного переконував, що нема ради, що маємо в селі такого звіря, який кожному перегризе горло. Припадає по два пуди з десятини. Виконаємо якось на цей рік, а там побачимо.

За тиждень господарі відвезли до міста 500 пудів зерна і отримали квитанцію про здачу.

Другу половину накладеного податку село не поспішало вносити, хоч на десятину землі припадало всього тільки п"ять фунтів. Одні галасували, що самим не вистачить до нового врожаю прогодувати дітей, інші виправдувались поганим урожаєм у цьому році, ще інші ухилялися здавати, кажучи: чому це члени комнезаму звільнені від податку, а вони, значно бідніші, мусять виконувати "продрозвйорстку".

Минуло два тижні. Бригада їздила підводами від хати до хати і стягала відром, хто що дасть. Ще не наважувалась заглядати в запічок. Обійшли село, а норми не назбирали. Комісія зробила підсумок і нарахувала 240 пудів. Де взяти ще 260 до норми?

А з міста, немов на пожежу, щодня вимоги: Давай і давай хліба! Червона армія голодує, робітники Росії на мізерному пайкові! Совєтська влада під зогрозою!

Незаможники тільки посміхалися. Яке їм діло, хто в тій Росії голодує. Аби їх не чіпали. Єдиний Данило не міг спокійно спати. Податковий коник, яким він гадав доїхати до вершини слави в районі, раптом спіткнувся. Кульгає. А він же так на нього розраховував, тепер же треба вважати щоб із посади не скинули.

– Товариші! – звернувся він увечорі до незаможників на позачергових зборах. – Я пропоную недобір податку накинути на куркулів. Вони ще мають у коморах досить хліба, та, врешті, як іне вистачить до весни, мають змогу

докупити. А бідняків і середняків залишимо до другого разу. Таким чином достроково виконаємо податок. І нам честь, і вселі спокій, і влада буде нам вдячна. Чи добра моя пропозиція?

– Але ж це для людей, що виконали свою норму, велика кривда! – запротестував один із членів комісії.

– Яка там кривда? Нажилися куркулі! В них ще є чимало добра в скринях! – наполягав Данило.

– Але ж вони можуть скаржитись?

– Не турбуйтеся, товариші. Нас большевики за нашу активність ще й похвалять, кажу вам щиро, що ніхто в місті куркульської скарги не прийме, – запевняв Данило.

Погомоніли, посперечались і щоб швидше позбутися клопоту, погодились із пропозицією Передерія.

Коли Микола Діденко отримав повідомлення про додатковий податок, то йому аж дух забило.

– Маріє! Той Передеріїв пройдисвіт напосівся знищити нас. Знову прислав повідомлення, щоб здати розбійникам 260 пудів зерна. І що ж його робити?

– Робити те, що люди роблять. Не давати! Чи ми багатші за інших? Он кума Тодоська казала, що їм прислали розпорядження здати тридцять фунтів, і то вони відмовились.

– А як прийдуть самі і все з комори під мітлу заберуть?

– Треба заховати. Люди давно позакопували хліб та й посміхаються. Здасте 260 пудів, то завтра ще додадуть триста. Доїтимуть, поки можна.

– Тоді треба ховати не тільки зерно, а й майно. Бо наближається погибель для людей, – простогнав Микола, та разом з Марією кинулись ховати все, що мало якусь вартість. Дещо мішками розносили по добрих людях, які числилися бідняками, дещо закопували в землю, або складали на віз, щоб завезти в місто, до знайомих. Готувалися, як перед голодом. Адже ж і в святому письмі написано, що сім коров худих зїли сім коров гладких, і самі не наїли-

ся. Так і тепер насувається погибель, ззідять нас людожери. Треба рятуватися.

Впоравшись у своєму господарстві, Діденко скликав усіх господарів і доповів про новий податок.

– Не дамо більше! – загаласували розгнівані беззаконням господарі. – Однаково пропадати. Здамо цей податок, то знову накладуть, – прийшли всі до одного висновку й розбіглись приховувати хліб, майно, цінніші речі.

Переконавшись, що куркулі саботують виконання додаткового податку, Передерій зважився на одчайдушний але простий крок. Він замовив п"ять підвід, узяв на поміч собі трьох незаможників з рушницями, заїхав у двір до священика. Розбив замок біля комори і звелів забрати під мітлу усе зерно. Назмітали 215пудів. Решту 45 пудів добрали в селі серед заможніших середняків. Хай окошиться на попові. І вовки ситі, і вівці цілі.

Священик навіть із хати не вийшов, коли його грабували. Не ходив він і в місто скаржитись. Тільки потайки почав сам себе розкуркулювати: продавав худобу, меблі, реманент. Все, що легче, пакував у скрині й вивозив до міста.

Так почалася смертельна боротьба в селі з совєтською владою.

ОБЛАСНИЙ З"їзд селян – незаможників відбувався в напружених обставинах невтихаючої боротьби. Ще ліси, чагарники кишіли озброєними ватагами незадоволених владою, ще на півдні гриміли постріли Врангеля, ще в Польщі заліковувала рани армія УНР, ще антанта загрожувала большевикам крейсерами в Чорному морі, а селянство на Україні жило надіями на зміну влади і саботувало здачу хліба, приховувало майно, зерно, реманент у сподіванні, що совєтська влада не вічна, що розбійники довго не втримаються.

Большевики ж натискали на Україну збройною рукою. Щодня з Москви прибували ешелони робітників, так званих, тисячників, для допомоги місцевим вислужникам відбирати в людей непосильні податки. Прибували червоноармійці і загони чекістів для залякування. Запроваджували диктатуру пролетаріяту. Насправді ж то був червоний терор.

Приїхавши на З"їзд незаможників, Данило зареєструвався, отримав делеґатський значок та делеґатську картку, метнувся шукати серед натовпу провідників З"їзду, щоб завесть ближчі знайомства, щоб знати, якої на З"їзді пісні співати, за ким руку тягнути.

Багато було делеґатів, яких Данило знав раніше. Але все це була сіра, темна маса, що вміла тільки виконувати накази і мовчазно підіймати руку за якусь ухвалу. Сама ж не мала власної думки. Тому він від них не міг нічому навчитися. Передерієві ж хотілося вилізти на трибунухоч би з привітанням. Бо активність – найпевніший шлях, щоб висунутись уперед. Але, що хвалити, а що ганьбити – ще він не знав. В цьому шумовинні Данило був безпорадний. Тоді він звернувся до секретаря біля реєстраційного столу –

довідатись, хто тут старший, хто керує З"їздом.

– Он тих двоє, в шкіряних пальтах, вони тут заправилами, – шепнув секретар.

Данило пробрався крізь натовп до товаришів з Москви і злодійкувато став прислухатися до їхньої російської мови. Раптом аж у грудях йому заніміло. В представникові вищої влади, в тому, що праворуч, він упізнав помічника штабу дивізії, де Данило при Тимчасовому Уряді Керенського служив писарем.

Данило злякано позадкував. Може, пан Смірнов тут таємно виконує шпигунську роботу з доручення Керенського? Може, Смірнов прибув нелегально, і не бажає, щоб його хтось упізнав серед большевицьких верховодів. Він же син справжнього поміщика. Завжди хизувався в штабі родоводом своїх батьків, своїм дворянським походженням.

Данило затерся серед натовпу, але очей зі Смірнова не спускав. Цікаво було знати, яке ж він собі тепер прізвище привласнив, під яким псевдонімом ховається.

А товариш Смірнов весело розмовляв зі своїм товаришем, часто кивав головою у відповідь на вітання, і Данило переконався, що тут багато людей знають пом. нач. штабу дивізії, але яким його знають?

Десь перед дванадцятою делеґатів попросили в залю. Данило, квапляючись, просувався наперед, щоб краще запізнатися з промовцями, людьми, які посідають високі посади в державі.

Із–за лаштунків один за одним виходили будівники комунізму з високо піднесеними головами, як господарі, і грюкаючи кріслами, сідали за довгий стіл, накритий червоним оксамитом. За плечима президії, немов би вартовий, високо на стіні висів великий портрет Леніна з хитро примруженими косими очима. Вождь наче контролював, чи його посланці вміло поклепають по плечу українських лакуз...

Щойно президія зайняла місця, як Данило впізнав у центрі столу Смірнова.

Тепер цей дворянин сидить між революціонерів, що по-

валили царат і починають будувати робітничо–селянську, совєтську державу. Сидить, як рівний з рівними.

Данила лоскотала цікавість, яке прізвище собі тепер прибрав помічник начальника штабу? Він не пригадує, чи їхав разом із штабістами до Фінляндії полковник Смірнов. Бо начальник штабу їхав, тікав від большевиків. Навіть видав Данилові фальшивий офіцерський документ. А цей, видно, залишився тут. От і розбери. Разом працювали в штабі. Начальник штабу Белий – контрреволюціонер, а його помічник Смірнов тут... Але з якою метою тут? Може, він тут із шпигунською метою?

Після відспівання інтернаціоналу, всі посідали. З–за столу підвівся високий, стрункий чоловік у гарному сірому костюмі, з папірцем у руці і став біля пюпітра. Привітав президію, делеґатів З"їзду і почав читати поздоровлення. В першу чергу прочитав телеграму від вождя, товариша Леніна, чим викликав бурю оплесків. Далі пішли телеграми від Ц.К. РКП /б/ та інших дрібніших п"явок, що жадібно смоктали соки з української землі. Закінчивши з телеграмами, упорядник з"їзду гучно проголосив:

– Товариші делеґати! Тепер до слова попрошу представника ЦеКа Комуністичної Партії Росії, товариша Смірнова!

Заля вибухла оплесками.

Данило аж засовався на кріслі. Отож, дворянин Смірнов тут господар. Це ж прекрасно! Але як же це так, що дворянин – прихильник совєтської влади, а куркулі – вороги? Та ця каламутна думка блискавкою з"явилась і негайно згасла. Натомість виразно виросла впевненість, що Данило обрав правильний шлях. Раз Смірнов заправилом, то чому й Данило біля нього не зможе вмоститися, як колись у штабі, хай навіть біля дверей... На початку навіть допомогти скинути плаща та підхопити з рук кашкет, як бувало колись у штабі. А там можна й більшого осягнути. І в Данила радісно залопотіла крилами душа.

Пан Смірнов, що переродився в товариша, поправив

на собі френч, такий же, як і у штабі, тільки без золотих погонів, вирівняв поясок, правда, без нагана, але напевно, виїжджаючи на Україну, цю смертельну штучку для оборони сховав у кишеню, і гучно кашельнувши, почав:

– Дорогі делеґати українського села! Мені рідна комуністична партія доручила вітати вас із перемогою над підлими ворогами, що хотіли накинути ярмо на українське селянство. Ви, дорогі селяни, завдяки помочі російського пролетаріяту, здобули свободу і врятувалися від загибелі!

В цю мить хтось у президії почав плескати в долоні, і вся заля враз його підтримала.

Смірнов зробив павзу, задоволено посміхнувся й продовжував:

– Товариші незаможники! Російський пролетаріят ніколи не залишить вас на поталу петлюрівським буржуазним націоналістам, що хотіли продати вас у рабство капіталістам, чужоземній буржуазії. Можемо вас, дорогі селяни, запевнити, що російський народ ніколи не дозволить нікому панувати на вашій землі, ані антанті, ані польському панові, румунському бояринові, чи німецькому колоністові. Російський народ – це брат українського народу і ми вічно будемо разом. Нас ніяка буржуазно–націоналістична наволоч не розділить!

Сьорбнувши зі склянки води, Смірнов продовжував:

– Але товариші незаможники, ми маємо ще одного й то дуже небезпечного ворога, такого, що причаївся між нами. Це – куркуль! Ось кого нам треба тепер стерегтися в селі. Комуністична партія закликає вас повести найрішучішу, безжальну боротьбу з куркулями. Коли ми знищимо в селі куркуля, тоді перед нами широко відчиняться двері до соціялізму. Куркуль стоїть нам на перешкоді. Усуньте з дороги куркуля!

Знову серед президії хтось ляснув долонями, і в залі гримнули оплески.

– Так щасливої вам, дорогі незаможники, путі у не-

далеке світле соціялістичне, а за ним у комуністичне майбутнє нашої батьківщини! – закінчив Смірнов промову й відійшов.

Грімкі оплески ще довго ляскотіли в залі.

Після Смірнова виступало ще кілька промовців, але вони вже повторювали те саме. Потім оголосили перерву і делеґатів запросили на обід.

Столи вгиналися від смажених курей, від холодцю та від пахучих із часником ковбас. Гори білого хліба, огірочки солоні, помідори червоні, рожеві аж просяться до чарки. А що вже горілки, то майже перед кожним стояла пляшка.

"Оце я розумію! Ось як шанують російські брати наших незаможників!" – думав Данило. Він вибрав місце, з якого б йому було видно московських товаришів, що сиділи за окремим столом, та не зводив очей із Смірнова.

Біля столів бігали дівчата з червоними хусточками на шиї і все допитувались в делеґатів, що кому смакує, і що кому подати. Дивним тільки видавалося, що дівчата розмовляли російською мовою. Чому ж це так?

Та делеґати, захоплені смачним обідом, засліплені горілкою, нічого не помічали. Довга неволя змусіла кожного знати й старшобратню мову. Перекладачів було не потрібно.

– Мені, серденько, запіканочки, – моргнув він до чорнявої, – та повненьку, щоб очі не западали.

Дівчина посміхнулась до гарного делеґата, хутенько налила повну чарку і підсунула оселедець. "Напевно з Москви", – подумала, хоч московські гості сиділи за окремим столом.

Під час обіду тільки й розмов було, що про будівництво соціялізму, про казковий рай на землі, який принесуть на Україну з Росії большевики. Але сусід за столом про інше завів мову:

– Я, товаришу Передерію, гадаю, що треба нам було сюди забрати наших жінок, хай би самі переконалися, як

селяни при соціялізмові обідатимуть, а то бурчать, що нема чим борщу заправити, нема соли, нема де олії збити. А тут глянь! Аж душа радується.

– І дітей не шкодило б привчати до таких страв, – підкинув делеґат з другого боку.

– Нічого, привчаться ще й не до такого, почекайте, – запевняв Данило. – А на жінок не звертайте уваги, всі вони однакові, – згадав він про свою, яка щодня нарікає на злидні.

Дівчата розносили дорогі цигарки і пропонували кожному делеґатові. Данилові пощастило поцупити дві пачки.

По обіді З"їзд продовжував працю. Тепер виступив делеґат з прізвищем Пономарьов, але акцент і великі вуха свідчили, що ніяким прізвищем не приховаєш жидівського походження. Цей миршавенький представник, ще недавно торгував у Бердичеві оселедцями, а тепер так громив українських куркулів, що аж вікна бряжчали.

– Товариші! –Організуйте в селі гуртки суспільної обробки землі, себто Сози, відберіть від куркулів тягло, реманент, насіння! Докажіть багатіям, що ви краще вмієте господарювати. Започаткуйте комунізм не на словах, а на ділі. Партія вам допоможе! Перші трактори, які зробимо ми, подаруємо Созам. А цих тракторів незабаром буде скільки хочете, бо тракторний завод партія вже на цю п"ятерічку заплянувала... Сійте більше пшениці для булок і пшона для каші! – закликав знавець сільського господарства товариш Пономарьов, і по залі пронісся стриманий сміх. Стриманий, щоб представник Москви не почув, не образився.

Після повчальної доповіді Пономарьова, керівник, що провадив З"їзд проголосив, що третім пунктом буде нагорода делеґатів за найліпше поставлену працю в селі, за найкраще організований Комітет Незаможних Селян.

В цю мить кожний делеґат сягнув думкою в минуле і перевірив себе, чи добре він працював з незаможниками,

чи ретельно виконував накази партії.

Упорядник З"їзду неквапливо розгорнув аркуш паперу і проголосив:

– Товариш Передерій Данило! Найкращий організатор незаможників, найчесніший виконавець постанов совєтської влади, заслужив признання і нагороджується партією першою нагородою – брондзовою медалею. Прошу товариша Передерія до столу!

В Данила першу мить аж в очах потемніло. Він підвівся з крісла, виструнчився по–солдатьскому й хапливо погупав хромовими чобітьми на естраду.

– Товариші делеґати! – гукнув керівник. – Перед вами найкращий голова комнезаму области, Данило Матвійович Передерій! Він найшвидше в селі зібрав продразвйорстку, перший започаткував облік ворогів народу – куркулів. Товариш Передерій перший вилучив із села зброю! За всі ці прояви пильности й виконання постанов, за большевицьку ініціятиву, Совєтська влада та комуністична партія постановили відзначити товариша Передерія.

– Ура–а–а! – прокотилось залею і під гучні оплески всіх присутніх керівник З"їзду пристібнув до Данилових грудей брондзову бляшку з лисою головою Леніна.

– Рад служити совєтській владі! – гукнув, стукнувши по–військовому закаблуками, Данило.

Повернувшись до президії, Данило вдячно вклонився начальству і помітив, як товариш Смірнов приязно до нього посміхнувся, здавалось, навіть хитро моргнув бровою.

"Упізнав", – радісно залопотіло в грудях Данила і він пішов до свого крісла, блискаючи медалею.

Далі нагороджували інших делеґатів. Не так урочисто, але кожного заля оплескувала.

Данило вже не слідкував за ходом подій. Він уже мережив пляни, як буде рости, підійматись вгору. Потайки зиркав на груди, і ця брондзова бляшка гріла його душу.

Після нагород і відзначення видатніших делеґатів, офіційна частина закінчилась. Усіх попросили в пивницю і

там усі присутні отримали ще один дарунок з Москви – теплий бушлат.

Цей дарунок викликав стільки радости, що годі й переказати. Єдиний Данило поставився до того байдуже. Не в бушлаті ватяному Данилові ходити, а в шкірянці на хутрі, в такій, як представники з Москви.

Потім гучномовець закликав делеґатів до їдальні, на вечерю.

Незаможники зразу ж кинулись до столів. Наїстися ж треба по саму зав"язку. Не часто так трапляється. Ще раз ковбаси, шинка, оселедці, білий хліб, масло. Ще раз пиво, вино, горілка досхочу. Знайшлися такі, що потайки цупили з столу в кишені різні наїдки. Порадувати ковбасою дітей та голодну жінку. І ніхто не дивувався, не ганив. Дівчата навіть заохочували брати, бо й самі були з таких же голодних родин.

Гостинно частувала совєтська влада незаможників, представників України їхнім же, українським хлібом.

Данило – делеґат високого лету. Його шинкою не задобриш. Він швендяв між натовпом, усе позираючи на Смірнова, вибирав догідний момент, щоб наблизитись. Смірнов широкоплечий, ставний красень, супроти миршавенького Пономарьова просто велетень. Але, видно, запобігав перед своїм партійним товаришем. Не зважаючи на те, що Смірнов дворянин, а Пономарьов крамар, революція не тільки зрівняла їх, а винесла Пономарьова на гору. Бо ж кожному відомо, яку ролю в революції відіграли жиди. Тому то й тут на залі, Пономарьов немов би заступався за Смірнова, а полковник царської армії низенько схилявся та ввічливо посміхався до нього. І мабуть ще й вдячним був за заступництво, за дозвіл бути рівним.

Данило вже кілька разів намагався підійти, але Смірнов продовжував балакати з Пономарьовим. Нарешті Пономарьов вирвався й пошастав за лаштунки. Тепер Смірнов обвів поглядом натовп, помітив зразу Передерія і дав знак наблизитися. Простяг привітно руку.

Данило від цієї уваги виріс на чверть метра. Пом. Нач. Штабу подав йому руку. Ось де пошана!

– Ви, товаришу Передерію, правильно робите, що виводите своє село на перше місце, – стискаючи Данилові правицю, з посмішкою говорив Смірнов. – Комуністична партія справедливо вас нагородила, але даючи вам високу відзнаку сподівається, що ви й далі будете пильні в селі, вірні совєтській владі і жорстокі до наших ворогів – куркурів. І кожного разу, як у вас виникнуть труднощі, сміливо звертайтеся до нас, до партії.

– Але, товаришу Смірнов, я ж не член партії, навіть і не кандидат.

– О, це ми зараз виправимо. А ви хочете бути комуністом?

– За комуністичну партію я готовий віддати своє життя!

– Виноградов! – гукнув Смірнов до кремезного, чубатого чоловіка в матросці.

Той залишив гурт людей, що його оточували, і наблизився.

– Товаришу Виноградов! Нашого передовика–незаможника, товариша Передерія, треба втягнути в партію. Людина наша, надійна!

Виноградов оглянув пильним поглядом з ніг до голови Данила і сказав:

– Оформимо. Раз чоловік наш, то приймемо. Батько багато землі мав?

– Безземельний. Батько шевцює в селі і нічого власного не має.

– Значить, наш! – ствердив ще раз Виноградов. – Повернетесь додому, зайдете до мене в Райпарком і все там оформимо, – пообіцяв Виноградов.

– Отже, товаришу Передерію, незабаром будете членом партії. Але пам"ятайте, на комуніста покладається більше обов"язків.

– Виконаю, все виконаю, товаришу Смірнов! – випа-

лив Данило, як бувало в штабі.

Ось коли він ступив на вищий щабель службової драбини.

Смірнова знову хтось покликав і він зник, а Данило подякував ще раз товаришеві Виноградову й пішов на своє місце вечеряти.

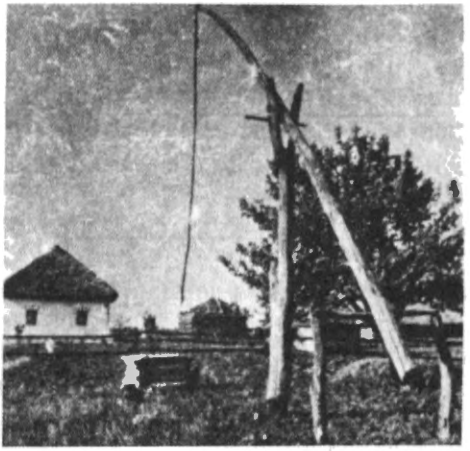

БРИГАДА незаможників широко відчинила ворота, сміливо зайшла в куркульський двір і розсипалась, немов курчата, по обійстю, вишукуючи поживи. Оглядали реманент, пробували колеса у возі, що стояв під повіткою, перевернули сани — перевірити, чи не постиралися підрізи. Заглядали в стайню, хліви, клуню, в льох і навіть на сідала, де ночують кури. Навколо пінився в зелені вишневий садок.

— Гарна господарка! — ствердив бригадир, коли бригада зійшлася до нього на нараду, під повіткою.

— Нажився куркуль, придбав досить. Буде чим забезпечити СОЗ, — додав інший член бригади. Всі вони були з рушницями, хто тримав у руках, а хто на мотузці за плечима, щоб не перешкоджала відчиняти двері.

— То ми що, зачнемо самі?

– Почекаймо Передерія, все ж таки це поважна справа забирати в людини добро, – заперечив хтось.

Та ось у двір зайшов і сам голова КНС, товариш Передерій. В цю ж хвилину з хати вибігла жінка і збентежено звернулася до Данила:

– Даниле Матвійовичу, ви когось шукаєте в нашому дворі?

Передерій подивився на жінку, яку йому пророчили колись за тещу, і побачив, що вона ще й тепер гарно виглядає. Напевно й Наталка буде до старости гарною.

– Прийшли на оглядини. Чи не відчинили б ви нам вашу комору?– хитнув Данило головою на великий замок, що боронив туди вхід.

– Даниле Матвійовичу, адже ж ми продрозвйорстку виконали.

– То був податок для держави, а тепер ми організуємо СОЗ і нам треба насіння.

– То хай люди, що записалися в СОЗ, і зносять самі зі своїх сховищ насіння, – статечно порадила жінка.

– В бідняків нема доброго насіння, а на вашому полі вродила дуже гарна пшениця.

– Треба було б і біднякам угноювати землю так, як ми робимо, от і вродила б.

– Це не ваше діло, хто як удобрює землю. Я прошу дати мені від комори ключа.

– Не дам! Як маєте право, то ламайте двері, – сердито відказала жінка, гримнула за собою сінешними дверима й замкнула їх.

– Хлопці, знайдіть ломика та ламайте замок у коморі! – скомандував Данило.

– Товаришу Передерію! Залізного страпатора і пружинних борін ніде в дворі нема, – прибіг до Данила захеканий хлопчина – комсомолець.

– А ти пошукай добре, я знаю, що в Діденка був залізний реманет.

З хати знову вийшла стара Марія, побачивши, що не-

заможники вже ламають двері.

– Не ламайте, бійтеся Бога! – загаласувала вона з порога.

– Тоді давайте ключа, – сказав Данило. – Ми багато не візьмемо, один мішок.

Йому й самому було неприємно аж так гостро сваритися з сусідкою. Він же ще пригадує, як ця старенька, добра жінка колись годувала його грушками, давала кожного разу цукерок.

– Не псуйте дверей! Якщо хочете один мішок насіння, то чоловік завтра сам привезе, ще й почистить на млинкові.

– Залишіть, хлопці, двері! – наказав Данило.

Незаможники відійшли від комори.

– Товаришу Передерію, там я помітив на городі сліди, хтось тягнув страпатора й борони в кущі, – знову доповів той самий хлопчина.

– Де саме? А–ну, покажи! – аж засміявся від задоволення Данило і широким кроком пішов за парубчаком на город. Для розшуків у таких випадках комсомольці незамінні.

Справді, ледь помітні сліди на землі вели десь у кінець городу. Данило поспішав, смакуючи знахідку. Ось як куркуль приховує своє добро. Тепер уже залізний добрячий реманент піде безповоротно до СОЗу.

– Товаришу Передерію, сліди он далі, на тому городі, – показав рукою комсомолець, не знаючи, що то був город Данилового батька.

Данило переліз через тин і пішов уже своїм городом, по борозенці. Так дійшов до курника. Під курником, у бузині лежав Діденків страпатор, борони і залізний плуг. Данило стояв і роздумував, що йому робити.

– Ти чого тут по бур"янах нишпориш? – почув Данило раптом за собою сердитий батьків голос.

– Що це за реманент тут приховано?

– Мій реманент. Прикупив, щоб було чим поле, наді-

лене владою, обробляти.

– Це реманент куркульський, за яким ми шукаємо. Хлопці, забирайте! – гукнув до незаможників, що вже позбігалися.

– Не смійте чіпати, бо й життя тут покладете! – визвірився батько й ухопив залізні вила. Руки в нього тремтіли, а очі були такі страшні, що Данило злякався. Ніколи раніш таких не бачив.

– Залишіть! Ходімо до Діденка! – примирливо звернувся Данило до бригади, і всі вийшли.

У Діденка в дворі Данило немов би сказився:

– Забирайте все, що є!

Незаможники розсипались по обійстю. Старі борони, іржавий культиватор, поламаний плуг – все тягли й складали на віз. Комсомолець ніс залізну лопату, граблі, знайшов під стріхою косу. Все це пригодиться.

Очистивши двір, навіть воріт за собою не зачинили. Подалися до куркуля Кучеренка, що жив на цій же вулиці.

В Кучеренка було що брати. Ще не встиг приховати по сусідах. Плуг саківський, культиватор дисковий, віялка, сіножатка, сортувалка. Все це дуже потрібне Созові, й їх поклали на віз. Але худобу Кучеренко вивів. Може, щойно тепер. Видно, в бригаді є зрадник, що дав знати. Хто ж це?

Данило почав приглядатися до кожного члена бригади. Всі начеб-то надійні. Йому і в голову не приходило, що інформатором, який попереджував куркулів про небезпеку, була дружина Люля, яка з ненависти до большевиків, про все говорила дяковій дочці, а та вже передавала далі.

Розламавши двері в комору, витягли чотири мішки пшениці на насіння. Залишили Кучеренків двір і перейшли до Пугача. Навантажену підводу відправили на збірний пункт СОЗу. Поки підвода порожняком повернулася, серед двору вже наскладали і плуг, і борони дерев"яні, і коток–грудки на ріллі товкти в засуху, і навіть рало.

Все це людське добро, нажите тяжкою працею, тепер

незаможники стягали до пожежної шопи біля церкви. Тимчасово. Поки знайдуть відповідне куркульське обійстя, де розміститься новоорганізований СОЗ.

Куркулі були настільки залякані сваволею незаможників, що жодного спротиву ніхто не чинив. Навіть із хати не виходили. Тільки діти через вікна стежили за подіями та переказували батькам. Адже ж кожний член бригади відкрито хизувався рушницею, в той час, як влада карала смертю куркулів за приховання зброї.

Другого дня, коли бригада з Передерієм на чолі, господарювала в коморі Пантюка, приніс із сільради виконавець Данилові папірець.

Голову комнезаму нагло викликав у район секретар райпаркому.

"Напевно, якась нагорода за добру працю," — радів Данило, сідаючи в бричку. Він дав розпорядження бригадирові продовжувати розкуркулення, а сам подався в місто.

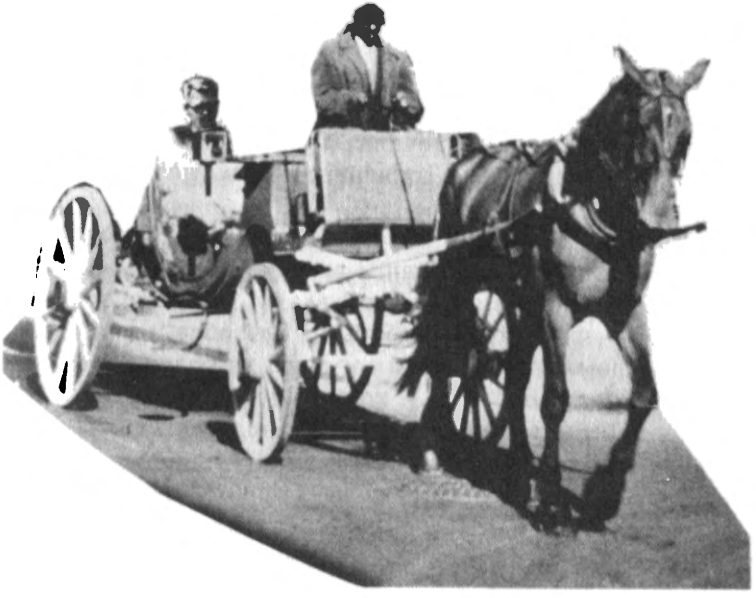

Біля райпаркому звелів візникові зачекати й побіг до середини. Адже ж недавно його прийняли в кандидати комуністичної партії і він тепер тримає зв"язок із цією всесильною установою.

Переступивши поріг кабінету секретаря, Данило чемно привітався.

– Сідайте, товаришу Передерію! – показав на крісло секретар. – Сідайте та розкажіть, як у вас рухається справа організації СОЗу. – І глипнувши підозріло на Данила, по короткій павзі, додав:

– Розкажіть, як то ви ховаєте за пазухою куркульських підсвистувачів?

Радість з Данилових грудей вилетіла кулею.

– Про яких підсвистувачів ви мене питаєте? — хрипло запитав і ввесь зіщулився.

– Ви ще не знаєте? Куркульське майно, борони, плуги хто під повіткою переховує?

У Данила в голові зовсім замакітрилось. І хто ж це встиг донести?

– З цим прикрим випадком я й сам хотів прийти, порадитись...

– То чому ж не прийшли? Думали, все пройде непомітно? Приховали батьків злочин?

– З батьком я давно посварився і захищати його не збираюсь.

– Глядіть, товаришу Передерію, ми вам доручили дуже відповідальну ділянку праці і вимагаємо чесно виконувати завдання партії і совєтської влади, не зважаючи на кумів, сватів, чи навіть і на батька. Ви зобов"язані про все нас повідомляти. Бо мало того, що ви голова КНС, ви передусім, кандидат партії. І тому, щоб виправдати наше до вас довір"я, мусите бути пильним, подвійно пильним і безжальним до всіх ворогів большевизму.

– Товаришу секретарю, ви мені кажете про ті справи, які я пам"ятаю навіть уві сні. З батьком вийшло непорозуміння, то тільки тимчасово. Надалі, будьте певні...

– Побачимо. Повертайтесь у село і продовжуйте працю. А щоб загартуватись, краще запізнатись з методами боротьби з контрою та з методами будови комунізму, пропоную вам узяти ось твори М. Бухарина, "Экономика переходного времени". Прочитайте і добре запам"ятайте, що там пишеться. Особливо зверніть увагу на сторінку 146-ту,– І секретар подав Данилові грубеньку книжку.

– Дуже дякую за поміч, товаришу Коган, – відповів Данило, вхопив книжку під паху і подався до брички.

Їхав Данило додому лютий, як звір. І хто це встиг за одну ніч донести про випадок з батьком у район? А я ж думав що донощиків у селі нема, що за мною ніхто не сміє слідкувати. От гади! І хто це може бути, чи куркуль, чи своя гидота в овечій шкурі...

Повернувшись додому, зараз же сів до столу і розгорнув отриману від секретаря книжку. Це був твір Бухарина, найближчого товариша Леніна і Троцького, найбільшого ідеолога комунізму. Зразу ж розгорнув і знайшов потрібну йому 146–ту сторінку та й почав читати:

"... пролетарське насильство у всіх формах, починаючи від розстрілів і закінчуючи концтаборами є метод перетворення комуністичної людини з матеріялу капіталістичної епохи ...", – прочитав Данило і задоволено посміхнувся. Ось це саме йому й потрібно мати під руками. Настанова Бухарина чітко пропонує не церемонитись з людьми, як треба то й до "стєнки". Ці рядки Данило двічі перечитав, запам"ятав і продовжував читати далі:

"Людина це надзвичайна каналія, – пише Бухарин, – *яка завдає нам безмежні труднощі. Замість того, щоб покірно мучитись з голоду в ім"я майбутнього, вона брикається, чорти б її брали, і змушує нас витрачати багато зусиль, і що найгірше, витрачати золото для того щоб запаморочити їй голову і тримати в залізних рукавицях".*

Данило зітхнув і згорнув книжку. Поклав її на полицю. Ось як большевики, вожді революції, ставляться до людини. Тепер і він знатиме, як з цією каналією поводи-

... покірно мучитись з голоду

тись. Він її зімне в залізних рукавицях. Він її навчить покірно мучитись з голоду ...

Люлі в хаті не було і він пополуднував сам. Трохи відпочив і подався в канцелярію. Ввечорі скликав загальні збори незаможників.

Поставивши озброєного рушницею незаможника біля дверей канцелярії, Данило наказав пильнувати, аби куркульня не підслухала їхніх розмов.

– Товариші! – грізно блиснувши очима, звернувся до незаможників. – Куркульня підіймає голову, чатує за нами, має чуйні вуха, пильні очі, гострі пазурі. Настав тепер час вирвати ці пазурі. І це ми мусимо зробити. Я вже склав плян. Завтра ви, товариші Чернега, Подолянець та Кравченко Йван прийдете раненько до канцелярії з рушницями. Ти, Охриме, організуй пожежну команду і привези помпу та дві бочки води до канцелярії. Зрозуміли? І ще одне прохання: не говоріть нічого дома жінкам, чи дітям. Між нами причаївся провокатор. Не переглядайтеся, товариші. Між нами тут, у залі, всі свої. Я вам вірю, як собі

самому. Провокатор десь серед ваших родин. Чи свідомо, чи ні, але на мене вже зроблено донос. Отже, товариші, мусить бути глибока конспірація. А тепер до праці. Завтра ми робимо генеральну атаку на куркуля.

– Ми вже маємо реманент, насіння, тягла трохи, — продовжував голова, – а от членів СОЗу – як кіт наплакав. Я вас, товариші, питаю: чому не записуєтесь у СОЗ? От, ти, Охріме, чому не записався?

– Жінка не хоче дарувати корову на гурт. Каже, як кожний незаможник здасть корову, то й я тоді запишуся, а для чужих дітей молока постачати не хочу.

– Але ж не всі незаможники мають корови, – нагадав Данило.

– Про це саме каже й жінка. Вона каже: я вигодувала з телятка, а тепер здавати в СОЗ? Інші спали, а тепер молоко з моєї корови питимуть?

– Товариші, це куркульська психологія. Де ж тоді ваша бідняцька свідомість?

– І я кажу жінці, що вона темна. А вона мені каже, що я дурний.

Всі в кімнаті засміялись.

– Ну, гаразд. Я сам буду говорити з вашими жінками. Але нам обов"язково треба організувати СОЗ. Хоч би невеличкий. Адже ж цього вимагає партія.

– А може, товаришу Передерію, змусити куркулів піти в СОЗ. Хай би там погріли чуби, – запропонував один з незаможників.

– Куркулів? Ти що, здурів? Та ж партія хоче ощасливити бідняків, а не куркулів.

– Я, товаришу Передерію, кажу, щоб вони зоргані зували, збудували, посіяли, посадили картоплю тощо, а тоді їх по шиї і нам готовеньке. За що ж ми боролися? Тоді б і наші всі жінки пішли до СОЗу.

– Пропозиція добра, але я сам цього не відважуся робити, треба порадитись у районі. А покищо ми завтра розпочинаємо атаку. Тільки попереджаю, мовчок!

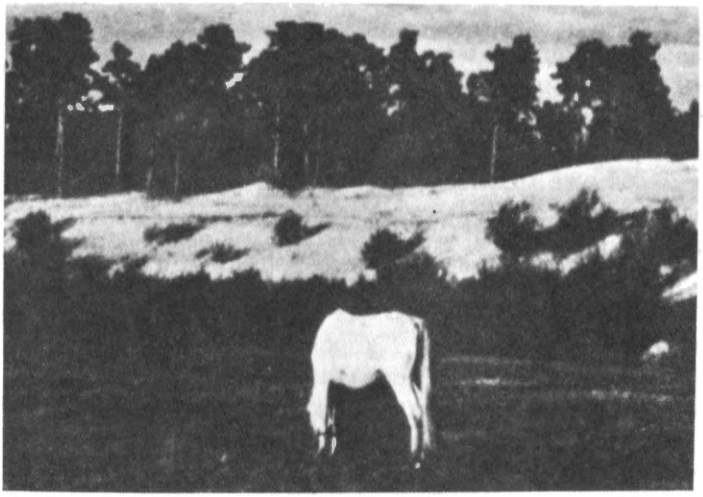

ЩЕ СОНЦЕ не зійшло, як біля канцелярії КНС стояли дві пожежних бочки з водою і ручна помпа. Біля пожежників крутився Охрім, не знаючи, що робити. Адже все це тримають у таємниці. Потім прийшли з рушницями Чернега, Подолянець та Кравченко Іван, найактивніші незаможники.

Данило запізнився. Він дома мав з жінкою таку перепалку, що майже цілу ніч не спав. Аж перед ранком задрімав й тому спізнився. Ох, ті м"якосердні жінки, хіба ж із ними можна соціялізм будувати?

Прибігши до канцелярії, Данило зараз же гукнув до Охріма:

– Помпуйте з бочок воду в льох!

– Воду помпувати в льох? А це для чого?

– Побачиш потім. Випорожняйте, привезіть ще дві бочки і помпуйте воду, щоб були розкислі, мокрі й слизькі східці.

Як відомо, біля чабанової хатини, яку Передерій перебудував на канцелярію, був глибокий, занедбаний льох. Данило вже раніш наказав приробити до нього міцні две-

рі з залізною клямкою.

Зайшовши в канцелярію, Данило розпочав інструктаж.

– Ти, Йване, стій та охороняй канцелярію знадвору. Тобі, Семене, доведеться бути виконавцем біля льоху. Як тільки я пришлю до тебе куркуля, ти бери його за комір і в яму. Але так, щоб аж зашуміло, щоб до східців не торкався, а летів сторчма аж на дно. Розумієш?

– Ха–ха–ха!... Оце буде купіль! – збуджено сміявся Чернега.

– А ти, Подолянце, стоятимеш у сінях, вартуватимеш і пропускатимеш до мене по одному куркулику. І прислухайся. Гукну я з канцелярії – "купіль"! – значить, веди Чернезі до льоху. Скажу – "додому"! – відпускай за ворота.

– Тепер ви, хлопці, – повернувся Данило до гурту незаможників, – розподіляйте між собою за списком куркулів і впертих приводьте, а податливих відсилайте до канцелярії на розмову. Я сьогодні запроваджую новий метод будови соціялізму,– посміхнувся Данило до здивованих незаможників.

Люди кинулись виконувати покладені на них обов"язки...

– Кучеренка привели! – гукнув Подолянець, прочинивши двері.

– Давай сюди! – звелів Передерій.

Кучеренко статечно переступив поріг, скинув шапку й випростався.

– Ви мене кликали? – спокійно звернувся до Данила.

– Ти, куркульська мордо, де заховав коні з возом?– визвірився Передерій.

Кучеренко глянув на Данила й посміхнувся.

– Ви, товаришу голово, не тикайте на мене, як пан на кріпака, бо я вже онуків маю вашого віку. Крім того, людина при виконуванні службових обов"язків мусить бути чемною, очевидно, якщо ця людина вихована, – сказав і перекинув шапку з правої руки в ліву. Данило зауважив,

що цей дідуган ще міцний, кулаки в нього пудові.

– Я тебе питаю, де коні з возом? – ще гучніше гримнув, підвівшись за столом.

– Ви все своєї, а шкода. Брутальність – тільки шкодить. До моїх коней, підкреслюю, до моїх а не ваших коней, яких я вигодував, виростив з лошат, вам діла нема. Але коли для громади треба щось зробити, так і кажіть.

Цей холодний спокій куркуля Данила дратував.

– Подолянець! Купіль! – гукнув, аж з голосу зірвався.

Двері раптом розчинились, Подолянець ухопив Кучеренка за рукав і потяг за собою.

Кучеренко з порога оглянувся, зміряв насмішкуватим поглядом чванькуватого голову, натягнув шапку і вийшов.

Біля льоху Подолянець зупинив Кучеренка, моргнув до Чернеги і поспішив назад, у сіни.

– Вам доведеться трохи прохолонути, – промовив Чернега до спантеличеного Кучеренка і, відчинивши двері, сильним стусаном у плечі штовхнув його крізь чотирокутник дверей у льох. Міцний Кучеренко не стямився, як сторчма полетів мокрими, крутими східцями вниз, не в змозі зачепитися руками за слизькі стіни. Він тільки почув сміх Чернеги, десь там зверху, на волі. Шубовснув у калюжу і хутенько підхопився. Куди не мацне, всюди мокра та слизька глина. Обмацав і переконався, що головою впирається в стелю.

– Боже мій! Як же сучасна людина збіднілa серцем, як же втратила людяність. Знущається з свого ж батька, з брата! Навіщо ж Христос віддав життя своє за людей? Невже ж Він не знав, що в людській породі є й звірі? Виродки, для яких Божі заповіді – порожній звук, – журно у темряві зітхав Кучеренко, стріпуючи з пальців грязюку.

Світло знову блиснуло над головою і щось гупнуло.

– Котись до свого товарища! – почув Кучеренко голос Чернеги.

Двері зразу ж зачинились і настала темрява. Чувся стогін, шарудіння, а за хвилину заляпотіла калюжа біля Кучеренка й ворухнулося живе тіло.

– Кого це ще ворог покарав? – тихо запитав Кучеренко і схопивши людину за руку, допоміг піднятися.

– Це як у преісподній, – промимрив чоловік, спльовуючи болото, й запитав: – Вас били?

Кучеренко по голосі впізнав Василя Пугача.

– Хто посмів би звести на мене руку? Той песиголовець? Хай би попробував! – скрипнув міцними зубами Кучеренко.

– А мені зуби вибив. Не знаю, одного чи більше.

Над головою знову блиснуло світло. І цим разом зойкнув хтось, а двері гучно зачинилися. Зробилось темно. А за хвилину біля ніг у калюжі заворушилось тіло. Впізнали Свирида Запорожця. Цей трудяга не мав землі. Він утримував родину з вітряка, збираючи помол від людей, що до млина привозили ячмінь, чи послід – роздушити на дерть свиням, або коням на обрік, чи горох дітям на горохвяники. Для большевиків же це був куркуль, експлуататор.

Вчетверте блиснуло вгорі світло, щось застогнало і скотилося по мокрих сходах додолу.

– А щоб ти світу Божого не бачив! – вилаявся чоловік, підіймаючись.

– Давай насіння для СОЗу! Де ж того насіння взяти, коли до вітряка несуть послід молоти? Діти в хаті остюками давляться, – скаржився в темряві Свирид, не знаючи, що причина не в насінні.

Уряд УНР оголосив колись мобілізацію, закликав молодь іти да війська, рятувати свою державу. Всі поховалися. Одурили Петлюру, а виявилося, що одурили самі себе...

За пару годин у льоху було людей, як у бочці оселедців. Не було де повернутись.

Над головою гримнув засув і відчинились двері. Всі попідіймали голови й дивились благальними очима, сподіва-

ючись рятунку.

І враз потужним струмом із пожежного рукава вдарила вода. Помпують знову.

– Заповзялися потопити нас у цій ямі! – злякано сказав Пугач, якому вода вже підходила до грудей.

Але однієї бочки було мало; щоб заповнити простір льоху. Погуркотіла підвода знову до ставка.

Хтось у кутку голосно молився:

– Господи милосердний! Допоможи нам вирватись відси! Засліпи виродків землі нашої грішної...

Хтось схлипнув, інші проклинали...

.....

Матвій Передерій, почувши від куми, що її хрищеник Данило знову знущається з людей, як сидів за швецьким столиком, так і кинувся без шапки до канцелярії комнезаму. Біг, землі під собою не чуючи. Задиханий і спітнілий метнувся до льоху, відштовхнув Чернегу з рушницею і широко відчинивши двері, гукнув:

– Людоньки, брати рідні, де ви там? Обізвіться!

– Матвію, голубчику, рятуй бо загинемо! – вирвалось із льоху кілька голосів.

– Вилазьте, тікайте з цієї безбожної катівні! — гукав Матвій.

Чернега, хоч і дужий та молодий чоловік, але битися з батьком голови комнезаму не наважувався. Він стояв іззаду й просив:

– Дядьку Матвію, прошу вас, відійдіть, це не ваше діло! Забирайтеся звідси!

– Свириде! Остапе! Вилазьте з цього багна!– гукав далі Матвій до людей.

– Ковзько тут, східці валяться, не можемо, – озвалося разом кілька голосів.

Матвій кинув поглядом по дворику, шукаючи мотуза, або довгої хворостини.

Данило в цю мить, як зголоднілий ворон, клював сусіду Миколу Діденка.

– Чому привіз тільки мішок насіння, а не три мішки? Кажи, чому заховав борони та страпатора під курником у мого батька?

– Страпатора й борони я подарував твоєму батькові на нове господарство. А насіння привіз так, як вам обіцяла моя дружина. Ви ж казали мішок.

– Казали та не доказали. Тепер привези ще два мішки і відбери в батька страпатора та борони...

В цю хвилину двері рвучко відчинились і до канцелярії вскочив Матвій. Очі його налиті кров"ю, чуприна розпатлана, сорочка розхристана, він аж тремтів від гніву. Підскочив до Данила, лівою рукою згріб за груди, а правою навідмах ударив по щоці, по вухові, по обличчю.

– Виродку! – бризкав Матвій слиною в обличчя сина; Паскудо! Розбійнику! Що це ти робиш?

Данило спочатку затулявся руками, а потім не витримав, із силою штовхнув, і батько впав.

– Тату, не доводьте до гріха! Їй–Богу, кину і вас у льох, до куркулів!

У Данила з носа капала кров. Біла сорочка від комірa до паска була розірвана.

Микола Діденко відступив у куток і приглядався. Ох, як же йому було весело.

Поза канцелярією прогуркотіла підвода і зупинилась. До канцелярії зайшов міліціонер.

Матвій підвівся з долівки і знову кинувся до сина.

– Що тут робиться? – спитав міліціонер, загородивши від лютого дядька голову КНС, що витирав хусточкою кров з носа.

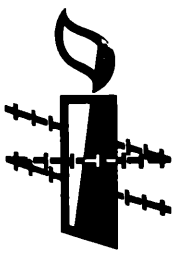

– Це мій батько трохи сказився! – посміхнувся Данило.

– От саме в цій справі ми й приїхали, – сказав міліціонер і подав Данилові лист. Данило давно написав у район прохання забрати батька в тюрму та налякати трохи, щоб менше втручався в державні справи, не

перешкоджав працювати.

Прочитавши папірець, Данило моргнув до міліціонера і показавши на батька сказав:

– Оце і є він, забирайте!

– Ходімо; дядьку, з нами, трохи відпочинете в місті, – проказав міліціонер, узявши під руку Матвія.

Батько подивився суворо на сина, зібрався з духом і плюнув на папери, що лежали на столі. Випростав спину й пішов за міліціонером.

Тільки тепер помітив Данило свідка цієї ганебної події. В кутку, причаївшись, стояв Микола Діденко.

– Бачили, дядьку Миколо, як діє совєтська влада? Коли батька я запроторив до в"язниці, то куркулям в"язи скручу.

– Бачу, Даниле Матвійовичу. Але того, хто батька зневажає, навіть чесний ворог не похвалить. Бо ж вовченя не кусає свого батька–вовка. Але я здаюся, сьогодні привезу до СОЗу два мішки насіння.

– І страпатора та борони? –нагадав Данило.

– В чужий двір без дозволу господаря не піду. Повернеться ваш батько, тоді й відберу реманент,– твердо відповів Діденко.

– Ну, гаразд. Ідіть додому. Подолянець, випустіть!– гукнув до вартового.

Залишившись сам у канцелярів, Данило сів за столом у крісло й задумався. Якась крихта сумління муляла йому в грудях. Ніколи раніше він з батьком не мав конфліктів, не сперечався. Хоч у дитинстві та парубоцтві чимало завдавав клопотів, але батько жодного разу не підіймав на

нього руки. Аж тепер! І яка ж ненависть була в батькових очах! І як він тремтів, коли схопив мене за груди! Чи не перегнув я палку? Але ж бач, влада хвалить, заохочує до дальших репресій. Навіть на з"їзді товариш Пономарьов повчав не жаліти й своїх родичів, бо тільки так можна перемогти. А що Бухарін пише?

Довго роздумував Данило. Потім глянув на поплямлену хусточку, ще раз обітерся й пішов до льоху. Відчинив двері й гукнув:

– Гей, куркульня! Хто обіцяє привезти в СОЗ визначений реманент, худобу, насіння, можете вилазити і йти додому. А хто відмовляється – сидіть!

Люди заворушилися в ямі, як черва, що відчула подих тепла. Але без мотуза не вибратись із ями. Данило звелів спустити в льох пожежну драбину.

Спочатку старші діди, а за ними молодші чоловіки почали вибиратись нагору. Мокрі, заялозені, змарнілі в задушливому повітрі, без сонця й тепла виходили, немов би з того світу повертались. Ховаючи погляди, поквапно розбігалися по домівках, щоб пошепки розповісти рідним про пекло, яке щойно пережили.

Відпустивши людей, Данило підбив угору кубанку, запалив цигарку і широким кроком пішов додому.

Семен Чернега зачинив двері в льох, замкнув, ключа заховав у кишеню – до другого разу і повісивши за плече берданку, почимчикував у село похвалитися товаришам як він сьогодні розмовляв з куркулями.

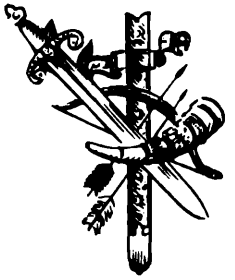

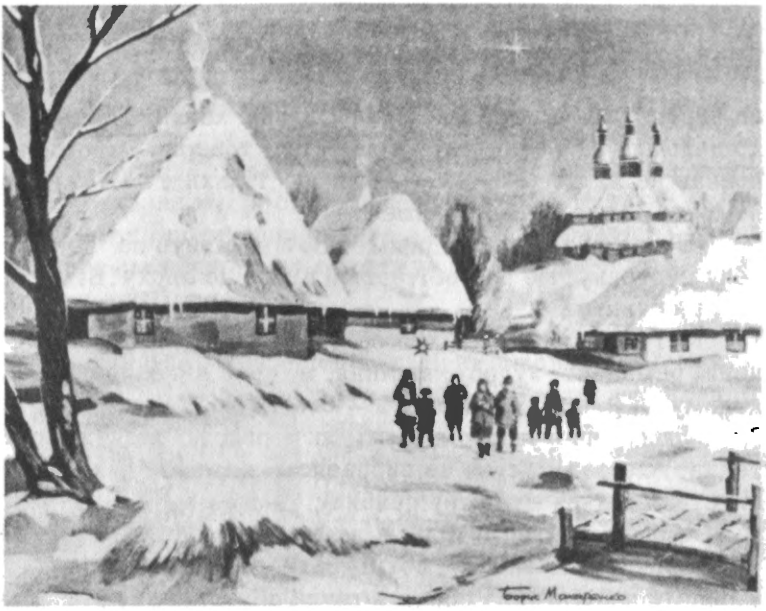

НОВИЙ РІК. Вакації Наталка зважилась відсвяткувати в Києві. Деспотові, голові КНС Данилові, боялася потрапити на очі. Далі від гріха. Як переказували батьки, її колишній наречений сказився, зводить порахунки, збиткується над людьми, вислуговується перед владою так, що й рідного батька посадив за ґрати. Немов би отруйної води напився. А був же колись непоганим хлопцем.

Різдво з давніх давен найбільш урочисте свято в селі. Два тижні люди відпочивають, гостять одні одних, а молодь просто чманіє з радощів. Кожного дня, гарно одягнена, як казали "водить козу" від двору до двору.

Але Наталка, затамувавши в серці гнів і жаль на Данила, змушена була відмовитись сісти з батьками за святвечірній стіл з двнадцятьма стравами. Залишилась у гуртожитку майже сама. З кімнати, де вона мешкала, всі шестеро дівчат подались додому. В деяких кімнатах також поза-

лишалися дівчата одинцем, але вона жила так замкнено, що майже з ними не зустрічалась. В інституті таке ж робиться, як і в селі, хібащо замість Данила інші верховодять, дошукуються "соціяльного походження", і не дай, Боже, виявиться, що якась дівчина дочка попа або бать-ко був офіцером. Виживуть. Тому то Наталка й уникала ширшого знайомства, бо ж батька зарахували до куркулів.

Тепер і до інституту приймають лише за рекомендацією комсомолу, або сільського комнезаму. Хто раніш поступив – не вимагають довідок. Так і Наталці пощастило поступити без довідки і, може, пощастить закінчити. А тоді – буде видно...

Ще минулого року приймали тих, що мали кращі оцінки з технікуму, чи середньої школи. Тепер приймають тих, хто має кращу характеристику від влади. Комсомольців і членів партії, червоногвардійців, навіть не питають, чи має він якусь освіту. Готують свої надійні кадри.

За тиждень до вакацій, Наталка попередила батьків, щоб не чекали її на Різдв"яні Свята. "Боюся, щоб Данило якогось зла не вчинив і мені й вам за мене. Якщо змога; пришліть, чи привезіть трохи харчів, бо в їдальні бідніють страви з кожним тижнем, самою юшкою годують. А хліб з остюками, картопля як і трапляється, то почорніла або пригнила"...

Такого листа написала Наталка, виправдуючись, що не може приїхати на Свята. Але в дівчини була ще й інша, про яку вона промовчала, причина залишитися на вакації в Києві.

Ця друга причина була для Наталки провідною зіркою, що хоч і мерехтіла вдалені, але наближалася непохитно й надійно...

Щойно поступивши в інститут, Наталка зустріла в бібліотеці високого, русявого, недбало одягненого студента, до того ще й згорбленого, але з великими, синіми, як у дитини, соромливими очима. Він сидів за столом, обкла-

дений книжками, і щось уважно занотовував собі в записник. Наталка поцікавилась, що то за книжки. І коли приглядалася до написів на обкладинці, студент якось відрухово звів голову на довгій шиї і глянув на неї. Глянув і почервонів.

"Це справжній мамин синок", – подумала тоді, залишаючи бібліотеку. І забула.

За два тижні Наталка прийшла обміняти книжки і знову побачила за тим же столом обкладеного книжками, чудного студента. Він заглиблено щось переписував. Русява чуприна тепер ще незграбніше була настовбурчена, а білява борідка не голена.

"Напевне, живе десь на піддашші", – подумала з жалем Наталка.– "Може, ще й ховається зі своїм походженням, що так занедбав свою зовнішність. Але цікаво, що ж він студіює? Напевне, філософію". – Пригадала Сковороду в домотканому одязі, з торбою за плечима, й посміхнулась.

Поки робила виміну книжок, то знову забула за русявого студента. Але коли повернулась, щоб іти додому, то побачила зосереджені на ній сині очі. Він дивився так зацікавлено і вперто, що Наталка аж зупинилась.

Студент підвівся, вийшов із–за столу й привітався.

– Здрастуйте! Я вже вас знаю! – І простягнув худу руку з довгими тонкими пальцями.

– Добридень! Але я вас зовсім не знаю, – розгубилась Наталка перед цим соромливим, як їй здавалося, студентом.

– То ви українка? Чудово! А я думав...

– Що я росіянка?

– Ні, на росіянку ви не схожі, а от на гречанку. Така ж чорнява. Мене звуть Яків Стороженко.

Так і познайомились. Наталка теж назвала своє ім"я, довідалася, що хлопець – старшокурсник, що він не має жодного товриства й часом хотів би з кимсь піти на Дніпро...

Наталка слухала мовчки і намагалась швидше вийти з бібліотеки. А Яків перегородив їй дорогу і все допитувався, на якому вона факультеті та в яких годинах слухає лекції ...

Вирвавшись на вулицю, Наталка полегшено зітхнула. Дуже вже небажане це знайомство. Хоч про Данила ще тоді нічого не чула, але свого нареченого берегла в серці незрадливо й надійно. Розтринькувати час на легкі зустрічі ніколи не зважувалась. Навіщо їй інші, коли в серці кучерявий Данило?

Кожного разу при зустрічі з Яковом, вона скупо відповідала на запити і втікала від цього незграбного парубка, що виразно залицявся. Наталці він зовсім не подобався. І на всі домагання зустрічі з ним не давала згоди.

Так минув рік. Наступного літа Наталка, закінчивши навчання, повернулася в село на вакаційний сезон допомагати в полі батькам, і саме у жнива повернувся Данило зі своєю красунею–дружиною.

В Наталки серце мало не тріснуло від зради. Але з часом усе в душі перегоріло, а потім, як молоде вино, відшуміло, встоялось, а чистий світлий напій сплив до верху. Наталка витверезилась і переконалась, що сам Бог врятував її від вітрогона Данила. Вона б із ним не мала щастя.

Повернувшись восени до інституту, Наталка з першої зустрічі в бібліотеці ласкаво привіталась до Якова і пообіцяла на неділю зустріч. Їхні відносини набрали щирого й приязного звучання.

Вона побачила, що щастя не в кучерях, а в характері людини, яка дивиться на життя чесними очима.

Ще за два тижні перед Різдв"яними вакаціями, Яків запросив Наталку до своїх батьків на Свят—вечір.

Оце й була головна причина, чому Наталка відмовилась поїхати в село.

Батько Якова мешкав у власні хатині біля станції й працював залізничником. Мати продавала в станційному кіоску газети, книжечки та дрібні речі для подорожуючих : шнурки для черевиків, ваксу, щіточки, люстерка тощо. Так і жила ця трудолюбна родина в злагоді й спокої.

Працював батько Якова залізничником і до революції, не ліз на вище становище й після неї. Він любив свій фах. Але сина мріяв вивчити, піднести вище. Для сина—одинака нічого не шкодував. Може, будуть з нього люди. І Яків виправдовував надії батьків. Він своїм розумом, наполегливістю, працьовитістю не тільки серед товаришів, а й серед усіх своїх знайомих користався доброю опінією, опінією здібного студента.

Давши згоду Якову на Свят—вечерю в колі його батьків, Наталка дівочим серцем догадувалася, що парубок хоче показати її своїм татові та мамі. Видно, що він не зважувався, без їхньої згоди освідчитись перед дівчиною. Такий його характер. І Наталка не без хвилювань готувалась до оглядин.

Яків, очевидно, не Данило. Дарма, що замість кучерів у Якова руда чуприна, не завжди добре причесана, зате не тільки серед студентів—товаришів користається повагою, а навіть професори вітаються з ним при зустрічах, обмінюються добродушними дотепами, але в цих дотепах відчуваєтбся повага. Якова часом запрошують на професорські засідання, на консультації, і до його голосу прислухаються. І це ставлення до Якова розумних людей найбільше дівчині імпонувало.

Наталка, хоч дочка заможного селянина, ніколи не мала багато грошей. Завжди відчувався нестаток. Та не ди-

влячись на скруту, вона слідкувала за випродажами і користуючись з випадків гарно одяглась і взулась, виглядала не гірше тих жінок, яких батьки та чоловіки займали високі становища.

Тепер же перед Свят–вечором вона пішла до міста, щоб купити якийсь подарунок батькам Якова, коли піде в гостину. За українською традицією, в цей вечір діти й молодь несуть родичам вечерю. Отже, щось треба купити. А чи пощастить?

Йшла Хрещатиком, де найбільше крамниць, і розглядалась. Дивилась, біля яких дверей черга ...

Київ немов сад у білому цвіту, все огорнене білими шатами. І від цього вигляду на душі стає легко й весело. Люди по–різному одягнені, бідно й багато, старі й молоді, але однаково всі в радісному поспіху, всі з променистими поглядами, з усмішками.

Наталка, замріявшись, вже й забула, чого вийшла на Хрещатик. Вона неквапливо пробивалась між натовпом, що плив і взад і вперед, туди й сюди, та навіть не помічала, як хтось штовхне, чи наступить на ногу; або навіть вилається. Думала про Якова, про його родину, яка може буде рідною. Їй було так добре, як ніколи.

Адже ніхто не дасть людині більшого заспокоєння, почуття радости, приємности, як лагідність природи. І ніхто не в силі змінити штучними заходами природу людини. Тільки всемогутній Творець наділяє людину тими, чи іншими властивостями. Одні родяться ледачими, пасивними, а інші трудолюбивими творцями. Одні з природи честолюбні, заздрісні, зрадливі, а інші скромні, чесні, доброзичливі, морально стійкі...

Однак, незалежно від різнородности людської вдачі, світ для всіх однаково гарний, щедрий. Яке б горе не переживала людина, яких нестатків не відчувала б, кожна хоче жити й насолоджуватись дарами життя.

Наталка ходила по Хрещатику й повними грудьми вдихала свіже морозне повітря, відчуваючи легкість у цілому тілі. Їй навіть здавалось, що вона не ходить, а літає, сягаючи хмар, синього неба і теплого сонця. І щойно на мить знайде себе, вирветься з марення, як зразу ж, почувши не українську мову, зіщулиться, злякано оглянеться, чи не слідкує за її думками, за її поведінкою аґент ГПУ, або ж і син українського народу з комсомольським квитком, чи партійною книжечкою. Бо ж навколо тут, у рідному місті, чужі люди. Тільки 14% у Києві українців, з яких ледве половина признається до своєї нації. Решта населення – зайди, як не жиди, то москалі, або ж інші народи, силоміць, з якихось причин сюди переселені.

А в селі ще гірше. В місті, в цьому юрмищі хоч заховатися легче, а в селі кожний на виду, як на долоні.

Але Наталка тішилася. От тільки аби пощастило... Яків, якому вже потайки віддала своє серце, не боїться так, як інші. Він син залізничника – робітника. Йому тав-

ра ворога народу не причепиш. За ним було б добре творити свою родину...

Побайдикувавши містом кілька годин, відчула голод, глянула на годинник і подалась до гуртожитку. Так і не пощастило щось купити в дарунок батькам Якова.

В гуртожитку тиша. Перевдягнулась, побігла в ідальню. Дівчата, виїжджаючи на вакації, залишили їй свої харчові талони. Може тепер взяти два, а то й три обіди.

Пообідавши, повернулась до кімнати й почала чепуритись. Передусім чумарка. Дарунок від батька після закінчення технікуму. Темносинє сукно з сивим коміром і облямівкою. Сива шапочка, жовті чобітки як найкраще оформлювали її стрункість постать.

Батистову вишиту блюзочку витягла з валізки й випрасувала. Оглянула себе перед люстром і задоволено посміхнулась. Сіла біля столу з книжкою, але не читала, а прислухалась. Ось-ось надійде.

Коли в двері легенько постукали, здригнулась від хвилювання. А може, хтось чужий, так невчасно? — зляканo подумала і відчинила.

— Наталочко, вибачай! Їй-Богу, годинник так поволі рухається, що я вже змерз ходити попід гуртожитком, — посміхнувся засоромлено Яків, скидаючи шапку та струшуючи з неї сніг.

— Ти вже давно прийшов? Та ж ми умовились на шосту.

— Я, Наталочко, не міг дочекатись. Хіба ти ще не готова? — закліпав очима Яків. Ой, які ж у нього гарні очі!

— Та я вже давно готова, але ... шкода, що ти змерз. Хочеш гарячого чаю? Я зараз на електричній кухонці підігрію, — кинулась за шафу, де дівчата ховали заборонену електричну плитку, щоб кожного разу не бігати до їдальні.

— Ні, ні, тато й мама чекають, просили не запізнюватись, — замахав довгими руками парубок.

Сьогодні на Якові сіре бобрикове пальто, біла сороч-

ка, синій костюм і... червона краватка. Тепер він виглядає дуже пристійним і серйозним чоловіком. Геть зовсім перемінився. Але краватка Наталці не сподобалась. Взагалі, червоний колір, відколи прийшли большевики, викликає в неї підозру, недовір"я. Все здається, що це чекіст. Та свого враження не висловила вголос. Тепер така урочисто-святочна година. І Яків не може бути ворогом.

– Ти хоч погрійся трохи, скинь пальто! – простягла руки, щоб допомогти.

– Ні, ні, Наталочко, поспішаймо. Адже ж за стіл треба сідати, як зірка зійде.

– Звідки ти це знаєш?

– А як же не знати? – ображено відповів. – Хіба ми в місті не дотримуємось українських звичаїв? Ого, в нас ще й колядують, і щедрують. І стіл з дванадцятьма стравами. І кутю зварили, і узвар поставили, і дідух у кутку під образами! Все чисто, як водиться з діда-прадіда!

– Коли так, то зараз одягаюсь, – метнулася з посмішкою Наталка до шафи.

Яків стояв серед кімнати навіть не присівши, тримав у руках сиву, таку ж, як і в Наталки, шапку і залюблено приглядався, як дівчина одягається. Він ніколи ще не бачив Наталки в чумарці, в чобітках на високих підборах, в яких вона здавалася ще стрункішою. А коли натягнула шапочку, підбивши кучерики, Яків не стримався.

– Ой, яка ж ти гарна в цьому українському одязі!

– Дякую за комплімент. Матеріяльний одяг перероджує зовнішність. Ще коли б я мала такий духовий... як хоч би ти, – І засміялась.

– Ти, Наталочко, себе не дооцінюєш. Я тебе запевняю, що й духова твоя одіж така ж гарна, як ця матеріяльна. Коли б мали таких жінок в інституті більше, то не було б страху висловлювати свої думки. А так...

– Якове, і ти боїшся?

– Всі бояться! Всі, кого я ближче знаю. Але ти вже готова. Ходімо! – І взяв її під руку.

– Мені тільки прикро, що я без гостинця, — поскаржилась Наталка.

– Для студентів це нормально.

До вокзалу дістались трамваєм, а там два блоки пішки. Хатка невеличка, але навколо гарний садок, збоку хлів, спереду, перед вікнами, квітник. Ну, просто, як у селі. Від вулиці штахети й хвірточка, від якої прогорнена в снігу до хати стежка. Саме цей затишний дворик дихнув на Наталку якимсь несфальшовано–рідним і близьким.

Їй схотілося бути спорідненою з цими людьми, яких вона ще не бачила.

В теплій хаті, наповненій святочними пахощами печива та варива, їх зустріла невеличка повна жінка з такими ж великими синіми очима, як і в Якова. Аж дивно, такий контраст! Син удвічі вищий і вдвічі тонший за маму.

– Оце моя мама, а оце, мамо, моя товаришка по інституту, Наталочка. Знайомтесь, – промовив Яків.

Наталка поцілувала теплу руку і посміхнулась. Вона все думала, що мати Якова висока, стрункa, а виявилось, навпаки. Як можна помилятись.

– Роздягайся, дитино, в нашій хаті тепло, – защебетала жінка таким милим голосом, що зразу полонила Наталку. Така жінка не вміє гніватись і сваритись.

– Мамо, я гості сам допоможу роздягнутися. Бо ще Наталочка подумає, що я така незграба, що й жінкам не вмію прислужитись, – немов би жартома сказав Яків і незграбно почав допомагати дівчині скинути чумарку. Стягу-

вав рукав і захопив блюзочку, а коли вже чумарка опинилась в його руках, то не встиг підхопити і одежа впала. Наталка тільки посміхалась зі свого кавалера. Все йому прощала, такий він був відвертий і увесь на виду.

Коли обоє роздягнулися, Яків запросив Наталку сідати на тапчан під стіною, а сам умостився навпроти, аж у самому кутку. Він хоч провадив містом Наталку під руку, але в хаті соромився при мамі сісти з дівчиною поруч.

– Якове, як же звати вашу маму? – пошепки спитала Наталка.

– Станіславою Володимирівною чужі величають, — тихо сказав, глипнувши в бік мами.

– Помийте, діти, з дороги руки та сідайте до столу. Батько зараз прийде, – запропонувала мати, і Яків підвівся й показав Наталці умивальник. Подав рушник. Потім помив собі руки і сіли до столу.

В сінях почулося гупання чобіт об підлогу, потім шарудіння віника. А за хвилину в хату увійшов батько.

– Це, тату, моя приятелька, – поспішив познайомити Яків, а це наш Олександер Сергійович, – додав, щоб дівчина знову не питала, як звати батька.

– Добрий вечір, Наталко, добрий вечір! – заметушився батько, простягаючи руку. – Вибачайте, що спізнився. Це в мене вже увійшло в звичку. Така робота. Ніколи вчасно не вирвешся, – добродушно посміхався кремезний батько з довгими рудими вусами. В батька рука цупка і тяжка. Але він торкнувся Наталчиної ручки так легенько, немов би до тоненької порцеляни. Мабуть знав, що своєю долонею йому підкови гнути.

Наталка поцілувала й батькові руку, хоч він і противився.

– Не треба, дочко, не треба. Я ще не мився, – хотів висмикнути, але обережно. Мабуть, йому було приємно, що така гарна дівчина цілує шкарубку руку. Він був гордий за свого сина, прикидав думкою, що той заслуговує на цю чемну й привітну лівчину.

Роздягнувшись, хутенько помився милом, тоді якоюсь ропою, потім ще раз милом. Десь за ширмою зник, і за кілька хвилин вийшов у такій же білій сорочці, як і син, тільки краватка в білі крапочки на синьому тлі.

Засіли за стіл, і мати проказала молитву. Наталка, схиливши голову над столом, заставленим стравами, відчувала, як у її грудях розливається тепло. Навіть дома не була такою щасливою, як у цій родині.

Повечеряли так, як годиться на Свят–вечері, тихо, без розмов. Мати тільки приймала випорожнені миски, тарілки та ставила другі, повні.

Після вечері, мати знову проказала молитву, і всі повставали з–за столу. Батько вмостився у кутку, в кріслі, мати в м"якому фотелі, а Яків сів поруч із Наталкою на тапчані, бо бракувало крісел.

– Як же тобі, Наталю, вчитися в інституті? Не тяжко? – запитав батько, порушуючи тишу.

– Наука мені дається легко, бо ж я не відставала в середній школі, а от непевність усе переслідує мене, все відчуваю немов би страх над собою, – щиро призналася.

– Такий тепер світ, дочко! – зітхнув батько. — До влади присмокталися спекулянти, торгаші, потягли за собою злочинців, і тому така непевність. Я там, на залізниці, надивився, які тепер порядки. Ленін каже: хто був ніччим, той стане комісаром. А який же з нього керівник, коли він розписатися не може? От тому й страх у людей. А їм що, аби влада, аби командувати. Кожен сунеться у м"яке крісло, за стіл – верховодити. А сам трьом свиням рахунку не зведе...

Яків сидів поруч і посміхався до Наталки. Слідкував, чи подобається їй батькова балакучість. Але Наталка слухала уважно. Вона раділа, що її погляди на владу збігаються. І Наталчин батько так говорить у колі своїх друзів. Босяки до влади прийшли.

– Бо коли ти вродився до молотка, то й працюй молотком. А хочеш ручкою, то йди в школу, – вів далі батько

свої міркування.

– Ти вже, Олександре, хоч сьогодні не чіпай політики, – зауважила мати.

– Як то не чіпай, коли болить? –розгнівався зразу ж батько. – А може, справді, на Свят–вечір не годиться говорити про сумне, – спохватився. – Розкажи, дочко,як же тепер святкують люди в селі, чи є священик, чи ходять люди до церкви? Бо в нас ...– І махнув рукою.

– В селі ще гірше, як у місті, – відповіла обережно Наталка і глипнула на Якова. Вона вже йому розповідала про сільські порядки, про податки та арешти. Яків схвально хитнув головою, і Наталка сміліше продовжувала:

– Нема тепер вишневих садків, над якими безжурно гудуть хрущі. Косим оком дивиться влада і на українські віковічні традиції, що так гарно забарвлювали сірі будні, складали невідривну частину розваги молоді. Та й молодь тепер інша. Поділена на упривілейовану й упосліджену. І все це штучно твориться, щоб людей посварити. Тепер, замість колядок, комсомол скликає молодь на безбожні вечірки, де висміюють усе святе, яким дорожили наші бать-ки і дідусі. Оці зміни й мене відстрашили їхати в село на вакації, – зітхнула Наталка.

– А все це тому, що ми не вміли міцно тримати жовтоблакитних прапорів, захищати самостійність, яку оголосила Центральна Рада Універсалом, – замислено сказав батько, а в Наталки аж у грудях похололо. Про такі речі тепер навіть думати в селі страшно, а не то, що згадувати вголос. За такі розмови ЧеКа розстрілює людей. Це Наталка добре знає, від довірених дівчат чула.

– І ви були тоді на Софіївській площі, чули цей Універсал? – запалилась враз цікавістю дівчина, забувши тепер про все.

– Ми, залізничники, тоді окремою колоною на площі стояли, зі своїм прапором, – признався старий.

– Перестань, батьку, про політику. Ти колись ускочиш із своїми спогадами, застерегла знову мати. — Ото

часом як почнуть у хаті з товаришами, то аж душа тремтить, – додала, оглянувшись на хатні двері.

– Я, Стасю, старий революціонер. Ще в п"ятому році сам над станцією виставив червоний прапор. Бо ж думали, що повалимо царя і нам засвітить свобода, а вийшло...

– Та добре, добре, що старий революціонер. Але наша гостя, напевне, політикою не цікавиться. Ти б ліпше розповів щось цікавіше, щось із свого парубоцтва, – запропонувала мати й повернувшись до Наталки, додала :– Ви його не слухайте, він часом таке розповідає, що аж страшно.

– Гаразд, Стасю, я ось розповім, як я одружувався, –враз повеселішав батько,і вмостившись зручніше, продовжував : – Це було так, дочко . Задумав я одружитися, та й почав до дівчат приглядатися. Кину на одну оком, на другу, третю. Все не та, що хочу. Бо хоч я й син бідного залізничника, а хотів собі жінку з інтеліґентного роду. Думаю, звісно, і про придане за дівчиною, щоб не бідувати...

Яків сидів біля Наталки й непомітно підморгував.Наче хотів сказати: отакий наш батько жартун, і сивини на голові не помічає. Він, напевне, вже вдесяте терпеливо слухав батькове оповідання.

– А побачив я свою кралю, – продовжував батько, глипнувши лукаво на жінку, – в залізничному клюбі, на вечірці. Як глянув, так і вмер. Зразу впала в око і зразу забрала моє серце. Довідався я від товаришів, що це дочка залізничного інженера і тіло в мене затерпло.От тепер самі судіть : чи міг я жити без серця й без тіла ? – посміхнувся батько до Наталки. Вона глянула на маму і переконалася, що краля, яка колись украла парубкове серце, ще й тепер гарно виглядає.

– І що ж мені робити ? – вів далі батько. – Посилати старостів ? Та ж дівчина мене зразу випхне з хати, гарбуза почепить. А в мене був товариш, з Кавказу парубок.От я й довірив йому свої сердечні справи. Кажу, обікрала мене дівчина, і серце поцупила і сон відібрала. А він мені й

радить. Ти, каже, не будь дурним. Якщо тебе так безжально обікрали, що й серце з грудей витягли, то ти цю капосну злодійку провчи, ухопи на коня вночі і – в світ. У полон захопи. Сам украдь дівчину. На Кавказі завжди так роблять, коли по–доброму не хоче. От я й почав готуватися до цього одчайдушного злочину. Насамперед, справив собі гарний костюм, взуття, шапку тощо. І почав кожного дня після роботи, немов би в службових справах, ходити перед її вікнами. А вже потім, у залізничному клюбі вона сама питає: чого це ви під вікнами, як злодій, ходите? – А я й кажу, хочу вас запросити в театр. П"єсу тоді ставили ...

– От і не в театр, а запросив мене в цирк, – перебила мати.

– Вибачайте, справді, то був цирк, – поправився батько.

– Тату, докажете іншим разом. Бо коли ви вперше запросили маму в цирк, то я сьогодні запрошую Наталку в кіно, – посміхнувся Яків.

– Якове, і хто ж сьогодні, в Свят–вечір ходить у кіно? Біжіть, ліпше, діточки, колядувати! – порадила мати.

– Наталко, куди ми, в кіно, чи колядувати? — звернувся Яків.

– Мені однаково, я така щаслива, що почуваю себе неначе дома, – щиро відповіла Наталка, підіймаючись.

– Приходьте й завтра. Чого вам у гуртожитку нудитись? – запросила мати.

Наталка допитливо подивилась на Якова. Що він ска-

же. Вона з Яковом готова вже й ніколи не розлучатись.

– Я, мамо, приведу Наталочку й завтра, обов"язково приведу, – запевнив Яків.

Потім він допоміг Наталці вдягнутися в щупленьку чумарку, подав шапочку.

– Добраніч! – сказала на порозі Наталка.

– Йдіть щасливі! – відповіла мати, і від цього побажання Наталці зробилося ще веселіше.

Щойно вийшли з хати, як Яків міцно стиснув руку дівчини й нагнувшись, запитав:

– Наталочко, подобаються тобі мої батьки?

– Як рідні.

– То хочеш, щоб вони були тоді справді рідними?

Наталка аж зупинилась. Подивилась в очі Якова.

– Ну, розумієш, я хотів тебе запитати, чи хочеш бути моєю жінкою?

– І що це ти так на Свят–вечір узявся жартувати?– приглядалась до Якова, дошукуючись, чи він це говорить поважно. А серце мало не вискочить з грудей.

– Наталочко, я не вмію так освідчуватись,як пишуть у книжках. Так що ти вже мені вибачай. Але їй–Богу, серйозно кажу: хочеш одружитися зі мною?

– Якове, та я з тобою хоч на край світу! — вигукнула крізь сльози і обняла руками шию парубка.

– Дякую! От ти вже й плачеш. Та ж я серйозно. Чого нам отягатися? Я тебе люблю вже давно, але соромився сказати. – І обережно гладив дівичну по сивій шапочці.

Вони й тепер соромились поцілуватись.

Потім Наталка виструнчилась, стріпнула головою, і пригорнувшись до Якова, сказала:

– Ходімо!

– Куди ж ми тепер? Може, повернемось до хати та признаємось батькам? – обережно запропонував зворушено щасливий Яків.

– Ходімо до храму св. Софії. Там же тепер повно на площі людей. Дивись, як у небі, в місячному сяйві, бли-

щать золоті хрести!

І вони, взявшись під руку, пішли туди, де сяяли в синьому небі немеркнучі хрести святої Софії, щоб там засвідчити перед Богом своє рішення йти поруч ціле життя.

НАЙБІЛЬШИМ ворогом комунізму є дрібновласницька ідеологія селянства. Ленін казав, що поки ми не викорчуємо дрібновласницької ідеології, поки не перетворимо селян на сільськогосподарських робітників, доти не зможемо розпочати будову комуністичного суспільства.

Цю азбуку комунізму постійно втокмачували в голови своїх слухачів політруки, пропаґандисти, аґітатори шляхом живого слова, газет, журналів, листівок, радіо і всіх засобів сучасної пропаґанди.

Так само організаційними заходами все було поставлено на службу опролетаризування селян, перетворення їх

на невільників землі. Для цього й був виданий закон про організацію СОЗів, потім комун,які незабаром розлетілися.

Данило Передерій першим заповзявся своє село перетворити на передовий загін соціялізму і, напнувши вітрила, себто розпочавши організацію СОЗу, намагався бути зразком для інших.

Назагал, Данило з дитинства ненавидів селян. Син шевця, завжди відчував себе упослідженим, і тепер мимоволі тішився людським горем, непосильними податками, що тяжким тягарем лягали на селян.

Організувавши КНС, Данило відчував за плечима підтримку, збиткувався над заможними господарями, хоч правду мовити, не любив і бідняків, вважаючи їх незаможними тільки до часу, поки їм пощастить забагатіти. Бо й поміж ними тільки й мови, що про багатство.

Передерій засвоїв лінію комуністичної партії і підтримуватиме цю лінію всіма силами. Політика ж комуністичної партії – зробити всіх п р о л е т а р я м и.

Вже сьогодні Данило стояв на першому місці щодо виконання важливих завдань влади.

Продрозвйорстку в селі виконав на 179% і продовжує далі.

Зброю в селян відібрав аж до іржавих самопалів та австрійських багнетів, хоч сам розумів безглуздя цих багнетів супроти селянської коси, або вил. Та вила й коси відбирати заборонили, бо вони потрібні в господарстві.

Розподіл землі на душу населення перевів так, що кращі землі відвів біднякам, а глинища й піщаники – куркулям. Хай угноюють багатії своїм потом ті глинища.

Зобов"язав куркулів обробляти землю вдовам по червоноармійцях, які загинули за совєтську владу.

Трудгужповинність виконують куркулі.

Словом, увесь тягар податків, обов"язків переклав на багатіїв.

За це районова влада дуже шанувала Передерія, ста-

вила його за приклад.

Але найбільше розголосу в районі та й цілій області Данило здобув своїм методом, як примусити куркулів шанувати совєтську владу. Через льох, наповнений водою...

Ой, скільки сміху й жартів з цього приводу було в райпаркомі.

Його поклепували по плечу в ГПУ, в міліції, в паркомі. Але вже в райвиконкомі, да за столами сиділи безпартійні щури, яким давно пора бути в тюрмі, з Данила відверто кепкували:

— Даниле Матвійовичу, а коли прийде черга до мами? Коли ви її запроторите в БуПР / Будинок примусових робіт /?

— Даниле, якщо ви зріклися батька, то як же вас тепер величати? По мамі?

Передерій відмовчувався, але ті запити занотовував собі в записник. Почекайте, може, я вам ще це пригадаю...

Десь за тиждень після холодної купелі, яку Передерій влаштував куркулям, голова райкомнезаму товариш Виноградов скликав районовий з"їзд управ КНС. З"їхалось понад дві сотні незаможників району.

Поїхав і Передерій зі своїм заступником, членами управи й секретарем. Місто недалеко, чому не послухати? Поїхали гуртом.

Залю кінотеатру, де призначено з"їзд, було заповне-

но. Відкриваючи З"їзд голова райкомнезаму запросив до президії товариша Передерія. Данило ніяк не міг второпати, чому сьогодні до нього всі районові тузи таку уважні. Кожен підійшов і потис руку, поцікавився, як там у селі будується соціялізм. І кожен з них лукаво посміхався.

Голова райКНС повідомив зібраних, що сьогодні розглядатиметься дуже важливе питання, а саме, як боротися в селі з ворогами, як будувати соціялізм. І кожного разу наводив приклад товариша Передерія.

Данило сидів, як на іменинах. Аж надто приємно було вислухувати такі признання. На закінчення промови,голова райКНС звернувся до Передерія і голосно сказав:

— А тепер, товаришу Передерію, дорогий наш Даниле Матвійовичу, я отримав з області для вас найвищу нагороду за зразкову працю. Прошу до мене!

Поки Данило виліз із-за столу, товариш Віноградов уже тримав у руках невеличку бронзову медалю з червоною стрічкою.

Данилові аж в очах почервоніло.

— Нашому передовикові, відмінникові,товаришеві Передерієві УРА! — гукнув Віноградов і причепив до Данилових грудей медалю.

— Урааа! — загриміло в залі.

Сльози радости заповнили очі й Данило ледве втрапив на своє місце за столом.

"Ось як большевики шанують відданих партії та владі людей", — тішився він, поглядаючи на медалю. І йому здавалося, що цілий світ дивиться тепер на нього, на цю другу його медалю. А скільки він ще отримає, то ніхто не вгадає.

Потім виступали представники з райземвідділу і оголошували плян посівної площі на наступний рік. Особливу увагу звертали на посів цукрових буряків. Збільшування поголів"я худоби, удобрювання землі,для чого слід запровадити гноярки тощо.

Данилові світ запаморочився. Він нічого не чув і не

бачив. Перед ним блищали медалі... Тепер він уже добре знав, як здобувається слава. Треба душити куркуля. Але що він робитиме, як забракне куркулів? Доведеться душити підкуркульників, підшіптувачів, невгнутих середняків. І ... здобувати славу.

Дома Передерія чекала неприємність. Щойно він переступив поріг хати, як назустріч, блискаючи гнівними очима, скочила Люля.

– Чи це правда, що ти посадив у в"язницю свого рідного батька? – накинулась на чоловіка, а очі, як списи гострі.

– Хто це вже тобі кинув кістку сварки? – збентежився Данило, затуляючи долонею медалю. Думав похвалитися, а тут така халепа. Ще скаже: батька за медалю продав.

– Це куркульська провокація, – несміливо заперечував Данило.

– Яка провокація, коли батько з тюрми передав записку, щоб принесли кожуха. В Сибір відправляють.

– Цього не може бути! – злякано вереснув Данило.

– Біжи запитай у мами. А я більше не хочу з тобою жити. Зараз залишаю тебе, – сказала Люля і почала складати свої речі.

Данилові непереливки. Він же домовився, щоб трохи полякали, потримали батька тиждень–два і випустили. А вони... От божевільні! Ухопив знову шапку й кинувся з хати. Добре, що візник не від'їхав. Скочив у бричку й подався знову до міста.

Начальник ГПУ зареготав.

– Це ми налякали старого, щоб дошкульніше було. От і оголосили вчора бути готовим до етапу на Сибір. Вовкам хвости крутити. А батько й повірив, – пояснював начальник.

– Випускай зараз же батька! Без батька в село хоч не вертайся, жінка голову скрутить, – скаржився Данило.

– Кажеш, і жінка проти тебе? Захищає батька, кур-

кульського підлабузника?

– Не тільки захищає, вона готова мені очі видряпати з–за нього.

– Завтра раненько випустимо, – пообіцяв начальник ГПУ.

КолиДанило повернувся і зайшов до хати, заховавши медалю, то побачив серед хати спаковані в двох валізках речі.

– Люлечко, чи ти здуріла? Що це за вибрики,–зовсім злякався.

– Якщо сьогодні з тюрми не повернеться батько, то я вже тут не ночуватиму, – сердито відповіла Люля й сіла на валізці.

– Батько прийде завтра.

– Навіщо ти його посадив у тюрму?

– Так, Люлечко, треба було, для людського ока.Інакше б мені попало. А йому там ніякої кривди не заподіяно.

– Йому не заподіяно а тобі ганьба до самої смерти. З тебе кепкуватимуть навіть ті, яким ти служиш. Боже мій, і як же я можу з тобою вийти між люди? – І заплакала.

Хай виплачеться, полегчає. Ніжності, чорт би їх забрав, – вилаявся в душі Данило, але по хаті ходив тихенько. Сам приготував вечерю і поставив на стіл. Вечеряли мовчки. Данило роздягнувся і ліг у ліжко. Люля сиділа на лавці, потім простелила пальто й лягла, заховавши голову за столом.

Примхи, панські примхи! За такі штучки українських жінок пужалном лікують. Та вже цим разом хай вивітриться. – І Данило заснув.

Ранком у Люлі, справді, гнів розвіявся. Вона схопилась раніше від Данила, розпалила в печі, приготувала сніданок і немов би помирилася з чоловіком. Веселенько говорила до нього, наче й не сварилась.

Повернувшись із тюрми, Матвій кожному зустрічному розповідав, де він цих майже два тижні мучився через того виродка – Данила. Розповідав про арештованих, які си-

дять безневинно. Про ЧеКа, що на допитах людям пальці викручує, про вошей, яких набрався у в"язниці, про всю ту банду, яка засіла у місті.

– Я ж його, чортового виродка, годував, одягав, тягнувся з останнього, щоб був грамотним, а він навчився людей кривдити, батька в тюрму садовити... – І витирав старечі сльози.

Люди збігалися, слухали, охкали, ахкали, додавали жалю... Все село враз заговорило, що старий Матвій був у тюрмі, що його Люля вирвала, бо мав їхати в Сибір. Що дякувати фінці, людина врятувалася...

Ці вістки доходили до вух і Люлі й Данила. З різних джерел. Люля раділа, а Данило готовий був усіх людей подушити. " Треба якось вирватись із села. Не можу я тут нидіти серед цієї мужицької гидоти ", – думав Данило. Він поспішав закінчити організацію СОЗу. Переселив куркульську родину в порожню сирітську хату і у двір куркуля почав стягати реманент, насіння, зводити худобу, впорядковував господарку.

Незаможники, побачивши, щов СОЗі вже є реманент, пара коней і навіть один бідняк привів корову, бо в його хліві стріха протікала, почали записуватись і собі в цю комуну. Кожний на свій лад хитрував підлататися. Корова бідняка стояла в дворі СОЗу; числилась созівською, але молоко він забирав додому, дарма, що годував корову созівським сіном.

Пару коней, відібраних від двох куркулів, поставили в спільній стайні і вже дехто з бідняків до млина їздив. І хоч ці коні не паристі, одна висока, горбата, а друга невеличка, кремезна, ця корова, а головне двір, творили ядро навколо якого почало обростати созівське тіло. І Передерій гордився своїм витвором.

Розподіляючи посівну площу буряка, Передерій обійшов цією просапною культурою новоорганізований СОЗ. І тут він знову накинув норму на куркулів. Лише про людське око розподілив по латці між середняками, в чиїх роди-

нах є дорослі робітники. А вже незаможників у комнезамі зовсім звільнив від сапи.

В сільському господарстві Данило тямив, не більше, як і в астрономії. І тому, коли незаможник йому шепнув, що від латки буряків виросте на спині два горби, то він звільнив членів комнезаму від цієї пагуби. Хай гнуть спину куркулі.

За цю господарську кмітливість незаможники підтримували Передерія у всіх починах. Розумнішого, запевняли незаможники, від Данила в районі нема. Недаром дві медалі заслужив.

Працюючи писарем у штабі, Данило набив руку на окозамилюваннях. З села всі відомості переходили через контролю Данила. Жодного зведення без його дозволу не сміли відсилати. Передерій змагав вивести село на червону дошку. І виводив. Все в нього зразкове. Але часом він і потерпав. Хоч би не викрилось. Тоді й медалі відберуть. Бо одна справа купати в льоху куркулів, а друга – господарювати. Зокрема, треба обов"язково організувати СОЗ, на якому тепер влада наполягала.

І коли одного зимового дня посланець з райпарткому привіз повідомлення: негайно Данилові прибути в райпарком, а на дворі шаліла віхола, в Данила тьохнуло в грудях. Щось тут не гаразд. Якийсь наклеп. Але за що? Може, тому, що дозволив незаможникам гнати самогон, може, неправильно розподілив площу буряків, наділивши норму куркулям, у родині яких нема працездатних. Щось та викрилось. Для певности забрав у течку зведення, для захисту й оборони, начепив на груди обидві медалі, накинув зверху кожух жіночий, відібраний у куркуля, і сів у сани. На дворі мело так, що світу Божого не було видно. Але оскільки кличе райпарком, треба їхати. Цілу дорогу Данило думав, яка його халепа чекає. Бо ж по–доброму нема чого в таку віхолу людину зривати з теплої хати.

Біля райпарткому звелів візникові знайти для коней затишок а сам з тривогою подався прямо в кабінет першого

секретаря райпаркому, товариша Когана. В коридорі його зупинила секретарка:

– Почекайте, товаришу Передерію, Товариш Коган зараз повернеться, – попросила і показала на почекальню. В таку погоду там була пустка.

– Чи ви знаєте, чому мене викликають? – поцікавився Данило.

– Точно не знаю, але, здається, справа дуже серйозна.

"Пропав"! – занепокоївся Данило, що мав за собою чи мало перекручень і надужиття в селі. Він же поводив себе, як диктатор.

Сів на лавці і глибоко задумався, підготовляючись в думках до виправдання.

Чекати довелося довго, і від цього нерви ще більше напружувались.

Та ось двері гримнули, дмухнуло холодом і Данило підхопився з лавки. Вийшов назустріч, щоб зменшити удар, якщо такий готувався...

– А–а–а! Данило Матвійович уже тут! Моє поважання! – привітався Коган і в Данила страх, як віником змело. Він поспішно подав руку і мало не обняв Когана.

– Приїхав, думав, що тут пожежа і треба когось рятувати, – відповів Данило жартом. Бо коли б загроза, то по–інакшому відбулася б зустріч.

– Не шкодуй, що приїхав, я сам вагався, кликати, чи почекати. І вирішив порадувати негайно. Пішли в кабінет!

Коган струсив із шапки мокрий сніг і сів у своє глибоке шкіряне крісло. Данило й собі тепер сміливо сів спереду, по цей бік столу, і навіть витягнув ноги.

– Чим же мене порадуєте? – нетерпеливився Данило все ж таки звертаючись на ви. Бо в добрих розмовах комуністи говорять один одному ти.

– Райпарком постановив забрати тебе з села в район. Хочеш?

– Оскільки райпарком постановив, то тут не може бу-

ти заперечень. Я завжди слухняний комуніст.

– Оце я розумію! – засміявся Коган. – Отже, тебе ми забираємо в район, головою райКНС, ма місце Виноградова. Справишся?

– Будьте певні! – аж підскочив Передерій.

Такої радости йому й не снилося.

– Партія довіряє тобі відповідальну працю. Віримо, що справишся! А коли ні – по шапці.

– Справлюся, – запевнив Данило. – Дякую партії за довір"я! А як же з квартирою? Доїздити з села щодня? – згадав наостанку.

– Помешкання для тебе ми вже підшукали. На Малій Фонтанній залишився будинок жандарма, якого наші славні чекісти прибрали. От ти й займеш його. Там навіть садочок і вишні. Жандарм дуже кохався в хахлацьких пейзажах... – І Коган засміявся.

– Дякую. Тоді все в порядку. Я можу перебратися хоч і зараз.

– Ось адреса й ключ до хати. Можеш заглянути й перевірити, чи не потрібно щось ремонтувати. А як переїдеш, тоді переберешсправи від Виноградова.

– А він що? Виїжджає з міста?

– Родина поки тут, а його забирають до области. От повезло! – якось мимохіть вирвалось у Когана, якому

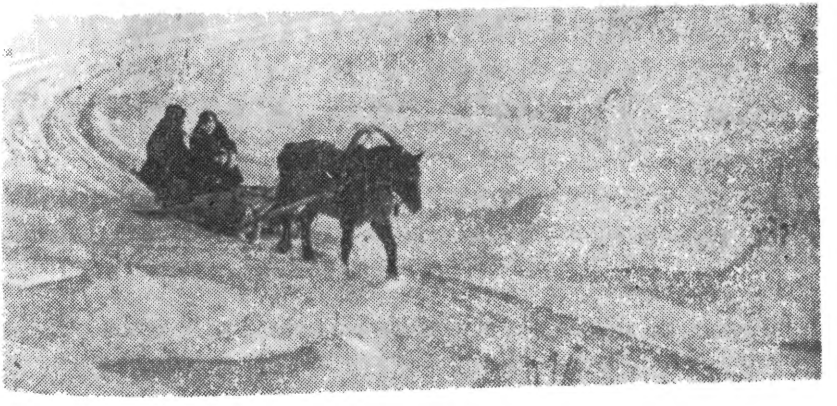

остогидло районове місто так, як Данилові село. Бо ж кожний керівник тільки й думав про підвищення.

Передерій забрав ключі від чужої хати, попрощався з Коганом, ще раз подякувавши за підвищення, і радісний, як школяр із свідоцтвом про закінчення кляси, побіг до своїх саней.

До нового помешкання він вирішив поїхати з Люлею, оглянути разом. Щоб не нарікала на якісь неполадки. А тепер він рвався додому. Може, востаннє їде до свого села. Бо ж він уже став твердою ногою на вищий щабель службової драбини.

В селі він не поїхав до канцелярії. В таку погоду нікого там нема. Завернув до найвірнішого свого помічника Семена Чернеги. Передати йому головування в КНС. Бо тільки Семен Чернега має тверду большевицьку руку, яка потрібна в селі.

ПЕРШУ ВАЛКУ куркулів на Північ Передерій налигав з рідного села в ударному порядку. Хай знає партія його відданість, хай тремтять куркулі перед потужним наступом соціялізму. Щасливе життя майбутніх поколінь не можна збудувати без жертв. І його рука, рука голови КНС, на цьому тернистому шляху супроти перешк-

код безжалісна. Не поминув він і попа, щоб не дурив темних людей, і дзвонаря, щоб не калатав щонеділі дзвонами. Тих попів з району нагорнув чимало. Долучив навіть ксьондза з міста. А от за рабина Коган заступився. Каже, рабин допомагав робити большевикам революцію. Навіть документами підтвердив, як рабин за царату листівки революційні поширював

За рабина заступилась партія. А от баптистського проповідника, що сидів у в"язниці за царату, забрали. Відмовився хвалити большевиків.

Тільки Люлін протест врятував від етапу Миколу Діденка, Наталчиного батька, з якою Люля заприятелювала. Так само втручання Люлі перешкодило Данилові долучити до етапу рідного батька.

Етап укомплектувався довгий, як чумацький шлях. Були тут і "довгоязикі" жінки. Спереду провадили етап охоронники на підводі, а ззаду підганяли також охоронники з видресованими псами. На підводах – харчі для охоронників і потрібні в дорозі речі. Арештовані ж харчі для себе несли на плечах. Подорож до Сибіру далека. Хто зна, скільки людей витримає цю мандрівку в невідоме.

Надворі непривітна осінь і дрібненький дощ. Холодний і дошкульний, як і совєтська влада для чесного люду. Приречені, схиливши голови, брели болотом, ледве тягнучи ноги, і хто проклинав свою долю, а хто молився ...

– Давай, куркуляко, таку твою мать! – лунали вигуки охоронників, прибулих із Росії, бо таку важливу справу не зважився окупант доручити навіть яничарам з українців. А жорстокий нелюд – москвин поводився з людьми гірше, ніж із худобою. Він навіть радів, коли якась знесилена жертва падала в болото. Реготав, коли друзі нещасного підіймали його й тягли далі. Бо вже знали, що тих, які не могли рухатись далі, чекала смерть.

– Не можу далі йти, ноги попухли, ревматизм замучив, – благав охоронника старенький дідусь.

– Врйош, старіна! Хочеш на подводу? Давай, подима-

йся! – штовхав у болоті чоботом чоловіка.

До Сибіру

– Допоможіть хоч підвестися, дозвольте рукою за люшню вчепитися. У тебе ж дома теж батько залишився, – благав дідусь.

– Хай чіпляється, не штовхай людину, – раптом вступився за дідуся один охоронник. Старенька людина вдячно посміхнулась, ухопилась за люшню воза й пішла далі.

– Похожий на мого батька, – виправдувався жалісливий охоронник перед жорстоким товаришем.

– Ти разрєші одному, тогда всє будут просітся, – відповів той.

– Але ж не можемо ми всіх залишати за собою трупами, треба ж когось довести до місця призначення, — виправдував своє милосердя другий.

Валка дотяглася до села, як уже стемніло, і в тій же хвилині сипнув дощ. Похапцем розмістилися край села, в панській економії, в хлівах, стайнях, стодолах. І це сам Бог зглянувся на людей у таку сльоту. Навіть охоронники задоволено зітхнули.

ЦІЄЇ НОЧІ Матвій замислено працював. На душі був такий тягар, що він ніяк не міг заснути, взяв дратву і біля каганця пришивав латку. Замовлень

тепер повна хата. Нового не дістанеш, то люди латали старе.

Матвійові було тяжко, що з села, руками його сина Данила, забрали кілька кращих господарів і погнали Бог знає куди. І доки ж буде таке горе людям? І чому ж це Бог вибрав його сина для такої ганебної, каїнової справи? Ну, вже не дивуватись, коли жиди, москалі збиткуються з давніх давен над нашими людьми, а це ж свій, а такий же страшний.

Старенька Данилова мати, Фросина теж не могла заснути. Вона сиділа на лежанці й крутила кужіль.

– Господи! Допоможи людині в дорозі, не дай їй загинути в таку непогоду, – обізвалась Фросина.

– І я про це думаю, – прогув біля каганця Матвій. – Адже ж ті люди, що забрали з села, кажуть, пішли на етап пішки. І що ж вони...

– Боже мій, проклинають, сина нашого проклинають. І на нас падає цей прокляття, – скорботно зітхнула мати.

А за вікном шаліла непогода. Дощ аж виляскував по шибках. А часом і грім стрясне хатиною, і блискавка прониже, немов би ножем по серці. Як перед загибеллю.

– Фросино, ти нічого не чуєш? – раптом насторожився Матвій.

– Дощ тарабанить! – відповіла жінка.

В цю хвилину в шибку виразно щось застукало.

– Хтось наче стукає, а ну, виглянь за двері, – звернувся до жінки Матвій і відклав дратву.

Мати накинула на плечі хустку і вийшла в сіни. Обережно відхилила двері.

– Хто там?

Перед дверима з"явилася темна постать і заслонила просвіт.

– Це я, мамо! – почула голос сина Петра.

– Синку! Боже мій! Вернувся? Як же це, в таку сльоту? – І припала до мокрої постаті.

– Прийшов, мамо, ледве добився, – хрипло відповів син, пригортаючи до себе матір.

Мати потягла сина до хати. Назустріч уже тупцював батько.

– Петре! Де ж це ти був, сину? – І кинувся до неголеного, брудного, стомленого.

– Роздягайся! Скидай із себе цей бруд, – заметушилась мати.

– Ти сам, чи ще хто з тобою? – запитав батько.

– Товариша маю, кінь там прив"язаний біля повітки,– посміхнувся Петро, стягаючи з себе шинелю, під якою, за поясом, стирчав наган, а біля пояса висіли гранати.

– Де ж це ти так довго пропадав? – радісно хвилюючись, розглядав батько давно не баченого сина.

– Боровся за Україну, тату. До останнього воював. Але ворог переміг, не тільки силою зброї, а й за допомогою наших зрадників, що поприлипали до большевиків, заради слави та вигідних посад при чужій владі, – відповів сумно Петро, а в батька аж у грудях похололо. Адже ж це й про Данила...

– Сідай, Петре, до столу. Витягай, стара, все, що найкраще. Боже, яке щастя! – І Матвій змахнув зі щоки гарячу сльозу. Потупцював до мисника, дістав пляшку й чарки.

– Як же ти дістався додому, коли тут большевиків, як собак на торговиці?

– Ночами, тату, пробивався. Дуже вже мені хотілося ще раз побувати дома.

– Звідки ж ти прибув?

– З Польщі, тату, з неволі. Може, не з такої, як тут, але й там наші за дротами. А оце ми, найбільш одчайдушні, вирушили загоном на Україну. Попробувати своєю появою розбудити людей, піднятися разом і скинути москалів. Але марна справав. Не пішли за нами люди, чи бояться, чи може, зневірились. Не взяли зброї. А без народу найбільша армія терпить поразку. І ми ледве висмикнулись від переслідуючої нас ворожої сили. Багато полягло. А оце, проходячи недалеко від Умані, я й зважився заскочити додому.

Ще раз глянути на вас... – Посміхнувся й почав сьорбати гарячу юшку, яку мати перед ним поставила.

– То це ти увесь час у війську? І знову підеш?

– В армії УНР, з Петлюрою. Хоч Петлюра не зневірився, не став на шлях зради. І я мушу йти з ним далі...

– І що ж ви думаєте там робити?

– Повернемось у Польщу й будемо стукати до сумління цілого світу. Боротися мирними засобами. Відкривати світові очі, на небезпеку, яку несуть людям большевики на спілку з жидами–комісарами.

– І думаєш, що поможе?

– Ми навіть не хочемо думати про це. Наш обов"язок боротися до останнього, до загину. Щоб не проклинали нас прийдешні покоління.

– Помагай вам, Боже! Тут таке робиться, що аж моторошно стає. Пропали люди, і світ пропав.

– Не все, тату, пропало. Світ переживав ще не такі страхіття, а от і вижив. І ми виживемо й переможемо! — посміхнувся Петро, і батько повірив. Бо не вірити такому синові – гріх.

Мати поставила на стіл яєшню, квашеної капусти, батько налив чарку і, підвівшись на ноги, сказав:

– Хай же Бог допоможе вам вибороти Україну! – Випили разом. Батько навіть не намовляв сина залишитись дома. Однаково тут замучать. Петро їв, а батько пішов до коня, підкинути оброку.

– А де ж наш Данило? Повернувся додому? – поцікавився Петро.

– Не питай, сину, про Данила. Повернувся, та що з того? Не наш він тепер, зовсім чужим зробився, до людей наших чужим.

– Пішов служити большевикам?

– Пішов, – тільки й відповіла мати і витерла сльози. Не питав більше й Петро.

Він уже добре знав, як ворог робить яничарів. Виходить, і Данила спокусили славою та нагородами.

– Я коня завів у хлівчик, хай обігріється, – сказав батько, увійшовши в хату і струшуючи з шапки воду.

– Маєте якесь зерно, обрік для коня?

– Пшениці всипав. Сіна поклав.

– Накрийте, тату, коня рядном, щоб не застудився.

Батько знову вийшов, а Петро все ж таки спитав:

– Де ж тепер Данило? З вами мешкає? – І насторожено звів очі. Не хочеться йому з рідним братом зустрічатися.

– В місто тепер переїхав. Підвищення заслужив.

– Бог із ним, мамо. Пішов він блудним шляхом, зрадницьким. Колись покається, та буде пізно. Чи ви маєте білизну, щоб я міг перевдягнутись? У мене, мамо, повно вошей.

– Біжи в сіни і поскидай геть чисто все з себе. Я зараз знайду батькове, перевдягнешся, – заметушилась мати.

Петро пішов перевдягатись. А за чверть години повернувся в чистому, сухому.

– Чи довго думаєш у нас гостити? – поцікавився батько.

– Завтра, вдосвіта, мушу рушати, як ще люди спатимуть.

– Боже ж мій! І не надивимось! – схлипнула мати.

– Куди ж ви зараз напрям тримаєте?

– Назад, до Польщі, як пощастить прорватися. Дуже вже навколо нас затискається кільце небезпеки.

– А може б ти, сину, залишився? Ми б тебе перехували на горищі. До нас ніхто не заходить з обшуками, —

звела мати благальні очі.

– Коли б це, мамо, небезпека тимчасова, то, може, б,і переховали. Але ворог напосів на Україну на довший час. Не буду ж я вікувати на горищі. А побачать, упіймають, то ми вже знаємо, як з петлюрівців у ЧеКа жили витягають. Не можу я залишитись.

– Їдь, сину, шукай правди! Ми й самі знаємо, що тебе не залишать дома. Оце ж недавно з села забрали людей на Сибір. Ліпше шукай спокою на чужині, – сумно порадив батько. – Може, за рік–два якісь зміни стануться, тоді й повернешся.

– Хоч би тиждень побув дома! – наполягала мати.

– Тоді я не знайду своїх. Відірвуся. Ніяк не можу, – пояснював Петро. – А от як світ порозумнішає, як большевиків збойкотують і влада зміниться, може, й приїду за пару років.

– Будемо чекати, – болісно сказав батько. Підвівся і позатуляв вікна. Хоч на дворі дощ, темно і дме вітер, та хтось може заглянути, поцікавитись, чого так пізно світиться. А батькові ніяк не хочеться, щоб люди все знали, щоб хтось доніс у місто.

Мати простелила серед хати рядно на соломі й поклала подушку. Петро взяв із лавки наган, засунув під подушку й ліг. За хвилину вже спав. Батьки ходили навшпиньках, щоб не порушити спокою сина. Мати сушила біля печі мокру шинелю. Потім пекла коржі на дорогу, наварила на снідання вареників, які Петро так любив. Зарізали курку і підсмажили, щоб не попсувалась у дорозі. Поклали й сала. Все, що найкраще, готували синові. Може, вже й не побачаться більше. На все воля Божа.

Батько кілька разів виходив до коня. Підгодовував, почистив, переглянув підкови. Це ж бо синів найвірніший товариш. Втратить коня, і сам чекістам у лапи потрапить.

Щойно у вікні засіріло, як Петро вже був на нагах. Він звик спати по–заячому. За кілька років під ворожим вогнем, у постійному напруженні, в небезпеці виробилась у

нього така звичка, що навіть три безсонних ночі не присплять його до сходу сонця.

Поки він умився, одягнувся в своє, випране й просушене мамою, на столі вже стояв сніданок. І ще раз батько налив чарки і випив із сином за щасливу путь. Цю ніч ні батько, ні мати не лягали. Вони жили сином. Нахилялися над постіллю, приглядались до неголеного, змарнілого обличчя, прислухалися до спокійного віддиху і раділи, що змогли охоронити свою дитину хоч на цю ніч від ворогів.

Петро снідав так, як у війську перед боєм, швидко й похапливо. Все поглядав на вікна, чи триматиметься над землею захисний туман. Дощ перестав, і заповідалось на сонячний день. Людям сонячний день благодать, а Петрові — ворог.

Мати тепер навіть не плакала. Так доля судила. Примирилась. Тільки благала Всевишнього охоронити її сина від біди.

— Ти ж, Петре, як вирвешся з небезпеки, десь там на чужині обізвися. Хоч коротенькою вісткою сповісти, що ти живий, — стиха просив батько.

— Напишу, обов"язково знайду можливість повідомити, — пообіцяв, швидко одягнув шинелю, засунув за пояс наган, причепив гранати і взяв на плече приготовану мамою торбу.

— До побачення, мамо! — сказав і поцілував маму в щоку.

Потім попрощався з батьком. Глянув на ікону, перехрестився й вийшов.

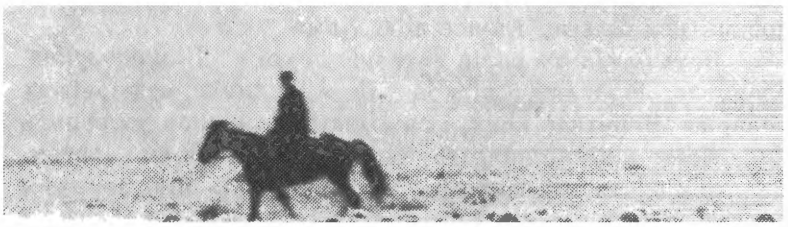

Батько з мамою ще довго дивилися в той бік, куди поїхав син, і прислухалися, чи з засідки не гримне постріл. Але на дворі тихо прокидався ранок. Їм обом було радісно, що вони мають не тільки Данила, а й другого дорогого сина – Петра.

В ПАНСЬКІЙ економії заворушилися люди, голодні, застуджені, змучені. Ніхто цим нещасним не приготував вечері, і ніхто не подав сніданку. Натомість скавчали сторожеві собаки, а охоронники гукали:

– Гей ви, куркульня! Годі вилежуватись, підіймайсь!

Коли валка вже була виладувана на мокрій дорозі, під стріхою маєтку залишились два трупи. Старенька бабуня й дідусь, що чіплявся за люшню. Йому вже не потрібна люшня, тільки чотири дошки. Але й тих йому ніхто не стягне цвяхами, не зробить домовини.

– Гей, Василій, старік то околєл! – гукав охоронник до старшого колеґи.

– Околєл? Прощупай сапогом, может прітворяется?

– Как бревно, недвіжімий! – ствердив охоронник.

– Нужно передать сельсовєту, чтоби зарилі в яму! – звелів старший.

– А что дєлать со старухой? Она єлє дишіт, вся сіняя.

– Бросай на подводу, околєєт, в слєдующей дєрєвнє оставім.

Валка рушила. І знову стогін, лайка й тихі молитви. Так кожної ночі людей меншало. Спочатку гинули безсилі, старші, хворі, каліки, а потім не витримували й здорові. В дорозі голод, тяжка подорож, хвороби косили всіх підряд. До Сибіру дійшла половина...

Після того, як з району відправлено в Сибір кращих господарів села, між людьми виникла паніка. Виходить, це

не жарт, не залякування, а справжнє нищення людей. Ні права, ні захисту, ні рятунку. Хоч живцем лізь у землю.

Потайки, часто серед ночі, господарі нищили майно, щоб не впасти в очі владі, не зробитися куркулем, ворогом народу. Різали худобу, розшивали хліви, руйнували й нищили будівлі. Ламали вози, що стояли в запасі, псували реманент. Робили так, як співали большевики: "Ми старий мір разрушім до основанья", – бо ж сталося вже те, про що вела пісня далі: "Кто бил нічем, тот станет всем".– Владу перебрали пролетарі, ступаючи слідами свого мудрого вождя Леніна, нищили все старе, починаючи від архітектурних пам"яток старовини, аж до палення бібліотек з віковічними скарбами людства.

Навіть українського борця за право бідних Тараса Шевченка новітні оборонці пролетаріяту зарахували були до ворогів народу, бо ж він був українським національним революціонером, а не московським, чи жидівським.

І українські яничари, що за гроші своїх батьків здобули освіту, наввипередки почали ганьбити, плювати на Тараса Шевченка, аби тільки придобритися до лінії, яку тепер провадить окупант, новий поневолювач України. Писали про Шевченка все, що найгірше тільки за те, що Шевченко проголосив: "В своїй хаті своя правда і сила і воля". Україні ж большевики заперечували право на свою хату і на волю ...

Не встиг Данило Передерій розмахнутися в своїй відданості партії на становищі голови КНС, як та ж сама партія підрізала крила цій організації.

На весні 1921року декретом ВУЦВКу було проголошено Нову Економічну Політику. На зміну катастрофального військового комунізму, що все руйнував, большевики повернули свою політику в протилежний бік. Закликали до зміцнення господарки всіма можливими засобами. Дали кожному право багатіти. Дозволили приватну власність. Заохочували поширювати торгівлю, будувати власні підприємства, вирощувати садки, плекати худобу, садити го-

родину, поширювати посівну площу за рахунок засмічених ланів, і все це обкладалось єдиним твердим податком.

Руйнування села раптом припинилось. Люди немов би очуняли від чаду. І тут Комітет Незоможних Селян спіткало безробіття. Відпала потреба шукати в селянина закопаного зерна, допитуватись, де він подів порося, чи теля. Кожному дозволено мати стільки худоби, збіжжя, сировини, скільки він може підняти не тільки власними руками, а й найманою робочою силою.

І селянин з якоюсь хворобливою, відчайдушною запопадливістю кинувся розбудовувати знову господарку. Працював день і ніч, запріг у ярмо всю свою родину, включно з дітьми. Не спав і недоїдав, а все розбудовував і ... радів.

– Слава Тобі, Господи, нарешті відкрились широкі двері до щасливого життя! – молився селянин щоранку, починаючи свій трудовий день, що закінчувався аж уночі.

Правда, це пробудження, заохота знову багатіти, не раптом повернулася до селянина. Він ще довго недовірливо приглядався, прислухався, спостерігав, чи це не большевицька пастка. А коли вже повірив, то натиснув на чепіг обома руками й грудьми.

А повірив селянин тоді, як вийшов закон, що продрозвйорстка заміняється твердим податком. Селянин виконує податок тільки один раз на рік, незалежно від того, які він має прибутки зі свого господарства.

І щойно тепер розпочалися в селі шалені перегони в розбудові власної господарки, бо ж усе що вродить, твоє. Ніхто до нього не має права.

Другим запевнюючим чинником для розвитку господарки був закон, за яким подоток виконувався не натурою, а грішми. Себто, відкриваються ширко двері до торгівлі. Кожний господар продає своє добро, аби мати гроші для податку.

І зразу ж заряснілі, зогомоніли, загули базарні площі. Чого душа забажає – все знайдеш на базарі.

Щоб зміцнити грошову систему, яка підчас революції втратила будь яку вартість, себто коли за пачку сірників чи фунт соли треба було платити мішок грошей, в 1922 році було переведено фінансову реформу. Всі гроші знято з обігу, натомість влада признавала і брала в податок совєтські рублі, червінці, забезпечені золотом. Царські гроші, значки Керенського, гроші Української Народної Республіки – анулювалися.

Всі ці гроші незабаром пішли на прикраси мешкань. У кожного селянина ними був обліплений у хаті сволок.

Так почало рости, квітнути і незабаром буйно розгортатися заможне життя. Будували хати під бляхою, копали крининці біля своїх дворів, ставили хліви, розводили худобу, садили садки. На базар господарі їхали тачанками, коні – в ремінній упряжці, на господарях чумарки, смушеві шапки, господині у вишитих сорочках, чобітках, зав"язані чорними хустками з червоними трояндами і зеленими листочками...

Вечорами знову на вигоні, біля вітряків, лунали молодечі пісні. Щонеділі весілля з музиками, аж земля гула. За старе, за неволю, за тюрми, розкуркулювання, за большевицькі знущання забулося.

Суспільна обробка землі, недолугий СОЗ розлетівся за один день. Ця назва в селі стала символом кепкування. Бідняки поділили созівську землю і зі справжнім ентузіязмом вхопилися обробляти кожний свою латку.

"Крок вперед – два назад", як окреслив НЕП мудрий вождь пролетаріяту Ленін, посів у серцях людей потужне і надійне місце. Зокрема, селяни не помічали, що цей вождь, проголошуючи НЕП, хитро примружив косе монгольське око.

Комітет Незаможних Селян у селі навіть на канцелярію повісив замок. Нема що обмірковувати і нема чого час гаяти. Незаможники запопадливо взялися багатіти. Навіть Комсомол перетворився в дрібно–міщанську організацію. Обмірковували, як би то з багатою одружитися.

Данило Передерій занепав на дусі. В нього з-під ніг вирвали ґрунт, яким він думав лізти вгору і здобувати собі славу. На голову райКНС тепер ніхто не звертав уваги. Навпаки, він став об"єктом кепкування серед товаришів.

Тому тепер, поснідавши рано з Люлею, знеохочено йшов у свою управу, де нудьгував за одним столом бухгалтер, а за другим секретар, бо решту службовців звільнено. Переглянувши нечисленну пошту, Передерій мандрував далі. Заглядав то в міліцію – довідатись про новини, то в ГПУ – почути про нові розпорядження з центру, не прикриті таємницею, потім ішов до їдальні перекусити. З їдальні в райпарком, а там – у кооперативу, може, щось цікаве трапиться купити, і так до вечора.

Люля, випроводивши чоловіка, вирушала в свій бік. Її ще більше, як чоловіка, облягала нудьга. Місто невелике і ніякої розваги. Вона взяла звичку прогулюватись до Софіївки.

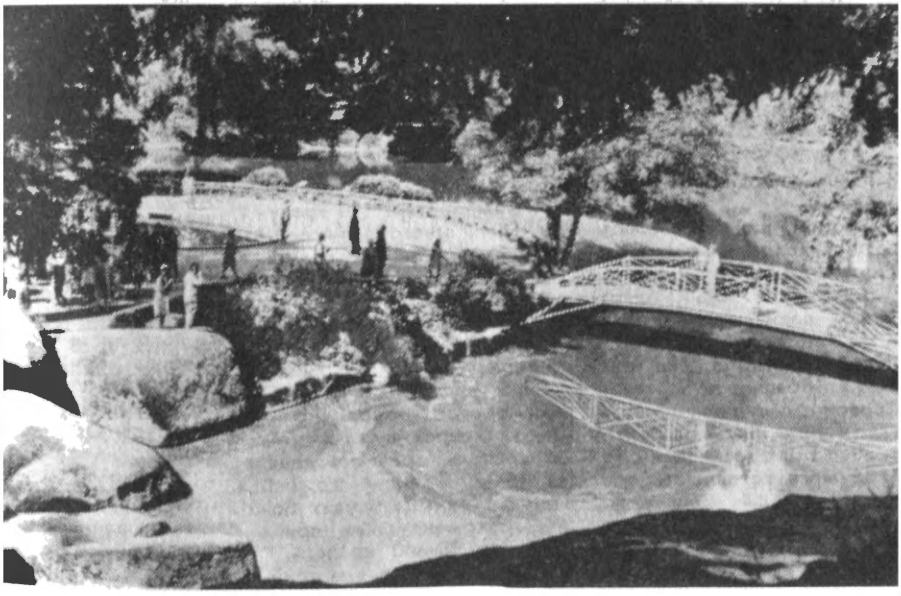

Чудовий парк ніколи не втрачав краси й свіжости. Люля все там щось знаходила нове, небачене, цікаве. А скільки не нав"язувала з людьми випадкових знайомств, все це були для неї чужі люди, які в розмові зраджували зневагу до автохтонного, місцевого населення і цим підкреслювали своє панівне становище. Це Люлю, яка й сама відчувала колись чужу владу у Фінляндії, дуже вражало.

Кому ж служить Данило? Особливо обурювало її те, що кожна жінка якогось керівника, довідавшись, що Данило головою райкомнезаму, зразу ж копилила носа й казала:

– І ото ви, інтеліґентна, розумна особа зважилась вийти заміж за гречкосія? І ото ви, дочка фінського народу, пішли заміж за хахла?

– Почекайте, мій чоловік українець, а не хахол, – почувши вперше це слово, запротестувала Люля.

– Ха–ха–ха! То ви й не знали, що хахли видумали собі назву "українці"? Ніколи ніяких українців в історії не було. Ми це некультурне й примітивне плем"я називали малоросами, себто меншими за нас, росіян, але щоб українцями? Ха–ха–ха! Ці ж хахли тільки і вміють гопака танцювати та горілку пити. Ми, руські, принесли їм грамоту, культуру і силою запровадили науку. Щоб уміли читати наші накази.

Ввечорі Люля про свою розмову з дружиною совєтського вельможі розповіла чоловікові, сподіваючись, що він обуриться, схаменеться. Де там!

– Ти, Люлечко, не розумієш наших відносин з великим російським народом. Як–не–як, а росіяни – велика нація, у їх є Пушкін, Лермонтов, Толстой і багато інших. А в нас що? Один Шевченко, і той з мужиків. Що тут говорити! Москва завдає тон цілому світові. І тому нам, українцям, ліпше влитися, розчинитися в російському морі. Будемо руськими, тоді ввесь світ нас поважатиме.

Люля тільки подивиться скорботно на чоловіка, зітхне й припинить розмову. От коли б таке сказав фін про свою Фінляндію, вона б йому очі видерла.

Після таких розмов, Люля ще більше ненавиділа москалів, ще далі відчужувалась від чоловіка. Але де ж вона подінеться?

ПЕРШЕ ТРАВНЯ! В цей міжнародний день робітничої солідарности капіталісти і працедавці багатьох країн дають робітникові вільне, але оплачують, як нормально. Щось іншого в країні совєтів, де при владі не капіталісти, а робітники й селяни. В цей день большевики женуть населення на площу з прапорами й транспарантами, щоб воно славило своїх вождів і лаяло капіталістів. Але комуністична партія, що так дбає про робітничий кляс, не оплачує робітникові прогаяний день. І робітники не тільки втрачали цей день на прославлення своїх вождів, а ще й після паради партія закликає їх безкоштовно працювати на якійсь ділянці, де відчувається прорив:

чи то дорогу поправляти, чи смітник прибирати, або ж спішним темпом прискорити будову громадського мешкання. І все це грабування робітника оправдується патріотизмом. В цей день з трибуни вожді закликають робітників ще більше працювати, ще швидше виконувати й перевиконувати пляни, ще сильніше напружувати м"язи для добра рідної комуністичної партії.

Широка площа за Уманню, біля касарень, вся заповнена людом, червоніє, хлюпотить прапорами й транспарантами. Над площею збоку височіє нашвидкуруч збудована трибуна, де ворушаться керівники совєтських установ. Найвидатніші большевики. В кожного на грудях, як не ордена, то медалі, або значок з головою Леніна. Всі усміхнені, горді. Перемогли, дожили, святкуємо! Біля трибуни збірна оркестра цілого міста. Труби вилискують на сонці, але виконавці не дуже радісні, бо їх запросили грати без винагороди.

Переднє місце на трибуні – представникові з облпаркому. В шкірянці, з орденом і червоною стрічкою на грудях. Під ногами стільчик, щоб зробити штучно вищою присадкувату постать. Поруч такий же низенький на зріст, секретар райпаркому, тов. Коган. Вони керують парадом. Ліворуч представник облпаркому випнув груди, з пістолем при боці, начальник ГПУ району, товариш Чапля, Мусій Соломонович. Поруч нього нач. міліції з такою ж помпою. Потім прокурор, суддя тощо. Стережись, мовляв, буржуазія, куркульня і контрреволюція, ми тут, на сторожі здобутків жовтня.

Другу шерегу на трибуні займали менші вожді, голова райвиконкому, комісар військомату, директор кооспілки, зав. райнаросвіти, редактори газет. А вже аж скраю причепився голова райкомнезаму, товариш Передерій. Дарма, що в нього на грудях дві медалі. Йому відвели останнє місце на трибуні. Але він і цим гордився та радів. Нехай і в хвості, але з ними. Сьогодні в хвості, завтра посередені а там... і спереду, – тішив себе думкою.

Параду відкрила оркестра музикою інтернаціоналу : "Повстаньте, гнані і голодні"! Боже, аби ж то ті гнаній голодні повстали, то з цієї трибуни і пороху не залишилось би. В тому й трагедія, що не повстають ані гнані, ні голодні. Всі мовчать, мучаться, терплять й конають. Як заворожені.

Люля стояла серед жінок керівників міста й району, на відведеному підвищенні, біля трибуни, і їй було видно площу, як на долоні. Вона приглядалась до облич людей, що прийшли за наказом влади аж із села і не виявляли жодного захоплення. Натомість жінки, що стояли поруч неї, весело і збуджено показували одна одній пальцями на трибуну й хвалилися : це наш кум, а то товариш мого чоловіка, а он той, з портупеєю через плече, то товариш мого брата ...

Люля прислухалася й її огортав ще більший сум, ще сильніший жаль, що вона тут самітня, чужа, нікому не потрібна. Їй навіть ніяково було приєднатися до розмови, хоч з деякими жінками була вже знайома. Показати, що і в неї чоловік заслужений, що й він он стоїть позаду з медалями, було соромно.

Представник з облпарткому щось гукав до натовпу, а йому у відповідь гриміло : ура

– Урааа ! Хай живе Ленін ! Хай живе Троцький! Урааа! Хай живе марксизм !

Після паради, робітників повели на суботник – полагодити безкоштовно місток і греблю, щоб зручніше було їхати товаришам з міста, а селяни розбрелись тепер уже врозтіч, хто куди. Переважна більшість пішла додому. Були й такі, що хотіли подивитись на місто, удекороване гаслами, закликами, портретами вождів. Почитати газети й догадатися, яку ще петлю готує влада для людей.

Для провідників на трибуні подали авта. Сьогодні з нагоди міжнароднього дня пролетаріяту, заповіли спільний обід.

Данило першим зійшов із трибуни, бо стояв позаду,

біля східців, кивнув до жінки головою і допоміг їй влізти в кузов авта, а сам сів за нею. Біля готелю "Савой" зупинились і зайшли до середини. Столи у вигляді літери "Т" застелені білими скатерками, заставлені тарілками, пляшками та склянками. Як на доброму й багатому весіллі. Сідали тепер провідники разом із своїми жінками, однак, за рангами. Перше місце й тут відведено представникові з облпаркому. Данило знайшов картку з своїм прізвищем аж у кінці столу. Але щойно Люля скинула плащик, сіла біля чоловіка за стіл і блиснула своєю красою, як усі жінки повернули до неї голови. За жінками й чоловіки здивовано закліпали очима:

— Чия це? Звідки така? Що за красуня? — зашелестіло в залі.

Аж тепер Данило відчув силу за плечима. Хай хоч жінка приверне до нього загальну увагу.

– Невже це дружина голови районних мужиків? – почув раптом Данило збоку і йому аж в очах потемніло від обурення. Але він і вигляду не подав, що почув.

– Так, це дружина товариша Передерія, он і він біля неї. Теж мужчина гарний, – відповів другий голос. У Данила трохи відлягло.

– Але ж Передерій... І жіночий голос палко почав доводити щось.

– Ха–ха–ха! Обидві жінки дзвінко засміялись.

В цю мить підвівся представник облпаркому і підніс ши бокал з вином вигукнув:

– Товариші комуністи, большевики, керівники міста й району! В день пролетарського свята партія вітає вас з перемогою!

– Урааа! – вигукнув хтось із представників, і всі в залі підхопили – Уррааа!

– Товариші! – продовжував промовець, – ваше захоплення перемогою над буржуазією бачу по ваших очах. Але ще не час нам радіти. Ворог ще живий, ворог ще дихає, ворог гострить на нашу державу зуби й пазурі. І тому я дозволю собі проголосити перший тост в день пролетарського свята за більшу пильність, за смертельну боротьбу з контрреволюцією!

– Уррааа! – загуло в залі.

Задзеленьчали ножі, ложки, виделки, склянки. Влада пила, їла, розважалась. Люля дивилася на цих провідників народу, що немов би вирвалися з голодного хліва й накинулись на смачні страви, на добірні вина і разом із своїми пишно одягненими жінками дудлили їх повними склянками, так, як це ведеться в шахтарів, чи вантажників. Люлі робилось гидко і страшно.

– Данильцю, ходімо вже додому,– тихенько штовхнула в бік чоловіка.

– Почекай, Люлю, посидьмо трохи, ще ж ніхто не ви-

ходить із–за столу.

– Тут такий галас, так понапивалися, що скоро й бійка виникне, – знову шепотіла Люля.

– Та ж тут начальник міліції, чого ти паніку розводиш? – розгнівався Данило і налив собі знову вина.

А навколо, справді, вже гамір, як на базарі. Кожен доводив свою вищість у керівництві. І партія, і ГПУ, і райвиконком, претендували не першенство.

Враз Данило відчув, як хтось на його плече ззаду поклав руку. Оглянувся і встав.

– Добридень, Даниле Матвійовичу! – ввічливо привітався до нього уповноважений ГПУ, товариш Паславський.

Від такої уваги Передерій аж затанцював.

– Моє шануваннячко, товаришу Паславський! — поспішив відповісти. Дуже було прикро, що не знає, як Станіслава Паславського по–батькові.

– Що ж це ви, товаришу Передерію, не хочете познайомити мене зі своєю дружиною?

Люля глянула на Паславського і зустрілася з пильним його поглядом. Зразу ж аж у грудях похололо. Вже вона знає, чого мужчини так дивляться. Відвернулась.

– Прощу дуже. Люля, знайомтесь. Це товариш Станіслав Паславський. У фінів не прийнято величати жінок по–батькові, тому й ви називайте просто Люлею, – блискаючи радісно очима говорив Данило.

Люля подала руку. І щойно в чужій долоні відчула, що її рука дрібненько тремтить.

– То ви фінка? Як це приємно! – сказав Паславський нахилився й поцілував Люлі руку під здивованим поглядом Данила і самої Люлі. Вона аж почервоніла. Рука в Паславського якась ніжна, тепла. І коли раніш Люля від самої згадки про ГПУ лякалась, то тепер цей чекіст видався їй ввічливим і людяним. Нічого жорстокого в ньому вона не помічала.

– Як же вам живеться на чужині? Не нудьгуєте? Не сумуєте за Фінляндією? – цікавився Паславський, підсу-

нувши ближче вільне крісло і присівши поруч Люлі.

– Нудьгує, кожного дня нарікає,- поспішив відповісти Данило, радий товариству Паславського.

– Це тому, що ви, товаришу Передерію, тримаєте жінку під замком. А в місті є де розважитися, аби тільки бажання, – посміхався Паславський і все поглядав на Люлю.

– Ну, на утиск свободи моя дружина не може поскаржитись. Але вона не хоче заводити приятелювання з будь ким.

Люля мовчки слухала.

– А ви, товаришу Паславський, де працюєте, що робите? – звела раптом очі Люля.

– Я працюю під зверхністю свого земляка, Фелікса Едмундовича Дзержинського. Чули про такого?

– Це той, що керує Чрезвичайною Комісією?

– Ні, тепер ця установа має назву ГПУ, – відповів Паславський.

На Паславському добре припасована уніформа, хромові чоботи, на поясі пістоль. Йому років під сорок. Але виглядав ще бравим парубком.

– Страшна ваша установа! – сумно сказала Люля.

– Це для ворогів совєтської влади страшна, а для приятелів – ні, – посміхнувся Паславський. – У нас працювати однаково, що в культурно–виховному ансамблі брати участь. От, зокрема, мене цікавить, чи ви б не хотіли в нас працювати? Не лякайтесь, не слідчим, а перекладачем. Нам дуже треба перекладача з фінської на російську мову. Як ви сприймаєте таку пропозицію?

Люля розгублено подивилась на Данила.

– Та чого, Люлю, коли хочеш, можеш піти, попробувати, – хутенько дав дозвіл Данило.

Він зразу ж врахував для себе вигоду, як що матиме дружину службовцем у такій могутній установі.

– А ваше слово, товаришко Люлю?

– Це для мене така несподіванка, що я просто й не знаю, що сказати, – розгублено переводила Люля очі з

чоловіка на Паславського.

– Ми вас не в"яжемо якимись умовами. Попробуйте, сподобається, будете працювати, а ні, залишите, і все, – полегчував становище Паславський.

– Я боюся, що не добре володію російською мовою. А як щось недокладно перекладу, тоді мене в підвал, — засміялась Люля. Їй і самій було цікаво заглянути в ту страшну установу. Що ж воно там робиться?

– Вашу недоторканість в нашій установі я вам ґарантую, – серйозно відповів Паславський. – Чи ви знаєте ще якісь чужоземні мови?

– Трохи французьку, трохи німецьку, – несміливо відповіла Люля.

– Чудесно! Там, де вам забракне російського слова для висловлення фінського змісту, сміливо вживайте французьке, чи німецьке. Я цими мовами добре володію.

Люля ще раз допитливо подивилася на Паславського. Виходить, він грамотна людина, а вона гадала, що там тільки тупоголові солдафони працюють.

– А що мені доведеться перекладати? – звела знову очі Люля. – Може, технічну літературу, то я не зумію німецькою чи французькою мовою передати зміст.

– О, ні! Ви перекладатимете статті з газет та журналів. Політичного змісту. Таким чином, за дружню співпрацю з перекладачем! – підніс чарку Паславський.

Люля несміливо взяла склянку з вином і трішки ковтнула.

– Отже, ви вже прийняті на працю, коли вас чекати?– запитав Паславський.

– За тиждень. Я б хотіла трохи очуняти від такої несподіванки, – хвилювалась Люля.

– За пару днів прийде, – підкинув зі свого боку Данило, боячись щоб така блискуча нагода влаштувати жінку на працю в ГПУ не зірвалась.

– Дуже добре. Я за цей час усе приготую, – погодився Паславський.

Люля вже не втручалася в розмову. Їй не подобалося, що чоловік у цій справі бере більшу участь, як вона сама. Розмовляє за неї. Так, немов би вона підлегла Данилові. Але це своє незадоволення не показувала. Відчувала, що з цього часу між нею і Данилом започаткуються інші відносини. Вона, маючи службу, буде почувати себе більш незалежною.

Десь у кутку, за маленьким столиком, зібралось "мокре" товариство, що особливо кохається в горілці, і п"яними голосами тягло:

....страна моя, Москва моя,
ти самая любімая ...

Паславський знову наповнив склянки й чарки кому вина, а кому горілки.

– Ось де патріотизм, слухаєш і сльози виступають. Вип"ємо за самую любімую! – підморгнув до Данила, глянув на Люлю й випив.

– Я вже не можу, – відмовилась Люля. – взагалі, я алкоголю не вживаю, – виправдалась, а насправді хотіла висловити протест проти "самой любімой" Москви, яку ненавиділа. Вона вже знає, яка московська любов. Данило ж одним духом випив свою чарку і засміявся.

– Уявіть собі, що між вином і нашою країною є подібність. Я п"янію від вина і те саме відчуваю кожного разу, коли наша держава здобуває нові перемоги.

– Це добре порівнення. Я, правда, такими властивостями не володію, але добре вино, чи горілочку при кожній нагоді випиваю, – відповів Паславський.

– А я пропоную ще випити за комунізм, за нашу партію! – запропонував Данило.

– І за партію радо вип"ю, і за комунізм, – погодився Паславський.

– Данильцю, ходімо вже додому, – нагадала Люля, побачивши, що чоловік п"яніє.

– Отже, до скорого побачення! – підвівся Паславський, подав руку, поцілував Люліни пальчики і пішов.

Данило аж підскакував від радости. Така подія! От що значить, мати дружину-чужинку. Вона тебе виведе в світ. Ну, хіба б я мав такий успіх, одружившися з Наталкою, хай навіть грамотною.

Данило допоміг жінці одягнутись, взяв під руку, і вони вийшли. Напився, з нього досить. Сьогоднішній день вийшов знаменитий! Не тому що перше травня, а тому...

– Я гордий за тебе, Люлю! – ніжно сказав Данило. – З тобою можна піти в найбільш вишукане товариство і не осоромишся. Дай, поцілую...

– Данило, чи ти здурів? Люди навколо.

– Ти знаєш, часом у політиці треба мати кметливість. Ось, наприклад, сьогодні, як усе гарно пройшло, і як нас шанували. І знаєш, тільки тепер я зрозумів, яка в мене дорога жінка, Люлечко...

Люля ледве дотягла чоловіка додому. Адже ж візника з собою не взяли. Поклала Данила в ліжко, а сама сіла біля столу й задумалась: Чи добре вона зробила, погодившися працювати в ГПУ? Мабуть, добре. Легче буде вирватись до Фінляндії.

Двоповерховий цегляний будинок, обведений високим парканом. Біля входу вартовий. Люля з острахом зупинилась. Тікати, як найдалі тікати від цієї катівні, – майнула думка. Але пригадала привітне обличчя Паславського, витягла люстерко, поправила шапочку і наблизилась до вартового.

– Мене викликав товариш Паславський! – сказала спокійно.

– Пожалуйста, заходіте, прямо к парадному, а там, в коридорє увідітє єго фамілію на дверях, – пояснив вартовий і відчинив фіртку.

Посипана піском доріжка вела до двійчастих високих дверей. Торкнула клямку, і двері легко відчинилися. Крокуючи коридором, шукала прізвища Паславського. Ось і мідна дощечка: "Уповноважений ГПУ тов. Паславський."

На мить зупинилась перед дверима, щоб утихомирилось серце. Тричі легенько постукала.

Двері безшумно відчинились і на порозі посміхнувся Паславський.

– А–а! Здравствуйтє! Заходьте! – радісно вигукнув і, зробивши легенький уклін, став осторонь.

– Добридень! От я й прийшла! – привіталась Люля і оглянула кімнату. Страх ще володів нею, але швидко розвіявся. Ніяких приладів тортур вона не бачила. Навпаки, кімната гарно обставлена, шафа з паперами, стіл, накритий червоним сукном, м"які крісла, великі вікна. На підлозі пухкий килим.

– Сідайте, товаришко Передерій, чи як вас звати?

– Для мене ліпше, як зватимете по імені, Люлею.

– І я такої думки. Отже, Люлю, це буде ваша друга хата. Почувайте себе, як дома. Сідайте, поговоримо про працю.

Люля сіла в крісло й зауважила, що на стіні, за спиною Паславського, висів не Ленін, як прийнято, а хтось інший: "Ф. Дзержинський, голова ОДПУ". – прочитала Люля.

– Мій прямий начальник! – поспішив пояснити Паславський, впіймавши погляд молодої жінки.

– Що ж я маю робити? – поцікавилась Люля.

– Читати й перекладати. Ось я зараз вам покажу, – І підійшовши до шафи, витяг газету й подав Люлі. Вона подивилася й усміхнулась. Фінська газета, що виходила в її рідних Хельсінках. Вперше на Люлю дихнуло подихом батьківщини. Ухопила газету й пробігла поглядом. Як же ра-

дісно глянути хоч через пресу на рідний край. Ось де вона буде мати духовий зв"язок із своїм народом.

– Впізнаєте? – посміхнувся Паславський.

– Дуже приємно мати в руках рідне слово! – з захопленням відповіла Люля.

– Ваша робота й полягатиме в читанні та перекладі на російську мову статтей політичного змісту. Проте, не тільки політичного, бо для нас усе цікаве, – поспішив додати Паславський.

– Але ж мені спочатку трудно буде передруковувати на російській друкарській машинці, якою я ніколи не користувалася. Чи, може, писати від руки?

– Тільки машинкою. Три копії. А спішити вам нема куди. Якийсь час будете поволеньки вправлятись, а там і опануєте. Передусім же вам треба написати заяву про бажання працювати в нашій установі. Зараз дам вам готову форму. – І пішов до шафи. Тільки тепер зауважила Люля, що в кімнаті ще двоє дверей. І куди кони ведуть? Двері вузенькі й кольором не відрізняються від стіни. На столі аж два телефони і кілька сигнальних кнопок. Все це навівало страх.

– Оце вам анкета, виповніть. Для формальности. Такі у нас вимоги. – І поклав перед Люлею аркуш паперу. Як глянула вона, то аж в очах потемніло. Сто запитів, на які треба відповідати, починаючи з прізвища, де народилась, хто батьки, діди по батькові, по матері. Родинний стан, соціяльний стан... Боже! Ніколи не думала, що таке людям треба знати.

Люля скинула рукавички, взяла ручку, вмочила в чорнило і почала заповнювати. Ще з самого початку в анкеті пропонувалось писати тільки правду. А коли дійшла до запиту, скільки в батька наймитів, яка господарка тощо, то на мить завагалась. Потім рішуче написала, що батько має фабрику, тартак, дереворобню, що працює в нього понад сто робітників. Якщо батьків маєток стане перешкодою до праці в цій установі, то тільки й клопоту. Попрощається й

піде. Але брехати не наважувалась.

Виповнивши анкету, Люля підписала її прізвищем Передерій і подала Паславському. Слідкувала за його обличчям. Паславський спокійно перечитав, поклав у шухляду і сказав:

– Дуже добре. З сьогоднішнього дня ви зачислені на працю. На початок 75 карбованців місячно. Задовольняє така платня вас?

Люля мало не ахнула. Чоловік, працюючи головою райКНС, отримує шістдесят карбованців, а їй на п"ятнадцять більше.

– Абсолютно задовольняє! – відповіла Люля.

– Це перший місяць. Потім підвищимо, – підкреслив Паславський. – А тепер ходімо, я вам покажу кімнату, де будете працювати.

Люля підвелася, взяла рукавички, торбиночку й пішла за працедавцем.

Кімната, призначена для її праці, була невелика, але досить світла й чиста. Біля широкого заслоненого вікна

низенька довга шафа. Трохи далі широкий стіл, м"яке крісло, під стіною висока шафа, збоку друге крісло, навпроти шкіряний тапчан. Все як у салоні. На стіні картина, а поруч в стіні теж потаємні двері. Для кого? На столі те-

лефон, попільничка...

– Ви палите?

– Ні, вважаю це для жінки зайвим.

– І я такої думки, але попільничка хайстоїть, для нагадування.

– Якого нагадування?

– Подивіться, що на ній витиснено.

В заглибині брондзової тяжкої попільнички вирізьблено три жіночих постаті. Одна жінка затулила пальцями вуха, друга долонею закрила уста, а третя обома долонями очі.

Люля звела на Паславського допитливий погляд.

– Це правило, яке зобов"язує всіх наших службовців, – пояснив він.

Люля вся задеревеніла.

– Чи ви хочете мати револьвер? Ми дамо вам право носити зброю.

– Ні, ні! Зі зброєю я не хочу мати нічого спільного,– зразу ж відмовилась.

– Даремно. Як передумаєте, я вам дам невеличкий бравнінг. А уніформу нашого наркомату будете носити? Спідничка і френч. Досить гарно пошиті.

– Також не хочу. В уніформі жінка втрачає свою жіночість.

– Правильно, погоджуюсь. Отже, ми договорились. А завтра приходьте на працю. Ми вас прикріпимо до їдальні і до закритого розподільника. Ось вам перепустка. Не загубіть, бо вартовий не випустить із помешкання, – засміявся Паславський і подав зелену картку з печаткою і прізвищем.

Люля заховала перепустку й наблизилась до вихідних дверей.

– А це, товаришко Люлю, візьміть додому цей паку-ночок.

– А це що таке?

– Можете перевірити. Запевняю, не динаміт і не бомба.

Люля розгорнула пакуночок і побачила цукерки "Раковиє шейкі".

– Нащо? – розгублено запитала.

– Це на доказ, що ваша праця тут не буде гіркою...

– Дякую! Я й не знала, що в цій установі людей обдаровують цукерками.

– Чесних людей обдаровують не тільки цукерками, а значно ціннішими нагородами. І я сподіваюся, що й ви також цього заслужите. Отже, праця ваша розпочинається о 9–ій ранку до 5–ої вечора з перервами на сніданок, обід і підвечірок. Про це все ви згодом дізнаєтесь.

Офіційне зачислення на працю закінчилося. Люля вийшла. При виході показала вартовому перепустку й почула:

– Пожалуйста, виходітє!

"Яке блюзнірство, біля пекла демон жонґлює ангельською ввічливістю", – подумала вона про охоронника. І в цілій імперії та сама фальш, обман. Злочини, безправство прикривають демократією, свободою. Ох, коли б пощастило швидше вирватись із цих джунґлів.

Ввечорі, повернувшись додому, Данило зразу ж кинувся з запитом до жінки:

– Люлю, ну, як там, прийняли? Не передумали?– затупцював, блискаючи очима, як лисичка, намагаючись довідатись швидше про наслідки обіцяної праці.

– Очевидно, що прийняли, чого б вони мали передумувати?

– Зачислили в штат, чи взяли на пробу? – допитувався Данило.

– На пробу! Сказали, перевірять, – кепкувала з чоловіка Люля.

– От чорт! Можуть забракувати! Ти ж не вмієш друкувати на машинці. Я про це цілий день думав. Що б то було завчасно підучитись!

– Не журись. Прийняли на постійну працю без кваліфікованої підготовки, та ще й за моє неуцтво призначили аж 75 карбованців місячної платні.

– Сімдесят п"ять карбовонців? Не може бути! Це ж ... це ж... То мені платять менше, як тобі?

– І чого ти гарячкуєш? Адже ж сам знаєш, що твоя служба – п"яте колесо у возі. Ну, яку ти користь державі даєш? Я просто дивуюся, що тебе давно не вигнали, що тобі дають 60 карбованців. Коли б це від мене залежало, більше, як десять карбованців не призначила б, бо ж ти не будівник, а руїнник, – насміхалась Люля.

– Досить, досить кепкувати. Я радію, що тебе прийняли. Підучишся друкувати на машинці, візьму тебе за секретарку в свою установу.

– Ти, Данильцю, комедіянт. Гляди, щоб завтра й тебе не скоротили.

– Я вже давно мрію перейти на іншу службу. А як переведуть десь головою поважної установи, і тебе тоді заберу. А може ... може б, ти закинула словечко Паславському про мене? Там же, в ГПУ людей треба. Як ти думаєш?

– Я ще й сама не влаштувалась, а ти вже за протекцію.

– Рація, почекаємо. Я думаю, що він тобі не відмовить, коли ти за мене попросиш.

– Побачимо, – відмахнулась Люля й пішла до кухні.

За якийсь час Данило гукнув:

– Люлю! Ти не знаєш, скільки Паславський отримує платні?

– Не цікавилась цим, – почулося з кухні.

– А ти поцікався. Все ж таки варто наперед дізнатися, скільки там платять.

Люля нічого не відповіла. Це вже щодня буде надокучати, щоб просила Паславського про протекцію. І що за вдача, яка непогамована жадоба влади й грошей! – зітхала Люля.

За вечерею Данило знову натякнув жінці про можливість, за допомогою Паславського, і йому влаштуватися в ГПУ. Тоді б разом ходили, напевне б їздили на роботу. І

тоді б уже нам усі заздрили.

– Поки сама добре не обізнаюся з тією установою, і поки не познайомлюся ближче з Паславським, нічого й не питатиму, – сердито відповіла Люля.

Ранком чоловік ще спав, а Люля встала, помилася, приготувала сніданок, сама тихенько поснідала і вже збиралася йти, як прокинувся Данило.

– Ти вже йдеш на працю?

– На дев"яту годину. А тобі нема куди спішити. Тепер я тебе годуватиму, – лукаво посміхнулась, щоб ужалити його.

– Я ще хотів тебе попросити, щоб довідалась, чи не будуть ліквідувати КНС.

– Отакої! То ти комнезамом будував совєтську владу, а тепер ліквідуєш? Ха–ха! Сніданок там готовий, чай, масло, булка. А мені треба спішити, бувай! – І вийшла.

Вперше Данило відчув себе приниженим. Перед жінкою. Він завжди намагався в її очах себе піднести, підвищити. А тепер подумав, що вона інтелектуально вища від нього і ніяк не хотів із тим погодитись. Сьогодні сталося. Але це тимчасово. Ще якийсь місяць – два, від сили рік, і він здобуде вищість, – потішав себе надією.

Люля при вході показала перепустку, і охоронець поспішив відчинити фіртку.

– Пожалуйста, проходіте! – ввічливо й цим разом запросив. Чи ця ввічливість викликана особою жінки, чи перепусткою – невідомо.

Люля боязко підійшла до призначеної їй кімнати і завагалась: стукати, чи йти? Все ж таки, постукала, а коли ніхто не відізвався, обережно відчинила двері. В кімнаті пустка. Тоді вже скинула плащик, рукавички, капелюшок і сіла в крісло, за столом. Сідаючи, помітила, що на підвіконні в кришталевій вазі, налитій водою, стояли свіжі квіти. Посміхнулась. Хто це? Для кого? Понюхала. Чудовий, ніжний запах. А може, в цій установі так заведено?

Заклала в друкарську машинку папір і почала вправ-

лятися. Спочатку вистукала своє прізвище, ім"я, потім, не думаючи, видрукувала прізвище Паславського, потім знову своє. Так намагалась запам"ятати розташування літер, та навчитися навпомацки друкувати. Передерій, Паславський, навіть з одної літери починалися. Але які вони різні. Коли б на місці Передерія був Паславський, наче менше б журилася... А втім, хто його знає.

– Товаришко Передерій, вам чай! – почула збоку і аж здригнулася. Повернула голову й побачила стареньку жінку з тацею, на якій стояла склянка чаю і бутерброд.

– Ви що, тут працюєте?

– Нічого мене не питайте.

– Ха–ха! А це чого?

– Тут такий порядок. – І жінка поставила на стіл тацю. – Ходімо, я вам покажу убиральню й буфет. Як захочете ще чаю, самі беріть.

У буфеті широкий стіл із кріслами навколо і посеред столу паруючий самовар. При стіні шафа, в якій булки, масло, коржики тощо. Для перекуски. З кімнати двоє дверей. Праворуч для жінок, ліворуч для чоловіків.

– Це ви тут самовар роздуваєте? Давно працюєте?

– Кажу вам, нічого не питайте.

Тепер Люля згадала про попільничку з трьома засадами цієї установи: не підслуховувати, не питати і не підглядати. Тому більше нічого в жінки не питала. Повернулась до своєї кімнати й сіла за машинку.

Опівдні прийшов Паславський. Так же тихо, як і старенька жінка.

– Добридень, товаришко Люлю! Ну, як машинка? Чи добре працює? Опановуєте?

– Не святі горшки ліплять, – відповіла, посміхаючися Люля.

Паславський узяв із столу аркуш зужитого паперу і побачив прізвища: Передерій Люля, Паславський, Передерій Люля, Паславський...

– Треба писати Паславський Станіслав, або й Стась,–

– посміхнувся, і Люля почервоніла. Навіщо вона чергувала ці прізвища? Чи не могла придумати щось інше?

– Тут якась жінка чай приносила, не сказала навіть, як її звати.

– Євгенія, тітка Євгенія. Коли чогось вам треба, гукайте. Наша прибиральниця.

– Вона попередила, що треба тихо розмовляти, а ви – "гукайте".

– Ха–ха–ха! Це добре. Але ви можете гукати Євге - нію, як треба, – сміявся Паславський.

– Як із кімнатою? Залишати незамкненою ввечорі?

– Залишайте незамкненою. У вашій кімнаті таємниць покищо немає.

– А куди дівати списаний папір? Може, забрати з собою та викинути на вулиці?

– З собою звідси нічого не можна виносити. Я звелю поставити тут скриньку для сміття, а покищо залишайте на столі.

Тепер уже Люля пошкодувала, що так бездумно поста-

вилась до вправ на друкарській машинці. Думала, попсутий папір із собою забрати, а тепер кожне видруковане слово хтось прочитає.

– Вправляйтесь сьогодні, як хочете, а завтра я вам принесу газету, – пообіцяв Паславський, склав докупи зужиті аркуші й вийшов.

Люля, незважаючи на заборону, дещо згорнула і заховала в рукав. Таке написала, що не варто людям знати.

О п"ятій одягнулась, накрила друкарську машинку і вийшла. Дома чекав на неї Данило. Ніколи раніш не приходив так рано.

– Ну як? Не звільнили? Впоралася з роботою?

– Впоралась. Ще кілька днів і буду друкувати.

– Чудесно! Мені, певно, довелось би вчитися пару місяців.

– Натомість ти швидко опанував інше мистецтво...

– Яке?

– Залякувати, арештовувати, бити людей.

– Це вже ти пришиваєш мені, чорт–зна що, – розгнівався Данило, але розумів, що це була правда.

На лайку чоловіка Люля не реагувала. Однаково, не поможе.

Другого дня, зайшовши до своєї службової кімнати, Люля зразу ж глянула на вікно. У кришталевій вазочці стояли знову свіжі квіти, тепер усі червоні.

НА ДВОРІ ще залягала темна ніч, як Люля прокинулась. Збоку, біля неї, стогнав чоловік. Вона швидко включила електрику і нахилилась над ним.

– Даниле, що з тобою? – злегка потрясла за плече.

– Що? Де? Як? – злякано закліпав очима Данило.

– Тобі мариться, що чорти на шибеницю тягнуть? Ха-ха! Добре, що хоч підчас сну пробуджується твоє сумління.

– Перестань, не бурчи, – відповів Данило, спустив з ліжка ноги й почав терти долонею чоло.

– Що ж тобі снилося?

– Ти перешкодила затримати сон у пам"яті...

– Ото менше заглядай у чарку. Вчора прийшов у такому стані, що ледве клямку на дверях намацав.

– Ага, от і згадав. Снилося, що я бився, чи то з Коганом, чи то з Паславським, і ще, здається, з батьком.

– Чого ж це ти з ними не помирився?

– Чекай, чекай, от і вилетіло. Та, чорт із ним! – відмахнувся і почав натягати штани.

– Ще ж рано, куди підіймаєшся?

– Однаково, не засну вже. Варто було б заглянути в село, подивитись, як там.

– Посваритись з батьком по-справжньому, а не тільки вві сні? – спитала Люля.

– Ти в наші родинні справи не втручайся, – сердито буркнув Данило.

Люля полежала ще трохи і також підвелась. Сьогодні треба прати білизну. Влада завела такі порядки, що й пральні в місті нема.

Данило голився, нервуючись, і вже двічі порізався. Помився, ранки на підборідді й під носом заліпив цигарковим папірцем. Думав зранку кудись піти, а тепер сидітиме в хаті поки засохне кров. Сон таки не виходив з думки. І

чого це він бився з Коганом, з Паславським, з батьком? Хоч би чого не сталося...

Люля вже вмилася, причесалась і наставила самовар. Підсмажила яєшню.

За сніданком у Люлі знову з"явився гумор, і вона почала допитуватись:

– То розкажи, як же ти з батьком уночі чубився. Видно, добре досадив батькові, що і вночі приходить тебе бити...

– Не твоє діло. Ти мені за батька не згадуй, — сердився Данило, сьорбаючи чай.

– Але якщо тебе Паславський порекомендує в ГПУ, тоді ти зовсім не спатимеш. До тебе всі буржуї приходитимуть ночами, щоб задушити...

– От більше ніколи тобі не розповім сну. Ти тільки й думаєш, щоб якось мене вщипнути.

– Та це я, Даниле, жартую. Не будемо ж по–бусурманському снідати мовчки, – виправдалась Люля, побачивши що чоловік добре розгнівався. Але своє вона сказала. Хай знає.

Поприбиравши зі столу, Люля одягнулась і приготувалася йти.

– Ти куди так рано? Адже ж ще й сьомої нема, – подивився Данило на годинника.

– Піду в закритий розподільник. Може, там щось гарне привезли...

Данило ще довго сидів біля столу й роздумував над своїм становищем. Ці жінчині шпильки дошкулялийому. Не подобається їй його служба. А хіба він може на такій роботі бути "сестрою–жалібницею"? Тоді ніколи не дослужишся. Щоб забути поганий сон, дістав нагана й розібрав та почистив. Потім наваксував чоботи, підтяв трохи на скронях кучері. Взяв портфель, без якого почував себе, наче без діла, і вийшов, замкнувши хату.

Як водиться, на нього ще зранку чекав візник, куняючи біля акації, в холодочку.

– До канцелярії комнезаму, – звелів Данило, сідаючи в бричку. Коні шпарко рушили.

В приміщенні райкомнезаму він довго не затримувався. Робити нема чого. За чверть години вийшов і подався до райпаркому. Там завжди вирує життя. Кожного місяця партія провадить якусь компанію : чи нову позику накидають людям, чи уборочну приспішують. Партія спочинку не має.

Райпарком містився в поміщицькому маєтку, який конфіскували ще першого дня революції. Поміщик з родиною втік а будинок перебрало місто. Навколо двоповерхового збудованого з сірого граніту, палацу – старий парк. Біля парадного, в застиглих позах два мармурові леви. Біля левів стояв охоронець з рушницею в руках. Вже був випадок, що хтось увечорі через вікно кинув у райпарком гранату. Саме тоді був гість з области, якому відірвало руку.

Данило зайшов до першого секретаря райпаркому.

– О, Даниле Матвійовичу ! Саме вчасно ! Сідай ! Для тебе новина ! – підвівся з крісла товариш Коган і ввічливо подав руку.

– Що за новина, Ісааку Мусійовичу ? – поцікавився Данило і зразу ж неприємне почуття від сну розвіялось. Секретар приязно посміхався.

– Для тебе, Передерію, навіть у калюжі риба водиться . Ти вродився під щасливою зіркою, – шкірив щербаті зуби Коган.

Данило зразу подумав про нову нагороду. Але ж тепер ніякої роботи. Все завмерло. Ні розкуркулювання, ні репресій, ні позики.

– Хочеш поїхати в Москву на курси політвишколу ? Тільки відповідай швидше !

– З приємністю, хоч зараз ! – випалив Данило. Побачити столицю, завести нові знайомства. Ось де нагода висунутись !

– Готуйся на завтра. Документи й гроші одержиш уже сьогодні.

– І ти не жартуєш? – ще раз запитав Данило. Щастя було таке несподіване, що вірити не хотілося.

– З тобою хто розмовляє? Базарна баба, чи секретар райпаркому? – підвищеним тоном вигукнув Коган.

– Тоді, дякую. Я вже готовий. Де отримати гроші й документи?

– Гроші в бухгальтерії, а документи зараз приготуємо.

За годину Передерій виходив з райпаркому з променистим обличчям.

" От і довіряй снам", – згадав він нічну бійку з Коганом. А вийшло навпаки.

Приїхавши до райкомнезаму, забіг в кабінет і покликав свого заступника.

– Товаришу Голубе! Степане Якимовичу! Забирай від мене течку!

– Що сталося?

– Залишаю вас, їду в Москву, на тримісячні курси. Перебирай від мене всі справи!

– Даниле Матвійовичу! Що ти кажеш? Та це ж підвищення!

Збіглися всі працівники райкомнезаму. Дивилися на Данила, як на іменинника.

– Ось тобі ключ від стола, а це печатка. Урядуй! Напиши наказ що від сьогодні виконуєш обов"язки голови райкомнезаму.

– Товаришу Передерію, ти хоч пиши з Москви, нас не забувай!

– Писатиму, не забуватиму. А покищо до побачення! Спішу. Завтра рано від"їжджаю.

Кучер підвіз Передерія додому і теж радів успіхові свого начальника. Завтра востаннє відвезе його на станцію. Ось які зміни!

Передерій зайшов до хати, глянув на фотографію Люлі в срібній рямці і раптом злякано подумав: – "А як же з жінкою? На кого вона залишиться?" – Відчув, немов би

пазурі шкрябнули серце. Вся ця подія так швидко відбулася, що він і не стямився.

Першу хвилину виникло бажання бігти в райпарком та відмовитись від подорожі. А потім схаменувся. Коган ніколи не подарує такого непідпорядкування. І чому ж було не запитати зразу, чи можна з собою взяти жінку? Але як узяти? Та ж вона працює в ГПУ. Не так то легко її звідти вирвати. Та чи й захоче вона їхати в Москву? Вона москалів ненавидить. От колізія! От дурне становище! І що ж його робити? А їхати треба, документи й гроші в кишені. Справи райкомнезаму вже передав заступникові.

З тривогою дістав валізки і почав складати потрібні речі: костюми, взуття, білизну, бритву тощо. Завагався, чи потрібна постіль? Напевно, житиме він в гуртожитку. Це ж курси для приїжджих. А коли в гуртожитку, то чи ж дозволили б мати жінку? Очевидно, ні. Значить, нема чого шкодувати.

Зважився сьогодні приготувати обід, поки Люля повернеться. Прислужитись жінці наостанку. Хай не гнівається, що залишу саму.

Коли Люля повернулася, все було готове. Навіть тарілки на столі, хліб нарізаний, пляшка нерозкоркована. Дві чарочки. Скатерка біла, як сніг.

— Це що в тебе за прийняття? Чого це ти дома? — дивувалася жінка.

— Гарні новини примочимо! — посміхнувся Данило.

Люля теж сьогодні весела, збуджена, аж немов би помолодшала.

— Які це події сталися, шо ти надумав зустрічати мене пляшкою й обідом? — допитувалась, роздягаючись.

— Підвищення заповідається. Мене посилають на курси в Москву. От і хочу цю знаменну подію разом з тобою відзначити.

— І ти дав згоду поїхати, мене саму залишити? — запитала, немов би злякано, але смутку на її обличчі не позначилося.

– Це на короткий час. Курси розраховано на три місяці. Так що не журися.

– Три місяці? Боже ж мій, ціла вічність! Чому ж ти мене не попередив? Я б з тобою поїхала, на працю б не пішла. Який же ти недобрий!

Слава Богу, жінка не плаче, а Данило думав, що буде повна хата сліз.

– Я тобі, Люлю, писатиму щодня, постараюсь хоч раз у відпустку приїхати. Не журися, якось перемучишся, — заспокоював він майбутню "солом"яну вдову", розкорковуючи пляшку і наливаючи чарки.

– Та вже мушу терпіти. Хоч би тих курсів не продовжили!

Вони цокнулись чарками, і Люля проти свого звичаю, випила до дна.

– Чи все потрібне поскладав, не забув бува чого?

Ретельно переглянула Данилів похідний вантаж, додала шкарпетки, хусточки до носа, рукавиці, бо ж Москва вічно холодна. Всунула дві пляшечки одеколону, щоб міг відсвіжитися після голення. Словом, жінка була навдивовижу уважною цілий вечір. Радила чоловікові не перевтомлюватись, слідкувати за собою. Захопити з дому заощаджені гроші, щоб мав чим доповнити злиденне студентське харчування.

– Мені, Данильцю, грошей не потрібно, я обійдуся. Себе гляди, щоб ти мав силу опанувати науку на курсах.

Дуже милою виявила себе Люля. Вперше бачив такою, відколи приїхали в Україну.

– Мені, Люлечко, давно бракувало цих курсів, – признався вже в ліжку Данило. – Я, бувало, слухаю промовців з області, чи навіть Когана на зборах і все заздрю. А вже тепер, повернувшися з курсів, я утру їм носа. Постараюсь себе так вишколити, що й Троцький позаздрить. А всі кажуть, що Троцький найбільший промовець.

– Старайся, Данильцю, вчися! І мені тоді за тобою буде веселіше, – заохочувала його Люля. А бувало ж, що

завжди кепкувала.

Ранком, поснідавши разом, Данило заскочив у райГПУ. Попросити Паславського, щоб відпустив Люлю на пару годин з роботи. Вона хоче провести його до поїзда.

– Ти ж там, Даниле Матвійовичу, не ганяйся за дівчатами, а пильнуй науки, – попередив жартома Паславський в присутності Люлі. – З тебе, товаришу Передерію, росте велика людина. Ти ще й сам не знаєш, яка в тобі сила...

Данило слухав і відчував, як за його плечима росли крила. Очевидно, Паславський перебільшує. Але частку цих пророкувань Данило брав за правду.

Поїхали на вокзал, поспішаючи. Поїзд відходить незабаром. Посадивши чоловіка у вагон, Люля полегшено зітхнула. Сіла на бричку й подалась на працю в ГПУ. Вона навіть не оглянулась у той бік, куди поїхав вишколюватися чоловік.

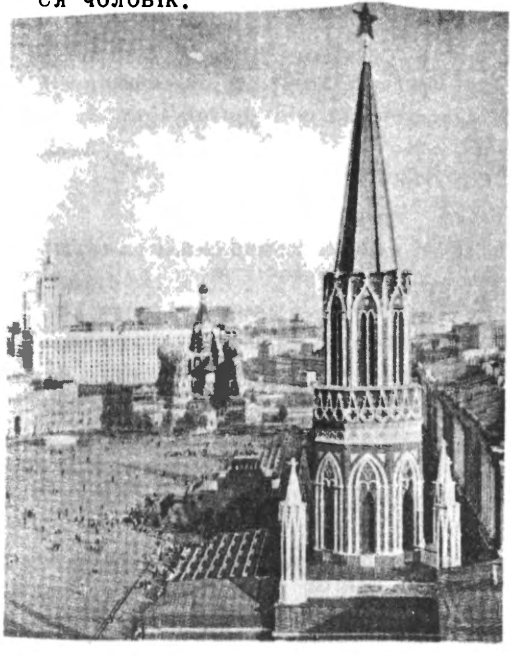

Три місяці партійного дурману на курсах в "бєлокамєнной" Москві, були для Данила свя - точним подарунком. З почуттям вищости повертався він у свій район, щоб вишколеними пазурями ухопити за горло кожного, хто замахнеться на совєтський лад, хто не погоджується з політикою партії. Документ про закінчення курсів його грів, як мамині груди дитину. Непокоїло Данила тільки те, що

за три місяці не було від Люлі жодного листа. Він її закидав поштовими картками з краєвидами матушкі–Москви, а вона – ні звуку. Такий бентежний час він уже мав у Фінляндії, коли щодня писав своїй любій, а вона мовчала. Потішав себе тепер також щасливою розв"язкою, яка сталася в тому випадку. Тоді Люля свою вину дуже гарно виправдала.

Не пощастило Данилові за три місяці випросити відпустки, відмовили.

Приїхав він до Умані серед ночі. Викликати кучера з райкомнезаму в цей час годі й думати. Але це була доба НЕПу і людей знову обслуговували приватні візники. Та ще які коні! Аж земля гуде. За чверть години Данило вже біля хати. Вікна темні. Люлечка спить. Розрахувавшись з візником, Данило тихенько відімкнув двері, зайшов до хати, поклав речі і засвітив електрику. Жінка в ліжку й не ворухнулась. Він навшпиньки підійшов до ліжка і... жінки нема. Ліжко, гарно застелене, світило пусткою. Кинувся в кухню, у вітальню, оглянув усі закутки. Скрізь порядок, а жінки нема. І раптом в очі впав папірець на столику. Ухопив до рук і прочитав:

Даниле!

Я довго вагалася, багато передумала, перш ніж зважитись на цей остаточний фінал нашої подружньої комедії. Коли подружжя побудоване на фальші й брехні, там не буває любови. А як же жити без цього святого почуття? Твоїм ідеалом – кар"єра, а в мене – любов. І любов не тільки до чоловіка, до родини, а й до оточення, до людей. І я переконалася, що ми цілком різні люди, в нас нема нічого спільного. Тому прощай!

Тобою окрадена Люля Олькконен

П.С. Розлуку я вже оформила.

Данило скрипнув зубами й застогнав, як поранений звір.

– Гад! Це все Паславський! – вирвалось у нього. – Як же мені добратися, щоб потрощити тобі ребра, скрутити голову? – шипів Данило, бігаючи по хаті. Дістав із шафи пляшку й випорожнив до половини. Знайшов черствий кусок булки і закусив. Люля, видно, помешкання залишила вже давно, бо всюди на меблях пилюга. Данило впав на диван, не роздягаючись, і заснув. Алкоголь придушив нерви.

Прокинувся опівдні. Вийшов із хати і заглянув у скриньку для листів. Там лежали всі його картки. Тепер Данило переконався, що Люля вибралася зразу ж, як він виїхав з дому. Значить, давно вже плянувала розлуку. А він і не догадувався. А як же мило вона його випроваджала! Змія! Він згріб усі картки й почав їх шматувати. Клапті кинув у смітярку.

Так, як приїхав додому, неголений, немитий, узяв кашкет і цим разом без портфеля подався в місто, на розвідку. Зайшов до колись підлеглої йому установи. Кабінет замкнений. Переступивши поріг бухгальтерії, почув радісний вигук:

– О, Даниле Матвійовичу! З приїздом! Вітаємо! — загаласував бухгальтер. Статистик також вискочив назустріч.

Данило запитав:

– Що ж у вас за три місяці сталося нового?

– Робота, товаришу Передерію, кипить, як у казані. Лісництво за хмиз дало нам прочистити ліс. Кожний незаможник може собі заробити палива на зиму. Оце й розподіляємо по селах. На цукроварні дозволили незаможникам придбати по зниженій ціні маляс, жом і ще деякі відходи. Це ми теж розподіляємо згідно з кількістю членів родини.

– А тому, хто не має худоби, теж даєте? – байдуже запитав колишній керівник незаможників. Всі ці новини мало його цікавили.

– А як же. Самогон хлопці з малясу гонять, – прим-

ружив хитро око бухгальтер. – Кажу вам, Даниле Матвійовичу, такі адамові сльози, що не відірвешся. П"єш і хочеться...

– Розподіляйте й далі, а я пішов, – сказав Передерій.

– То ви вже не будете керувати незаможниками? – звів брови бухгальтер.

– Ще не знаю, думаю що керуватиму, – нерішуче відповів Данило й подався далі. Його цікавив не хмиз для палива, не маляс для самогону. Його цікавила жінка. Навіть закінчення курсів відійшло в тінь. У грудях клекотіла образа і помста. Як же його скривдили! І чи він міг передбачати такий підступ?

Зайшов до райвиконкому. Тут, здається, до нього найщиріше ставляться, хоч і люблять покепкувати.

Щойно привітався з головою Ізюмовим, вислухав поздоровлення з приїздом, як зразу ж запитав:

– Скажи мені, Ізюмов, ти давав моїй жінці розлуку?

– Аякже, певно, що давав. А ти не дав би працівниці ГПУ? Попробував би не дати!

– Але ж треба було запитати мене! А може, я не хочу розлучатися!

– Ха–ха! Товаришу Передерію, за совєтської влади жінка має рівні права. Не хоче жити з чоловіком, кидає його і – все. Ти хіба не знав цього?

— Це її підмовив Паславський, не інакше, як Паславський. Вона б сама до того не додумалась,. – висловив припущення Данило.

– Можливо, що без нього не обійшлося, але спробуйте його зачепити! – промимрив Ізюмов.

Тепер і Данилові стало страшно. Бог на небі, а Паславський в районі – недоторкані.

Подивившись на годинник, Данило попрощався й поспішив до ГПУ. Йому хотілося здибати ще раз Люлю і поговорити на самоті. Може, отямиться, та повернеться назад, погодиться разом жити.

До п"ятої години залишалося двадцять хвилин. Дани-

ло влаштував собі під деревом спостережний пункт. Боявся проґавити. Стояв у затінку й рахував, скільки заходить і виходить з цієї могутньої установи людей. Ось вийшло двоє в уніформах, з кабурами при боці. Веселі. Сміються голосно, на всю вулицю. А ось старенька жінка. Напевно, служниця.

Врешті, п"ята година. Вийшов ще один в уніформі. Навіть перепустки охоронникові не показав. Значить, відома особа. Але Данило його не знає. Мабуть, слідчий, який рідко буває на партзборах. Потім ще один вийшов. Сутулуватий. Без нагана. Це, здається, лікар. І лікарі тут потрібні, хоч людей тут якомога швидше спроваджують на той світ.

Пів шостої, а Люля не виходила. Невже кинула працю, виїхала з міста? Данило вже хотів залишити свій спостережний пункт, як хвіртка відчинилась і вийшла Люля. На перепустку охоронник і не глянув, хоч вона тримала її в руці. Виструнчився і пропустив. Люля повернула ліворуч, на околицю міста.

Данило, ховаючись у затінку, попід будинками, подався слідом. Оглянувся і переконавшися, що людей нема, гукнув:

— Люлечко, зачекай!

Люля рвучко повернулась. Очі в неї поширились, а уста тісно стулені. Вона стояла вся в напруженні.

— Люлечко, я тебе люблю! І навіщо ця розлука? Вернись додому!

— Не підходь! — гукнула Люля. — Ти чого слідкуєш за мною? — суворо запитала і засунула праву руку в кишеню плаща.

Данило враз немов би вріс у землю. Злякано зупинився.

— Люлю, навіщо тобі той поляк? Він тобі радости не принесе.

— Поляк людина, а ти хахол, як тебе вже прозвали. У ГПУ поляк захищає своїх людей, виривае безвинних на волю, а ти тільки й чатуєш, щоб кого із своїх у тюрму поса-

дити. Ти ж звірюка! Ти навіть батька арештував! Геть іди, щоб я тебе більше не бачила! – і блиснула так гнівно очима що тепер Данило переконався, як то з нею жартувати. Треба бути обережним.

– Люлечко, я все буду робити так, як ти схочеш, але вернися! – просив, хоч сам у свою обіцянку не вірив. Йому треба було тільки зламати її спротив.

– І не проси, і не слідкуй, бо я себе скривдити не дозволю! – попередила Люля, круто повернулась і пішла своєю дорогою.

Данило стояв і облизував сухі уста. Він почував себе так, немов би хто вилив на нього відро помиїв.

В ньому клекотіла така лють, така жадоба помсти, що він готовий був розрядити їй у спину всі набої з нагана. Та Данило не був певний, хто швидше ляже трупом. Люля вміє стріляти краще за снайпера. Постояв трохи й пішов додому.

Дома роздягнувся, випив повну склянку розведеного спірту, закусив цибулею з сухою булкою і ліг. Однаково втратив рівновагу і появлятися в такому стані перед товаришами – тільки компромітувати себе. Не вернеться. Все пропало. Ох, і раді тиме ж Наталка, як довідається. Почекай, я й до тебе дістануся, – мріяв він про нову помсту.

Другого дня, прокинувшись, нагадав, що треба ж піти в райпарком і здати звіт про своє навчання. Товариш Коган, як довідається що повернувся, а до нього не прийшов, чуба добре намне.

Данило дбайливо поголився, помився холодною водою до пояса і відчув себе свіжим і здоровим. Немов би й не пив з вечора. Одягнув синє галіфе, військовий френч, і пішов.

Зайшовши в кабінет, побачив там самого товариша Когана.

– О, повернувся! Ну, як же там наука? — привітно зустрів Данила Коган.

– Все в порядку, Ісааку Давидовичу! Наука прищепилась, а от жінку втратив, – зразу ж поскаржився, щоб при-

хилити його на свій бік для наступу на Паславського. Адже ж той руйнує його родину, відбив жінку.

– Є за чим жалкувати! – посміхнувся зневажливо Коган, – Плюнь на жіночу породу! Перед тобою відкривається такий широкий шлях, що жінок хоч на мотузок нанизуй.

– Про який широкий шлях ти говориш? — насторожився Данило.

– Маю розпорядження: всіх, що закінчили курси, відправляти в область. Тобі просто чорт копиці возить.

– Мене в область? – враз прояснів Данило.

– Такий наказ. Отже, пару днів спочинь і знову — в дорогу. Я думаю, що тебе там залишать. От щастя! Як би й мені вирватись з цієї глухої провінції, – щиро додав Коган.

– І ти кажеш, що мене викликають в область? А–ну, покажи листа! – мало не танцював Данило.

– Що там показувати? Готуйся в дорогу.

– Та я готовий хоч зараз! Навіщо мені той відпочинок?

– Як хочеш. Зараз приготую відрядження, дам трохи грошей і паняй! – відповів Коган і звелів секретарці приготувати папери. Гукнув бухгальтера й наказав видати 200 карбованців безвідчитних грошей.

У Передерія аж у голові запаморочилось від таких несподіванок. Він уже за жінкою не шкодував. У Києві він знайде собі кращу. А що вже Паславському, то постарається насолити. Та що там насолити. З області він йому голову скрутить.

Поки Данило розмовляв з другим секретарем райпарткому про свою подорож у Москву, поки розповів столичні новини, документ був готовий. Розписався в бухгальтерії за отримані гроші, попрощався з товаришами й вийшов.

Значить, до Києва! От коли він упіймає забороду щастя!

Данило був голодний, як бездомний пес. Пішов до закритої їдальні й добре попоїв. За кілька днів уперше. По-

тім у розподільнику накупив харчів.

Значить, курси пройшов не даром. Його вишкіл придасться партії. О, він зуміє ділом доказати, що вишкіл буде повернений партії сторицею.

У большевиків тепер усе робилося американськими темпами. Поспішали наздогнати капіталістів. Тому в канцеляріях, управах підганяли один одного, не згадуючи вже про фабрики, шахти, де з робітників висмоктували останні соки.

Данило зважився ще одну ніч переночувати в своїй, як він звик казати, хаті. Подумати, що ж робити з цим помешканням, якщо його залишать в області. Про всяк випадок вирішив ліпші речі забрати з собою. Люля свої всі забрала. А посуд, самовар, постіль, коли й доведеться втратити, набуде нові. Вже коли його беруть в область, то безперечно на підвищення.

Другого дня, замкнувши хату, Передерій мчав поїздом до Києва, з ентузіязмом вершити подвиги на славу партії й совєтської влади. А вже на третій день зголосився в облпарком до відділу кадрів.

– Посидьте трохи, ми вас покличемо, – заспокоювала секретарка квапливого Данила, коли він наполягав пропустити його без черги.

– Мене викликають, розумієте, сам зав. відділу викликає, справа нагла! – гарячкував Данило.

– Не тільки вас викликали, всіх, хто закінчив курси, запросили до області, – втихомирювала його дівчина.

За якусь годину очікування, Передерія нарешті гукнули до відділу кадрів.

За столом начальника Передерій сподівався побачити широкоплечу постать революціонера, що одним махом трощить віковічні устої капіталізму, а перед ним сиділа мршавенька постать патлатого парубійка з таким широким ротом, як у жаби. А до того ще й з великими, на горбатому носі, окулярами. Але це й був грізний завкадрами.

Передерій швидко подав своє відрядження з райпаркому, документ про закінчення курсів, посвідку про голосування в райкомнезамі. До того ще на грудях гойдалися отримані медалі.

Зав. кадрами дістав із шафи вже заведену на Передерія картку, прочитав і, повернувшись до столу, запросив сісти.

– Ви, товаришу, Передерію, показали зразкову відданість партії і ми постановили залишити вас в області.

Данило слухав, затаївши подих.

– Саме тепер нам треба здібного керівника Обл. Ор. По Бор. Культом. Цю цілину мусимо найшвидше розорати глибоким плугом. Ваша большевицька прозорливість, організаційний хист, загартований курсами...

– Але ж, товаришу завкадрами, я зовсім не вмію тримати плуга, як же я оратиму? – злякався Данило, зрозумівши, що його десь відправляють на цілину. "Облорпоборку-

льтом" – видалось йому страшним, незрозумілим.

– Ха–ха! – засміявся завкадрами. – Це, товаришу Передерію, я згадав про плуг ідеологічний, а не селянський. Нам треба керівника організації по боротьбі з Культом.

– З яким культом? – і тепер ще не второпав Данило.

– З церквами, костьолами, та службовцями культу – попами й ксьондзами, що сіють між темним людом релігійний дурман.

– А–а! То це щось подібне до гуртків безбожників, які ми мали по селах, – заспокоївся Передерій.

– Тільки в ширшому маштабі, – додав завкадрами.

– О, тоді я справлюся. Цей попівський дурман я викорчую, аж курява піде.

– І ми такої думки. Кращого керівника не знайшли. Отже, розпочинайте працю. В усьому, що буде вам треба, ми допоможемо.

– Та мені всього треба. І помешкання для життя, та й канцелярії для праці, і помічників у роботі, і транспорту. Я ж приїхав з валізкою.

– Ось адреса житлокоопу нашого району. Ідіть, хай вам дадуть помешкання.

Завкадрами витягнув бланк і швидко поставив там прізвище, ім"я та становище Данила. Приліпив печатку і подав Данилові:

– Оце вам особистий документ, з ним звертайтеся до установ, щоб вам допомагали.

Данило взяв тремтливими руками дорогу "хлібну картку" від зав.кадрами облпаркому і зразу виріс на пів метра. Перед ним тепер не одні двері широко відчиняться.

– В справі грошей на організаційні цілі звертайтеся до нашого бухгальтера, – наостанку порадив завкадрами і попрощався з Передерієм.

Щоб не носитися з своїми речами, Передерій залишив валізку й рюкзак у приймальні Облпаркому, покладаючись на комуністичну чесність.

В житлокоопі Данило зустрів такий натовп, немов би на старому базарі. І все це були жиди, молоді й старі, деякі з традиційними пейсами і бородами. Це було таке переконливе свідчення, що Передерій відразу зрозумів: Київ – жидівська столиця. І з цим фактом треба рахуватись. З жидами треба співпрацювати, запобігати в них ласки і тоді виберешся на верхи. Таке "кредо" зразу ж закарбував собі Данило для дальшої своєї кар"єри.

З документом від Облпаркому Передерій пішов до кабінету завжитлокоопом, не дотримуючись черги. Він сміливо пробивав тепер собі дорогу. Завжитлокоопу сидів у широкому шкіряному кріслі за дубовим столом з купами паперу. Прочитавши рекомендацію Облпаркому, затанцював біля Передерія, немов козачок біля пана.

– О, товаришу Передерію, ми вам дамо таке помешкання, в якому й товариша Троцького можна приймати. І для житла і для організації, яку очолюєте. Скажіть, чи ви одружені? Маєте родину, дітей?

– Я самітній і можу обмежитись невеликою кімнатою з кухнею, – відповів Данило, знаючи, що велике помешкання йому лінь буде прибирати.

За десять хвилин він уже тримав у руках ордер на кімнату в готелі, на четвертому поверсі.

– Розташовуйтесь у готелі, а завтра я вам підшукаю приміщення для організації, – пообіцяв завжитлокоопу, що назвав себе Авраамом Бердичевським.

Данило зараз же подався в готель. Кімната йому подобалась. Правда, на четвертий поверх треба було йти східцями, бо ліфт був зіпсутий, але раз на день вибратись на гору молодій людині не так уже й тяжко. В кімнаті все устаткування: ліжко, шафа, стіл і крісла. Невелика кухня з водою і газом. Убиральня спільна. В кінці коридору. А ванної зовсім не було. Та до такої розкоші Данило ще не набув звички.

Перенісши речі з Облпаркому в готель, Данило роздягнувся і задоволено витягнувся на широкому ліжку. І тут

же сумно відчув брак жінки.

– Треба підшукувати городянку шляхетного виховання, щоб була і жінкою, і товаришкою в житті, і порадницею для кар"єри, а головне, щоб мала батьків зі становищем. Такою жінкою може бути тільки жидівка, – прийшов Данило до остаточного висновку. Так у маренні про майбутнє, він і заснув. І снились йому вожді революції: Трокий, Зінов"єв, Уріцький, Заславський, Ларін, Гуковський, Володарський, Марголін, Йофе, Радек, Свердлов... Всі комісари, і все це були жиди...

Схопився серед ночі. Засвітив світло, скинув чоботи і знову ліг, щоб упіймати кінець чарівного сну, який вів його до заповідної мети – до слави.

Другого дня подався організовувати бригаду проповідників комуністичного раю на землі, які нещадно повели боротьбу з сівачами релігійного дурману.

ЩАСТЯ ДАНИЛОВІ тепер само йшло в руки. Він це щастя впіймав навіть без великих зусиль. Він одружився. Узяв собі трохи не таку, як мріяв ночами, та все ж таки це була дочка другого секретаря облпаркому, дочка вибраного богом народу, товаришка Рахиль Шварцман. Хоч вона й не повний ідеал тому, що була старша за Данила, так би мовити, підтоптана, і не дуже й гарна при денному світлі. Зате ввечорі, як підфарбується, цілком пристійна. Тому він з нею більше показувався на люди вечорами. Але Рахиль — член партії, з впливами, зі становищем. А таке щастя не кожному ґоєві трапляється. І на це здобувся Данило Передерій.

З дочкою Шварцмана Данило познайомився випадково. Він відвідав гурток безбожників у Києві, з яким в"язала його праця. Після дискусій на тему, якими методами боротися з релігією, до нього підійшла старша дівчина і попросила провести її додому, бо вже пізно. А дорогою, ближче познайомившись, обмінявшись думками, Рахиль сказала:

– Ви, Даниле Матвійовичу, мені дуже сподобались. Я просто закохолася в вас і для мене було б найбільшим щастям, аби ми стали друзями...

Після третьої зустрічі в кіно, куди запросила Данила Рахиль, дівчина повела його додому, познайомила з батьком і сказала, що це її наречений. Батько зразу ж поблагословив, і вони одружилися.

Весілля, розуміється, ніякого. Большевики весілля не визнають. Батько Рахилі, старий большевик, запросив з паркому своїх товаришів і поки Данило й Рахиль оформлювались в міській раді, було приготовано горілку, вино, закуску. Так, як у добрих керівників міста й держави.

Данило почував себе поруч із Рахиллю серед цих визначних гостей, як у раю. Він навіть забув з якого роду походить.

Трохи захмарились почуття Данила від першої шлюбної ночі. Не тому, що він сподівався від Рахилі дівочої непорочности. Про це й гадки не було. Але його страшно збентежила мораль молодої дружини.

– Данильцю, та в тебе ж застарілі капіталістичні погляди на подружнє життя! – сказала Рахиль, коли Данило гукнув до неї: Ти вже тепер навіки моя, дорога Рахиле, тільки моя!

– І як ти можеш мені таке говорити? Ми з тобою, Даниле, комуністи, і тому не може бути й мови про якусь власність. Все спільне, комуністичне!

– Як комуністичне? – аж підхопився на подушці Данило. – Адже ж ми у міській раді підписали папери, що одружилися.

– Правильно, підписали. І ми тепер вважаємось одруженими. Але щоб я була тільки твоєю жінкою – ніколи в світі! А може, мені завтра захочеться когось іншого, то чому я мушу себе обмежувати?

Сваритися з дочкою другого секретаря облпаркому першої шлюбної ночі ніяк не відповідало лінії, яку обрав собі Передерій. Він заховав образу глибоко в серці, відкла-

даючи сварку на другий раз.

Помешкання товариш Шварцман з дочкою займали досить просторе. Мати померла, ще як дочці минув тринадцятий, і тому в них була одна вільна кімната. Цей будинок – власність Шварцмана: він тут жив за царату, займаючись торгівлею у власній крамниці, і тут же мешкає недоторкано й тепер. Крамницю зачинив, бо його покликали на службу в облпарком.

Прокинувшись рано, Рахиль зразу ж запропонувала своєму чоловікові перенести речі до батькового будинку. Тут і житимуть.

Залишивши готель, Данило ключа не здав, тільки переніс речі. На всяк випадок, кімнату тримав за собою. Може, й йому трапиться красуня, молодша, краща за Рахиль. Не поведе ж він її в тестеву хату.

Родинне життя Данила й Рахилі покотилось буревійними дорогами. Підіймались, разом снідали і розходились до вечора в протилежні боки. Рахиль – до гуртка безбожників, який мав завдання руйнувати релігію і пов"язані з релігією церкви та костьоли /синагог не зачіпали/, а Данило – в свою управу. Там він мав досить роботи. Художники біля нього малювали плякати, писали безбожницькі гасла. Там же він визначав письменникам гонорари за антирелігійні твори й вірші. Чим сильніший безбожницький вірш, чи інший твір, тим більше він платив.

Життя унормовувалось. Передерій входив у курс справи, опановував мистецтво боротьби з "народним дурманом", розгортав свою галузь пропаганди. Набирав войовничо–безбожницькі кадри з комсомольців і проникав у всі прошарки культурного, громадського, наукового життя. Навіть репертуар для театрів проходив апробату його управи. Але робочий свій день Данило закінчував вчасно. 5– та година, і він складав папери разом з усіма працівниками, поспішав додому, щоб разом з Рахиллю обідати. Як правило, обідали вдвох. Батько був вірним служакою партії і ніколи додому своєчасно не повертався. Все в нього якась

затримка. Тому то Данило й Рахиль домовились не спізнюватись на обід, не затримуватись на праці, щоб разом проводити решту дня.

Дома вони готували обід, поралися у кухні, обмінюючись враженнями пройденого дня, сідали за стіл, трохи випивали. По обіді йшли до міста на прогулянку, заглядали часом у кіно.

Одного вечора Данило, повернувшись з праці, не застав дома Рахилі, яка звичайно приходила на кілька хвилин раніше. Напевне, щось затримало, — подумав і взявся сам готувати обід. Минуло пів години, година. Він зварив уже картоплю, нарізав шинки, почистив оселедець, а жінки нема. Прийшов батько. Роздягнувся, помився й сів до столу.

— Можна б і обідати, але Рахиль десь затрималась, — сказав Данило тестеві.

— Це з нею й раніш бувало, нічого, повернеться, — заспокоїв зятя Шварцман.

Пообідали мовчки. Потім Данило помив посуд і сів відпочити, переглянути свіжі газети. Так насунувся й вечір. Данило вийшов на вулицю з тяжким почуттям підозри. Куди пішла Рахиль? Тисячі причин перебрав. Повернувся додому пізно вночі. Тесть ще переглядав журнали. Він мусів знати все, що діється в літературному світі, тому завжди щось читав.

— Не було Рахилі? — звернувся зять до тестя.

— Сьогодні мабуть не повернеться, — спокійно відповів батько і, відклавши журнал, пішов до своєї кімнати.

А в Данила вогонь палахкотів у грудях.

Ніч минула в тривозі. Рахиль не прийшла й ранком. Данило поснідав і подався на працю, переповнений гнівом, підозрами. На роботі весь день з думки не зникала Рахиль. Він уже з певністю знав, що Рахиль зраджує йому. Але з ким?

Дома жінки знову не застав. Узявся сам готувати перекуску.

Повернувся батько, як завжди, втомлений. Роздягнувся, помив руки й сів до столу.

– Хоч би чого не сталося з Рахиллю? – з тривогою нагадав тестеві Данило.

– Дідько її не вхопить, бувало, й по три дні не з"являється додому, – байдуже відповів батько, знаючи добре вдачу своєї дочки.

Третього дня ввечорі, готуючи їжу, Данило почув у коридорі швидкі кроки. Аж руки затремтіли. Кинув салату, що тримав і вискочив назустріч.

– Данильцю! Серденько! Ти дуже переживав мою відсутність? – весело блискаючи очима, запитала Рахиль.

– Де це ти була? – гнівно запитав Данило.

– О, золотко, зараз усе розповім!

Хутенько скинула з себе плащик, рукавички, капелюшок, помила руки, освіжила обличчя.

Данило стояв здалека й стискав у безсиллі кулаки.

– Я тебе питаю, де ти пропадала ці дні?

– Пропадала? Ха–ха–ха! Та я, мій голубе, в меду ці дні купалась, а не пропадала. Мене запросили в таке веселе товариство, що коли б не чоловік дома, то я й ще три дні не повернулась би! – жваво щебетала.

– І ти вважаєш свою поведінку нормальною для заміжньої жінки?

– Очевидно! – здивовано відповіла Рахиль.

– То чоловік мусить сам готувати обід, сам стелити постіль, сам ночувати?

– Якщо він цього хоче, хай робить. Але чоловік міг би обідати в їдальні, а для зміни декорації піти до якоїсь дівчини. Ми ж із тобою, Данильцю, домовилися, що час від часу дозволяємо собі таку скидку з подружніх обов"язків, щоб не так нудно було жити на цьому світі, бо ж на тому... хе–хе!

– Чорт зна, що ти верзеш! Це ж нечуване. Щоб моя жінка з таким цинізмом ставилася до подружніх обов"язків? Та ж навіть худоба має якісь межі! – обурено відповів Данило, вхопив шапку й пішов з дому.

– Дурненький ти, Данильцю, ох який дурненький! – почув він за собою насмішкуватий голос Рахилі.

У КРАЇНСЬКУ землю, після жорстокого й холодного військового комунізму, раптом пригрів новий закон, оголошений Леніним на 10–му З"їзді РКП /б/, під назвою Нова Економічна Політика, в скороченні НЕП.

Хижацьку продрозвйорстку, коли не було мір для грабування селянина, замінено сталим однорічним і одноразо-

вим податком.

Запровадивши таку систему оподаткування села, партія вибила з рук комнезаму й комсомолу право в кожну пору дня й ночі заглядати в двір селянина зі щупом та лопатою, розкопувати землю, забирати безконтрольно селянське добро.

НЕП відкрив селянинові двері до збагачення, дав йому право ініціативи. Починаючи від підлітків, стариків і немічних інвалідів, аж до п"яниць і ледарів усі раптом запопадливо взялися за господарку. Хто почав садити садки на вирубаних ділянках, хто розбудовував занедбані ремісничі верстати, а більшість повернулася до землі. Орали, нищили бур"яни, сіяли пшеницю, жито й інші сільськогосподарські культури. Чистили криниці, ставили на місці старих нові хати, хліви, стодоли.

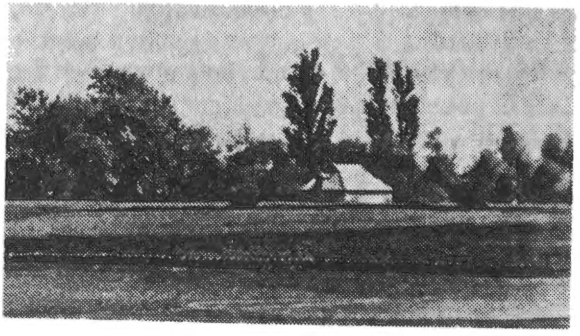

Село почало відроджуватись. Забіліли знову хати, зазеленіли садки, наповнились свіжою водою занедбані ставки.

Базари в місті ожили, загомоніли, зарясніли підводами, худобою, овочами. Купуй і споживай, що хочеш. Всього вдоволь. Люди гарно вдягнені, взуті, веселі. Навколо дзвінкі розмови, безжурний сміх.

Що неділі — то й весілля. Молодь витанцьовує, радіє. Розпочалось нове, щасливе життя. Творяться молоді родини, ростуть діти, збільшується населення...

Матвій Передерій, позбувшись блудного сина Данила, що пішов чужими дорогами, довго потайки журився. Соромився людей і навіть до сусіди Миколи Діденка не насмілювався піти в неділю на посиденьки. Але коли було оголошено НЕП і люди почали розбудовуватись, багатіти, коли комнезамові та комсомолові вкоротили права, Матвій повеселішав. Він почав чепурити й свою куцу господарку. Насадив грушок, сливок, дві, чи три яблуні. Ранками порався у садку, а старенька Фросина вирощувала цибулю, часник, буряки, моркву, щоб було своє на зиму.

Покінчивши з садибою, Матвій стягнувся на стовбчики, крокви та лати і звів хлівець. Обмастив його і відкрив чимбарню. В людей тепер худоба, ріжуть овець, свиней, часом і старого бугая пускають під ніж. Шкіри на чоботи є з чого чимбарити. От і поставив кілька кадовбів, зробив закваску. Чимбарство Матвій знав давно. І на кожушок вичинить, і на чоботи, і на підошви. Роботи повні руки. Прийняв до помочі хлопця, а незабаром другого. Хлопці працюють, а він показує, поправляє.

За кілька місяців Матвій розбагатів, бо замовлення й з сусідніх сел привозили. Купив корову, щоб молока не шукати по сусідах. І помічників тепер підгодовував і собі є вволю.

Жити тільки та радуватись, що влада врешті порозумнішала і дала людям право краще жити. Нічого Матвієві тепер не бракувало.

Але ночами, бувало, перед ранком прокинеться, і тяжкі думи його облягають. Двох синів виростив, а жодного нема з ним. Почувши, що жінка також ворушиться, тихо й обізветься до неї:

— Оце, Фросино, думаю, де ж це наш Петрусь бідний тиняється. Може, голодний, слабий, покалічений лежить де. Чи пощастило йому добратися до тієї Польщі, чи не потрапив до рук большевицьких головорізів...

— Я, Матвію, про це теж часто думаю та плачу. Кожного вечора молю Бога, кожного ранку на коліна стаю пе-

ред матір"ю Божою, щоб заступилась за нього...

– Коли б знаття, що влада прийде до розуму, що вже не будуть дошукуватись, хто та звідки повернувся в село, можна було б і переховати на горищі. Тепер же начеб–то і ЧеКа, кажуть, закрили, бо вже нема буржуїв.

– Якби ж то знаття. А то ж прийшов саме тоді, коли в селі догори дном усе перевертали, шукаючи то зброї,то хліба, то ще чогось, – зітхнула стара.

– Тепер би і йому можна було хатину звести. Одружився б на своїй, а там хто зна, як поведеться...

– А може, йому й там буде добре. Коли вже цей вітрогон, Данило та привіз таку гарну і розумну, то чому ж і Петрові... Він же дитина грамотна...

– Привіз та не довіз. Люди он кажуть, що Люля його покинула, а він одружився вдруге, десь там у Києві, з жидівкою...

– Господи! Направ на путь праведну, схамени дитину! – підвелась мати з ліжка і перехристилась до ікони.

Батько також уже встав. За вікнами сіріло, пора до роботи братися. Підкинути корові сіна, напоїти, до теляти заглянути та й – до шевцювання.

– Ти, Фросино, піди сьогодні до Джумиги, до пасічника. Купи фунт воску та зроби свічку гарну, в неділю поставимо в церкві, замовимо молебінь за Петра,– попросив Матвій, умиваючись над цебром.

– І за бідну Люлю треба помолитися, щоб Бог поміг їй повернутися до своїх рідних, – додала мати.

– Певно, й за нею журяться так, як ми за Петром, – погодився батько.

– То, може, й третю свічку зробити, за Данила?Він же таки наша дитина, – обережно запитала мати.

– Розбійник він, а не син! – вигукнув сердито батько, взяв шапку й пішов до криниці напоїти корову.

ЕНЬ 21-го СІЧНЯ 1924 року був днем великих потрясень у Совєтській імперії. Для одних цей день був днем радости, для других невимовним смутком. В цей холодний і непривітний день помер вождь пролетаріяту, світовий руїнник Володимир Ілліч Ульянов–Ленін.

Мільйон людей з тугою провожав свого вождя на вічний спочинок, сотні мільйонів відпружено зітхнули, сподіваючись полегші.

– Богу дякувати, одним катом менше стало, –потайки шепотіли селяни, передаючи одне одному цю вістку.

Раділо окрадене Леніним селянство, раділи й залишки буржуазії, вцілілої від ЧеКа. І це було закономірним. Але немало радощів викликала смерть Леніна і серед його революційних товаришів, соратників по партійній зброї, його ж таки помічників, які тільки й чекали цієї нагоди, щоб на місце Леніна поставити більш надійного, свого землячка, найбільш заслуженого революціонера, товариша Лева Бронштейна–Троцького. Бо тільки під його керівництвом змовники зуміють остаточно накинути налигач на дику Росію.

Так думали аґенти і діячі світових змовників. В дійсності ж, за цих кілька років уже очуняла, зміцніла, виросла в Росії нова сила, яка претендувала на право бути господарем у своїй хаті. Це була молода революційна сила – російська шовіністична інтеліґенція.

І в проводі цієї інтеліґенції став грузин Йосип Джугашвілі – Сталін.

Сталін знав віковічну ненависть москалів до жидів, і тепер, над труною Леніна, думав, як би вхопити за горло Троцького й не допустити до влади.

Це була надзвичайно тяжка боротьба. За Троцьким –

верхівка, вся влада, вся сила, бо всі комісари жидівського роду. Але Сталін не здавався. Він заручившись російською інтеліґенцією і підтримкою цілого шовіністичного російського народу, вирішив скрутити шию Троцькому, та всім жидівським комісарам.

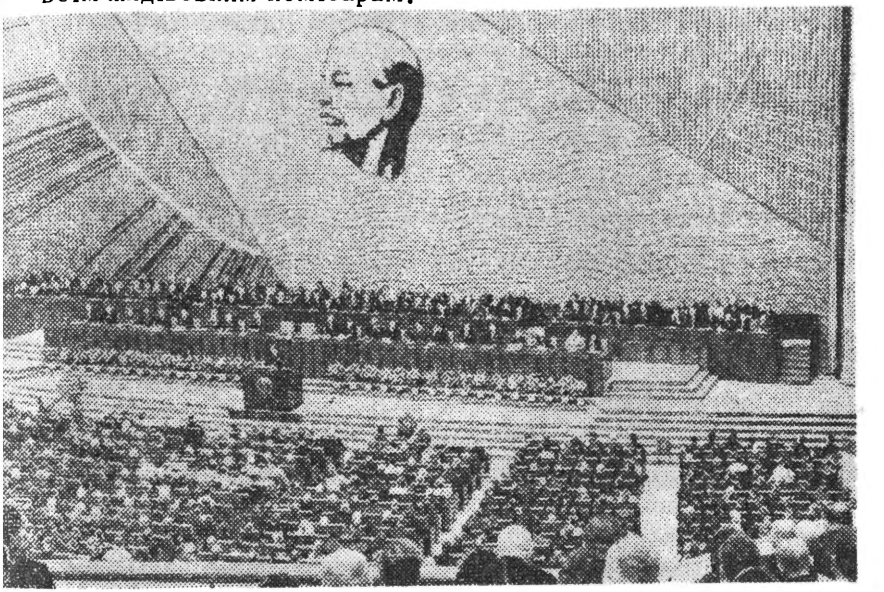

Зараз же, по смерті Леніна, в кінці січня 1924 року, було скликано позачергово Другий Всесоюзний З"їзд совєтів.

Уже на цьому з"їзді, за допомогою російських большевиків, Сталін перехопив ініціятиву і присягнув перед делеґатами, що виконає заповіти Леніна.

Це була перша поразка Троцького і всіх жидівських комісарів.

Незабаром розпочалася шалена підготовка до комуністичного З"їзду, на якому мусило вирішитись, до кого перейде в Росії влада. Сталін потайки вів розмови з російськими большевиками, давав їм вказівки і розсилав по всіх великих містах, зокрема на Урал та в Сибір, де жидівсь-

кі впливи малі, щоб звідти на партійний З"їзд висилали делеґатів, які б підтримували політику російського шовінізму, а не жидівського месіянізму, щоб підтримали вірного соратника Леніна, Йосипа Сталіна, який виведе Росію на світову арену. Найбільше тут допоміг Сталінові Молотов, що об"їхав увесь Сибір, аґітуючи підтримати Сталіна.

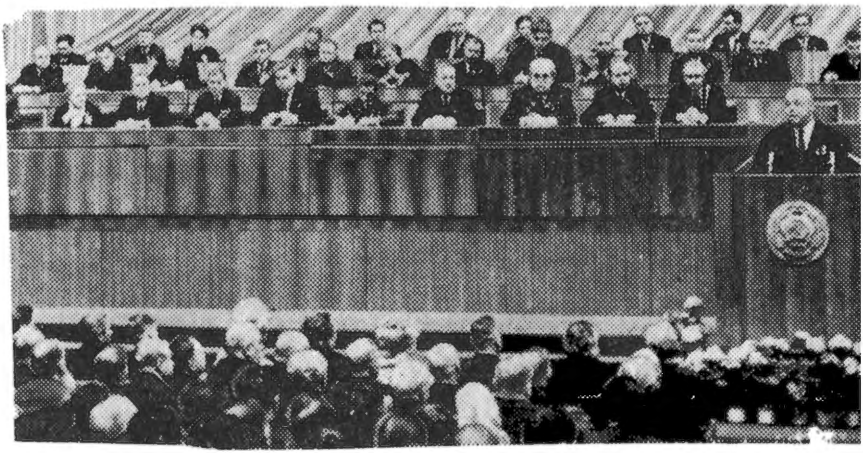

В травні 1924 року, за три місяці після смерти Леніна, відбувся 13–й З"їзд РКП/б/. Більшістю голосів делеґати обрали Сталіна першим секретарем партії, забезпечивши йому повну владу.

Це була друга непоправна поразка жидів у большевицькій Росії. Але жиди ще не відчували загрози. Розпочалася смертельна боротьба внутрі самої партії.

Як колишній співробітник царської охранки, Сталін знав усі методи поборювання революціонерів, противників державного ладу і застосовував свій досвід. Перш за все, він оголосив Троцького і всіх його прихильників порушниками лінії партії, закинувши їм лівий ухил. І неквапливо, не поспішаючи, особу за особою, звільнив із насиджених посад.

Відчувши поразку, Троцький в 1926 році добровільно зрікся свого провідництва і виїхав за кордон.

Після цього Сталін усунув другого небезпечного конкурента, Зінов"єва.

Покінчивши з лівим ухилом, Сталін оголосив правий ухил у партії. Під цим закидом розпочав наступ на групу, що горнулася до жидів, очолену Бухариним, Томським, Риковим та іншими. З кожним роком жиди все більше втрачали провідне становище. На їхні місця призначувались москалі та московські підлабузники з інших націй, які ще віддаліше служили ідеї єдиної й неподільної сильної Росії.

.....

Обравши собі за жінку дочку жида Шварцмана, Данило думав, що він уже став на вищу ступінь державної драбини. Він щиро вірив, що жиди пануватимуть у Росії вічно.

І без сумніву, коли б не смерть Леніна, Передерій пішов би дуже далеко. Тим більше пішов би далеко, коли б виграв на верхах не Сталін, а Троцький.

Вже першого року одруження з Рахиллю, протекція тестя допомогла Передерієві краще влаштуватись. Його взяли на працю в Обласне Управління ГПУ. Це те становище, про яке Данило мріяв від самого початку повернення з Фінляндії в Україну. Тепер він свого осягнув.

Ледве Данило отримав документ, одягнув форму ГПУ пристібнув до пояса пістоля, як зараз же прокинулася в ньому прихована ненависть до Паславського. Ох, яку ж вигадає він тепер найдошкульнішу помсту своєму ворогові!

Другий секретар облпарткому товариш Шварцман ще не відчував загрози, що нависла над головою деяких жидів. Тим більше, його зять займав таке високе становище. Праві й ліві ухили в партії їх не торкалися, вони вірно вислуговувалися перед владою.

Передерій робив подивугідні подвиги. Що найгірше, найстрашніше доручали виконувати новоприйнятому робітникові. Потрапляли до його рук і білогвардійці і службовці релігійного культу, і петлюрівці. Він до всіх підходив з однаковою міркою: засилав, або ставив 'под стєнку'.

Він навіть був жорстокішим до своїх земляків, як до інших, щоб йому не закинули буржуазного націоналізму. Бо тоді можна втратити службу й партійний квиток.

Кремль

Твердиня Російської тюрми народів

ЩОЙНО СТАЛІН перебрав владу в партії, а тим самим і в державі, як уже першого року керівництва зрадив обіцянку, яку дав над труною Леніна, і почав ліквідувати нову економічну політику, введену Леніним. Він почав запроваджувати систему цілковитого позбавлення прав населення на будь яку власність. Пролетаріят, себто бідняки мусять і надалі залишатися бідняками, а селянина треба також звести до становища пролетаріяту.

Така була політика, щоб перетворити державу в комуну. Лише держава може бути всеобіймаючим власником, народ стає слухняним знаряддям цього власника. Людина для держави, а не так, як у капіталістів – держава для людини.

Спочатку Сталін запровадив патенти, себто дозволив користуватись допоміжною працею в господарстві, будь то шевська майстерня, кравецька, чинбарня, млин, круподерка й інше. Але кожен власник зобов"язаний викупити право на володіння своїм закладом. Навіть церква мусіла мати патент. Мусіла купити право на відправу Богослужб.

Запровадивши цей закон, Сталін встановив такі непосильні ціни на патенти, що люди почали зачиняти свої ре-

місничі виробництва.

Зробивши перший крок, Сталін пішов далі. В грудні 1927 року в Москві відбувся 15–й З"їзд ВКП/б/, на якому він запропонував сільське господарство перевести на колгоспну систему.

– Тільки колгоспна система відкриває нам шлях до комунізму, тільки вона дасть державі найбільше користи!– палко говорив з трибуни до делеґатів Сталін.

І партія прийняла пропозицію свого вождя. Постановила запровадити в сільському господарстві суцільну колективізацію.

Після з"їзду, десятки тисяч вишколених пропаґандистів було виряджено в села для швидкого переведення в життя нової директиви партії.

Данила викликав у кабінет начальник облГПУ й сказав:

– Товаришу Передерію, ви вже не раз показали свою здібність виконувати в селах постанови партії, а тому ми вирішили тимчасово відірвати вас від основної праці й вирядити на село. Який район ви собі вибираєте?

– Безумовно, свій. Давайте мені Уманський!

– Прекрасно! Той район завжди відзначався непокірливим, гайдамацьким духом. Рушайте!

Чому Передерій вибрав свій район – не було таємницею. Він зразу ж згадав Паславського. Паславський був в Умані. Аж тепер трапляється нагода підставити ногу своєму ворогові.

Ввечорі Данило сказав Рахилі, що його посилають у відрядження на район і що це напевне протягнеться кілька місяців.

– Ну, що ж, серденько, – зітхнула жінка, – коли партія посилає, треба їхати. А я тебе чекатиму з підвищенням. Бо ж не провалиш ти те завдання, яке тобі доручають.

– Провалити не провалю, але як же мені без тебе?

– Ха–ха! Ох, ти, дурненький! Та хіба ти там якоїсь не знайдеш? – просто порадила. – Проте, Данильцю, як то-

бі там не пощастить, то це ж недалеко до Києва. Зможеш навідатись. У п"ятницю сядеш на поїзд, а в суботу йдома. А там і назад. Нічого не втратиш.

Данило думав, що жінка висловить жаль, буде журитися, а виявилося, що вона ще й радіє. Оце так любов, — гірко посміхнувся.

Другого дня Передерій попрощався з Рахиллю й тестем, узяв валізку в руки, документи в кишеню і, повний запалу, подався в район вершити подвиги, виконувати й перевиконувати Сталінські пляни.

Прибувши до Умані, зі станції подзвонив до райГПУ.

— Прошу вислати на вокзал бричку. Прибув уповноважений обл ГПУ. — грізно наказав.

В райГПУ всі заметушились. Хто? Що? Чому? Може, якась інспекція?

За чверть години найкращий пароконний виїзд райГПУ був біля станційного ґанку. Кучер метнувся в залю. Побачивши Передерія, запитав, чи не бачив, бува, тут уповноваженого ГПУ з області? Бричка, мовляв, за ним прибула.

— Уповноважений, товаришу, буду я. Ходімо! — владно гукнув Данило.

— Ви тепер в області, в ГПУ працюєте? — витріщив очі кучер і вихопив з рук Передерія валізки.

Передерій зразу ж набив собі ціну і на запит якогось там кучера навіть не відповів. Ще не так давно, працюючи головою райКНС, вважав для себе честю розмовляти з кучером такої могутньої установи, як райГПУ. Тепер — бери вище.

Під"їхавши до ГПУ, Данило легко скочив з брички. А за ним поспішив кучер з двома валізками. На східцях парадного ґанку, товпилось кілька гепеушників. Серед них начальник, товариш Чапля, Мойсей Соломонович. Він здивовано витріщив очі.

— Даниле Матвійовичу, кого я бачу! — раптом шанобливо простягнув руку, збагнувши, що це вже не той Передерій, який просив дозволу зайти до нього в кабінет. Перед

ним товариш Передерій з повновластями области. А пика аж світиться гонором.

– Впізнали? – подав Данило начальникові правицю.

– Ледве впізнав. Думав, що сам Дзержинський приїхав до нас.

– Буває, – погодився Передерій, сміливо пройшов у коридор, а за ним – начальник.Ззаду з валізками кучер, не знаючи, куди їх приткнути.

Кілька чекістів насторожено приглядалися до самовпевненого уповноваженого і відгадували, з якими важливими наказами він прибув, що так бундючиться.Зайшовши в кабінет начальника, Данило звелів причинити двері, сів до столу у глибоке крісло і поклав перед собою грубу течку.

Товариш Чапля й сам не знав, чи запитати в Передерія уповноваження, чи примиритися з таким порядкуванням в його кабінеті.

– Нам, товаришу Чапля, – офіційним тоном розпочав Передерій, – треба перевернути район догори дном. Як тобі відомо, 15–й З"їзд партії виніс постанову перевести сільське господарство на колгоспний лад. З таким завданням мене й відряджено сюди. Що ви в цьому напрямку зробили? – І Передерій відкинувся на спинку крісла й витягнув ноги.

Тепер Мойсей Соломонович побачив, що Передерій прибув, щоб верховодити тут. І він ще більше зіщулився. " От чорт спритний! Так швидко перестрибнув мене!" – вилаявся в думці. У нього десь глибоко в грудях заскавчала заздрість.

– Недавно відбулося засідання райпарkому, і ми там цю справу спільно обмірковували. Запропонували голові Райкомнезаму розгорнути працю серед бідняків,заохочуючи їх записуватись у колгосп. Райспоживспільці наказали дефіцітні товари відпускати тільки колгоспникам. Так само земвідділ обслуговуватиме насінням у першу чергу колгоспи. Племінну худобу розподіляти і давати тільки кол-

госпам. Машинопотребсоюз зобов"язали сільськогосподарські машини, які прибувають до міста, продавати лише колгоспам. Увесь будівельний матеріял відпускати колгоспам. Оце покищо все.

– Дуже мало, або майже нічого! – зразу приголомшив Передерій Чаплю. – Такими заходами впертого мужика ви й десять років не заженете в колгосп. Тепер він на ринку дістане, що захоче. Адже ж дозволено приватну власність. Ні, голубе, цим конем далеко не поїдеш. Нам треба запровадити рішучі заходи.

– Які? Прошу! Будь ласка! Підкажи, або покажи! – загарячився Чапля.

– Для цього я й приїхав. І покажу. Але мені буде потрібна невеличка допомога. Ти дивишся запитливо? Так, і твоя, і міліції, і райвиконкому. Всіх потроху. А тим часом я голодний. Доречі, зачисли мене на харчування у вашу закриту їдальню, та візьми на облік в закритому розподільнику. Там же в тебе водиться і ковбаска з часничком, і сардинки, і справжня водка, чи не так?

– Тоді ходімо пообідаєм. Вже напевно зварили, — полегшено зітхнув Чапля і глянув на годинник.

– Між іншим, я забувся. Що тепер робить у тебе Паславський? – немов би знічев"я запитав Данило, а сам аж тремтів, щоб негайно розпочати атаку на свого ворога.

– Паславський? – аж зойкнув Чапля. — Паславський змився!

– Як змився? – в свою чергу зойкнув Передерій.

– Пішли в кабінку, там розповім, – промимрив Чапля, оглянувшись на дівчаток, що обслуговували їдальню й прислухалися.

Кабінка – це для еліти, для обранців. Тут і затишок, і меблі кращі. Тоненька дерев"яна стіна вище людського росту. В цій кабінці мармуровий столик, а з двох боків зручні м"які диванчики. На чотири особи.

Сіли за столик навпроти, і Чапля розпочав:

– Паславський був чужоземним аґентом. Але про це

ми довідались тоді, як за ним і дим розвіявся. Він вигадав відрядження в Ленінград, прихопив із собою Люлю, з якою одружився, а там... стрибнув у Фінляндію. От і довіряй полякам.

У Передерія аж в очах потемніло.

– І ви не знали, що він неблагонадійний?

– Він був заслуженим чекістом. Краще за нього ніхто не справлявся, бо він знав шість чужоземних мов. Він же з шляхетного роду.

– Навіщо ж ви приймали шляхетного?

– У нас, товаришу Передерію, і тепер повно дворян. І вони найкращі працівники. Але, тут проґавили. Всюди трапляються зрадники, а найбільше їх серед пролетарів. Візьмеш сина батрака, а він виявляється, шкура. Продався ворогам. Тяжко кожному заглянути в душу. Одне можу стверднти: серед євреїв, серед нашого народу зрадників совєтської влади, зрадників комунізму ніколи не траплялося.

– Ну, а правий та лівий ухил?

– Це щось інше. Це тільки відмінний шлях до комунізму. Тут ще можна сперечатись. Бо навіть Троцький був відданим комуністом, щирим большевиком. Він же робив у Росії революцію. Але він плянував інший шлях будови комунізму. За те й поплатився.

В цей час молоденька красуня подала на таці два обіди. Поставила перед гостями мовчки, привітно посміхнулась і вийшла. Чапля взяв чарку з горілкою і підніс угору.

– То за твій успіх в організації колгоспів! – сказав до Передерія.

– З твоєю допомогою! – відповів Данило, і обидва випили.

– З якого ж кута ти думаєш розпочинати будову колгоспів? – поцікавився Чапля.

– З куркуля! – випалив Данило.

– З якого куркуля?

– З того мужичка, що земельку дуже любить.

– І ти його хочеш залигати в колгосп?

– Навпаки! На десятому з"їзді партії Сталін ясно сказав: "Ліквідувати куркуля, як клясу". Поки в селі гніздиться куркуль, жодний бідняк не піде до колгоспу. А коли ми куркулеві скрутимо голову, тоді, будь ласка, всі, пританцьовуючи, поскачуть у колгосп. Кажу тобі, що поскачуть.

– Це ти, Даниле Матвійовичу, правильно підмітив, абсолютно вірний шлях. Тисни в селі куркуля, а бідняк сам подобріє.

Товариші ще по одній випили, добре закусили і зміцнили між собою приязнь. Горілка створила невимушений і веселий настрій.

– Ти буваєш у підвалі, коли ставлять "до стєнки" буржуя? – стишено запитав Чапля.

Данило оглянувся, а потім наблизився до Чаплі й на вухо прошепотів:

– Я вже пробував і сам цокнути контру, для розваги!

Чаплі зробилося страшно. Цей мужик нікого не пожаліє.

Потім Данило спохватився, підвівся й холодно сказав:

– Тепер, товаришу Чапля, підшукай мені помешкання.

– Ти хіба думаєш жити в місті? Як же ти провадитимеш колективізацію в далеких селах району?

– Буду доїжджати. Ти ж не забудь і бричку мені приділити, – додав Передерій.

– І то щодня тридцять кілометрів тарахкотітимеш до села?

– А ти думаєш, що село тарахкотітиме до мене? Чи, може хочеш, щоб у селі опівночі куркуль всадив мені кулю в плечі через вікно?

– Я міг би дати охоронника.

– Обов"язково виділи. В мене передбачаються арешти, і то численні. Маю завдання.

– Тюрми наші й так переповнені, що ж ми робитимемо з арештованими?

– Організуй так слідчий апарат, щоб пропускали без затримки, а я подбаю, щоб залізниця приготувала вагони. Будемо відправляти на Північ, і то з родинами, може, й з худобою та реманентом. Заселяти куркулями далекі райони.

– Це складніша справа. Але я накажу робити слідство прискореними темпами, – пообіцяв Чапля.

– Ще не забудь замовити для товарових вагонів чавунні печі. В області є відомості, що ешелон з куркулями, поки дійшов до Півночі, привіз самі трупи. Позамерзали в вагонах люди. Треба поробити печі й заготовити дрова, – попередив Данило.

Так керівники совєтської системи будували колгоспи.

– А тепер, Даниле Матвійовичу, відносно мешкання,

треба піти до житлокоопу, може, там вони щось знайдуть для тебе, – запропонував Чапля.

– Мені хоч би невеличку кімнатку, бажано при господарях. Бо ж самовар я рано не буду сам ставити.

І товариші посідали в бричку.

В житлокоопі не знайшлося жодного зайвого помешкання. Все вже давно розподілили те, що належало буржуям. А нових арештів ще не було.

– Це ж, товариші, від вас залежить, щоб житлокооп мав квартири, – поскаржився зав. житлокоопу, товариш Ґрінблат. – Ви ж за останні місяці ні однієї родини не арештували. Де ж я візьму приміщення?

– Нам би хоч кімнатку. Якусь родину треба потиснути, – підказав Чапля.

– Нічого, товариші, не можу зробити. Таких, щоб потиснути, шукайте самі. Я ж не маю права когось ущільнювати.

– Тоді ходімо, – звернувся Чапля до Данила. – А тобі, товаришу Ґрінблате, незабаром привалить стільки помешкань, що й ради не даси! – посміхнувся до зав. житлокоопу Чапля.

Ґрінблат провів відповідальних товаришів аж до брички.

– Паняй по Великій Фонтанній! – наказав Чапля кучерові.

Коні вдарили копитами, і бричка безшумно покотилася небрукованою дорогою.

– Ти що, Даниле Матвійовичу, хотів би мешкати там, де садочок, дерева, веранда? Де цвітуть яблуні й щебечуть пташки? – засміявся Чапля.

– Не заперечую проти міщанських смаків. От, приклад, цей будиночок, хто тут живе?

– Тут начальник міліції, сюди не стромляй носа.

Коні тепер пішли повільним кроком, щоб дати змогу товаришам розглянутись.

– І це непоганий затишок, – показав Данило праворуч.

– Це резіденція голови райспоживспілки, – посміхнувся Чапля.

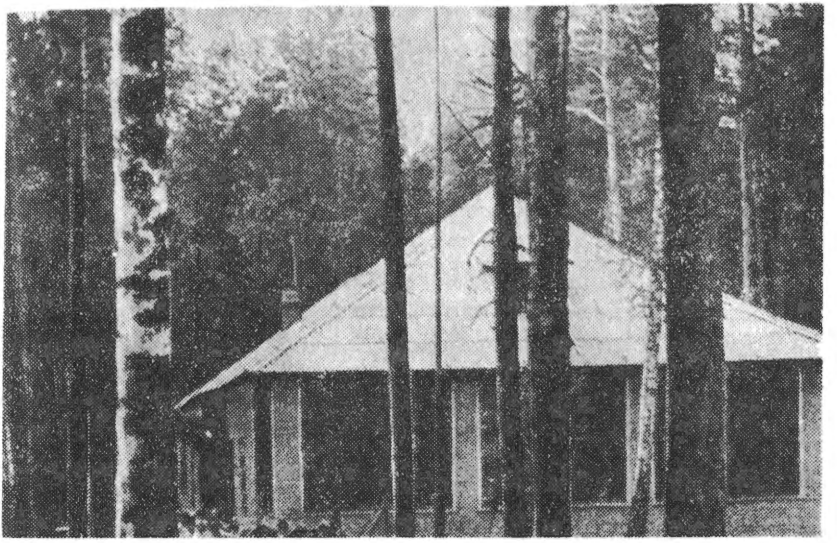

– А тут хто примостився серед такої розкішної зелені? – аж підхопився Передерій.

– Директор гімназії.

– Директор гімназії? Тпрууу! – гукнув до кучера Данило.

Коні зупинились і незадоволено почали форкати.

– Директор колишньої гімназії, тепер він у нашій,совєтській школі, – пробував пояснити Передерієві Чапля,це мовляв, не царська контра, а свій просвітитель.

– Однаково! Давай подивимось! – почав злазити з брички Данило.

– Але ж він і тепер директором школи, а його дружина також учителює. Не можемо ж ми робити труднощі людям, що вчать нашу молодь. Це наші люди!

– Які там наші! Оскільки був директором гімназії, значить контра. Ходімо!

– Наросвіта підійме такий ґвалт, що й не стямишся,–

– Як наросвіта підійме ґвалт, то ми там зробимо чистку. Може, там засіли попівські синки, або панські байстрюки?

Чапля неохоче зліз із брички й пішов за Передерієм у двір. Він з професором у добрих відносинах, бо ж Кирило Васильович Гучко кожного літа підтягає його дітей у науці. От і тепер підготовляє сина для вступу в університет. Але хіба можна про це сказати цьому зарозумілому мужикові Передерієві?

Будинок професора Гучка стояв серед зелені, як дівчина в очікуванні нареченого. Заквітчаний, чепурний, цегляний, під бляхою. Навколо будинка оазами квітники, трава густа, немов килимом застелене подвір"я.

– Буржуї! – зробив висновок Данило і потягнув за клямку.

Двері були не замкнені. Професорська родина ні перед ким не замикла свого помешкання, бо ціле життя несла людям освіту, любов до науки.

Назустріч гостям вийшла старенька жінка з привітною усмішкою.

– Ви до Кирила Васильовича? Будь ласка, заходьте. Він зараз закінчує читати дисертацію одного студента і вийде.

Передерій спантеличено зупинився й розглядав помешкання. Скільки тут картин на стінах, які чудові різьблені старовинні меблі. А люстро в бронзовій рамі на всю стіну, а шафи, напевне, з одежею, а годинник з якими важельцями! Кожна річ вражала красою, мистецтвом.

– Ми, Таїсо Тарасівно, не до Кирила Васильовича, а радше до вас. Нам тимчасово потрібно для представника з області кімнатку. Переночувати тільки. Чи не могли б ви нам щось порадити, допомогти? – сказав Чапля.

– Та коли треба, то можна й потиснутися, – розгублено подивилась на Данила жінка. – Бо ж вільної кімнати не маємо, а от як товариш погодиться в бібліотеці, то прошу.

– Я б хотів подивитись на цю бібліотеку, – обізвався Данило.

– Будь ласка, заходьте! – І показала на двері.

Данило переступив поріг і знову вражено завмер. Праворуч уся стіна, знизу аж під стелю заповнена полицями, на яких рядочками стояли книжки. Ліворуч, під стіною, широкий диван, а навпроти, під венеціянським вікном стіл із рукописами. За столом сидів спиною до дверей згорблений чоловік і щось там длубався. Побачивши гостей, підвівся й привітався.

– А, гості, прошу, заходьте! – І простягнув руку Чаплі.

– Це товариш Передерій, представник з області, – познайомив Чапля професора.

– Моє поважання, сідайте!

– Мусій Соломонович просить примістити товариша Передерія на якийсь час на квартиру. Я запропонувала бібліотеку, – пояснила жінка.

– Бібліотеку? Та ж я тут щодня користуюся книжками, то як же я буду непокоїти нашого гостя? – звів він погляд на жінку, а потім благально подивився на Чаплю. Всі розгублено замовкли.

– Вибач, Кириле, я не подумала про це, – призналася жінка.

– А ви, товаришу Передерію, не погодились би мешкати в моїй спальні? А я б уже тут, на дивані примостився, біля своїх книжок, – запитав тихо професор.

– Коли вам так потрібні книжки, то я не заперечую, – відповів Данило.

Всі гуртом пішли на оглядини спальні. Данило аж повеселішав. Він би всі бібліотеки світу віддав за цю просторну, затишну, гарно обставлену кімнату.

– Я погоджуюся тут оселитися, – сказав Данило і вже в думці переставляв на свій смак меблі. – Ввечорі я привезу свої речі і прошу все зайве забрати, – додав тоном наказу.

Вийшовши з помешкання, Данило зразу ж запитав товариша Чаплю:

– Чи ти на цього професора вже завів у себе справу?

– За професором Гучком ми нічого не помічали. Він до політики не втручається.

– Це не важно, втручається, чи не втручається. А як треба, то слід втрутити. Мені його будинок дуже подобається.

– Але ж він з дружиною поза підозрою. За нього місто, вся область підійметься на ноги. Його знають навіть і поза областю. Краще не чіпай! Врешті, він же відступив тобі спальню, чого ще ти хочеш?

– А коли мені прийдеться зустрітися з якоюсь жінкою, що прийде в гості, то куди я піду, до сусіди?

– Професор тебе контролювати не буде ночами, зможеш привести. А врешті, ти ж сам казав, що хочеш кімнату, а не цілий будинок.

– Тепер передумав. Бо ж не буду я постійно сам ночувати.

– Тоді звернемось до житлокоопу, щоб підшукав за цей час сімейну квартиру.

На цьому й примирились. Увечорі Данило привіз свої валізки. Спальня немов обновилася. На ліжку свіжа постіль, пишна подушка, чистенька ковдра. Під ногами ще не вживаний килимок. Навіть капці стояли край ліжка. В шафі для одежі висів випраний і вигладжений байковий халат. Данило уважно оглянув картини на стінах і нічого контрреволюційного в них не помітив. На столику ручка з пером, чорнильниця і мармурове прес-пап"є. Дбають про мене,– задоволено подумав і почав викладати свої речі. Одежу повісив у шафу, взуття поставив на дно шафи, і шітку поклав, хоч помітив там і хазяйську. Течку з паперами примістив на столі. Розташувався, як дома.

В двері легенько постукали.

– Хто там? Прошу!

В отвір дверей просунулась сива голова господині.

– Даниле Матвійовичу, просимо до столу, чай будемо гуртом пити! – лагідно запросила жінка.

"Ага, вже довідались і про ім"я та по батькові", – подумав Данило й чемно відповів:

– Дякую, Таїсо Тарасівно, зараз прийду!

На столі парував самовар, а біля нього, чого тільки не наставлено. Знову виникла підозра, що це буржуйська родина.

Данило мовчки сів у вільне крісло й присунув до себе склянку чаю.

– Кладіть собі цукор за смаком, або меду, як хочете. Пригощайтесь! Ось і вареннячко з малини, з власної,в садку плекаємо, – посміхнулась господиня.

– А я люблю пити чай у прикуску, приємно відчувати під язиком кусник цукру, – признався професор.

Данило якось враз відчув себе немов серед рідні.Така проста розмова, так щиро запрошують. І в ньому прокинулась добродушність.

– А я, бувало, малим, як допадусь до меду, чи варення, то ложкою, як борщу, або молока нажлукчусь, –засміявся Данило.

– Діти завжди спраглі до солодощів, – зауважила жінка.

– Мед дуже поживний, він має в собі безліч лікувальних властивостей. Це виявили ще в сиву давнину наші предки, – додав професор.

– Я ще й тепер люблю солодощі, – признався Данило.

– А ви надовго до нас приїхали, чи, може, назавжди тут лишитесь? – поцікавилась Таїса Тарасівна, помітивши, що гість у доброму гуморі.

– Де б то я залишився в районі назавжди! Моє місце в області, – бундючно підкреслив Данило. – Але я маю деяку працю в селах. Затримаюсь, може, місяців на два-три.

– То ви будете щодня виїздити в села? Це ж надзвичайно вичерпує організм. Чи не ліпше цей час відпочити в селі? – дорадчувала господиня.

– Може, на якусь ніч і залишуся в селі, але мені потрібно тримати постійний зв"язок з містом,–признався Данило.

– Ну, розуміється, з містом треба тримати зв"язок, але ж це можна полагаджувати й раз на тиждень, – зауважив професор.

– Певно, так і зроблю. Я вам докучати не буду, переночую і – в світ, – заспокоїв Данило, догадавшись про турботи господарів.

– Та ні, ви нам зовсім не заважаєте! — поспішила виправдати свою допитливість Таїса Тарасівна.

– Чужа людина завжди в хаті зайва, але що ж зробите, така служба, – сказав Данило.

– Ми більше в школі, як дома, і завжди серед, так би мовити, чужих. Так що вже звикли з людьми стикатися, – пояснив Кирило Васильович.

– Якось помиримось. Дякую за вечерю. Надобраніч!– попрощався Данило й вийшов.

– Гарна все ж таки людина, – зауважила Таїса Тарасівна, коли Данило зачинив за собою двері.

– Гарна, як спить, або сидить за гостинним столом. Коли б у нього було відчуття поваги до старших, то не переселив би мене в бібліотеку, – сумно відповів Кирило Васильович.

– Бо він розвивався в бурхливий революційний час. Але ці наші прості селяни завжди мали добре серце, – захищала господиня свого квартиранта.

– Може, ти й маєш рацію щодо селянської доброти, але в цьому служаці я покищо цієї доброти не виявив.

25000 для колективізації з Москви на Україну

КЛИЧ ТОВАРИША Сталіна "Колективізація села" був підхоплений всіма клітинами партійної і службової бюрократії. Виконати й перевиконати ! – висловлювали побажання партійні керманичі, виряджаючи на села своїх представників.

Немов шакали, кинулись на села пропаґандисти, газетні писаки, продажні письменники, апаратчики – звеличати державну панщину – колгосп на всі боки, виспівуючи хвалу Сталінові за мудру політику.

Село наїжачилось, як козеня, загнане вовками. Зрікатися власности й переходити на гуртове ніхто не хотів. Тоді було виряджено загони чекістів із застрашуючими методами тортур, арештів і висилок.

День і ніч летіли циркуляри ЦК РКП/б/, ЦК КП/б/У

в області, райони, села з настановами, з якого боку накинути на селянина ярмо.

На допомогу міліції, чекістам погнали на села артистів: приспівувати, пританцьовувати, всіляко пропаґувати радість, яку принесе селянинові колгоспна панщина.

Зашумєлі, заіґралі провода!
Ми такого нє відалі нікогда! –

Виспівували артисти.

"Ліквідація куркуля, як кляси"! – гриміло з трибуни на кожних партійних, комсомольських зборах. Селянина, дбайливого господаря загнано в темний кут і схоплено пазурями за горло. Або будь невільником, послушним знаряддям большевицького експерименту, або... живцем лягай у могилу. Іншого шляху для селянина не було.

Мудрий вождь, товариш Сталін підрахував, що на перший початок серед селян він виявив 10% експлуататорів – куркулів. І такий процент в Україні був визнаний. Селянам-господарям чіпляли ганебне тавро "куркуль" і позбавляли всіх прав. Без суда, без допиту, без жодних провин перед людством куркуль мусів загинути.

Зашумєлі, заіґралі провода!

Справді, людство ... *такого не відало нікогда!*

Секретар райпаркому Ісаак Давидович Коган щойно зайшов у свій кабінет, як йому, під розписку, вручили пакет. В лівому куті чорними літерами напис:

Цілковито таємно.

Товариш Коган розкрив конверт і почав читати:

Всім секретарям райпарткомів:

Пропонується при переведенні колективізації в селах керуватися такими засадами:

1. *Між селянами розпалювати соціяльну ворожнечу, підігрівати антагонізм на ґрунті соціяльної нерівности, клясової ворожнечі, релігійних переконань, чи маєткового стану. В залежності від місцевих умовин, можна знайти й інші різниці. Допускати підпали, заохочувати бійки, творити два*

протилежні, ворогуючі між собою табори.

2. *Поширювати страх перед владою, перед органами ГПУ, перед диктатурою пролетаріяту. Довести цей страх до того рівня, щоб люди боялися один одного, боялися сказати якесь контрреволюційне слово своєму сусідові, навіть членові родини. Страх мусить постійно висіти над кожною людиною. Переконувати населення на зборах, мітингах, у приватних розмовах, що ГПУ і міліція все знають, все бачать, і ніхто ніде не приховає своїх злочинних намірів перед владою.*
3. *Мобілізувати вірний большевикам елемент села – незаможників і комсомольців для переведення колективізації. Не скупитися на похвали в пресі, через стінгазету й червону дошку. Нагороджувати актив грамотами, одягом, чи речами хатнього вжитку.*

   Для започаткування організації колгоспного двору, слід вибрати в селі найбільше господарство з добрими будівлями, а господаря зачислити до куркулів і внести в список переселенців.

   Тягло, реманент, насіння для колгоспу взяти в куркулів.
4. *Відібрати в кожному селі від 5% до 10% заможного селянства для поселення на землях Далекого Сходу. Бажано підбирати з великими родинами, щоб запобігти втечі.*
5. *Переселенням на Далекий Схід лякати й середняків, якщо вони відмовлятимуться вступати в колгосп. В той же час повести серед бідняків роз"яснюючу роботу, що колгосп – це їхнє майбутнє щастя, і хто швидше запишеться, той матиме більше прав.*
6. *Бути безжальними до саботажників, підшіптувачів та буржуазних націоналістів, що розповсюджують різні антисовєтські чутки, особливо про самостійність України.*
7. *Повести широку освідомлюючу роботу, що тільки завдяки російському пролетаріятові Україна визволилася*

від капіталізму, від Петлюри, який хотів поневолити працюючих людей, продати Україну.

8. *Найменший прояв антисемітизму підводити під статтю Карного Кодексу і влаштовувати показові суди. Під цей злочин легко підвести кожного небажаного Українця. Винних у злочині відправляти на північ.*

Прочитавши останній пункт таємного циркуляра, товариш Коган найбільше зрадів. Ось коли він матиме правні підстави позбутися всіх своїх ворогів.

Коган обережно склав циркуляр у той же пакет з написом: "*Цілковито таємно*" і заховав у залізну шафу. Взяв чистий папір і почав писати промову, яку готувався виголосити на чергових партійних зборах.

ВИРУШАЮЧИ в село для переведення колективізації, Передерій заскочив до райпарткому, привітався з Коганом, обмінявся думками, як загнуздати мужика. Заглянув до райГПУ і ще раз підштовхнув форсувати слідчий апарат, бо незабаром доставить "сировину". Потім під'їхав до тюрми і мав коротку розмову з начальником цієї збудованої за царату і поширеної за совєтської

влади караючої установи.

– Але ж, товаришу Передерію, я вже не можу прийняти в тюрму більше, як сотню арештованих, – запротестував начальник, почувши, що уповноважений з області збирається пропустити через в"язницю 10 % сільського населення.

– Потісніть, товаришок, потісніть в"язнів. Вони ж не камінні і навіть не з самих кісток. А м"ясо можна потиснути, – дорадчував Передерій.

– Тоді ходімо, подивитесь самі, як я вже ущільнив,– попросив начальник Передерія.

І справді, камери були повні. Але Передерій зміряв оком площу камери, порахував арештованих і сказав:

– Правильно, камера повна. Але ж коли людей підняти на ноги, то ще стільки можна втиснути. Бо ж я бачу, що у вас в"язень, злочинець може ще й лежати, відпочивати.

– Та добре, товаришу Передерію, вистояти спроможна людина день, другий, ну, ще й третій, а тоді зімліє, впаде, її затопчуть, і хто за смерть в"язня відповідатиме?

– Я відповідатиму! Всіх, хто в камері здохне, запишуйте на мій рахунок! – зухвало відказав Данило й подався до брички. Начальник тюрми подивився йому вслід і прошепотів: – скажений!

За пару годин показалось і село. Спершу стрельнула з долини двома золотими хрестами церква, потім зазеленіли садки, а далі – білими стінами розкинулись хатки. Кожен двір огороджений, походжають кури, часом і порося пробіжить. А дітей – повно. І всі на вулиці. Бавляться. Данила в райвиконкомі попередили, що це одно з найбідніших сіл у районі, а виглядає заможнім.

Дідька лисого воно бідне! І хати під новими стріхами, і огорожі з свіжих штахетів, дощок чи хворосту, і діти бігають в чистеньких сорочках, штанцях, рум"янощокі, білозубі, як мальовані.

От і довіряй райвиконкомові, що село найбідніше. Та ж тут всі куркулями поробилися.

Або три вітряки на вигоні крилами розмахують. Хіба це не ознака куркульства? Мелять! Добро переводять!

"Меліть, меліть, собача куркульня, ось я вам зме-лю!" – прошепотів Данило, минаючи вітряки.

Люди хазяйнували в дворах, у садках, на городах. Поспішали скористатися з доброї погоди. Дбали, щоб хата світилася вікнами пофарбованими й вимитими, щоб рушники на стінах вишивкою цвіли, щоб віз не торохкотів, щоб діти в школу бігли наввипередки...

Ось яким духом дихало село підчас НЕПу.

Передерій їхав, приглядався й посміхався. Він уже підленькою своєю душею смакував, якого перцю завдасть цим дрібновласницьким сотворінням, що думають лише про себе, а не про державу.

Біля церкви запахло олією. Побачив чепурний новозбудований хлів. Олійня – догадався. А з другого хліва чулося бухкання молотків – тяжкого, що аж земля здригалася, та легенького. І виходило, немов музика: Бух–дзень, бух–дзень, бух–дзень...

"Кують, леміші одноосібні. Почекайте, ось я вам набухкаю!" – знову пригрозив у думці Данило.

Зупинились перед сільрадою. Стіни побілені, двері й

вікна пофарбовані... Буржуї...

– Годуй у холодку коней і покищо відпочивай, — сказав кучерові Данило, а сам подався до сільради.

– Де голова? – гримнув до секретаря, що сидів за дубовим столом.

Секретар, побачивши людину в уніформі ГПУ, зблід.

– Пішли місток оглядати за селом, – промимрив дрижачим голосом.

– Гукай сюди голову комнезаму! – наказав Данило, кинув на стіл портфель і роэправив плечі.

Секретар зайцем вискочив із сільради.

Данило оглянув хату, лавки, добротну шафу і враз його погляд зупинився на лямпадці, що звисала зі стелі перед іконою Божої Матері. Аж у піт кинуло колишнього організатора боротьби з попівським дурманом.

– Добридень, Даниле Матвійовичу! – враз почулося ззаду, і обернувшись, Передерій впізнав голову комнезаму Муху. Це був колись худий, а тепер міцний, здоровий, червонощокий дядько з розхрістаною сорочкою на зарослих грудях.

– О, товаришу Мухо! Добридень! То ти ще й тепер головуєш? – здивувався Данило.

– Аякже, вибрали знову. Кажуть незаможники, що ліпшого їм не треба. А ви, бачу, пішли вгору! Зброя при боці й кокарда на картузі, – добродушно посміхався Муха.

– Будуємо соціялізм, в області працюю, – не стримався чванькуватий Данило.

– А до нас у якій справі?

– Контру душити! Але ти мені поясни, що це у вас за прикраса? – І показав очима на ікону та лямпадку.

– Це, товаришу Передерію, мудра наша політика. Колись дядьки заходили до сільради в шапках, а тепер скидають.

Передерій вибухнув сміхом.

– Ну, і втяли ж ви! Сам Магомет не видумав би такого. Але годі теревенити, скликай збори незаможників.

– Привезли наряд на торф для бідняків, чи, може, на маляс? – угадував Муха.

– Щось тепліше за торф і солодше за маляс, – посміхнувся Передерій.

Муха вилетів стрілою з сільради. Звелів виконавцеві, що дрімав на призьбі, негайно скликати незаможників.

Поки Данило поснідав привезеним з собою бутербродом, невеликий гурт незаможників уже стояв під сільрадою. Муха закликав усіх до середини й попросив сісти. А коли незаможники розсілися на лавках і приглядалися до гостя у новісінькій, небаченій досі в селі, уніформі, Муха пригладив чумацькі вуса й сказав:

– Товариші незаможники! Сьогодні ми маємо дорогого гостя з области. Це велике для нас свято. Товариш Передерій привіз нам якийсь коштовний дарунок. Привітаймо ж дорогого гостя щирими оплесками. – І заляпав долонями. Всі дружньо підтримали голову.

Передерій задоволено відкашлявся, почуваючи себе немов на трибуні.

– Товариші незаможники, будівники нового села! Я справді, привіз з области чималий дарунок, дарунок не крамничний, а партійний, державний...

Незоможники переглянулись і вп"ялися поглядом у свого доброчинця.

– Робітничо–селянська влада найбільше дбає про добробут селян, – продовжував Передерій. – Наш рідний батько товариш Сталін дозволив вам будувати в селі колгосп. Це, товариші, така мудра система господарювання, що веде прямісінько до багатства, до щастя кожної родини. І коли ви організуєте колгосп, тоді вам, товариші, пряма дорога до комуни. А наша держава прямує тільки до комуни. Комуна, товариші, як кожному відомо, це земний рай для бідняків. Але щоб прочистити дорогу біднякам до колгоспу, а далі й до комуни, ми мусимо знищити куркуля. Бо куркуль – це короста на нашому тілі. А щоб людина почувала себе щасливою, здоровою, то неодмінно треба змити

коросту з тіла, себто, з нашого господарського життя куркуля треба усунути...

– Товаришу начальнику! – гукнув якийсь чоловік, і підвівся з лавки, – В нашому селі куркулів нема, господарюємо ми добре, то навіщо ж нам той дарунок, той колгосп, де люди обідають однією ложкою? Краще, як маємо, не треба, – сказав і оглянувся на незаможників. Ті згідливо хитнули головами.

– А ви, товаришок, звідки знаєте, що в селі нема куркулів? – зупинив Данило промовця.

– Було два то забрали з села ще в 21–му році. А село своє я знаю добре тому, що тут народився, виріс і тепер живу, – спокійно пояснив незаможник.

– Ви тут народилися, жили, а куркуля проморгали. А партія, товариш Сталін, підрахували, що у вашому селі, серед мешканців, десять відсотків куркулів.

– Десять відсотків? – вереснув незаможник і обвів поглядом своїх земляків.

– Ні, ні, нема стільки, нема таких, це забагато! –загули незаможники.

– А ось ми зараз перевіримо, – значущо розгорнув свою течку Данило і витяг якісь папери. – Попа маєте?– запитав, підкинувши брови.

– Маємо! В 1922 році старого забрали, слов"янського, то ми подбали про українського. Послали в Київ свого незаможника, і нам його висвятили, – пояснив незаможник з широкими вилицями й ріденьким чубом.

– Почекайте! То ви члена комнезаму висвятили на попа? – витріщив очі Передерій.

– Аякже! Попа нам треба! – ствердив голова комнезаму. – чи дитину охрестити, чи покійника на цвинтар відправити, чи молодих повінчати. Як же без попа? –посміхнувся Муха.

– Гаразд! Про попа поговоримо потім. А от куркуль збудував біля церкви олійню, а ви й не добачили.

– Та який же він куркуль? – підхопився з лавки не-

заможник із чубом, як у лошака грива. – То мої сусіди, три брати Поліщуки стяглися на олійню, ще й мене до спілки покликали, бо преса не могли самі відремонтувати. А ви – куркулі, та куркулі... Які ж ми куркулі? – стишено докінчив бідняк і сів.

Передерій незадоволено перегорнув у течці папери, щось занотував і знову підвів голову.

– А кузня чия біля церкви гупає молотками? – з іронією запитав.

– Кузня мого тестя, – виступив знову на захист Муха, – Ми гуртом, толокою збудували цей хлівець. Адже ж НЕП заохотив людей до праці, всі кинулись господарювати а леміша відтягнути, чи чересло наварити – нема де.

"Доведеться коваля залишити для колгоспу, – зразу ж вирішив Данило. Тим більше, що це бідняк, тесть голови комнезаму.."

– Виходить, у вашому селі, справді, куркулів обмаль? – запитав Передерій.

– Ми ж вам казали, – радісно ствердив незаможник, що першим виступав.

– Тоді обговоримо другу справу, з якою я до вас сюди приїхав, – вів далі Передерій. – Я, товариші, хочу по-

радувати вас постановою партії, яка хоче ваше бідне село перетворити на багате...

– Оце діло! Оце я розумію! Давайте, товаришу Передерію! – радісно загули незаможники і аж засовались на лавках. Всі жадібно повитягали голови.

– Я приїхав, товариші, організувати у вашому селі зразковий колгосп...

Зразу ж Данила перервав якийсь незаможник.

– Але ви вже нам про це говорили. Ми й без колгоспу добре господарюємо.

– Чекайте, хай я вам усе розповім, а потім дам слово. Це не такий колгосп, як вам нашептали куркулі. Це колгосп зразковий, багатющий, на всю область. В цей зразковий колгосп ми дамо тягло, худобу, реманент, готові будівлі для коней, корів, свиней, комору під зерно. Чого ж ще вам треба? Організуйтесь і багатійте. Ми вам навіть насіння безкоштовно дамо. Крім того, для колгоспу відведемо найкращу землю. Тепер ще одна перевага: хто першим запишеться до колгоспу, держава відпустить йому за півціни двадцять метрів матерії. Отже, товариші, хто хоче записатися в колгосп?

– Ну, коли вже держава навіть матерію колгоспникам за півціни дає, то я перший. Пишіть мене першим, – підвівся з лавки невеликого росту з розпатланим чубом неголений чоловік у брудній сорочці.

Передерій подав голові комнезаму папір і олівець.

– Пиши прізвище й ім"я цілої родини.

– Лівшун Петро, а жінку як твою звати? – звернувся Муха до незаможника.

– Секлета, Лівшун Секлета. Бездітні! — посміхнувся бідняк.

Записали першого колгоспника в селі Лівшуна Петра. Раніш він був першим п"яницею, ледарем і забіякою. А тепер став першим колгоспником.

– Коли вже держава дає для колгоспу і тягло, і реманент, і хліви та стодоли, то й я записуюсь до колгоспу, –

голосно сказав Муха і вписав себе з родиною другим за чергою колгоспником.

– Тоді пиши, Мухо, й мене! – звівся чоловік із передньої лавки.

– І мене пиши, і мене! – загули зразу всі незаможники й оточили стіл.

В Передерія обличчя засвітилося, заблищало, як кавун ранком на сонці. Ось де він вцілив. Тепер діло піде,– радів Данило. За два місяці цілий район буде пишатися колгоспною системою.

Коли всі незаможники вписалися в колгосп, Передерій звівся на ноги. Всі затихли. Посідали на лавках.

– Товариші колгоспники! – звернувся Данило до незаможників, – вітаю вас від імені совєтської влади з добрим почином. Ви показали свою свідомість, як не може бути краще. Тепер до праці! Я з Мухою незабаром визначу найкращу землю під колгосп і знайду в селі місце для колгоспного двору. Але поки ми дамо вам тягло, новий реманент, вам доведеться розпочати господарку власним тяглом і старим своїм реманентом, щоб не запізнюватись...

– Як своїм тяглом? – здивовано вигукнув один із незаможників.

– Це значить вашими кіньми й вашим возом, – пояснив Передерій.

– Ну, ні! Свого воза й коней я нікому не дам, – прогув незадоволено незаможник. – Прошу викреслити мене зі списка, – звернувся до Мухи.

– Товариші! Зачекайте! – смикнувся назад Передерій, побачивши, що справа валиться. – Ваші коні й віз залишаться вашими, це тільки позичка, на перших початках.

– Ну, коли на позичку, то я залишаюсь, – погодився колгоспник, що мав коні.

– Запевняю вас, товариші колгоспники, що тільки на початку ви закладаєте своїм реманентом і тяглом колгосп, а згодом держава вам доставить усе потрібне включно з штучним добривом.

Незаможники загомоніли, пожвавлено обмірковуючи нову господарську систему. Погомоніли, почали розходитись. Залишився Передерій та голова комнезаму.

– Подай–но мені, товаришу Мухо, список маєткового стану вашого села. Я хочу сам поглянути, чи є у вас куркулі, чи, справді, ви всі незаможні.

– Наша управа такого списка ніколи не мала і тепер не має, – розвів руками голова комнезаму.

– То ви не знаєте своїх людей? Оце то комнезам! Хаха! З таким комнезамом далеко не поїдеш. А–ну, зараз же організуй перепис кожного двору. Зазначи, хто має яку худобу, ременент, які будови в дворі, з кількох душ складається родина, якого віку. Чорт зна, що за бездіяльність!– гримав Передерій на голову. Щоб до завтра були готові ваші списки!

Данило надів кашкета, взяв портфель і сердито грюкнув дверима.

– Давай бричку!– гукнув до свого кучера, що пускав димок з люльки, сівши на обрубок дерева, недалеко від коней.

Кучер злякано схопився і за кілька хвилин уже був готовий. Передерій сів у бричку й наказав:

– Паняй до міста!

Тільки тепер він на власні очі побачив село не сфальшоване, не уярмлене. Всі думали про багатство. А ікони, а свої попи! Ну, я ще розорю вашу цілину глибоким плугом, – обіцяв у думці Данило. А голова комнезаму, Муха! Чорт! Перший підпадає під категорію куркулів. Корова, коні, вівці йому потрібні, а не колгосп. Хоч кілка йому теши на голові. Зачекайте, я вам покажу! Я навчу вас любити партію, підтримувати совєтську владу! – думкою накопичував цілу дорогу Передерій помсту проти селян–дрібновласників.

Прибувши до міста, Данило звелів кучерові їхати до райпаркому.

– Ну, як успіхи? – поцікавився секретар Коган.

– Колгосп організовано! – сміливо відповів Данило,– Але чи пощастить закріпити...

– Головне організувати, а закріплювати будемо гуртом, – пообіцяв Коган.

– Там, товаришу Коган, старий режим. Там ще селяни заходять у сільраду й христяться до ікони, що висить у передньому куті.

– Цього й можна було сподіватися, – сумно ствердив секретар. – Ти знаєш, ось уже два роки пробую хоч одного кандидата в партію підібрати з того села., і все невдача. Відстале, темне село. Жодного чоловіка, що був би в червоній армії, або приймав участь у революції. Але там ростуть надійні комсомольці. Рік–другий, і матимемо свій відданий актив.

– А от я, без будь якої помочі переведу це село на соціялістичні рейки.

– В тебе надзвичайні організаційні здібності, ти далеко підеш, – пророкував Коган.

В райпаркомі Передерій пішов до їдальні, добре пообідав і поспішив додому. Занадто втомився сьогодні. Сам товариш Коган признав, що те село найбільш відстале в районі. А він там зробить колгосп, бо інакше...

Зайшов у свою кімнату непомітно. Роздягнувся й ліг.

Спав Данило тривожним, заячим сном. Щойно засіріло за вікном, як схопився, тихенько вмився, щоб не розбудити господарів, узяв портфель і подався пішки до їдальні. Поснідав, набрав харчів у дорогу, дістався до стайні й звелів кучерові:

– Масти колеса, напувай коней і – в дорогу!

– Та ще ж рано, люди в ліжку, а ви вже... в дорогу,– незадоволено мимрив кучер.

– Не сперечайся! Знай своє місце! – владно гримнув Данило. Він хоч і мало спав, але верзлося щось погане. А в сни він дуже вірив. В Бога не вірив, а сон справджується. То тільки буває тяжко розгадати.

"Ще такого не було", – думав кучер, злякано погля-

даючи на уповноваженого з області. – "Напевне, отримав наганяй".

Щойно сонце підскочило над дахами, як вони вже гналися в село. Цілу дорогу Данило навіть не обізвався до кучера: "Нема куркулів? Хе–хе, а от я знайду. Десять процентів, як партія визначила, відберу. Що там з ними церемонитись? Плян треба виконати. А бідняк наш? Чорта з два наш! Всі одним миром мазані. Давай йому двадцять метрів матерії, то запишеться. А облизня хочеш?"

Так Данило говорив сам до себе, готувався до атаки.

Голова комнезаму вже давно стояв біля сільради й виглядав Передерія. Він теж цю ніч не спав, а бігав та підганяв виконавців, щоб скоріше переписували маєтковий стан мешканців села. Передерія тепер він таки боявся.

– Ну, як справи з переписом? – запитав Данило, щойно скочивши з брички.

– Закінчують. Ще один куток залишився. А оце наш голова сільради, товариш Затірка, знайомтесь! – показав на чоловіка поруч.

Данило привітався. Чоловік у старомодній гуні і зимовій, хутряній, добре вилинялій, шапці. Але в плечах широкий і шия, як у вола. Куркуль! – зразу вирішив Данило. – Дарма, що в опорках, та ще й наче на босу ногу.

– Що це ви, товаришу Затірко, господар села і не маєте обліку своїх людей? – зробив зауваження Данило.

– Я своїх людей у селі всіх знаю по імені, то навіщо мені облік? – прогув голова.

– А от мені знадобився.

– Тепер буде. Бо до цього часу ніхто не вимагав, – виправдувався Затірка.

– А в нас, товаришу Передерію, виникли за ніч зміни, – соромливо признався Муха.

– Які зміни? – запитав Данило, відчувши зразу, що сон починає здійснюватись.

– Колгосп розлетівся!

– Як розлетівся? – зойкнув Данило.

– Жінки почули, що чоловіки організовують колгосп, чи то комуну, де всі під одним рядном спатимуть, і показились, бунт зробили. Тоді чоловіки вночі прибігли та й викреслили себе зі списка, – розповідав Муха, ховаючи очі.

– Хто це пустив провокацію, що під одним рядном будуть спати? – присікався Данило до Мухи.

– Хіба я знаю? Всі так говорять.

– От темнота! Багато виписалось?

– Половина. Ті, що мають гарних жінок і ті, що мають пару коней. Кажуть, коней нікому не дадуть.

– Дурні. Ще проситись будуть. Давай списки тих селян, що їх уже взято на облік.

Товариш Муха дістав із шухляди списки й поклав на стіл. Данило перевірив.

– Товаришу Затірко, біля сільради є льох?

– Льох? А навіщо нам льох? Ми капусти квасити не збираємось.

– Тоді покличте людей, щоб викопали глибоку яму! – наказав Передерій.

Голова сільради здивовано знизав плечима, подивився на голову комнезаму й відповів:

– Але ж ми біля сільради місця для ями не маємо.

– Порядки мені, ями нема де викопати! Тоді покличте два дужих чоловіки...

– А може, товаришу Передерію, пішли б пообідали? – натякнув, хитро моргнувши до Мухи, Затірка. Вони часто сердитих представників з міста задобрювали чаркою.

– Нема часу! Давайте всі списки селян!

Данило розгорнув списки й приготувався червоним олівцем позначувати тих, у кого було багато худоби, ремаенту, будівель. Але переглянув один аркуш, другий і нічого особливого не виявив. В кого є коні, то нема корови, а як корова, то без коней. Ремаенту ж зовсім мало. То чим же вони обробляють землю? Тільки дітей у кожного купа.

Рипнули двері і Данило оглянувся. На порозі стояв

розпатланий підліток.

– Ти що хотів? – запитав хлопця.

– Ви той комуніст, що шукає куркулів?

– А ти хто будеш? – враз зацікавився Данило, приглядаючись до відвідувача.

– Я комсомолець! – підняв патлату голову і блиснув щербатим зубом хлопець. – Там люди цілу ніч ховали худобу, вивозили в ліс реманент. А старий Малахій кабанчика заколов...

– Сідай, товаришок, ближче та розказуй усе, не бійся! – аж підскочив Данило.

Хлопець гучно втягнув носом повітря, вмостився на стільці й розпочав:

– Куркулів у селі повно! Не вірте, що куркулі повимирали, вони живуть. Хочете, я вам усіх перечислю.

– А–ну давай, от молодець! Давай їх сюди, я зараз запишу! – І Данило дістав олівець.

– Першого запишіть Соболенка Юхима! То куркуль на все пузо. У нього дві корови, як копиці, по відру молока дають, а біля коров телята он які! – І показав угору рукою. – Пишіть: Поприч Захарко. Той має пару коней, як звірів, двоє лошат, корову, свиню з поросятами. А курей! Потім Єзуїта Максим. Цей куркуль має кінну молотарку, пару коней. Восени заробляє стільки хліба, що комора тріщить. Потім запишіть ПетриченкаХаритона. Куркуль над куркулями. Пара коней, корова, телиця, сівалка, залізний культиватор, млинок.

Передерій ледве встигав олівцем водити.

Поки голова сільради повернувся з додатковими списками, Данило вже знав усіх куркулів.

– Ти ж дивись, хто що і де ховає. Записуй і мені скажеш, – намовляв Передерій комсомольця.

Затірка відчинив двері, і хлопець зразу ж піднявся з стільця і зник.

– Ще залишилась одна вулиця, і тоді закінчать перепис, – сказав Затірка, подаючи жмут списаного паперу.

Але Данила вже списки не цікавили.

– Хто ці списки виповнював? – звернувся він до Затірки.

Голова глянув на прізвища і зразу з визначив, який виконавець робив облік.

– Це переписував Заболотний Маркіян.

– Покличте мені цього Заболотнього.

Зайшов щупленький, полохливий чоловічок, без вус і без брів. Тяжко було навіть визначити його вік. Такі люди ціле життя однакові.

– Це ти робив перепис? – спитав Передерій, показуючи список.

– Певно, що я, це мій куток.

– Ти чому не записав Єзуїті другого коня? Адже ж у нього пара коней! – визвірився Данило, звіривши список з даними, отриманими від комсомольця.

Виконавець на мить розгубився. Потім підвів голову і сміливо відповів:

– Коня Єзуїта минулого вівтірка продав на ярмарку.

– А молотарки чому не зазначив?

– Молотарка поламана, вийшла з ужитку, то навіщо ж ставити?

– Ось ми зараз перевіримо, поламана, чи справна. Забирайся геть звідси!

Заболотний вискочив, як підстрелений заєць. Щодуху погнався до Єзуїти попередити, щоб негайно псував молотарку.

Село враз заворушилось, як розтривожений вулик. Дивувалися всі, що представник з області знає наперед у кого яке майно. І як же він про це вивідав?

Звіривши відомості комсомольця зі списками, Передерій побачив, що всі вони фальшиві. Половину майна приховано. Він згорнув списки й заховав у портфель. Дістав свій нотатник і ще раз переглянув відомості, які дав йому комсомолець.

– Товариші Мухо й Затірко, йдіть до мене! – гукнув.

За мить керівники села тремтіли перед Данилом.

– Знайдіть дві підводи і пару хлопців, хай вартують біля сільради.

– Одна підвода ось тут, – відповів голова.

– Тоді пішли! – скомандував Данило. – Нам треба оглянути господарства Соболенка Юхима, Поприча Захарка, Петриченка Харитона, Єзуїти Максима,– перечислював Передерій, заглядаючи в записник.

– Найближче живе Єзуїта, – сказав Затірка, і всі гуртом пішли праворуч.

Біля двору Єзуїти зупинились. Данило оглянув обійстя з вулиці, щось занотував. Зупинились біля двору Петриченка, потім біля Соболенка. Так оглянули всі двори, на які вказав комсомолець.

– І що це він хоче робити? – пошепки запитав Затірка Муху, трохи відставши від Передерія.

– Соціялізм будувати, не знаєте що? – відповів Муха і сплюнув.

Повернувшись до сільради, Передерій витяг з течки хліб та ковбасу і почав закушувати. Керівники села чекали, сидячи на лавці.

– Товаришу Передерію, а чарочки ви не хотіли б? – примружив око Затірка. Він усе намагався підмогоричити цього обласного верховоду.

– Принеси, як маєш щось добре, – погодився Данило.

Затірка вискочив із сільради й побіг за могоричем.

– Слухай, Мухо, у вашого попа є дорослі дочки?–запитав Данило, жуючи ковбасу.

– Наш священик бездітний, – сказав голова комнезаму.

– А у кого з куркулів є гарні дочки?

– Хіба в селі можна знайти гарних дівчат? Правда, в школу недавно прислали молоденьку вчительку, а так, де ті гарні? – відповів Муха, рятуючи честь сільських дівчат. Він догадався, нащо представникові дівчата. А чужою вчителькою можна пожертвувати.

Зайшов Затірка, витяг з-під поли пляшку і з усмішкою поставив на стіл перед Данилом. Потім хутенько витяг з кишені чарку.

Данило розкоркував пляшку й налив.

– За орденоносний колгосп товариша Сталіна у вашому селі! – підніс Данило чарку. Потім подав Затірці. — Випий та почастуй Муху, добра горілка!

– За колгосп! – посміхнувся Затірка і ковтнув одним духом.

Муха пити звик. Люди при НЕПі тільки те й робили, що неділями гуляли.

– Закусіть, хлопці, моя ковбаса хоч і з міста, але з сільським часничком.

Дядьки взяли по шматочку, для годиться, й чекали, що ж воно буде далі?

Данило загорнув у газету рештки ковбаси, закоркував пляшку і все те заховав у портфель.

– А тепер, до роботи! Покличте мені Єзуїту Максима і взагалі всіх, що оце ми оглядали їхні двори.

Затірка зараз же звелів виконавцеві покликати господарів.

– Я хотів сказати, Товаришу Передерію, – підсів до столу ближче Муха. – Що Єзуїта Максим добра людина, подільчива і не чванлива. Біднякам допомагає, бо ж і сам був бідним. То ви вже теє, то як його, не дуже на нього тисніть...

– Ти що, випивав із ним, кумом був? – спитав Данило.

– Випивав, чому ні. Люди в селі всі випивають. Але сказати, що Єзуїта шкуру з людини здирав...

– Ну, добре, добре, сам розберусь. Всі ви тут покумались, породичались, під чаркою заприятелювали. А я де куркулів наберу для вашого села? В сусідньому позичу?

– Та хоч небагато беріть. Ну де ж видано, десять відсотків?

– Подумаю. Може, для вас зроблю скидку. Але Єзуїту

заберу. Ти ж сам знаєш, хто такі єзуїти. Це ж найпідліші і найбільш продажні та лукаві люди. Я сам читав про єзуїтів у книжках. Історія стверджує, що єзуїтів треба знищити.

До сільради зайшов Єзуїта Максим. Це був звичайний, худорлявий селянин, у простій, селянського виробу, сорочці, в латаних штанях і зношених черевиках.

– Ви мене кликали? Я Єзуїта Максим! – спокійно назвав себе.

– Ти молотарку маєш? – зразу сердито гримнув Данило.

– Маю. Недавно купив.

– Чому ж не сказав виконавцеві, щоб записав?

– Барабан погнувся і підшипники вичовгались. Треба ремонтувати. От і не записав попсутої.

– Скільки заробив минулого року на обмолоті?

– Сто сімдесят три пуди зерна заробив.

– Податку державі скільки заплатив?

– Від податку мене звільнено.

– Звільнено? А це яким правом? – вигукнув Данило.

– Син мій у Червоній армії. Пільгою користуюся, — спокійно відповів Єзуїта.

Данило зразу ж сів.

– Товаришу Мухо, ти чому мені про це не сказав? – присікався до голови комнезаму.

– Забувся, з голови вилетіло.

– Забувся? Чорт вас забери! Йдіть, товаришу Єзуїто, додому.

– Давай справжнього куркуля! – гримнув Данило на господарів села.

Зайшов миршавенький чоловічок, назвав себе Голобородьком.

Данило заглянув у свій записник і довідався, що комсомолець окреслив цього "павука" – кровопивцем, який засобами крамнички витягає з людини соки. Голобородько торгував сіллю, гасом, сірниками, шмаровидлом тощо.

– Павук, справжній павук, – подумав Данило, приглядаючись до невеличкої, на кривих ногах, постаті.

– Скільки заробляєш у крамниці? – сердито запитав.

– Ледве дітей прогодую та жінку хвору утримаю, – відповів Голобородько.

– З жінкою що сталося?

– Посковзнулась у льоху на східцях, упала й зламала ногу.

– Сідай отам на лавці, – сказав Данило крамареві і занотував, що допит зроблено. Власне, з крамарями й допиту не потрібно. Совєтська влада визначила, що крамар– ворог народу. От і все. Які там ще можуть бути розмови? Сам признався, що торгує.

– Давай наступного! – гукнув Передерій.

До сільради зайшов чорний, як циган, високий, худий, але жилавий чоловік, що ніколи, мабуть, не мав на голові шапки. Досить чуба.

– Як прізвище?

– Чавус Іван, коваль. Чого кликали? – запитав густим басом.

– Наймитів у кузні експлуатуєш?

– Двох учнів навчаю.

– Ти знаєш, що совєтська влада забороняє визискувати людину?

– То хай совєтська влада поставить кузню і сама навчає ковальства.

– Ти не вчи совєтську владу, що їй робити! Експлуататор! Сідай отам на лавці!

Коваль здивовано оглянувся, побачив Голобородька й сів біля нього.

– Хто наступний? – гукнув до сіней Данило.

В кімнату зайшов гарно одягнений, поголений, з великими сірими очима, кремезний дядько і зараз же добродушно привітався:

– Добридень, товаришу Передерію! – І посміхнувся.

– Як прізвище? – гукнув Данило, не відповівши на

привітання.

– Петриченко, Харитон Степанович Петриченко!

Данило уважно зміряв поглядом дивного чоловіка, що сам себе звеличує, зазирнув у записник і прочитав:

– Пара добрих коней, корова з телям, друга тільна корова, сівалка, культиватор, два плуги, млинок, сіножатка... – І звів на Петриченка злісні очі.

– Все це в мене в найкращому стані. Ще той донощик забув вам сказати, що я маю змійку–зерноочистку. Це такий прилад, що відсіює кукіль, добре зерно від поганого. А було б добре такий прилад винайти для людей, – з іронією закінчив чоловік.

Данило слухав, обличчя в нього червоніло, очі звужувались, і він прошипів:

– Сідай, гаде, біля коваля!

Тепер уже й коваль, і крамар догадалися, що їм готується.

Передерій перевіряв людей, і як тільки зауважував у когось бодай тінь незадоволення совєтською владою, виносив присуд: Контра! Куркуль!

Сьогодні він відбирав куркулів виключно за списком комсомольця.

За кілька годин на ослонах сиділо 9 осіб. На сьогодні досить.

– Відпустіть решту людей! – гукнув Передерій.

Потім витяг чистий аркуш паперу й почав писати супровідну на арештованих. Заадресував начальникові тюрми. Другу, більш докладну, написав начальникові ГПУ.

– Товаришу Затірко! Покличте мені одного виконавця. Він поїде з арештованими до міста.

За хвилину до сільради зайшов дідусь із ковінькою в руках.

– Як, діду, ваше прізвище? – спитав Данило дідуся.

– Чиж Степан. Сімдесят років маю.

– Добре. Нам такого саме й треба. Ось вам, діду, пакет. Заховайте і не загубіть. Поїдете до Умані з цими лю-

дьми і здасте їх разом із пакетом начальникові тюрми. Добре?

– Не знаю, чи добре. Я ще до тюрми нікого не водив, і дуже просив би вас і цим разом мене звільнити.

– Ну, ні, діду! Це державна робота. Людей треба відвезти.

– А якщо вони розбіжаться?

– Хто з вас утече, всю родину заберемо в тюрму! – попередив затриманих людей Передерій.

Люди посхоплювались з ослона і кинулись до Данила.

– Товаришу, голубчику, і що ж ви робите? Ми нікого не вбили, нічого не вкрали, і навіщо ж нас у тюрму? – лементіли, хапаючи Данила за руки, за плечі, за коліна.

Але Петриченко й Чавус стояли, немов дуби, зціпивши зуби. Вони знали, що кати невблаганні. Марна справа просити їх.

– Тихше! Припиніть бунт! – гримнув Данило й витяг пістоль. Всі втихли.

– Я вас відправляю в місто, а там слідчі вияснять, винні ви перед совєтською владою, чи прихильні до народу. А мені тут нема часу розбиратися.

– Ось моя прихильність до народу! – показав коваль Передерієві чорні руки з мозолями на долонях.

– Совєтська влада, комуністична партія дивляться не на мозольні руки, а на душу людини. Нам головне: чим людина дихає, – відповів Данило ковалеві.

– А я вам що казав? – звернувся Петриченко до коваля, і всі вийшли.

Виконавець запхав за пазуху пакет і сів на передню підводу.

– З цим виродком нема що говорити, поїдемо до міста, і там розберуться, – потішав Голобородько людей, що нарікали на непорядки.

Арештовані розмістились на двох підводах, і коні рушили.

Голова сільради Затірка та голова комнезаму Муха

стояли поруч на порозі сільради і сумними поглядами випроводжали в далеку дорогу земляків, з якими разом пили горілку, кумували, співали, працювали.

Арештовані не плакали, не сумували. Вони знали, що не зробили злочину, вірили, що влада розбереться і завтра чи після завтра повернуться вони в село до родин, до своєї праці.

– Товаришу Затірко! Знайдіть притулок коням і кучерові. Я залишаюся ночувати в селі, – попередив Передерій голову сільради.

– А ви де зупинитесь? – поцікавився Затірка.

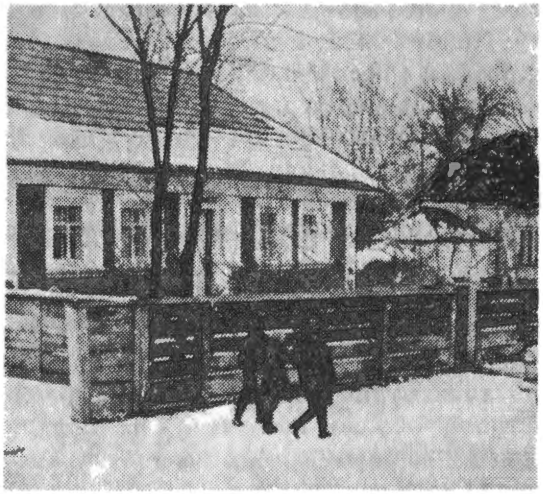

– За мене не турбуйтесь, я маю помешкання, – відповів Данило, затиснув під пахвою портфель і подався пішки до школи, де мешкала молоденька вчителька.

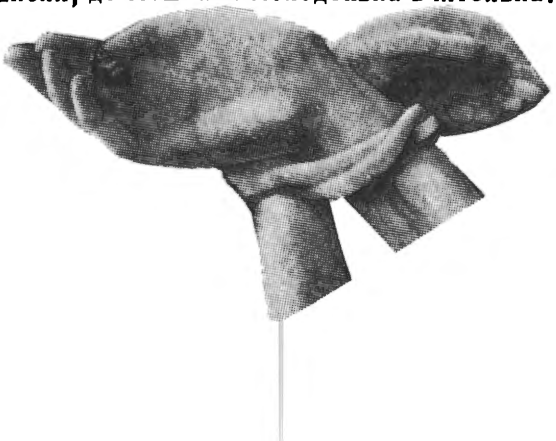

ВЕРЕСНЕВЕ сонце зачепилося за вершок тополі перед самим вікном, біля якого спав Данило. І коли він прокинувся, то спочатку довго здивовано оглядав кімнату, на стінах якої висіли географічні мапи. Учительська!

"Ось де я ночував", – задоволено потягнувся Данило в ліжку. Підвів голову й побачив на столику, збоку, купу книжок, а поруч порожня пляшка, дві скляночки, трохи ковбаси і хліб. Повернув голову й помітив у ногах, скраєчку ліжка, скоцюрблену постать дівчини, що зігнувшись, затуливши долонями обличчя, тихенько схлипувала.

– Настунько, горличко моя, і чого ти так побиваєшся? Адже ж це мусить статися з кожною дівчиною!

Дівчина ще голосніше заплакала. Плечі в неї здригалися, і вся вона згорнувшись, немов покалічена киця, аж тремтіла.

Жіночого плачу Данило не зносив. В нього тоді підіймалося, росло в грудях щось дивне, і він або втрачав над собою контролю, або сам готовий був плакати.

– І як вам не соромно таке говорити? Жити з вами в одній квартирі коханкою? Ви ще смієте мені таке пропонувати? Дорвалися до влади і безчестите дівчат? Та я швидше повішусь, як стану чиєюсь коханкою.

– Та ж я маю на увазі одружитися з тобою. Візьму з жінкою розлуку і одружимось. Присягаюсь тобі!

Настуня втихла. Може, й справді, він закохався, може візьме за жінку. І вона заспокоїлась. Підвелася з ліжка і почала одягатись.

– Даниле, не обманюйте мене, бо я пропаду! Ви знаєте, що тепер мене тут у селі засміють, довідавшись, що

спали в мене. Допоможіть мені переїхати звідси. Боже ж мій, і що ж я робитиму?

– Заберу, Настуню, обов"язково заберу. В місто. Поїду ввечорі, все там приготую, повернуся й заберу. Влаштую вчителькою в місті, – заспокоював Данило дівчину.

Дівчина вся тремтіла. Скаржитись на уповноваженого ГПУ – це однаково, що сунути голову в петлю. Адже ж батько її колишній царський урядовець, тепер позбавлений права голосу. Хто стане в обороні дочки ворога совєтської влади?

Данило освіжив під умивальником обличчя, груди, тоді одягнувся, причесався і підійшов до дівчини, що вже заспокоювалась. Пригорнув і палко поцілував.

– Настунько, найдорожча моя, скажи чесно, підеш за мене заміж?

– А де ж дінуся? Тільки я вам не вірю, – плачучи, відповіла дівчина.

– Тепер я поспішаю, мушу йти, а ти не плач, моє серденько. Я ввечорі прийду, – сказав, поцілував і подався до сільради.

Настуня замкнула двері, впала на ліжко і знову залилася слізьми.

– Пропала я! Боже ж мій, і що ж мені робити? – тамувала ридання подушкою, потім схопилася, дістала папір і почала писати листа до Наросвіти. Щоб перевели в друге село. Тут вона не залишиться, як що цей розбійник обмане її.

Біля сільради Передерія вже чекали Затірка, Муха, кілька виконавців, секретар. Тут же стояла підвода.

Учарашній день перелякав усіх.

– Здраствуйте, товариші! – привітався Данило разом до всіх. – От добре, що ви догадались приготувати підводу. Але мені б ще хотілося покликати сільських комсомольців до помочі.

– Ми маємо виконавців. Як треба щось зробити, вони допоможуть, – відповів голова сільради.

– Виконавці не такі спритні. Комсомольців покличте. Я хочу сьогодні покласти наріжний камінь під колгосп. Будемо стягати реманент.

– А ви ж казали на зборах, що привезете і реманент, і тягло, і насіння для колгоспу, – нагадав голова комнезаму.

– Оце ж і розпочнемо організовувати колгосп. У куркулів відберемо, а колгоспові подаруємо.

Тепер уже й голова комнезаму пошкодував, що записався до колгоспу. Грабувати одних, щоб давати іншим, таке щастя боком вилізе. Але заперечувати боявся.

– Де ж ми будемо класти першого наріжного каменя? – наважився запитати голова сільради.

– Колгосп ми організуємо у дворі Петриченка Харитона. То найкраще обійстя, там найбільше будівель, і все нові. Біля воріт гарна криниця. Чого ж вам ще треба?

Страх скував уста не тільки виконавцям, а навіть голові комнезаму.

– А як же з родиною Петриченка? – запитав голова сільради глухим голосом.

– Для родини я вже приготував місце. Пішли, товариші! – гукнув до всіх Данило й подався вперед.

– Товаришу Передерію, мені треба на хвилинку відлучитися, я зараз повернуся, – сказав голова сільради, в якого вже і в очах потемніло. Боже ж мій, і що ж це робиться?

– Тобі, може, також треба відлучитися за потребою? – насмішкувато звернувся Данило до Мухи, догадуючись, що сільська влада умиває руки.

– Ні, чому ж? Коли розкуркулювати, то я з вами, – відповів Муха, який уже в таких баталіях брав участь. Йому, правда, шкода кума, якого, не порадившись, Передерій загнав у в"язницю.

– Тоді пішли! Гукни підводу й виконавців! — звелів Передерій і широким кроком попрямував до обійстя Петриченка.

Щойно вони наблизились до Петриченкового двору, як до Передерія привітався хлопець.

– Добридень, товаришу уповноважений!

Данило повернув голову і радісна усмішка заграла у нього на обличчі. Він упізнав свого знайомого комсомольця.

– Доброго здоров"я, товаришу! – відповів і подав йому руку. – Як тебе звати?

– Антін Заболотний, – сказав комсомолець.

– Молодець ти, Антоне! Будеш мені гарним помічником. – І поплескав комсомольця по плечу.

Щойно вони наблизились до шопи, як із–під повітки вирвався злоровенний пес і кинувся, гавкаючи, на непроханих готей.

Данило в одну мить вихопив пістоль і вистрілив. Пес несамовито заскавучав і волочучи прострелену ногу, подався десь у бур"ян.

– Оце я розумію! – захоплено вигукнув Антін.

– Так большевики розраховуються з ворогами, – зухвало відповів Передерій, ховаючи пістоля.

Муха аж об поли руками вдарився. Такий же гарний собака! І навіщо ж його покалічено? Проте, він і тепер не зробив зауваги уповноваженому з области. Побоявся.

Прийшли до возовні й зупинились. Розглядали господарський реманент, стріху тощо. З хати вискочила збентежена жінка з немовлям на руках і загаласувала:

– Людоньки! Навіщо ж ви пса застрілили? Він же тільки гавкає, ніколи на людину не кидається. Ще нікого ж він не вкусив. Боже мій! Хто ж тепер подвір"я стерегти ночами буде? – жалібно плакала господиня.

– Тихше, громадянко! Це вже не ваше подвір"я, вже воно колгоспне. А куркульського пса нам не треба. Самі ми вміємо стерегти, – відповів Передерій.

– А ми де дінемося? – злякано спитала жінка. Це була для неї така страшна вістка, що й сльози висохли, тіло затерпло, мало дитини не впустила.

Батька в Сибір, а родину на вулицю

– Шукайте собі помешкання де хочете, хоч і в сусіди під тином,– наблизившись, єхидно запропонував Передерій,– Ваше обійстя совєтська влада призначила під колгоспний двір. З хати ви можете забрати все, що хочете, але з двору – зась. Усе майно, будівлі, реманент залишаються колгоспові.

– Боже мій! – вигукнула й аж почорніла жінка.

– Худоба також залишається для колгоспу, – додав Данило, побачивши корову, що виглядала з хліва.

– Боже ж мій! – ще тихше сказала жінка.

– З комори можете собі забрати все, крім насіння,– вів далі представник влади.

Але жінка вже не кликала на поміч Бога. Вона поволеньку, спотикаючись, пішла до хати.

За хвилину в хаті знялася така веремія, наче там б"ються, або кого ріжуть. Діти верещали, хтось плакав, щось гупало й тріщало.

– Товаришу уповноважений, – зашепотів збоку Антін, – у цього куркуля стільки одежі, що можна пів села одягнути. Навіщо ви дозволяєте жінці забрати з собою все з хати?

Данило подивився на босі ноги парубчака, на протерті штани і сказав:

– Ходімо до хати! – І повів за собою всю бригаду.

Щойно Передерій переступив поріг, як зразу запала тиша. Діти вмовкли і поховалися, хто за столом, хто на лавці, хто виглядав на печі, а найстарше, років тринадцяти, шугнуло під ліжко. Дітей було повно. Оце вони й верещали, почувши, що влада виганяє їх з хати.

– Ми прийшли перевірити, чи не ховаєте ви в хаті якої зброї? – офіційно сказав Передерій і підійшовши до скрині, відчинив віко. В скрині повно одежі, полотна, хусток тощо. Жінка, з дитиною на руках, заніміло стояла й дивилась. Вона вже й кричати не мала сили. Тільки посинілими губами щось шепотіла.

– Антоне, викидай усе на долівку, – дозволив Передерій.

Комсомолець кинувся до скрині й почав витягати хустки, спідниці, вишиті жіночі сорочки, а потім до рук потрапив кожушок. Глянув запитливо на Передерія.

– Примірюй, може, прийдеться, – посміхнувся Данило.

– Я й без мірки візьму. Як великий, перешию, – сказав комсомолець і відклав на бік.

– Людоньки! Антоне! І в тебе ж є мама. Згляньтеся на діточок! – звернулась жінка до комсомольця.

– Мухо, чого дивишся? Допомагай Антонові! — гукнув Передерій.

Голова комнезаму соромливо глянув на жінку, потім, немов би примусово, наблизився до скрині й почав хутень-

ко порпатись у чужому добрі. Витяг чоловічі та жіночі нові чоботи. Жіночі ухопив Антін і зараз же взув собі на ноги, а великі, чоловічі, Муха тихенько засунув під полу.

– Бери, не бійся, чого там ховатися, тут залишається досить! – заохочував Передерій.

Жінка, зіщулившись із немовлятком на руках, зляканo дивилася на грабунок, що провадиться серед білого дня. Потім захиталась, пригнулась і знеможено сіла на порозі. Діти повиставляли голови, зі страхом приглядалися до чужих людей, що безкарно порядкують у хаті.

Антін натрапив на чоловічі штани, на добрий піджак, заховав під пахву й сказав:

– З мене досить.

– Мамо, Антін забрав татові штани! – вереснула старша дівчинка.

– Цить! Хай забирають! – нагримала мати на дочку.

– Ходімо! – скомандував Передерій до своїх поміч-ників, а жінці нагадав: – пакуйтеся й вибирайтесь із хати.

Муха прихопив ще під пахву свитку і сказав, ніяковіючи, Передерієві:

– Це я для сторожа в колгоспі.

– А як тобі подобається місце під колгоспний двір?– посміхнувся Передерій.

– Добре місце, от тільки хлівів малувато. Не розмістимо всієї худоби.

– Добудуємо. Ще одного куркуля виженемо, розберемо хліви і перенесемо сюди. Головне, незаможників зао-хотити до колгоспу.

– Ну, тепер як побачать, що вже маємо двір, самі поприбігають, – відповів Муха.

– Антоне! Тобі доручаю цей двір. Дивись, щоб ніхто реманенту не розтягав, – звелів Передерій комсомольцеві.

– Не турбуйтеся, товаришу. Ніхто й носа сюди тепер не покаже, – посміхнувся комсомолець.

– Отже, колгоспний двір уже маєте, тепер розгортайте роботу далі. За тиждень, другий я вивезу до Сибіру усі

родини заарештованих мною куркулів, і ви матимете реманенту для колгоспу, скільки захочете. І не тільки реманенту, а й тягла й іншого добра. Все залишиться колгоспові. А я поїхав до міста. Маю нагле завдання, – сказав Данило, подав руку голові комнезаму, потім комсомольцеві, поплескав по плечу хлопця й подався до сільради, де на нього чекала бричка. Одне завдання він уже виконав.

По дорозі до сільради, Данило забіг у школу. Треба попрощатись з Настунею й запевнити її, що ось він їде до міста, полагодить справу з помешканням і негайно забере її з собою. Чого там зволікати? Ой, і чудова ж буде жінка, не розпусна Рахиль, – посміхався Данило на самоті.

Підійшов до дверей Настуні й постукав. Потім ще раз, і потягнув за клямку. Двері не відчинялись. Вийшов на двір і заглянув через вікно. В кімнаті пустка. Що за дідько? Куди ж вона повіялась? – розчаровано зупинився. Хіба залишитися ще й на цю ніч? Дуже вже вабило Данила до дівчини, але з другого боку він наглив з помешканням, щоб привезти в місто коханку без страху. Дівчина нізащо не погодиться жити не оформленою в хаті, де є інша родина, та ще і в хаті професора, може й знайомого.

В сільраді теж була пустка. Всі порозбігалися.

Незадоволений таким завершенням справи, Данило гукнув кучера, що був завжди напоготові.

– Паняй додому! – наказав. Кучер хльоснув батогом і коні рушили.

Доля совєтського хлібороба

В КАБІНЕТІ першого секретаря райпарко-му двері не зачинялися. Кабінет немов би ру-хався, плив розбурханими хвилями. Партійці, керівники різних установ то приходили за вказівками, то прожогом вибігали – провадити далі працю. Адже ж не жарт перебудовувати віками устояне село. На місці дрібновласницького господарства закладався державний колгосп. Зломити хребта селянинові безболісно не можна. Кров мусить политися. І кров лилася...

На станції поспішними темпами формувався ешелон. Перероблялись товарові вагони на теплушки, ставились залізні пічки, виводили крізь віконця димарі. Залізними шпугами зміцнювались підлоги, щоб не витягли куркулі дошки дорогою і щоб хтось не втік. Все треба було передбачити.

В цілому районі гарячі жнива. Тюрма вже переповнена, а ешелон ще не готовий, папери на куркулів не виповнені. Бракує слідчих, які б уміло та спритно підшивали чесній людині вигаданий злочин. Бо з центра вимагалося, щоб про всяк випадок на кожного в"язня були оформлені злочини, за відповідною статтею карного кодексу. Вимагали від куркуля зізнання, що він ворог народу. А це займало чимало часу. Люди не хотіли визнавати за собою вини. Їм вибивали зуби, ламали пальці, а вони скавчали по-собачому й заперечували будьякий злочин. Коли б це було в час

військового комунізму, в час панування Чека, тоді просто – куля в потилицю. Тепер інша політика. Людьми з України вимагалося заселити простори Далекого Сходу. Треба було спроваджувати людей здорових, роботящих, а не калік. А як же допитувати, щоб не покалічити?

І працівники ГПУ за голову бралися, не маючи виходу. Морили куркулів голодом, або годували оселедцями й не давали води. Цей метод трохи допомагав. І зізнання підписували, і люди залишалися працездатними...

Тата й маму забрали, тікаймо, Івасику, бо й нас заберуть...

Виконання постанов 10–го З"їзду РКП/б/ провадилося шаленими темпами. Гасло Сталіна "Ліквідація куркуля як кляси", здійснювалось всіма засобами. Кинені з Московщини тисячні загони ударників, бригади робітників розлетілись по Україні, як хижі круки й робили свою чорну справу. Рвали живе тіло України, шматували родини й вивозили в холодний і непривітний Сибір.

В селі людей розмежовували на два табори, за римським правилом: "Діли й пануй". Щоб легше було знищити непокірне козацьке плем"я і насадити на цій плодючій зем-

лі своїх лапотників.

Коли Передерій зайшов до кабінету Когана, той аж на ноги зірвався:

– Ну, як Даниле Матвійовичу? З твоїх рук ми отримали першу партію куркулів. Чудесно! Ти вже на списку передовиків. Як же з колгоспом?

– Фундамент закладено. Місце для колгоспу уже знайшов. Колгосп організував, хоч і з перешкодами. Все вже на колесах.

– Прекрасно, товаришу Передерію, знаменито! Валяй тепер у друге село, бо щось там мої організатори провалюють справу. Скаржаться, що селяни нізащо не хочуть в колгосп записуватися. Саботують постанову партії.

– В мене свій особливий метод, я організую, – запевнив Данило.

– На тебе найбільша надія! Продовжуй! – ще раз побажав успіху Коган і сів за стіл. До нього знову хтось постукав.

Данило гордий своїм успіхом. Хоч Коган для нього й невеликий тепер авторитет, та все ж, навіть з уст кретина, похвала приємно лоскоче самолюбство.

НА ДВОРІ темніло, і Кирило Васильович включив електрику. Боліла спина, повітря в кімнаті задушливе. Так хотілось вийти в садочок, подихати свіжим запахом вечірньої прохолоди, але боявся обірвати зароджений задум, бо тоді згубиш нитку і зіпсуєш статтю.

Ще півгодини і закінчить...

– Кириле, – обізвалася дружина, – спочинь трохи, закінчиш завтра. На дворі так гарно, що гріх не посидіти в садку.

– Я розумію тебе, Тасю, але вже не раз так бувало: обірву хід думок, а тоді ніяк не вхоплю суті. Стараюсь, Тасю. Ще півгодинки і тоді вийду.

– Надуживаєш ти, Кириле, своїм здоров"ям. Тобі тепер треба особливо берегтися.

– Ніколи, Тасю, берегтися. Я ще так багато хочу написати, стільки маю задумів, а ти кажеш "берегтися". Ні, Тасю, це ти штовхаєш мене до лінивства...

В хату зайшов Передерій, і вони замовкли.

– Приїхали? – підвівся з-за столу Кирило Васильович.

– Ледве вирвався. В селі стільки роботи, – поскаржився Данило, скидаючи шапку.

– Так і в мене. Ніяк не можу закінчити. Одне скінчу, а друге насувається, – погодився Кирило Васильович, приглядаючись до свого квартиранта. – Більше не поїдете в село? – обережно поцікавився.

– Поїду! Там без мене нічого не зроблять. Але мушу в місті поробити деякі заходи.

– Те ж саме і з моєю роботою, ніхто без мене її не напише, – знову погодився професор, забуваючи, яка то різниця між його роботою і уповноваженого ГПУ.

– Для моєї праці, – продовжував Передерій, – потрібно ширшого помешкання. То я оце й повернувся з села, запропонували вам перебратися, очевидно тимчасово, в школу. Вам же там буде вигідніше, не треба далеко ходити. А я тут організую свою канцелярію...

– Як то перебратися тимчасово в школу? – аж сполотнів професор, а Таїса Тарасівна вхопилась за груди й присіла на диван.

– Дуже просто. Там вам значно зручніше буде провадити наукові досліди, ніж тут, у сусідстві з моєю канцеля-

рією. Адже ж вам потрібно спокою, а в мене часом буде й гамірно.

– Але ж, товаришу Передерію! Ви просили кімнатку, переночувати тільки, а тепер зазіхаєте на цілу мою хату, де я народився, виріс і прожив усе життя. На таке навіть завойовник не посміє зважиитсь! – розгнівався Кирило Васильович.

– До мене приїжджає жінка, і нам однієї кімнати мало, – вдався Данило до іншого арґументу.

– Тоді шукайте собі помешкання. Я зі своєї хати нікуди не вийду! – гнівно сказав професор і сів до своєї наукової праці, повернувшись до квартиранта спиною.

– А я вам, як облуповноважений ГПУ, пропоную звільнити це помешкання для канцелярії! – з притиском вигукнув Передерій.

– Кириле Васильовичу! Боже ж мій! Переїжджаймо в школу! – вереснула злякано жінка.

– Я піду скаржиитись! – знову загрюкав кріслом, підіймаючись від столу, професор.

– Можете скаржитись самому патріярхові а помешкання мені звільняйте! – хряснув дверима Передерій і пішов у свою кімнату.

Працювати далі над своєю статтею Кирило Васильович не міг. Перший раз у житті він так розмовляв з представником влади. Вже й сам злякався, що не стримав себе. І що воно буде? Але хіба ж це чувано, щоб викидати з батьківської хати? А книжки, а меблі, а кожна річ, чи то в садку, чи на стіні, чи мережана власними руками веранда, чи плекані квітники. Хіба ж так люди роблять?

Професор роздягнувся, напився міцного чаю й ліг. Він був знесилений. Лежав, як труп, тільки часом стогнав. Таїса Тарасівна ходила навшпиньках. Вона цю трагедію переживала ще болючіше, але не показувала виду. Потішала чоловіка, заспокоювала. Чи варто приймати близько до серця оцю дурну історію? Якось обійдеться!

Старенькі рано повставали з наміром іти й шукати

справедливости. Поснідали, повідчиняли вікна дихнули прохолодою і немов би заспокоїлись. Та ось знову рвучко відчинилися двері й Передерій ще раз попередив про негайне звільнення хати і пішов.

– Боже! Що робити? Куди звернутися за порятунком?

ВІЙТІВКА – велике село, багате, все в садках, з гарними хатами та заможними господарями.

Передерій вибрав його своєю наступною жертвою ще й тому, що це село біля міста.

Поки не викине з хати впертого професора Гучка, він організовуватиме колгоспи в навколишніх селах, щоб кожного вечора повертатись в місто і наглядати, як посувається переселення професора в школу. Без тиску ця справа може затягнутися, хто зна, як надовго. А Данилові ж хочеться швидше мати під боком дівчину...

У Війтівці всі люди в достатках. Городина, садовина, кури, молоко, все це має збут на ринку в місті, і населення багатіло.

Ще одним славилась Війтівка в цілому районі: гарними дівчатами. Ніде не вміли так за собою слідкувати дівчата, як у Війтівці. Так само тут кожна дівчина, за традицією, мусила закінчити школу. Не лише початкову, а й середню в місті. Бо ж село від міста два кілометри. Це майже дома.

Тому навіть з інших сіл заможніші, грамотніші парубки шукали собі дівчат у Війтівці.

Щойно Данило вгнався бричкою у Війтівку, як зараз же побачив ще здалека дівчину з відрами на коромислі. Вишита сорочка, квітчаста спідниця, босі ноги аж світяться на сонці. Данила немов джміль ужалив. Торкнув кучера, щоб догнав дівчину. Глянути ближче. Проте дівчина встигла зайти в двір. Данило зачаровано дивився, аж поки вона зникла в сінях.

– Паняй до сільради! – сказав кучерові, зітхнувши.

І дівчина, і біла хата під бляхою, і двір, чистенько підметений, видавались, немов якесь диво. А головне, двір особливий – на комині хати великий півень. Наче чути його "ку–ку–рі–ку!" Дарма, що залізний.

Ось де росла і квітла його доля. Настуня, якій недавно дав обіцянку одружитися, розвіялась немов дим на вітрі.

Бричка зупинилась перед порогом сільради. Передерій, як завше, звелів чекати, годувати коней. Щойно переступив поріг, як побачив за столом широкоплечого, бородатого, в доброму піджаку дядька, який навіть не підвівся назустріч гостеві.

– Гавриле Микитовичу, ти що, не впізнав мене? Здраствуй! – гукнув Данило до дядька.

– О! Та це ж Данило Матвійович! А я думав, з мілії знову за кабанчиком. Ну, як же там? – і неквапливо підвівся з крісла дядько й подав руку.

Голова комнезаму, колишній червоногвардієць, не дуже боявся начальства з міста. Це начальство вже в печінках йому сидить. Жодного дня не буває, щоб не жебрали, то поросятка, комусь справити хрестини, то кабанчика на весілля, то телятко, щоб веселіше відзначити якусь річницю. Де взяти? В ближчому селі. У Війтівці. І люди поставили головою комнезаму безстрашного орденоносця Гаврила.

Цей не боїться.

– Чого це ти до нас приїхав? – сміливо запитав Передерія. Комуністи, як у секті брати, один одного називають на ти.

– Подивитися, як ви тут пообростали салом. Ви ж колись були передові.

– І тепер передові. Америку випередили... Всі мої незаможники, за час НЕПу, багатіями поробились, – широко посміхнувся Гаврило, блиснувши міцними зубами.

– Погані справи! – кинув Передерій портфеля на стіл.

– Чому погані?

– Ти читав постанови 10–го З"їзду партії, чув звернення Сталіна про ліквідацію куркуля, як кляси?

– Ну, читав і чув. Але товариш Ленін дозволив НЕП, щоб люди багатіли.

– То був крок назад. Минулося. Тепер наше завдання рватися вперед!

– А хіба, як люди мають, що їсти, і є в що одягнутися, то це не досягнення?

– Я бачу, що товщ на твоєму животі засліпив твою большевицьку прозірливість. Ну, та про це потім. Ти мені скажи, чий то двір огороджений зеленими штахетами, а на комині з бляхи півень?

– То господарство Василя Туптія. Був середняком, а як оголосили НЕП, то поставив млина і за пару років добрим господарем зробився. А хіба що?

– В нього є дочка?

– Ганною називають. Недавно закінчила технікум і готується до університету. Здібна дівчина.

– Він що, до куркулів тепер належить?

– Кажу ж тобі, що був середняком, навіть ми запрошували до комнезаму.

– Але тепер він справжній куркуль. Таких большевики ліквідують, як клясу.

– Чи ти здурів? Та ж він золота людина. Кожному допомагає, чим може.

– Я приїхав виловити в твоєму селі куркулів. Давай-но мені списки селян.

– В мене таких списків ніколи не було. Ніхто цього не вимагав.

– А тепер вимагається. Знайди грамотних людей і зараз же зроби перепис майна кожного господарства. Треба зазначити реманент, всю худобу, додаткові джерела прибутку, як то вітряки, олійні, просорушки, круподерки тощо. Сам знаєш.

– Але ж для цього треба місяць часу. Що я тобі, на коліні це все зроблю?

– Тоді давай мені хоч пів сотні хазяїв, найбагатших у селі. Таких, що мають пару коней, дві корови, вівці, свині, сільськогосподарські машини, гарний садок, ставок. Словом, куркулів. Розумієш? Партія підрахувала, що на Україні є 10% куркулів. От і в тебе мусить бути десять відсотків.

Голова комнезаму почухав потилицю й дістав із шухляди папір.

– Для чого ж тобі ці куркулі?– поцікавився Гаврило.

– До ешелону.

– До якого ешелону? Може, рів де копати, або греблю насипати?

– І рови копати і греблі гатити. Ешелон уже на станції, готовий. На Далекий Схід. Совєтські кордони зміцнювати.

– Даниле Матвійовичу, ти жартуєш?

– Жодних жартів. Це постанова партії.

– Ну, оскільки постанова партії, то треба виконувати, – погодився голова комнезаму.

– Пошукай–но списки тих куркулів, що ми з тобою їх складали в 1921–22 році, – нагадав Передерій часи, коли він був головою РайКНС.

– Тих куркулів уже нема. Частину ми з тобою відправили на Соловки, частина втекла, а решта – збідніли. Відмовились навіть при НЕПові розбудовувати господарку.

Кажуть : хай будують соціялізм бідняки.

– Чорт із ними ! Тоді давай тих, що розбагатіли під–час НЕПу.

– Я вже й не знаю, з кого починати. Адже ж і деякі члени комнезаму розбагатіли за НЕПу. Ну, й привіз мені ти халепу !

– Членів комнезаму чіпати не будемо. Пиши першого Туптія Василя. Він має млина, значить, куркуль.

– Добрий господар. І родина добра. Шкода.Та вже,коли влада каже ... – і Гаврило записав Туптія. Зараз же й додав другим за чергою Савченка Остапа. Він уже давно на нього має зуб. Потім записав Василенка Семена – власника олійні.Ще записав господаря, що дві десятини садка виростив. За ним брати Рябоконі, бо мають парову молотарку. І пішов писати. Тільки повідомляв ознаки заможности, на що уповноважений ствердж уючи кивав головою.Передерієві аби відсоток виконати. А хто там потрапить у куркулі – йому не болить.

Коли список дійшов до 46 господарств, Данило припинив запис :

– Досить, Гавриле Микитовичу, попрацювали добре. Якщо взяти родину кожного куркуля за п"ять осіб у середньому, то вийде 230 осіб. Це десять, або й більше пульманівських вагонів, а звичайних удвічі більше. Чверть ешелону. Цих куркулів арештуємо і спровадимо в тюрму, щоб ГПУ почало оформляти на кожного протоколи. А покищо ти мені поклич Туптія.

– Куди ? Сюди до концелярії ?

– Сюди. Хочу подивитися на цього куркуля.

Канцелярія комнезаму була під одним дахом із сільрадою. Попова хата з двох половин,розділена сіньми.В одній половині сільрада, а в другій комнезам. Виконавці при сільраді обслуговували й потреби комнезаму. Тому голова комнезаму наказав виконавцеві покликати Туптія.

Поки Передерій приготував папір для протоколу, привели й Туптія. Це був високий,чорнявий чоловік, з гарними

вусами. У вишитій сорочці й синіх, широких штанях, заправлених у чоботи. Данило глянув і аж залюбувався. От би він хотів бути таким високим та сильним. У Туптія майстерно підстрижений густий чуб. Його навіть не можна назвати селянином. І в Данила ще більша жадоба запалилася знищити цього селянина. Щоб не існувало такої породи.

– Сідайте, громадянине Туптію, поговоримо; – показав Передерій на крісло.

– Дякую, я й постою. Чого ви мене кликали?

– Розкажіть про свою господарку і про методи, якими ви розбагатіли.

– Яка ж у мене господарка? Клапоть городу та млина збудував. З того й утримую всю родину. А поля ніколи не мав. Не цікавлюся ріллею.

– Худобу маєте?

– Звичайно, як у кожного в селі. Корова, щоб було в хаті молоко, коні, щоб поїхати до міста. Ну, ще й кури, порося витрусками з млина підгодовую, – спокійно розповідав про свої гаразди Туптій.

"Зразковий куркуль, – зробив висновок Передерій. – Таким тепер на Україні тісно".

– Вам прийдеться переселитися на широкі простори, на Далекий Схід. От там розмахнетеся!

– Що це ви, товаришу, говорите? Чого я маю кидати власну господарку й їхати на чужину? – аж почервонів Туптій.

– Партія постановила на Україні запровадити колгоспну систему, а куркуль перешкоджатиме. От по-доброму влада й хоче відмежувати чесних трудівників від куркулів.

– Коли мій млин, збудований при совєтській владі, має таку страшну ознаку, то я його ось тут, зараз же, зрікаюся. Забирайте млина в колгосп і дайте мені спокій, — збентежено сказав Туптій.

– Млина ми й так заберемо, а вам дорога на Далекий Схід.

– І чого ви до мене вчепилися? Чим я завинив?

– Виконавець! Зачиніть Туптія в комору!

– Товаришу! Змилуйтесь! Дайте висловитись. Я все віддам, і хату, і господарку і майно з худобою, – зовсім перелякався цей сміливий чоловік таким раптовим зворотом справи.

– Виведіть його! – гримнув Данило. І Туптія потягли в сіни.

Передерій витяг аркуш паперу й почав писати обвинувачення на Туптія, щоб полегшити роботу слідчого ГПУ.

Вістка, що Туптія зачинили, блискавкою пролетіла селом. За чверть години до канцелярії прибігла збентежена дочка Ганна. Розрахунок був правильний. Передерій так і сподівався, що дівчина прибіжить визволяти батька.

– Сідайте, будь ласка. Ви в якій справі? — запитав чемно, немов би не знаючи, а сам спрагло оглядав гарну дівчину.

– Я прийшла довідатись, чому затримали мого батька, Туптія Василя? – занепокоєно спитала, вп"явши в Передерія великі карі очі.

– Вашого батька призначено на переселення з родиною на Далекий Схід!

– На Далекий Схід? На переселення? Хто ж це призначив? Яким правом? З якої причини така безпідставна кара? – сипала дівчина запитами, як з рукава. Вся вона аж тремтіла від напруження й гніву.

– Партія знає причину. Товариш Сталін дав наказ куркуля знищити, як клясу. Але я не душогуб. Тому то я й вирішив визначити вашого батька на переселення. Але ... дивлюсь на вашу вроду і жаль мене огортає, що так марно пропаде ваша краса. Я міг би вам запропонувати полегшу ...

– Яку полегшу? – пильно подивилася дівчина на Передерія.

– Ви дівчина красива, а мені треба секретарку ...

– Себто бути вашою коханкою?

– Навіщо аж такі далекі припущення? Але тоді ваша

родина житиме в хаті, а ви поступите в університет ...

– Ви навіть і мої пляни знаєте?

– Ви занадто гарна, щоб вами не цікавитись. Отже вибирайте. Чого нам довго торгуватися? І в мене багато роботи, і ви не маєте часу.

– Дайте мені подумати! – зітхнула дівчина і ще раз допитливо глянула на Данила.

– Даю вам тиждень на роздуми.

Дівчина підвелась, сумно подивилася на Данила й вишла.

– Клюнуло, буде моя! – весело потер долоні Передерій і зараз же звелів виконавцеві відпустити Туптія додому.

Утихомиривши свої розбурхані почуття перемогою, Данило знову гукнув виконавця, щоб припровадив до нього наступного куркуля.

До канцелярії зайшов миршавенький дідок з ковінькою, налягаючи на ліву ногу.

– Добридень, товаришу! – запобігливо привітався ще з порога, а в очах повно страху.

– Як прізвище? – не відповідаючи на привітання, запитав Передерій.

– Залізняк Данило! – посміхнувся дідок.

– Прізвище розбійника! – вигукнув Данило, пригадавши Шевченкові "Гайдамаки" і записав щось на аркуші паперу.

– Правильно! – недочуваючи, ствердив селянин. – З діда–прадіда Залізняками звалися!

Передерій зареготав. І який з нього розбійник? Горобця не подужає.

– І куркулем з діда–прадіда? – кепкуючи, запитав діда Передерій.

Старий таки недочував, навздогад відповів:

– Авжеж! Всі мене кличуть дідом Данилом, а не Залізняком.

– Я вас, діду, питаю, чи ви куркуль? – голосно пов-

торив Передерій.

– Чи я куркуль? Ніколи куркулем не був, хоч прожив сімдесят років, – враз поважно відповів дідусь.

– Коні маєте, корову маєте, свині маєте, бугая маєте, вівці маєте? – голосно перечислював Данило.

– Все маю, аякже. Придбав усе власною працею.

В Передерія з"явився веселий настрій. З таким дідусем навіть приємно пожартувати.

– Діду! На поселення хочете поїхати?

– На поселення? – високо звів сиві брови дідусь, — Ні, сину. Пізно вже. Коли б так років сорок назад, то й сам думав перекочувати на Херсонщину. А тепер – старий, — журно закінчив.

– Скільки в хаті ще маєте дітей?

– Удвох з бабою залишився. Онуки посиротілі біля мене, – зітхнув знову дідусь.

Дідько з ним. Для норми може поїхати на поселення з онуками, – вирішив Передерій і додав до списка.

– Виконавець! Зачиніть Залізняка в комору!

Виконавець зайшов до канцелярії і взяв дідуся за руку.

– Бувайте здорові! – посміхнувся, прощаючись, дідусь і пошкутильгав за виконавцем. Він і тепер недочув, куди його ведуть.

Наступним до канцелярії спровадив виконавець тонкого й високого аж під стелю, чорнявого чоловіка з довгим носом і такими білими зубами, як у дівчини. Чоловік переступив поріг і зупинився.

– Ви мене кликали? – прогув, наче з бочки.

– Як прізвище? – метнув настороженим поглядом Передерій. – "З таким стрінутися без зброї в лісі не дуже приємно", – подумав.

– Ґонта! – відповів чоловік і хижо вишкірив зуби. Чи то була посмішка, чи прояв гніву, Передерій так і не збагнув. Але по спині поповзли мурашки. То Залізняк, а тепер Ґонта. Чи не кепкує з мене чортів голова КНС, підставля-

ючи головорізів? – майнула в Данила думка.

– Подобається вам совєтська влада? – приголомшив запитом Передерій Ґонту.

– Без влади держава не може існувати. Подобається, чи ні, а жити треба і податки платити мусиш! – спокійно відповів прибулий.

– А коли б прийшов Петлюра? До кого б пристав?

– Про Петлюру я навіть не чув. Хто то такий? – хитро вив"язався Ґонта.

– Панський прислужник. Україну продавав капіталістам, – відповів Данило.

– Мій прадід, Іван Ґонта, в Умані, різав панів, вішав тих, що мучили селян, то як би я пішов на спілку з панами?

"Знає чортів куркуль ліпше за мене історію", – подумав Передерій.

– Родина у вас велика?

– Бездітний.

– Вас призначено з жінкою на переселення. Хочете?

– Байдуже. Як бачити гидоту, що діється на нашій землі, то краще переселення, – прогув Ґонта й голосно сплюнув.

– Скажіть виконавцеві, щоб зачинив вас у комору.

– Скажу! Ще дочекаюся, що й вас зачинять! – пророк, блиснувши вовчими очима і вийшов.

"Гад! Такого й розстріляти не шкода"! – подумав Данило.

Ґонта своїм спокоєм зіпсував Данилові настрій. Вже не хотілося сьогодні мати справу з куркулями.

– Виконавець! Гукніть мені Мазура!

За кілька хвилин зайшов Мазур.

– Гавриле Микитовичу! Цих 45 куркулів, бо Туптія я залишаю, ти, будь ласка, сам відправ у тюрму. А я вже там подбаю за оформлення в ГПУ. В мене просто сил бракує з ними розмовляти. Така тут у вас банда...

– Ну, це вже ти, Даниле Матвійовичу, занадто. Ніякої

банди. Але... Коли відправити, сьогодні?

– Бажано було б сьогодні. Щоб хтось не надумав змитися.

– Декого нема дома, а відносно змитися... куди він змиється з родиною?

– Кого тепер нема дома, відправиш з другою партією. Супроводного листа напишеш за своєю печаткою. Там домовлено в тюрмі. Приймуть. А я поїхав у місто.

– Забирав би ти їх із собою під три чорти, та й усе, – сердився Мазур, немов би розмова йшла про якісь мертві речі.

– Гавриле Микитовичу, ніяк не можу. В мене там нагла справа. Клопоти з помешканням. Хочу родину спровадити. Ну, бувай! – тицьнув руку й подався.

Ганнуся Туптієва тепер Данилові не давала спокою. Навіть висилка куркулів відійшла на задній плян. От дівчина, так дівчина! Негайно треба випхати професора й організувати свою канцелярію. Взяти з села Ганнусю за секретарку.

Прибувши до свого помешкання, Передерій прожогом вискочив із брички, кинув кучерові "Почекай", а сам подався до середини. Без попередження ввірвався в бібліотеку, де працював професор, і гукнув:

– Ви що? Не пакуєте речей? Не вибираєтесь? Доки я буду чекати?

– Шкільна дирекція відмовила мені в помешканні, — спокійно відповів Гучко і продовжував щось писати.

– Відмовила? Ось я зараз їм відмовлю – сердито вигукнув і подався до брички. За вікном аж колеса зашуміли.

В школі вже директора не захопив, а вчителі нічого не знали. Поїхав у ГПУ, щоб передати списки куркулів з Війтівки, призначених на переселення. З ГПУ подався в їдальню, бо хотів їсти. Там зустрівся з друзями, похвалився своїми успіхами:

– Сорок п"ять куркульських родин одним махом приготував на переселення в Сибір!

MAP OF LOCATION OF THE SLAVE AND CONCENTRATION CAMPS IN THE SOVIET 'UNION'

Концтабори в СССР

THESE ARE THE PLACES OF RUSSIAN GENOCIDE practiced by Nikita Khrushchov's Russian men hunters...These are the places where millions of workers - men, women and children - have been killed without trial with savage cruelty or otherwise driven to death by Communist-Russian forced labor tactics.

The only 'crime' of millions of victims was their religious, social or political beliefs,their desire for individual and national freedom; their justified ambition to be the masters and not slaves on their own ethnic - non Russian territory; or simply because they were non-Russians These are the places, where millions of heros are buried...

Now, Nikita Khrushchov is coming, as guest of the U.S.Government, with most definit and unhidden intentions 'to bury' US ...

CHRISTIAN NATIONALIST CRUSADE,
P. O. Box 27895,
Los Angeles 27, California.

– З такими, як ти, соціялізм збудуємо за одну п"ятирічку, – заохочували його товариші з райпаркому.

– Я не дарма ношу партійний квиток біля серця, – бундючно підкреслив Данило свою відданість партії і владі.

Але були й такі серед його товаришів, що за плечима насміхались:

– Такий селюк, а диви, пнеться вгору! – говорили представники, прислані з Росії. Москалі завжди на українця дивилися звисока, зневажливо.

Другого дня Передерій залишився в місті. Треба було подати докладніші списки про куркулів з Війтівки, призначених на висилку, і в райвиконком, і в міліцію, і в тюрму, і навіть на станцію, де готувався ешелон. Ця біганина забрала три дні. За цих три дні справа виселення професора Гучка не посунулася вперед ані на крок. На захист професора і його дружини стала вся районова Наросвіта.

– Товаришу Передерію, знайдіть собі інше помешкання. Ну й як ми можемо викидати з рідного гнізда людину, що ціле життя присвятила народові, нашим дітям? – просив Передерія Зав. Наросвіти.

– Я вже там розмістився і не можу рухатись. Знайдіть місце професорові. Він людина стара, і йому зручніше буде при школі, – наполягав Передерій.

– Але ж ми не маємо кімнати на двох. Там можна поселити самітню людину.

– Це тимчасово. За пару місяців я виїду і професор зможе повернутися, – настоював на своєму уповноважений ГПУ.

– То, може, б ви поселилися в школі тимчасово?

– Що ви! Хіба я можу мешкати з таємними паперами в будівлі, куди щодня приходять сотні сторонніх людей?

Суперечки продовжувались з дня в день, а справа не рухалась. Нарешті Передерій визначив професорові остаточний термін: тиждень. Інакше він перевезе його до школи примусово. Покличе вантажників і виселить. Гірше буде.

На четвертий день Данило подався на працю. Цим разом зважився відвідати своє рідне село. Похизуватися своєю владою, уніформою, нагнати на земляків ще більшого страху. Ось, мовляв, який я здобув чин...

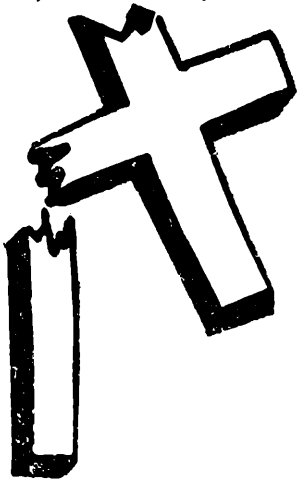

ЦІЛЕ СВОЄ життя Кирило Васильович прожив, не нарікаючи на долю. Зазнав він клопотів підчас революційної бурі, що котилася містом і зачіпала його то обшуками, то конфіскацією меблів для урядових установ, то контрибуціями збоку переходових частин, які і його не минали. То давай їм столове срібло, то комусь потрібна друкарська машинка. Переглядали шафи, шукаючи заборонених книжок, чи журналів. Пережив професор і голод, коли за боханець хліба доводилось витягати з шафи костюм. Натерпівся холоду, палячи за браком дров стільці. Але ніколи не скаржився, не нарікав, не шукав десь захисту.

Тепер же, коли його виганяють з рідної хати, уже не міг терпіти й мовчати. Треба шукати протекції. Але до кого вдатися? Директор школи, хоч і поставлений владою, неспроможний був боротися з облуповноваженим ГПУ. Занадто велика сила була за плечима цього типа.

Кирило Васильович мало вмішувався в політику. За своїм фахом, він нічого більше не знав. При кожній владі навчав студентів, передавав їм свою премудрість, набуту довгими роками.

Йому сказали, що Передерій зробив донос, наче професор Гучко серед молоді поширює контрреволюцію, агітує за повалення совєтської влади. Почувши таке, Кирило Васильович аж захворів. Який безсоромний наклеп!

Якось, підчас безсоння, Кирило Васильович пригадав, що він же особисто знайомий з Наркомом Освіти УССР, товаришем Скрипником. Чому б не звернутися до нього?

– Тасю, як ти думаєш, чи не варто б нам попросити захисту в Скрипника? – запитав Кирило Васильович дружину.

– Обов"язково, Кириле, попроси. Ти ж подумай, як ми покинемо свою хату? Як будемо носити речі до чужого помешкання, залишаючи своє?

І полетів лист до самої столиці Української Совєтської Республіки.

Микола Олексійович Скрипник, переглядаючи пошту, звернув увагу на знайоме прізвище: Кирило Васильович Гучко. Та це ж старий приятель. Що ж він пише? І зразу ж розірвав конверт, витяг кілька аркушів дрібно списаного паперу. Одним духом перечитав.

– Безчинство! Що це діється на периферії? – вигукнув гнівно Скрипник і дав розпорядження перевести слідство, покарати винних і доповісти про це особисто йому.

Скрипник – один із стовпів революції, член комуністичної партії з 1897 року. За царату 15 разів був арештований. Активний учасник большевицького перевороту. А найголовніше, він же сам у 1921–22 роках був головою ЧеКа України. Вся ця організація була йому підпорядкована. І тепер там свої товариші. А з 1922 року по 27 рік був головним прокурором УССР. Тепер був Наркомом Освіти України.

Передерієві й не снилося, яка над ним небезпека.

Слідом за колгоспною системою

В РІДНОМУ селі Данило поводився, як завойовник. Всі навколо нього ходили навшпиньках, а вже як кого кудись пошле, летіли стрімголов. Людям він уже раніш дався взнаки. З Данилом не жартуй!

Щойно Данилова бричка вгналася в село, здіймаючи куряву та полохаючи курей, тривожна чутка від сусіди до сусіди насторожила всіх. Яку пагубу він знову привіз людям?

– Доброго здоров"я, товариші! Грієте зуби на сонці? – весело вітався Данило з бідняками, кожному, по-панібратськи, подаючи руку.

– Ми думали, що якийсь комісар, а це Данило Передерій! – дивувався незаможник, ровесник Данила, Максим Дарієнко.

– Що ж у вас тут нового? Як організація колгоспу?

– Організація колгоспу? Ще б якої халепи нам забракло? Вже пробували СОЗ зліпити, а тепер і не починаємо. Однаково нічого не вийде.

– О, ні! Тепер вийде. Тепер інші часи. Ходімо до канцелярії! – запросив Данило.

В канцелярії нічого не змінилося. Хібащо на місці портрета Леніна тепер висів Сталін. Той самий стіл, ті ж самі лавки. Навіть чорнильниця та сама на столі.

– Не бачу я у вас жодного прогресу! – ствердив сумно Данило, сідаючи.

– Ого, ще й який прогрес, Даниле Матвійовичу! – обізвався голова КНС Чернега. – В нас тепер усе своє. Навіть Просвіту маємо, театр літній збудували в поповому садку. Змін тепер багато в селі. А як ви живете? Ще синочка від Люлі не маєте?

Данила немов би оса вкусила.

– Люля контра! Капіталістична гідра! – не стримався з лайкою.

Бідняки переглянулись.

– А ви ж тепер на якій службі?

– В області працюю, бачиш уніформу?

– Та бачимо. Радіємо, що землячок наш виріс. Може, й нам якась вигода буде за вашою протекцією.

– А ви якої б вигоди хотіли?

– Ну, от хоч би плугів у село підкинули штук із пів сотні. Старі поламались, а нових не дістанеш. А кажуть– заводи нові працюють на повну силу.

– Заводи працюють, держава могутніє, але виробляють не плуги, а трактори. Для колгоспів. Оце я й у вас хочу організувати колгосп, щоб трактором обробляти не латку поля, а цілий лан на сто десятин.

– Нічого не вийде, – відповів Чернега. – Тепер кожний рве для себе.

– Буржуазні замашки. Це тільки капіталісти таку ворожу пропаґанду сіють між людьми. Партія твердий курс узяла на колгоспи. Чесно кажу вам, хто піде в колгосп — житиме, а одноосібникам скрутимо голови!

Бідняки тривожно загомоніли. Слово "колгосп" кожного пронизало вогнем.

Витягши з портфеля папери, Передерій знову запитав:

– Скажи, Семене, як тепер себе почувають куркулі, що ми їх купали в льоху?

Голова комнезаму зіщулився, оглянув присутніх і соромливо признався:

– Ви ж самі знаєте, дехто не вернувся з тюрми, деякі залишились на засланні, а інші притихли. Людьми стали. Правда, село, взагалі, тепер розбагатіло. Навіть серед незаможників дехто добре одягнувся, обжився,має худобу, збудував хату...

– І на цьому, Семене, крапка. НЕПу більше нема.Зараз курс на соціялізм. Ще раз кажу, у селі мусить постати колгосп, або й два. Село велике. А щоб рушити річку соціялізму, треба проламати капіталістичний лід. Хто тепер у селі найбагатший?

Бідняки переглянулись. Чернега обвів поглядом товаришів і, трохи ніяковіючи, сказав:

– Якщо чесно підійти до справи, то найбагатшим тепер зробився ваш батько.

– Мій батько став куркулем? – аж змінився на обличчі Передерій.

– Хазяїн! Обійстя поширив, збудував біля хати чимбарню. Тепер з усіх сіл люди привозять до нього на вичинку шкури з коней, овець і телят. Цілу фабрику розгорнув. І чоботи, і черевики для дівчат там у нього хлопці такі шиють, що любо глянути. Шість хлопців шевцюють під його керівництвом,а кілька чоловік у чинбарні постійно біля діжок доглядають. Я вам кажу – одна радість. Загляньте! – з патосом розповідав Чернега, які то успіхи має Данилів батько.

Данило аж почорнів. Уже шкодував, що приїхав до свого села.

– Значить, батько не марнував часу при НЕПі, закачав рукави й багатів? – з іронією спитав Данило.

– Та ще як багатів! Хату нову збудував під бляхою, зеленим пофарбована. Сад великий насадив.

– І корову має, двоє телятюк бігають на подвір"ї, –

докинув хтось із незамажників.

– Да–а–а! – протягнув Данило, відклавши олівець.– А як же тепер Мовчан, Бебешко,Кучеренко, Пентюк,– пригадав колишніх куркулів.

– Зовсім зникли. Хто не повернувся з заслання, хто утік із села, або вмер, а ті що постарілись, більше про господарку не дбають, – пояснив Чернега.

– Ну, а Діденко Микола? – трохи тихше запитав Данило. Наталка таки викликала й тепер у нього тугу. Тугу і злість. Так хотілося їй чимсь досадити, помститися, хоч дівчина перед ним нічим не провинилась.

– Діденко закляк на місці, збайдужів. Як тримав пару коней і корову, так і до цього часу. Та йому й не потрібно. Одна дочка, і та вийшла заміж за професора, до села не повернеться.

Данила немов би хто по очах оперіщив. Наталка за професором... Десь горнеться до чоловіка і з нього кепкує, а може й зовсім забула. Але він не забув. І в Данилові прорвалася злість.

– Покличте мені Діденка, і то зараз! Знайдіть його! Приведіть негайно! – скриготів зубами Данило.

Незоможники знизали плечима. Наталка за професором... А жінку свою Люлю, назвав контрою...

Чернега гукнув виконавця і звелів знайти Діденка та зараз же привести.

Данило нагнувся над столом, немов би щось перечитував у своїх паперах, а насправді, думав про батька. І як йому виплутатися з цього дурного становища? Залишити батька – хтось знову донесе, як колись, за переховування ременту, і тоді пропав партквиток. Випровадити з куркулями на Далекий Схід? Дуже шкода мами. За батька – байдуже. Батько – шкура. А мама так за ним завжди вболівала. Треба було їхати в інше село, або в чужий район, – аж тепер спохватився. Чи варто хизуватися своїм становищем перед цими мужиками? В чужому районі він би сміливо розгорнув свою роботу, не шкодуючи незнайомих лю-

дей. Але, хочеш чи не хочеш, батька треба загнуздати,змусити ліквідувати чинбарню, розпустити учнів – шевців. Бо ж це – наймана сила – експлуатація!

– Покличте заодно до мене й батька, – глухо сказав до незаможників, що сиділи на лавці.

Тим часом до концелярії зайшов Чернега.

– Сідай–но, Семене, до столу, нам треба поважну дуже справу обміркувати, – покликав Данило.

Голова комнезаму теж тепер побоювався Передерія. Обережно сів на ослоні збоку.

– Перед тим, Семене Прохоровичу, як нам братися до організації колгоспу, а це неодмінно треба зробити, нам треба черпнути з села, як колись ми пробували, цебром, а не жменею куркулів. Так, приміром, з пів сотні. На переселення. На Далекий Схід.

Розкуркулені, чекають коли мама принесе хліба

Цього вимагає партія! Отже, я й приїхав у цій справі в село. Приїхав, щоб хтось інший не зробив помилки,та не забрав, у поспіху, совєтських людей. А я вже трохи знаю,

хто в селі стоїть на перешкоді, хто ворог.

– Почекайте, Даниле Матвійовичу, – перебив його Чернега, – де ж ми знайдемо аж пів сотні родин куркульських? Адже ж тоді доведеться зачепити й добрих людей. Ви самі знаєте, що я до куркулів безжалісний, але півсотні...

– Треба знайти. Партія підрахувала, що в кожному з сіл живе від 5% до 10% куркулів. Коли я сказав 50 родин, то це ледве складає 7%. Таким чином, золота середина.

– Дуже трудно це зробити, – простогнав Чернега. – Людей безвинних шкода.

– Для большевиків нема труднощів. А ми ж із тобою старі большевики.

– Та воно наче б то й так. Але ж ті проценти... Тих п"ятдесят родин...

– У Москві, в Кремлі, сидять такі далекозорі большевики, що крізь землю бачать. Це ми з тобою під носом не помічаємо куркулів. А товариш Сталін добре підраховував, скільки на Україні, в кожному селі ворогів...

– Тоді мені хоч із села тікай, – простогнав голова комнезаму.

– Виконаємо плян, і я заберу тебе до себе. Підвищення дам. Не турбуйся.

До концелярії зайшов Діденко. Насуплено зиркнув з–під лоба, зняв шапку і випростався. Навіть не привітався.

– Хлопці, я вас попрошу звільнити канцелярію! – звернувся Данило до незаможників. Йому хотілося цього куркуля загнуздати без свідків.

– Ну, що ж, дядьку Миколо, прийшов час і висповідатись, гріхи свої визнати. Признавайтеся, які злочини цілилися ви заподіяти совєтській владі? Попереджаю, хто сам чесно признається, тому наполовину зменшується кара,– розпочав Данило.

Діденко знову з–під лоба глянув на свого сусіду, зітхнув і сказав:

– Ви, Даниле Матвійовичу, спочатку свої гріхи викладіть на стіл, а тоді вже простягайте лапи до чужого горла.

Ви, вступаючи в партію, чесно виповнили анкету?

– А вам яке до цього діло? – спалахнув Данило.

– Моє діло до цього чималеньке. Тільки не подумайте, що я роблю цим на вас наклеп. Боронь Боже! Я тільки захищаюся. Отже, Даниле Матвійовичу, чи ви написали в анкеті, що ваш рідний брат Петро служить під прапором Петлюри? Веде смертельну боротьбу з совєтською владою? А–ну, признавайтеся!

У Данила похололо в грудях, затерпло тіло. Він знав як чекісти ставляться до петлюрівців. Коли б десь у лісі, насамоті, зразу б випустив усі кулі в серце цього смертельного ворога, страшного свідка.

– Це провокація! – прошипів крізь зуби.

– Не гарячіться, – спокійно вів далі Діденко.– У мене є лист з Польщі, від Петра. На листі й адреса зворотня, і штамп поштовий, і значок. Все, як належиться. Петро описує своє життя, свою боротьбу з большевиками, з зайдами, що прийшли на нашу землю і господарюють тут. Петро питається й про свого брата Данила, чи він схаменувся, чи зрікся своєї підлої ролі служити ворогам України? Багато написав Петро. І за це йому велике спасибі! І контролі спасибі, що пропустила листа. Так само питається він про Наталку, за якою ти впадав і яку зрадив. Зрадив Наталку так само, як і свою батьківщину.

– Покажіть мені цього листа! – зойкнув Данило.

– Оце вже зась! Цей лист я покажу там, де треба. Не зараз, а тоді, коли ти мене змусиш. Далебі, хочу попередити. Не намагайся мене вбити з–за рогу. Лист однаково не в мене. Лист у надійних руках. І він може піти, куди буде треба й тоді, як я не житиму. Зараз же, на другий день після моєї смерти. Так що вже вам, Даниле Матвійовичу, треба поставити охорону, щоб мене хтось не позбавив життя. Бо тоді й вам кінець.

Данило, пройшовши вишкільні курси чекіста, знав, що тут погрозою тільки сам собі нашкодиш. Тут треба підступу, хитрощів і спритности.

– Дядьку Миколо, давайте мирову. Я зовсім не хочу вам робити прикрощі. Я оце викликав вас на нараду. Партія заповіла творити по селах колгоспи. Я й приїхав у своє село, щоб допомогти людям організувати колгосп. Не з наміром зла, а з бажання добра своїм людям. Але в колгоспі мусить бути добрий агроном, господар, так би мовити. Я й зважився запропонувати вам бути в колгоспі агрономом. Це ж не тяжко. А вас же всі будуть шанувати. То як, даєте згоду?

Діденко повірив Данилові. Про колгосп у селі давно теревенять. Але ніхто не проявляє бажання добровільно в ярмо сунути свою шию. І може, справді, ця пропозиція щира.

– Я, Даниле Матвійовичу, вже своє відробив. Шукайте молодших. Агрономові влітку й зимою треба пильнувати землі, посіву, дозрівання. Вибирати насіння, знати сівозміни тощо. Ні, я вже для цього застарий.

– Ну, дивіться, дядьку. Я вам, як доброму сусідові запропонував, а ви вже самі вирішуйте, чи допомогти людям, чи піти на спочинок.

– Мабуть, краще на спочинок, – сказав Діденко.

– Тоді йдіть додому! – доброзичливо попрощався Данило.

"Контра! І як же мені вивідати, в кого переховується лист? Напевне, в Наталки".

Після цієї розмови Данилові вже не хотілося мати в своєму селі справу з куркулями. Краще працювати де інде. Але з батьком треба поговорити.

Замість батька до канцелярії зайшов кур"єр з ГПУ і подав Передерієві конверт.

– Що сталося? – поцікавився Данило, відбираючи листа.

– Вас просять негайно повернутися в місто й зайти до ГПУ. Там щось для вас прийшло дуже важливе.

Данило витяг з конверта невеличкий чотирикутник паперу і прочитав:

" Негайно з"явитися в рай ГПУ".

– Чернего ! Семене ! – погукав Данило через вікно голову комнзаму.

– Я вже тут ! – за хвилину переступив поріг Чернега.

– Слухай, Семене. Мене викликають до міста. Сьогодні я вже не повернуся. Ти на завтра підготуй підводи, комсомольців кілька чоловік, пару виконавців, і ми будемо з тобою починати...

– Що будемо починати ?

– Виконувати постанову партії. Сам знаєш. Я приїду десь на десяту годину. Сьогодні полагоджу там усі справи. Напевне, з Москви нові розпорядження.

– А ці люди, що викликали на сьогодні ?

– Скажи, щоб прийшли завтра, або ... ми покличемо,– змінив зразу думку Данило.

Він уже хотів іти до брички, як у канцелярію вскочив без шапки, розхристаний, в одній сорочці, батько. Видно, відірвався від роботи.

– Ти, халамиднику, знову приїхав баламутити людей?– грізно вигукнув до Данила, навіть не привітавшись.

Данилові від сорому кров ударила в обличчя. Коли б не свідки, так би й згріб за груди та потрусив...

– Чого ви кричите ? Покликав вас, щоб привітатися з вами, давно ж бачились ! – намагався говорити спокійно.

– То ти не знаєш, де батькова хата ? Начальником великим став, батька через виконавця в управу кличеш ? Ах, ти ж, шмаркачу ! І хто тебе навчив так з людьми поводитись ? – кричав ще гучніше батько. Він таки хотів присоромити перед людьми свого зарозумілого сина.

– Мені, тату, зараз нема часу вести з вами розмову. Завтра поговоримо !

– То навіщо ж ти мене кликав ? Тобі начальство в місті рідніше, як батько ?

Данило вискочив з канцелярії і гукнув кучера. А батько й далі ганьбив Данила останніми словами.

" Поганий день з самого ранку ", – думав Передерій в

бричці й робив різні припущення, чому так нагло відкликали його з села. А може, нагороду нову призначено? Бо ж хіба я погано працюю для партії, для совєтської влади? Всі сили віддаю!

Так роздумував Передерій, їдучи до міста.

Коли начальник рай ГПУ товариш Чапля отримав із столиці України, від самого Наркома Освіти запит про уповноваженого Обл ГПУ товариша Передерія, про його минуле, теперішню працю, поведінку тощо, то Мусій Соломонович зразу ж збагнув, що Данилові підшивають якусь справу. А товариша Чаплю не треба вчити цього мистецтва. І коли взяти під увагу, що Чапля давно має зуб на мужика–вискочку Передерія, то тут уже вибір ясний: Передерія необхідно угробити!

Мусій Соломонович витяг із залізного сейфу особисту папку Передерія і уважно почав переглядати. Потім написав відповідь Наркомові. Настрочивши чимало компромітуючого, додав ще й те, що Данилова дружина, привезена ним з Фінляндії, виявилася шпигункою і втекла до своєї країни, потягнувши з собою службовця ГПУ.

Спеціяльною депешею відправив матеріял на Передерія в Харків.

І вже за пару днів телеграма:

" Негайно відрядити Данила Передерія в область".

Ця телеграма й змусила Чаплю відкликати з села ретельного будівника колгоспів.

– Що сталося, що ти мене відриваєш від важливої праці? – запитав Передерій Чаплю, щойно переступивши поріг.

– Нічого особливого, Даниле Матвійовичу. Думаю, що тобі призначили нову нагороду. Є телеграма, щоб ти негайно повернувся в Київ, – відповів спокійно Чапля, приховуючи відомі йому запити з столиці.

Данило повеселішав.

– Ну, що ж, значить, треба їхати. Але я ще повернуся, Мусію Соломоновичу.

– Я теж думаю, що незабаром повернешся, – погоди-

вся Чапля.

– От і не знаю, їхати зараз, чи завтра. В мене тут ще з квартирою не полагоджено.

– Треба їхати зараз, Даниле Матвійовичу. Нагорода важливіша за приміщення. Повернешся і зразу все тут полагодиш.

– Ну, то поїду. На все добре, Мусію Соломоновичу!– потис руку Чаплі Данило й вийшов. Сів на бричку і погнався до професора Гучка, щоб приспішити його переселення. Як тільки повернеться з Києва, зразу ж перевезе з Війтівки Ганнусю. Про вчительку Настуню, яку збезчестив, та якій обіцяв одружитися, вже забув.

– Я, товаришу Гучко, не бачу, щоб ви лагодились до виїзду. Чому не пакуєте своїх речей? – гнівно запитав Данило, відчинивши двері в бібліотеку, де за столом сидів над рукописами Кирило Васильович.

– Але ж, Даниле Матвійовичу, мені приділили таку тісну кімнатку, що ледве можна вмістити ліжко та столик. Там зовсім нема місця для моїх книжок, без яких я не можу обійтися й одного дня. Хоч би енціклопедію десь примістити.

– Я вам замовлю для енціклопедій поличку, яку підвісимо до стелі, над вашою головою. Буде дуже зручно користуватися, – запропонував Данило свою поміч.

Кирило Васильович подивився сумними очима на винахідливого свого квартиранта і відповів, що він сьогодні пакуватиме речі. За кілька днів звільнить помешкання.

Данило, задоволений обіцянкою, зайшов до своєї кімнати, роздягнувся, нагрів води, поголився, причесався, й надів новий костюм та чисту сорочку. Коли вже чіпляти муть йому нагороду, то щоб виглядати на фотографії бравим службовцем ГПУ. А фота завжди роблять підчас вручення нагород.

Які чудові обрії відкриваються перед ним у майбутньому, – тішився Данило, приглядаючись до люстра. Він ще заглянув до кухні й попередив Таїсу Тарасівну, що по-

вернеться за пару днів і щоб за цей час було звільнено хату, бо йому потрібне просторе помешкання.

Нічого не відповіла йому жінка. Невимовний біль здушив її горло, і вона неспроможна була сказати хоч одне гнівне слово.

Передерій жвавим кроком вийшов з хати, сів у бричку й гукнув:

— Давай на станцію!

Ледве приїхали, як поїзд дав гудок. Ще одна хвилина, і Передерій вскочив до вагону без квитка. Перед уніформою ГПУ відчиняються кожні двері. У м"якому купе Данило гукнув провідника, дав гроші й звелів узяти квиток до Киева на першій зупинці. Скинув чоботи, щоб не парились ноги, ліг на диван і заплющив очі. Як же добре на світі йому живеться, з документами ГПУ і з партквитком у кишені.

Все в нього на добрій дорозі, от тільки треба якось, без зайвої колотнечі, розв"язатися з Рахиллю. Яка ж вона не гарна супроти Ганнусі. Доведеться пояснити Рахилі потребу розлуки тим, що вони не можуть жити разом,службові обов"язки перешкоджають. Данило мусить бути на периферії, а вона в місті. Що ж це за життя?

Данила огорнув міцний сон. Пробудився аж у Києві. Був свіжий літній ранок. На деревах, що росли вздовж тротуарів, співали пташки.

Перед тим, як їхати в Обл ГПУ, Данило вирішив заглянути додому, похвалитися жінці й тестеві. От Рахиль буде радіти, що він несподівано приїхав. Правда, було б ще краще прийти вже з новою нагородою. Та вже нічого.Забіжу. Хай хоч і передчасно похвалюся...

Візник підвіз його до хати, і він розрахувався. Ще не знав, коли вийде. Може, захопить з собою й Рахиль, може, й тесть захоче побачити, як йому удекорують груди. "А що, коли мене викликають в якійсь іншій справі?" – на мить злетіла погана думка. Ні, ні, це тільки нагорода могла нагло так відірвати його від праці.

Відімкнувши своїм ключем хатні двері, Данило зайшов у коридор і його вразила незвична в цей час тиша. Адже ж пора на роботу збиратися тестеві й Рахилі. Саме восьма година ранку.

Данило заглянув у кухню – нікого. Зайшов у спальню до жінки – і там порожньо. Ліжко застелене, отже жінка вже пішла. Чого ж так поспішно? Навіть зі столу не прибрала посуду. Недопита склянка молока і окраєць булки.

Послухав під дверима спальні тестя, потім двері тихенько відчинив. Ліжко теж застелене. І тестя нема.

Пригадав, що в цю пору він, бувало, з Рахиллю вже снідав. Зайшов до кухні й поставив на плиту чайник. Почав витягати з шафи харчі.

Гримнули в коридорі двері, й почулися швидкі кроки. За хвилю в кухню вскочила незачесана, збентежена й постаріла Рахиль. Ще не встиг він привітатися, як Рахиль

запитала:

– І тебе викликали?

– Викликали, а хіба що? – насторожено запитав Данило, передчуваючи щось недобре.

– Пропали ми, Данильцю, батька вичистили з партії за троцькизм і зняли з роботи.

– За троцькизм? Хіба він був троцькистом? – враз перелякався Данило.

– Подав скаргу, заперечення. Вже три дні шукає всюди підтримки, тепер поїхав у Москву. Там рідню впливову маємо. А ти чого приїхав?

– Викликали в ГПУ телеграмою. Я думав, що ...

– Телеграмою? Значить, і під тебе підкопуються. Ти там нічого не накоїв?

– Я працював для партії, чесніше, як для рідного батька. А в партії завжди підтримував лінію товариша Сталіна. І ніколи не був троцькистом.

– Данильцю, ти ще цих тонкощів не знаєш. Це москалі хочуть витиснути від влади нас, євреїв, і вас, українців. Хочуть усе до своїх рук прибрати.

– Але ж я не українець! Я і в документах скрізь пишу, що руський! – заперечував Данило.

– Данильцю, москалі нам не вірять. Треба боротися, бо ми пропадемо. Адже ж ми москалям скинули царя, зробили революцію. А тепер, коли ми звільнили їх із царського ярма, нам дають обизня. Ні! Ми ще повоюємо! – галасувала Рахиль і очі її горіли таким вогнем, що Данилові стало страшно. – Нам, Данильцю, треба боротися спільно, євреям і українцям.

– Мені треба йти в ГПУ, довідатись, що вони хочуть, для чого мене викликали, – нагадав Данило.

– І я, Данильцю, з тобою. Чує моє серце, що й на тебе якась провокація! Боюсь, що тебе вичистять з партії й скинуть з роботи.

– Цього не може бути! Я справжній комуніст, я чесно працюю для партії, – вигукнув гнівно Данило.

– Як тебе вичистять, то й мене не пожаліють. І що ж тоді буде? – бідкалась Рахиль.

– Не вичистять! Кажу тобі, що я вже маю дві медалі. Як це можуть вичистити, коли я заслужив таку пошану? – заперечував Данило, а в душі потерпав. Гляди, справді, вичистять за троцькизм. І чого я, дурний, з жидами зв"язувався?

– Тоді йди, Данильцю, поспішай, бо в мене серце трі-

сне, – хвилювалась Рахиль.

В Данила зник апетит. І що ж він робитиме, як відберуть партквиток і позбавлять праці в ГПУ? Де дінеться? Куди поскаржиться? З чого житиме? Боже ж мій! – раптом згадав він про Бога, з яким ще так недавно воював.

– Тобі, Рахиле, нема чого йти зі мною в ГПУ. Я й сам там справлюся, коли хтось накапав на мене.

Бо коли його там допитуватимуть про троцькизм, то він без Рахилі сміливіше виллє на Троцького все болото.

Рахиль провела Данила до ГПУ й лишилась чекати його повороту на вулиці. Вона так хвилювалася, що нічим більше не цікавилась, ні працею, ні заробітком, ні самим Данилом. Але від висліду виклику чоловіка у великій мірі залежить і її становище.

Недалеко від ГПУ Данило, прощаючись, навіть поцілував Рахиль. Він усе таки вірив у всемогутність жидів. Жидів ніхто не переможе, а біля них і він виправдяється, якщо хтось йому напаскудив. Може, Микола Діденко, може, Настуня, а то й Люля пошкодила своїм буржуйським походженням... А може, й Гучко...

В резиденції обласного ГПУ Данило вперше зайшов з якимсь страхом. У приймальні, де сидів вартовий, зголосився, показав телеграму.

– Товаришу інспекторе! Передерій Данило прибув! – гукнув вартовий до столу, за яким сидів широкоплечий та вгодований інспектор.

Інспектор зразу ж підвівся й наблизився до Данила.

– Громадянине Передерію! Здайте зброю вартовому і покладіть на стіл партквиток!

Не встиг Данило отямитись, як вартовий зняв з нього пояс із пістолем і кинув на стіл.

– Партквиток! – ще раз гримнув інспектор.

– Партквитка ви мені не давали, і я його вам не буду здавати! – раптом отямився Данило.

– Нє разсуждать, сволоч! – гримнув інспектор і тяжким кулаком ударив Данила у щоку. В очах засвітилось,

а потім потемніло. Данило мало не впав. Відчув, що прикусив язика і в роті набирається кров, не мав змоги втримати її й сплюнув. Об підлогу вдарився вибитий зуб.

Вартовий в ту ж мить обшукав кишені, забрав партквиток, гаманець, записник, і навіть витягнув хусточку до носа та олівець. Данило не заперечував. Він, як працівник цієї установи, добре знав приписи, які стосуються арештованих. Знав, що його вже не випустять.

Так і сталося.

— Замкнути Передерія в одиночку! — наказав інспектор і вартовий узяв Данила за руку, потягнув у коридор, а там східцями в пивницю. Відчинилися двері; і вартовий штовхнув Данила в кам"яну скриню з невеличким віконцем над головою. Ще так недавно Данило сам штовхав людей у такі коробки без світла й повітря.

Даремно Рахиль чекала чоловіка на вулиці. Вона його ніколи більше не бачила. Його відправили туди, куди він відправляв куркулів.

Десять разів ворогами розп"ята,
Сто разів Москвою пограбована,
Трупами встелена, Україно моя безталанна ...

Кінець

В 65–ту річницю з дня народження письменникові Зосимові Дончукові від мистця Василя Дорошенка

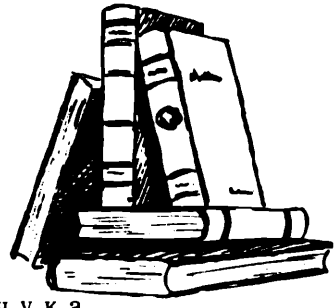

ТВОРИ

Зосима Дончука

збірки оповідань

1. Чорні дні,	140 стор.	1.50
2. Через річку,	156 стор.	1.50
3. Десята	222 стор.	4.00

сатира

4. Гнат Кіндратович, повість,	200 стор.	2.00
5. Море по коліна,	295 стор.	*вичерпано*
6. Ясновидець Гері, повість,	262 стор.	3.50

романи

7. Прірва, тв.оп.	560 стор.	5.00
8. І бачив я ... тв.оп.	324 стор.	5.00
9. Перша любов,	295 стор.	*вичерпано*
10. Будинок 1313, тв.об.	295 стор.	4.00
11. Утрачений ранок, тв.оп.	520 стор.	6.00
2. В пошуках щастя, тв.оп.	373 стор.	5.00
3. Куди веде казка, тв.оп.	384 стор.	5.00

Замовлення слати на адресу:

Z. DONCZUK
1915 N. 7-th Street PHILA. 19122 Pa USA.

Дорогі Читачі!

Перед Вами новий мій роман, –

КУДИ ВЕДЕ КАЗКА, *Ціна 5 дол.*

Як завжди, тільки дякуючи Вашій постійній підтримці, мені пощастило видати цей твір.

Щиро Вам за це дякую!

Кожний рік все тяжче й тяжче продати книжку, хоч наші люди вже встаткувалися.
Щоб якось рятувати становище, я пропоную своїм сталим читачам другий примірник цієї книжки тільки за ТРИ дол. Разом за два примірники 8 дол. Купіть і подаруйте другий примірник своєму приятелеві в день народження і цим зробите приємність ювіляятові й авторові.

За це Вам ще раз щиро Дякую!

Отримавши від Вас 8 дол. негайно надішлю другий примірник твору "КУДИ ВЕДЕ КАЗКА".

Ваш З. Дончук

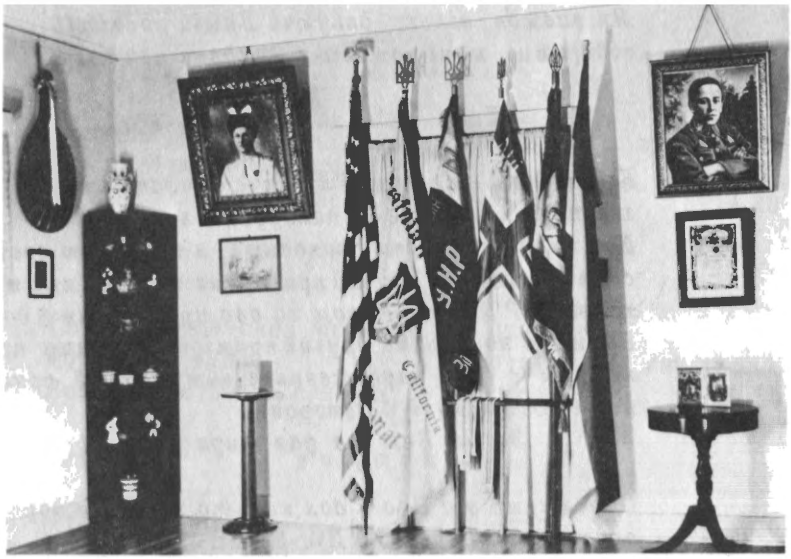

КІМНАТА

Українського Національного Музею в Онтаріо, Каліфорнія